

De rechtsvoorschriften voor de vaart op Oost-Indië (1595-1620)

<https://hdl.handle.net/1874/346376>

13. apr. 1922. 940

DE RECHTSVOORSCHRIFTEN
VOOR DE
VAART OP OOST-INDIË
1595—1620

Mr H. HOOGENBERK

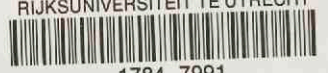
A. qu.
192

DE RECHTSVOORSCHRIFTEN VOOR DE
VAART OP OOST-INDIË 1595--1620

12

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
BIBLIOTHEEK

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

1784 7991

DE RECHTSVOORSCHRIFTEN

VOOR DE

VAART OP OOST-INDIË

1595—1620

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE RECHTSGELEERDHEID AAN
DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP
GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS
Dr H. R. KRUYT, HOOGLEERAAR IN DE FA-
CULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE,
VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER
UNIVERSITEIT TE VERDEDIGEN TEGEN DE
BEDENKINGEN VAN DE VEREENIGDE FA-
CULTEITEN DER RECHTSGELEERDHEID EN
DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE,
OP WOENSDAG 30 OCTOBER 1940,
DES NAMIDDAGS TE 3 UUR

DOOR

HENDRIK HOOGENBERK

GEBOREN TE ASSEN

AAN MIJN VROUW

VOORWOORD

Nu de laatste hand aan deze studie is gelegd, is het mij een behoefte om dank te zeggen aan allen, die mij bij het samenstellen daarvan op zoo velerlei wijze hebben gesteund. Ik denk hierbij niet alleen aan diegenen, die gedurende de afgelopen maanden ten allen tijde bereid waren mij raad te geven, doch eveneens aan hen, die mij als student aan deze Universiteit wetenschappelijk hebben geleid en gevormd.

Den meesten dank ben ik dan verschuldigd aan U, Hooggeleerde Westra, Hooggeachte Promotor. Uw hulpvaardigheid voor de Indologische studenten in het algemeen is spreekwoordelijk; voor de mij persoonlijk steeds betoonde hartelijkheid, belangstelling en steun betuig ik U mijn oprechten dank.

Ook U, Hooggeleerde Nolst Trenité en Hooggeleerde Warnsinck, blijf ik erkentelijk voor de wijze, waarop U mij hebt aangemoedigd bij mijn werk en blijk gegeven van Uw warme belangstelling voor mijn onderwerp.

Niet minder dankbaar gevoel ik mij jegens U, Hooggeachte Mr. Bijlsma, Mr. Zwaardemaker, Dr. Stapel en Dr. Terpstra; steeds vond ik U bereid mij met Uw rijke kennis van de Geschiedenis onzer Staatsinstellingen, evenals van onze Vaderlandsche en Koloniale Historie te helpen en voor te lichten. Uw opbouwende critiek heeft er stellig veel toe bijgedragen, mijn inzicht, waar noodig, te verhelderen. U hebt mij daardoor voor vele „civiele misbruycken maer oock capitale breucken” tegen de historie behoed.

Zeer gevoel ik mij ook verplicht tegenover de verschillende Ambtenaren van de Universiteitsbibliotheek en van het Rijksarchief te Utrecht, evenals van het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, die mij zonder uitzondering op de meest welwillende wijze behulpzaam waren.

Ten slotte, en zeker niet in het minst, uit ik mijn dankbaarheid jegens mijn Schoonvader, Mr. H. J. Rink, die mij in elk opzicht bij de totstandkoming van dit proefschrift ter zijde stond.

HOOFDSTUK I

HET RECHTSKARAKTER DER SCHEPEN.

Het sal ons aengenaem wesen, dat alle handel geschiet sonder bloet te storten, noch sonder eenighe overlast aen de inwoonders des lants te doen¹⁾.

Balthasar de Moucheron.

Een beschouwing over de oorzaken en redenen van het ontstaan onzer vaart op Oost-Indië valt eigenlijk buiten het bestek van deze studie. Toch wil ik niet nalaten hier eenige opvattingen terzake van verschillende gezaghebbende schrijvers te doen volgen, aangezien deze toch indirect eenig licht werpen op het *wezen* dier vaart.

„Indien Philippus de Tweede, koninck van Spangien, by oog-luyckinge hadde kunnen aansien en blyven gedogen de vaart en handel van de ingesetenen deser landen op Spangien en Portugael, het is zeer waarschijnlijk, dat men noyt soude hebben getragt deselve verder uyt te breyden, gelijk men dat in die tijden, uijt die insighten, heeft beginnen te doen, selfs tot in Oost-Indiën toe”. Zoo ziet mr. Pieter van Dam, advocaat der Vereenigde Oostindische Compagnie (V.O.C.), deze aangelegenheid²⁾.

„Men moet niet, als zoovele schrijvers gedaan hebben, vaststellen dat een bepaald koninklijk besluit tot sluiting der havens, waardoor wij van de Indische producten finaal verstoken werden, den togt van De Houtman uitlokte. Veeleer moet men de aanleiding tot dien togt en tot de vroegere langs het noorden zoeken in de *onzekerheid*, waarin onze Spaansche (lees Spaansche en Portugeesche) handel verkeerde, zooals ook opgegeven wordt in eene der oudste uitgaven van De Houtman's journaal. Zijne reeders namelijk hoopten tot in 1594, dat de druk in Spanje eenmaal mogt ophouden, doch toen zij zagen, dat „sulcks niet en verminderde, maer daghelycx vermeerderende was..... haer moeyende hare

¹⁾ Uit de Instructie voor Cornelis de Houtman: Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, De opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië, I, p. 224.

²⁾ Dr. F. W. Stapel, Pieter van Dam, Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie (Rijks Geschiedkundige Publicaties, Groote Serie nrs. 63 en 68), I, I, p. 7.

voorleden schaden, ende de toecomende voorsiende", besloten zij hun handel met Spanje op te geven en regtstreeks uit Indië hunne koopwaar te halen". Zoo schrijft de bekende historicus mr. Van der Chijs¹⁾.

De Jonge beziet het ontstaan van de groote vaart nog in breeder verband:

„De overlevering stelt ons den Nederlandschen handelaar voor, alsof hij niet alleen noodgedrongen, maar als verontwaardigd over de aanslagen door den Koning van Spanje op zijn eigendom gepleegd, plotseling den steven wendde naar die Oost-Indische gewesten, waar hij de specerijen en koopwaren vinden kon, die hem in de Spaansche havens werden geweigerd. Maar de gewone voorstelling is daarom vooral onjuist, omdat zij te eenzijdig en te beperkt is. Het ontstaan van de vaart op Oost-Indië toch is geenszins een op zichzelf staand feit maar hangt naauw te zamen met de gelijktijdige en zich in alle richtingen uitstrekkende ontwikkeling van de groote scheepvaart, door welke Nederland tot den rang der eerste zeemogendheden oplom, terwijl zij gepaard ging met het levendig worden hier te lande, van een ijverige beoefening van die wetenschappen, welke aan de scheepvaart naauw verwant zijn. De plaats, welke de Nederlandsche handelaar op het einde der 16de eeuw in den algemeenen schakel van het interkoers bekleedde, was hoofdzakelijk die van den makelaar en vrachtvaarder, die den handel van het Noord-Oosten met die van het Zuid-Westen van Europa verbond. Wat de Oostzee opleverde, bragten de Nederlandsche schepen naar de havens van Spanje en Portugal. Wat de handel van Portugal in koloniale waren, inzonderheid in specerijen aanbood, voerden zij naar Nederland om daarmede het overige Europa te voorzien. Toen nu de Nederlandsche koopman door „arresten en allerley ondragelyke tyrannyen des Konings van Spanje en uit de dagelicxe experientie bevond, dat de twee principale vaarwateren daarby de trafycqen en de negotiatie dezer lande bysonders was bestaande" voor hen zouden ophouden vrij en onbelemmerd te zijn, toen daarenboven niet minder de maatregelen van het binnenlandsche bestuur door den oorlogstoestand of door den Engelschen invloed uitgelokt, zijnen handel met geheelen ondergang bedreigden, toen wendde hij het oog naar andere

¹⁾ Mr. J. A. van der Chijs, Geschiedenis der stichting van de Vereenigde O.I. Compagnie, p. 15; zie voorts de inledinig daarvan.

havens, waar hij zijne waren kon slijten of nieuwe koopwaren kon inslaan" ¹⁾).

Ook De Louter komt tot de slotsom, dat het er voor onze vrachtaart, waartoe de Hollanders door aanleg en omstandigheden zoo in het byzonder werden gedreven, zoo geheel anders gaat uitzien, „nadat Philips II in 1580 Portugal veroverd had en in het volgend jaar door de Nederlandsche gewesten als vorst was afgezworen. Door blinden haat gedreven deed hij in 1585 onverwachts alle Nederlandsche schepen in de havens van Spanje en Portugal in beslag nemen en verbeurd verklaren. Door dezen maatregel, waarvan een herhaling elk oogenblik te duchten was en die zich inderdaad niet lang liet wachten, dwong hij de Nederlanders, om hetzij een hunner voordeeligste bronnen van bestaan prijs te geven of zich rechtstreeks op de groothandel toe te leggen. Wanneer men in het oog houdt, dat de opstand tegen Spanje en de strijd voor geloof en vrijheid alom een voorbeeldelooze geestkracht hadden gewekt, dat de herovering der Zuidelijke Nederlanden door Parma een groot aantal der rijkste tevens meest ontwikkelde en ondernemende inwoners naar de noordelijke provinciën had verdreven, dat aardrijks- en zeevaartkunde in het noorden ijverige beoefenaars vonden en met reuzen schreden vooruitgingen, dan is het duidelijk, dat de keuze niet moeilijk viel en weldra van alle zijden eene levendige begeerte ontstond om handel en scheepvaart nieuwe banen te openen en tevens den nationalen vijand in zijne schatkamers te bestoken en zoo mogelijk te verdringen. Economische en politieke drijfveeren dongen om den voorrang; doch aanvankelijk behield de koopmansgeest de overhand en was de strijd tegen de Spanjaarden en Portugeezen slechts een machtig werktuig tot den bloei en de uitbreiding van den handel" ²⁾).

Tenslotte hetgeen Colenbrander ons hierover mededeelt:

„De belemmeringen door Philips II der Nederlandsche schipperij op het Iberische Schiereiland in den weg gelegd, zouden voor dien belangrijken tak van volksvlijt een doodelijken slag hebben beeteekend, indien men in de onmogelijkheid hadde verkeerd, zich de producten, die men te Setubal, Lissabon of Cadiz placht in te laden,

¹⁾ Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, I, p. 1 e.v.

²⁾ Mr. J. de Louter, Handboek van het staats- en administratief recht van Nederlandsch-Indië, p. 58 e.v.

van elders te verschaffen. Om echter zuidvruchten te vinden was het slechts noodig Straat Gibraltar door te varen; om ivoor kon men er naar Guinee op uit; om brazielhout, naar Braziel; om zout, naar de Kaapverdische eilanden of naar West-Indië; om peper, notemuskaat of kruidnagels te verkrijgen, kon men beproeven 't zij benoorden Azië om, 't zij rond de Kaap, Indië te bereiken. De tocht naar Indië scheen de moeilijkste en gevaarlijkste; die werd dan ook niet het eerst ondernomen. In andere richtingen begint de ruimere vaart schier onmiddellijk na den val van Antwerpen, die veel kapitaal naar Holland doet verhuizen, dat gedeeltelijk emplooi vindt in de activeering van het overgeleverde Hollandsche schippersbedrijf. De Straatvaart begint in 1590; De Guinees- en de Brazielvaart beginnen mede in 1590 Nadat in 1598 op de Eilanden onder den Wind in West-Indië zoutlagen zijn ontdekt, ontstaat daarheen een levendige vaart... Eindelijk ontwikkelt zich eene Nederlandsche vaart in het bijzonder op dat gedeelte der kust van Zuid-Amerika, dat niet door Spanjaarden of Portugeezen in bezit is genomen: de „Wilde Kust" of kust van Guyana..... Deze geheele Straat-, Guinees- en Amerikavaart is particuliere onderneming. De Oost-Indische Compagnie, tot het gebied tusschen Kaap de Goede Hoop en Straat Magellaan beperkt, kan haar niet schaden" ¹⁾).

Volledigheidshalve wordt voorts nog verwezen naar Tiele, Fruin, Van Rees, Van Brakel en Goudsmit en naar nieuwere schrijvers als Stapel, Mollema, Warnsinck en De Klerck ²⁾).

¹⁾ Dr. H. T. Colenbrander, *Koloniale Geschiedenis*, II, p. 1—2.

²⁾ P. A. Tiele, *De Europeërs in den Maleischen Archipel*, Vijfde gedeelte 1578—1599, in *Tijdschrift van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië*, vierde volgrees, deel V (1881; p. 153—214), p. 155—156 en 200—202; Dr. R. Fruin, *Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog*, 1588—1598, 's-Gravenhage 1906, p. 181—189—198; P. J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk* ³, Leiden 1924, deel II, p. 307 e.v.; Mr. O. van Rees, *Geschiedenis der staathuishoudkunde in Nederland II*, p. 1—7; Dr. S. van Brakel, *De Hollandsche handelscompagnieën der zeventiende eeuw*, de inleiding; Mr. M. Th. Goudsmit, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeerecht*, p. 284—287; Dr. F. W. Stapel, *Geschiedenis van Nederlandsch-Indië* (uitgave Meulenhoff, 1930), p. 34—37; *Geschiedenis van Nederlandsch-Indië*, onder leiding van Dr. T. W. Stapel, dl. II: Dr. K. Terpstra, *De Nederlandsche Voorcompagnieën*, p. 278 e.v., 287 e.v.; doch vooral de uitvoerige beschouwingen over de aanleiding tot „de eerste schipvaart" van J. C. Mollema in diens werk „*De eerste schipvaart der Hollanders naar Oost-Indië, 1595—1597*", p. 3—17, welke beschouwingen met de daarin neergelegde visie op de oorzaken der Eerste Schipvaart naar 's schrijvers mededeeling zijn ontleend aan den inhoud van de portefeuilles, door den

We zien dat de meeningen omtrent de *oorzaken* van het ontstaan van de vaart op Oost-Indië elkaar weinig of niets ontloopen.

Doch ook omtrent het *doel* dier eerste tochten is men het vrijwel roerend eens: *handel en winst*. De handelsgeest dreef de Hollanders en Zeeuwen op het einde der 16de eeuw naar de Indische wateren, niet om er een kolonie in den eigenlijken zin van volksplanting te stichten en er zich als landbouwers voor goed te vestigen, maar om aldaar handelsrelaties aan te knopen en factorijen te stichten. Het was enkel en alleen om de zoozeer begeerde Indische producten te doen, hetzij tegen betaling in realen van achten, hetzij in den vorm van ruilhandel tegen eigen waren tot Neurenberger lorren toe.

En, indien de omstandigheden er toe leidden de verre tocht naar Oost-Indië zelf te gaan ondernemen, wie zoude ons deze kunnen beletten? „Onze voorvaderen meenden het goede recht aan hunne zijde te hebben. Celsus toch had reeds geleerd „*maris communum esse usum omnibus*” en al had een Grotius zijn tractaat „*de mare libero*” nog niet geschreven, toch werd reeds toen door menigen staatsman van gezag het beginsel gehuldigd: „*la mer est un élément commun et l'usage presque aussi libre que celui de l'air*”. Van Meteren verkondigde de leer „de Vereenigde gewesten hebben een vrije regeering gekregen; hunne ingezetenen kunnen zich dus ontslagen rekenen van de Pauselijke bullen, krachtens welke voor alle andere natiën¹⁾ de vaart op de Oost- en West-Indische zeeën gesloten is. De laatste stelling vond des te gereeder ingang bij de kooplieden, daar de meesten hunner Calvinisten waren, naar wier opvatting „des Pausen donatie idel ende teghens de leeringhe Christi ende teghens de religie was”²⁾).

Zooals bekend mag worden verondersteld, had Paus Alexander in 1493 aan den Koning van Spanje alle landen geschonken, welke zouden ontdekt worden ten westen van den meridiaan, loopend over Flores en Corvo van de eilandengroep der *Insulae Fortunatae*. De koning van Portugal verkreeg bij dezelfde bul alle landen ten

historicus Dr. IJzerman aan de Linschoten-Vereeniging nagelaten; J. C. M. Warnsinck, *Van Vlootvoogden en Zeeslagen*, Amsterdam 1940, p. 70 e.v.; J. C. M. Warnsinck, *De wetenschappelijke voorbereiding van onze Eerste Schipvaart naar Oost-Indië*, Intree-rede Leiden, 1936; ten slotte E. S. de Klerck, *History of the Netherlands East Indies*, Rotterdam 1938, vol. I, p. 18 e.v.

¹⁾ Namelijk alle andere natiën dan de Spanjaarden en Portugeezen.

²⁾ Mr. J. H. de Stoppelaar, Balthasar de Moucheron, p. 130—131.

oosten van genoemden meridiaan. Behalve de onderdanen van Spanje en Portugal zelf, heeft men zich in de practijk al heel weinig aan deze pauselijke beschikking gestoord¹⁾. De kooplieden eischen het recht van een vrije en onbelemmerde vaart in de open zeeën voor zich op, terwijl Spanje hiertegenover zijn kracht van wapenen stelde om de vermeende rechten uit 1493 te verdedigen.

Louter handelsmotieven treden op den voorgrond. Men richt den steven niet naar weinig of in het geheel niet bevolkte streken tot vestiging van landgenooten of den aanleg van plantages, maar naar die landen, die door hun overvloedigen rijkdom aan producten en dichte bevolking een levendig ruilverkeer in uitzicht stellen. Dit alles was de groote aantrekkingskracht van Oost-Indië voor onze koopvaarders, het voornaamste, zoo niet het eenige doel van de eerste tochten naar den Archipel: het drijven van handel²⁾.

Kenmerkend voor de eerste phase van 1595 (1594) tot aan de oprichting der V.O.C. in 1602 toe, is de uitgesproken wensch der kooplieden een *vreedzamen handel* te drijven, gewapende conflicten te vermijden en ook tegenover de Spanjaarden en Portugeezen een afwachtende en defensieve houding aan te nemen³⁾; voorts wil men, op den grondslag van contracten (accoorden) met de inlandsche vorsten, eenige agenten (commiezen, ondercommiezen) in eigen factorijen (logies) achterlaten voor het opkopen en opslaan van de begeerde producten, zoo noodig en mogelijk eenige versterkingen (fortressen) aanleggen ter bescherming van eigen goederen en rechten, dit alles met toestemming en onder bescherming van de plaatselijke overheid.

Wij kunnen voor het beeld van onze eerste aanraking met Indië zonder eenig bezwaar een blik werpen op b.v. den handel in den Levant. Daar hoopten zich reeds van oudsher langs de kusten der Middellandsche Zee, van West-Azië en Egypte de waren op, welke vanuit het binnenland met karavanen werden aangevoerd. Hier

¹⁾ Zie hierover De Jonge, Opkomst I, p. 283—294: De redenen voor onsen trafiek in Indië; zie ook Mollema, De eerste schipvaart, p. 6, vooral ook noot 1 en De Klerck, History I, p. 165.

²⁾ Of, zooals Mollema schrijft: „Den stapel der specerijen verleggen naar Amsterdam”: J. C. Mollema, De eerste schipvaart, p. 32.

³⁾ Zie ook R. Fruin, Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot, in Robert Fruin's Verspreide geschriften III, p. 373 e.v. en Tiele, De Europeërs V, p. 202.

ontstonden stapelplaatsen, die tot ongekenden bloei kwamen. Vooral de Italiaansche steden haalden reeds lang de producten van daar om deze naar het overige Europa te verhandelen. Deze kooplieden „richtten aan de Middellandsche Zee factorijen op en verbreidden de leer, die in de middeleeuwen zoo krachtig zou bijdragen tot de ontwikkeling van een internationaal zeerecht: ook in den vreemde regelen wij onze verhoudingen naar onze eigen wetten en gewoonten”. Venetië nam aldaar de eerste plaats in; zij moest hare vrijheden en oppermacht meer dan eens met de wapenen handhaven. De voorrechten, welke de Venetianen later in Constantinopel verkregen, „waren niet minder dan: volkomen vrijen handel en verkeer, vrijdom van tollén, een geheel afzonderlijke wijk in Constantinopel, eigen recht en eigen rechters die zelfs nu en dan geschillen met ingezetenen moesten beslechten”¹⁾.

Een andere parallel kunnen we trekken met onze vaart op het noorden. „Op 25 Juli 1368 werden aan Amsterdam, Enkhuizen, Wieringen, Stavoren en enkele andere steden, als belooning voor haren bijstand tegen de Denen en Nooren, door den koning van Zweden belangrijke voorrechten toegekend: „Voorts moghen de voorsz. steden haer zelfs vooghden zetten op hare victen²⁾ te Schoonre en te Valsterbode, en waer het hen best lieven sal in alle den landen tot Schoonen. Ende, die vooghden mogen rechten over alle degene, die met hen op hare victen leggen, ende voort over alle hare burgeren, ende hare gesinnen, die leggen, daerse leggen; ende alle saken ende breucken die naer Lubeschen rechte gaen in hart ende hals”. „Reeds in de veertiende eeuw derhalve nam Amsterdam ijverig deel aan den noordschen handel en bedong, zooals de handeldrijvende steden steeds in de eerste plaats deden, beslechting van geschillen naar eigen recht en door eigen rechters”³⁾.

Zoo moeten we ons het beeld vormen, dat onzen kooplieden voor oogén stond bij de opening van de vaart op Indië: een vrije en onbelemmerde vaart en handel, het voorrecht van eigen nederzettin-

¹⁾ Voor een meer uitvoerige beschrijving: Goudsmit, Geschiedenis I t.a.p. 23—25; voor de z.g. Capitulatiën in den Levant vooral ook J. van Oordt, De Nederlandsche koopman in de landen van den Islam, p. 1—18 en 35—43.

²⁾ Victen of vitten zijn volgens Goudsmit hutten en loodsen ten dienste der visscherij op het strand opgericht. Later werd die benaming tot alle handelsnederzettingen in den vreemde uitgebreid.

³⁾ Zie Goudsmit, Geschiedenis I t.a.p. 32—33.

gen (factorijen of zelfs sterkten), en het exterritoriale privilege van eigen recht en rechter.

Zooals bekend, is het eerste contract ten behoeve van een vrijen handel op 1 Juli 1596 door Cornelis de Houtman met de regeering van Bantam gesloten. Hierin verklaart Bantam's overheid dat zij, gelezen hebbende de door Prins Maurits medegegeven patenten, waarbij Zijne Excellentie een verbond van vrede en vriendschap aanbiedt, bereid is een dergelijk verbond te sluiten en te onderhouden. Wat meer is, zoo gaat het accoord verder, „wij syn tevreden dat U.E. come (ofte iemant van harent wegen), om alhier in onse haven ende stede te handelen, copen, vermangelen ende te vercopen so dick ende menichmaelen als U.E. sal gelieven, so vry ende vranck als sy in hun eygen landt soudon doen mogen, sonder dat men U.E. ofte yemant van hun volck eenich injurie ofte onrecht doen sal”¹⁾. Dit opent de rij van contracten, waarop onze handel in Indië de eerste jaren werd gedreven.

Men zou de vraag kunnen opwerpen, waarom dit hoofdstuk te noemen: „Het rechtskarakter der schepen”; immers, het is ons volkomen duidelijk: wij hebben hier met den handel op Oost-Indië, dus met gewone handels- of koopvaardij-schepen te doen, die om de Kaap of door Straat Magellaan naar Indië zeilden. En zeker, gewóón waren deze zeilschepen van slechts eenige honderden lasten groot wèl op het einde der 16de eeuw, ook al stelde de verre en langdurige reis naar de Indische wateren aan den bouw bijzondere eischen. Doch voor onze huidige begrippen omtrent de uitrusting van een koopvaardij-schip waren zij dat zeker niet.

Ik doel hier op de voor die dagen zelfs zware bewapening van de eerste (en ook latere) schepen op Indië. Het beeld van eenige kanonnen op een koopvaardij-schip is ons vreemd geworden, ook al werden tal van particuliere handelsschepen van de oorlogvoerende landen in den oorlog van 1914—1918, evenals wij dat ook weer kunnen waarnemen in den huidige oorlog, tijdelijk van geschut voorzien²⁾.

¹⁾ Zie voor dit uit het Portugeesch contract Mr. J. E. Heeres, *Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum* I, I, p. 3—4; ook De Jonge, *Opkomst* II, p. 373—374 en *Geschiedenis van Nederlandsch-Indië* (Editie Joost van den Vondel) II, p. 337—338.

²⁾ Zie hierover Mr. J. P. A. François, *Duikboot en Volkenrecht*, Diss. Leiden 1919, p. 33 en ook diens *Handboek voor het Volkenrecht* II (Zwolle

In de 16de eeuw en ook nog veel later is de bewapening van handelsschepen, bij min of meer verre reizen buiten de eigen wateren, echter zeer normaal.

Er is dan ook geen aanleiding om op grond van de uitrusting dezer schepen direct aan kaapvaart te denken ¹⁾). Enkel deze beide kwesties van bewapening en kaapvaart zouden reeds een nader onderzoek motiveeren; maar er is meer: het karakter dier eerste vloten bepaalt niet alleen dat van onze eerste aanrakingen met de „Indianen”, maar hangt evenzeer ten nauwste samen met de formeelste regeeringszorg der Republiek — vooral in den beginne via Prins Maurits — voor deze handelsexpedities.

De Jonge schetst ons de noodzaak van de bewapening (monteer-ring) onzer handelsschepen bij de uitbreiding van onze zeevaart in de Middeleeuwen buiten eigen naaste omgeving ²⁾). Bij gebrek zowel aan zekerheid omtrent bescherming in den vreemde als aan voldoende landsoorlogsschepen ter begeleiding (convooi), was een bewapening voor zelfverdediging, dus voor zuiver *defensieve* doeleinden, noodzakelijk. Immers door de veelvuldige zeerooverijen was van een veiligheid ter zee, zelfs in vollen vreedestijd, geen sprake. Ook het instituut van de kaapvaart, nog overal in eere, kon de koopvaarders voor de grootste verrassingen stellen: hoe licht ont-aardde een koopvaarder niet in een zeeroover! ³⁾ Het begrip neutraliteit had voor hen slechts theoretische waarde en zelfs voor

1933), p. 339—347. Het was Engeland, die in 1913 besloot, wederom tot be-wapening van de koopvaardersschepen over te gaan.

¹⁾ Anders Van der Chijs, Stichting, p. 43, die vermeent, dat men wel degelijk ook kaapvaart aan den tocht van De Houtman toeschreef.

²⁾ Jhr. Mr. J. C. de Jonge, Geschiedens van het Nederlandsche zeewezen I, p. 25 e.v. Zie dit werk vooral voor een algemeenen indruk van ons toenmalig zeewezen; voor de periode van het uitbreken van den Tachtigjarigen Oorlog tot het Twaalfjarig Bestand in het bijzonder J. E. Elias, Schetsen uit de ge-schiedenis van ons zeewezen I, p. 1—79.

³⁾ Zie over kaapvaart en zeerooverij Mr. J. J. Baud, Proeve eener geschie-denissen der Strafwetgeving tegen de Zeerooverij, Utrecht 1854. Baud stelt hierin scherp het onderscheid tusschen beide op blz. 3: de kaapvaarder vaart op wettig gezag van een mogendheid ter buit; de zeeroover pleegt, zonder vergunning van hoogerhand, ongeoorloofden roof, daarbij — ongeacht of het vrede dan wel oorlog is — vriend nog vijand ontziend; ook Mr. Dr. F. J. W. H. Sand-bergen, Nederlandsch-Indische scheepsnationaliteit, p. 84—91 en 193—207; Dr. R. E. J. Weber, De Beveiliging van de zee tegen Europeesche en Barbarische zeeroovers, 15—18, 27—37 en L. C. Vrijman, Kaapvaart en Zeerooverij, p. 7, 23—27, 30—38, 172 e.v.

landgenooten was men niet veilig. Ik denk hier slechts aan de Watergeuzen, die weinig jaren vóór den eersten tocht naar Indië, in hun enthousiasten strijd vóór Prins Willem van Oranje en tegen het Spaansche gezag, ook eigen koopvaarders te lijf gingen¹⁾. En, in oorlogstijd kwam daar de kwade kans bij op een ontmoeting met vijandelijke oorlogsschepen en kapers en, wat erger was, door dezen te worden buitgemaakt.

De diverse staten waren nog lang niet bij machte — en vooral niet bij verre reizen — hun handel en scheepvaart afdoende te beschermen en den zeeroof te beteugelen. Hun zwakheid lag naar mijn gevoelen in het feit, dat zij nog eeuwenlang de kaapvaart officieel sanctioneerden. Tusschen de kaapvaart en de defensieve bewapening der koopvaardij-schepen eenerzijds en den zeeroof anderzijds, bestond een noodwendige en noodlottige wisselwerking, die pas opgeheven werd toen men met de beide eerste methoden definitief brak.

Men zocht nu de verdediging en beveiliging in verschillende richting²⁾. In de eerste plaats werden van overheidswege schepen, die men den naam van „vredesschepen” gaf, ten oorlog uitgerust, onder wier geleide of convooi de handels- en visscherijschepen werden geplaatst. Doch het spreekt welhaast vanzelf, dat op deze wijze slechts een zeer klein aantal schepen en zeker niet op verdere tochten kon worden in bescherming genomen.

Tegenover het *buitrecht van den vijand* erkent het volkenrecht echter van oudsher het *recht van den koopvaarder om zich te verdedigen*³⁾.

In de tweede plaats ging men er daarom toe over de koopvaardij-schepen zelve behoorlijk te wapenen, hetzij op eigen gezag, zooals in de Middeleeuwen, hetzij op last en onder behoorlijk toezicht van den landsheer, in de 15de eeuw en later. Zoo erkende men ook ten onzent het recht van defensie, doch ging nog een stap verder door de handelsschepen een bepaalde bewapening voor te schrijven.

¹⁾ Zie Chr. Pt. Bor, Oorspronck, begin ende aenvang der Nederlantsche oorlogen, p. 233—235, 310—311 en De Jonge, Zeewezen I, p. 185.

²⁾ Zie De Jonge, Zeewezen I, p. 25—27; Elias, Schetsen I, p. 45—51; voor de beveiliging ter zee speciaal van de Rotterdamsche koopvaardij leze men Mr. R. Bijlsma, Rotterdams Welvaren 1550—1650, p. 75—77.

³⁾ Vergelijk François, Duikboot en Volkenrecht, p. 27; ook diens Handboek voor het Volkenrecht II (Zwolle 1933), p. 339—347. Zie over het buitrecht (= prijsrecht) uitvoeriger De Louter, Het Stellig Volkenrecht II, p. 326 v.

Daarnaast kunnen de koopvaardij-schepen zich, hetzij vrijwillig, hetzij op bevel van hoogerhand, verbinden om tot beveiliging tegen gemeenschappelijke gevaren z.g. in „admiraalschap” te varen, hetgeen wil zeggen in open zee bij elkaar te blijven en in nood onderling hulp en bijstand te verlenen. Later vooral wordt dit varen in admiraalschap, door Van Brakel in zijne beschouwingen over de middeleeuwsche koopliedenorganisaties als de typische belichaming voor een vrijwillige aaneensluiting voor één reis gezien ¹⁾, door de overheid dikwijls verplichtend gesteld.

In zijn Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid rekent Hugo de Groot het maken van admiraalschap tot „maatschap”. De behandeling daarvan raakt wel hoofdzakelijk de burgerrechtelijke regeling onder de kooplieden, doch voor een algemeen inzicht is het niet ondienstig te dezer plaatse over te nemen, wat De Groot ons hierover leert: ²⁾.

§ 1. Onder maetschap behooren amiraelschap ende mederederschap.

§ 2. Amiraelschap is maetschap van schepen verscheide luiden toe-komende tot verweering.

§ 3. De zwarigheden van oorlog ende zee-rooverije hebben by ons deze overkominge zeer gebruecklick gemaect; jae is dickmael by wetten geboden dat de schepen uit deze landen niet reizen en mochten zonder zodanig amiraelschap, van vyf, thien, twintig, dertig schepen nae de nood vereischt.

§ 4. De voorwaerden zijn hiervan niet eenparig: ende dickmael moeten onghewapende schepen geld geven, om met gewapende schepen in amiraelschap inghelaten te werden: De meeste voorwaerden strecken daertoe, om by malkander te blijven, die in nood is in te wachten, voor onraed te waerschouwen, waer toe zeeckere teickenen werden ghestelt: ende werd een vande schepen tot amiraelschip gemaect, met macht om de andere ten rade te ontbieden, ende onder-tusschen de weg te wijzen.

§ 5. Niet anders besproken zijnde, werd de schade die door vianden ofte zee-roovers eenig schip ofte eenige goederen, buiten verzuim van haer eigen volck, werd aengedaen, gedragen als groote avarie over alle schepen ende goederen. Onder deze schade werd

¹⁾ Van Brakel, Handelscompagnieën, de Inleiding p. XVII.

²⁾ Zie Hugo de Groot, Inleidinge tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid, I, p. 172.

oock gereeckent verschoten kruid en loot, de ghenezing van die ghenen, die in 't vechten verminckt zijn, ende zoo sy niet helpe-lijck en zijn haer vrij brood haer leven lang: ende om de verdeeling te beter te vinden is de ghewoonte datmen in 't aengaen van het amiraelschap de schepen ende goederen op haer waerde stelt.

§ 6. Des zijn sy alle ghehouden malkander vromelick by te staen, zulcks als krijgsluiden zouden moeten doen, ende wie hier van in gebreecke is, de zelve is ghehouden te vergoeden de schade die andere daer door lijden, ende verliest de vergoedinge van schade die hem is aengedaen. Waer en boven dickmael oock andere straffen werden gestelt tegen de nalatigen.

§ 7. De schaden van schepen die haer op haer seylen verlatende voor uit varen, werden by het gemeen niet gedragen.

Een andere methode was tenslotte het geheel „ten oorlog” toerusten van eenige koopvaarders, die dan voor de veiligheid van de geheele vloot moesten zorgen en heel gevoegelijk als „particuliere vredeschepen” kunnen betiteld worden, immers het is een variant op het varen onder convooi van landsoorlogsschepen.

Eenige voorbeelden van beveiliging volgen thans hieronder.

De Staten van Zeeland vaardigden in 1587 op eigen gezag een plakkaat uit „op de veylige navigatie met ende van Westen”. Voortaan mocht niemand meer met zijn schip westwaarts varen dan in compagnie van minstens acht schepen (in admiraalschap dus), terwijl deze zouden worden geconvoyeerd door oorlogsschepen tot den mond der Seine toe. Alle schepen moesten den bevelhebbers der convooischepen gehoorzamen, terwijl zij bij elkaar moesten blijven en elkander in nood bijstaan¹⁾.

Hieraan vooraf gaat naar tijdsorde de bekende „Ordonnantie, statuut ende edict op het faict der Zeevaart, Equipage en toerustinge van Scheepen, soo Koopvaarders als Visschers en anders, mitsgaders van den Geschutte, Munitiën, Mannen van Weerre, en meer andere saaken dienaangaanden” uit 1549 van Karel V²⁾. Dit bevelschrift ligt, practisch gesproken, geheel op het terrein van het publiek recht: de bescherming onzer koopvaart en visscherij

¹⁾ De Stoppelaar, Balth. de Moucheron, p. 44—46.

²⁾ Deze ordonnantie in het Groot Placaet Boeck van de Staten-Generaal en van de Staten van Holland en Zeeland door C. Cau e.a., IV, p. 1219 e.v.; ook in Recueil van alle de placaten enz. betreffende de Admiraliteiten en verdere zee-saaken, III, p. 33 e.v.

tegen vreemde zeeroovers en mogelijke vijandelikheden van de Schotten. Zuiver defensieve bedoelingen liggen aan deze regeling ten grondslag. Het was n.l. gebleken, dat dikwijls buiten de grenzen van het land gevaren werd met slecht toegeruste schepen, zonder geschut en zonder het schip op de beste wijze te laden, „hem betrouwende op de goede avanture van winde en weder”; bovendien vormde men ondanks den openbaren krijg met Schotland geen admiraalschappen. Voor de bemanning, bewapening, het laden, het maken van admiraalschap en de contrôle daarop van overheidswege worden nu strenge voorschriften gegeven in de artikelen I—XV.

Bij de Ordonnantie van 1551¹⁾ handhaaft Karel V bovengenoemde bepalingen, ook al was de oorlog met Schotland ten einde en „meende” de Keizer geen vijandschap meer met een van zijne naburen te hebben; doch er waren nog altijd zeeroovers en geheel weerlooze schepen zouden voor hen een te gemakkelijken en te verleidelijken buit vormen. De rest van dit plakkaat, waarop ik later bij de Artikelbrieven terugkom, ligt bijna geheel op het terrein van het materieel privaatrecht.

Philips II handhaaft de bovengenoemde voorschriften op zijn beurt in zijn bekende Ordonnantie op de zeevaart van 1563²⁾.

Een voorbeeld van „particuliere vredeschepen” kennen we uit 1475, toen met goedvinden van Hertog Karel den Stouten een stedelijke ordonnantie tot stand kwam, waarbij de koopvaarders voor eigen rekening vier speciale convoischepen moesten uitrusten³⁾.

Uitdrukkelijk te constateeren, dat we bij de bovengenoemde ordonnanties niet aan kaapvaart moeten denken lijkt overbodig. Zeer terecht laat Sandbergen deze in zijn paragraaf over de kaapvaart dan ook ongenoemd⁴⁾, blijkbaar ontkomen aan de suggestie van de inconsequente, chronologische behandeling van de regelingen van 1475, 1487 en 1540, zooals we die bij De Jonge

¹⁾ Deze ordonnantie in haar geheel in het Placcaetboek van Vlaenderen I, p. 375; slechts het tweede deel (privaatrecht) in het Groot Plakkaatboek I, p. 783 e.v. en in het Boek der Zeerechten p. 23 e.v.

²⁾ Deze ordonnantie in Gr. Plakkaatboek I, p. 796 e.v., 'T Boeck der Zee-Rechten, p. 41—89 en Plakkaatboek van Vlaenderen II, p. 307 e.v.

³⁾ Zie De Jonge, Zeewezen I, p. 29—30; deze oudste zeeordonnantie is opgenomen bij Commelin, Beschrijving van Amsterdam p. 915—916.

⁴⁾ Sandbergen, Scheepsnationaliteit o.a. p. 88—89.

vinden¹⁾. Die uit de beide laatstgenoemde jaren willen allereerst den eigen zeeroof en daarmee de kaapvaart regelen, evenals Philips van Bourgondië daarin reeds eenige orde trachtte te scheppen in 1438²⁾. Geheel in tegenstelling juist met het plakkaat van Karel V van 1540, blijkt uit de considerans van dat van 1549 reeds ten duidelijkste, dat daar in geen enkel opzicht offensieve, maar alleen defensieve bedoelingen achter zitten. Geen enkele gedachte aan kaapvaart! Het verwondert dan ook, dat Sandbergen deze ordonnantie van 1549 wèl onder kaapvaart behandelt, en ten gevolge daarvan ook die van 1551 van Karel V en die van 1563 van Philips II. Het artikel XXVIII over de „bestellingen”, waarop ik nog nader terugkom, heeft dezen schrijver hier blijkbaar tot die onjuistheid geleid³⁾. Temeer bevreemdt dit, waar Sandbergen toch ook vanzelfsprekend aan de kaapvaart een uitgesproken offensief karakter toekent, te weten afbreuk aan den vijand en contrôle op de neutrale scheepvaart in verband met het vervoer van contrabande, waarbij zij voortdurend tot gewelddadig optreden genoopt is. Met het karakter en wezen der kaapvaart vormt de achtergrond der bewapening volgens het plakkaat van 1549 toch wel een sterk contrast! Vergeten we ook niet, dat het bevelschrift van 1540 in zijn geheel naast dat van 1549 bleef voortbestaan. Zoo stond naast en tegenover de Ordonnantie op de *Zeevaart* van 1563, de Ordonnantie op de *Admiraliteit* van 1563, beide van Philips II afkomstig.

Wij zagen dus, dat de landsheer in de 16de eeuw zijn grootere macht aan de veiligheid van scheepvaart en handel ten goede doet komen. Echter niet alleen op de bovengeschetste, meer indirecte, wijze. Er is nu een meerdere vastheid in het zeewezen gekomen door de instelling van de „admiraliteit”⁴⁾ en Van Brakel durft zelfs van de (bescheiden) vorming eener „staatsmarine” te spreken⁵⁾. En inderdaad groeide het aantal landsoorlogsschepen voortdurend, hoewel wij ons veiligheidshalve toch van de rechtstreeksche bescherming en begeleiding van de scheep-

¹⁾ De Jonge, *Zeewezen* I, p. 27—55.

²⁾ idem p. 27—28.

³⁾ Sandbergen, p. 89—90.

⁴⁾ Zie over deze admiraliteit De Jonge, *Zeewezen* I, p. 38—49.

⁵⁾ Van Brakel, de Inleiding, p. XXII; over de vorming van een vaste zee-macht, De Jonge, *Zeewezen* I, p. 88—96 en Elias, *Schetsen* I, p. 46 e.v. Vergelijk ook Weber, *De Beveiliging van de Zee*, p. 1 e.v., 66 e.v.

vaart door lands-convooischepen nog geen al te groote voorstel-
ling moeten vormen. Uit tal van gevallen blijkt, dat tot lang na
het onderhavige tijdvak de overheid niet bij machte is geheel op
eigen krachten de koopvaardij afdoende te beveiligen. Zeker, de
admiraliteit kan veel steun verleen in naaste omgeving, wel-
licht bij eenige goede organisatie tot aan den mond van de Seine
of tot de kust van Engeland en Denemarken toe, maar ten aan-
zien van de kooplieden, die juist bij de geweldige gebiedsver-
grooting van den handel en de scheepvaart in deze jaren, naar
de Middellandsche Zee en de Westkust van Afrika, naar West-
en Oost-Indië gaan handeldrijven? ¹⁾ Er zat weinig anders op
dan voor deze koopvaarders in de allereerste plaats het twee-
slachtig stelsel van handel en zelfverdediging nog tientallen van
jaren te handhaven.

In dit verband wijs ik op een rij van plakkatens ten tijde van
het begin der vaart op Indië, welke een vervolg vormen op de
reeks van 1475—1549—1551—1563—1587.

Allereerst een gewestelijke regeling van de Staten van Holland
van Mei 1596 tot „verseeckeringe”, dit is bescherming, van de
haringvaart ²⁾. Ook hier slechts defensieve bedoelingen, al doen de
artikels XVIII en XIX door hun formulering eenigszins aan een
mogelijk offensief optreden denken. Echter, het ontbrak den ge-
westelijken staten ten eenenmale aan de bevoegdheid tot machti-
ging daartoe. In 1621 en 1622 worden soortgelijke plakkatens
over hetzelfde onderwerp afgekondigd ³⁾.

De schade, welke door den landsvijand en verschillende zee-
roovers aan onze scheepvaart en visscherij wordt berokkend, is
van dien aard, dat de Staten-Generaal in 1603 deze materie zelf
ter hand nemen en een *algemeene* ordonnantie uitvaardigen met
voorschriften omtrent de bewapening en bemanning der schepen
en het varen in admiraalschap ⁴⁾. Het eerste artikel onderwerpt
alle koopvaardijschepen aan deze regeling, terwijl voor de Noord-
vaarders en de visschersschepen afzonderlijke voorschriften wor-

1) Zie Dr. K. Heeringa, Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen
Handel, I, II, p. 629—630.

2) Opgenomen in Groot Plakkaatboek I, p. 710—713.

3) In Groot Plakkaatboek I, p. 713—715.

4) In Groot Plakkaatboek I, p. 876—895. Volgens Weber is deze ordonnantie
van 1603 een doode letter gebleven: De Beveiliging van de Zee, p. 60.

den gegeven. Deze ordonnantie wordt opnieuw en met geringe aanvullingen afgekondigd in 1607, 1627, 1628, 1629, 1630, 1632 en 1643. Het wordt eentonig om te vermelden dat ook hier van een algemeene machtiging tot offensief optreden (kaapvaart) geen sprake is. Bijzondere opmerking verdient nog artikel XVII, dat o.a. voor de schepen op Oost- en West-Indië een uitzondering maakt wat betreft de verplichting tot het varen in admiraalschap. Het voornaamste echter wat wij hier moeten vastleggen, is, dat de kooplieden op Oost-Indië niet meer naar vrije verkiezing hunne schepen mogen bewapenen, maar dit nu *moeten* doen volgens bepaalde voorschriften.

Tenslotte nog een regeling voor de vaart op de Middellandsche Zee uit denzelfden tijd. Deze handel leed zeer ernstige schade, vooral van de Barbarijsche zeerooverijen. Wel bracht het plakkaat van de Staten-Generaal van October 1627 als vroeger gestrengere voorschriften op de bemanning en bewapening der schepen en werd het varen in admiraalschap wederom voorgeschreven, doch het was gebleken, dat de admiraliteiten geen afdoende maatregelen daartegen konden nemen¹⁾. Men zocht nu de oplossing in verschillende richting, o.a. door met groote geschenken de kapers te vriend te houden²⁾. Dit was geen nieuwigheid. Reeds in 1589 kwam er in Zeeland een vereeniging van kooplieden met Balthasar de Moucheron als voornaamsten oprichter tot stand — het z.g. Consulaat of College der consuls — die niet met geweld, maar met goede woorden en klinkende munt onheilen als molestatie van zeeroovers, arrest, zeeramp of averij trachtte af te wenden³⁾. Naar mijn gevoelen, dit zij terloops opgemerkt, hebben we hier tevens een voorbeeld, dat er op zou kunnen wijzen, dat de gemiddelde koopman het stelsel van bewapening, zeker niet in het minst om de hooge kosten daarvan, minder toejuichte en wellicht ook de gedachte reeds veld won, dat de bescherming der onderdanen, ook ter zee, toch in beginsel overheidstaak is. De diverse plakكاتen waren wel hoog noodig om den koopman te

¹⁾ Zie Van Brakel, de Inleiding, p. XXIII; het plakkaat van 1627 zelf en hare opvolgers van 1646 en 1652 in Groot Plakkaatboek I, 907 e.v., dat van 1652 tevens in Tjassens, Zeepolitie 202 e.v.

²⁾ Dit systeem werd nl. toegepast door de Directie van den Levantschen handel, waarvoor wordt verwezen naar Van Brakel, de Inleiding, p. XXIII.

³⁾ De Stoppelaar, p. 46—49 en Heeringa, Levantsche Handel, eerste deel, tweede stuk, p. 630 e.v.

dwingen voor een behoorlijke bemanning en bewapening te zorgen!

Doch de overheid dacht er in den loop der 17de eeuw anders over: juist omdat 's lands defensieve zeemacht, uit de convooschepen bestaande, bij gebrek aan middelen meer en meer in betekenis achteruitging, huldigde deze — wellicht dus uit bittere noodzaak — het beginsel, dat de koopvaardij deze convooiers zelf moest gaan beheeren en bekostigen, zij het ook op dusdanige wijze, dat dit stelsel voor den koophandel financieel dragelijk was, doch aan de handelsschepen in elk geval een behoorlijke beveiliging ter zee was verzekerd¹⁾. Terecht noemt Elias deze afwenteling van de staatszorg op de schouders der particulieren een der meest typeerende verschijnselen van ons toenmalig zee-wezen.

Eenerzijds gaf de overheid dus diverse voorschriften voor de bemanning en montuur der koopvaarders zelf, anderzijds wentelde zij ook de uitrusting van de noodige „vredesschepen” zooveel mogelijk af op de belanghebbende kooplieden. Met dit laatste doel voor oogen, werden de verschillende „directiën” opgericht, zooals de Directie voor de Groote Visscherij, de Directie voor den Levantschen Handel en andere; men moet hierin dus in opzet zuivere organisaties ter beveiliging van de handel en koopvaart zien²⁾.

In dit verband vormde de V.O.C. een „directie in zichzelf”. Zij zorgde niet alleen voor een stevige bewapening harer schepen afzonderlijk, doch rustte bovendien nog jaarlijks tal van eigen convooiers, de z.g. kruisende schepen uit, ter beveiliging van de rijkgeladen retouren uit Oost-Indië³⁾.

Voor wie al deze hierboven besproken regelingen, ten deele afkomstig van Karel V of Philips II, ten deele van de gewestelijke Staten of van de Staten-Generaal, onbevooroordeeld leest, is het duidelijk, zooals reeds herhaalde malen werd opgemerkt,

¹⁾ Zie hierover Elias, Schetsen I, t.a.p. 115 e.v.

²⁾ Zie hierover uitvoeriger Elias, Schetsen I, p. 115—122 en Van Brakel, de Inleiding, p. XXII—XXVIII met de aldaar aangehaalde schrijvers.

³⁾ Zie over deze Compagnieskruisers hierachter op blz. 83—84, en vooral Dr. Stapel, Pieter van Dam I, II, p. 555—605. Voor den grooten steun, welken deze convooiers der V.O.C. tevens aan de Republiek in de oorlogen, o.a. tegen Engeland, verleenden, verwijs ik naar Dr. Stapel's Intreerede, p. 10 e.v.

dat er geen motieven zijn om op grond dáárvan aan kaapvaart door de kooplieden te denken. Deze bepalingen werden in het leven geroepen juist ter bescherming der koopvaarders en visschersschepen, die, eerst veelal onder hoogen druk van bovenaf, zorgden voor de allernoodzakelijkste bewapening tot beveiliging van schip en lading tegen zeeroovers, kaapvaarders en openbare vijanden.

In het tijdsbeeld van bewapening ter eigen beveiliging en verdediging der scheepvaart, zooals hierboven geschetst, liggen de eerste tochten van de Hollanders via Kaap de Goede Hoop naar Oost-Indië. Waarom aan hèn niet de verdediging door middel van bewapening hunner schepen overgelaten? „Was eenmaal een compagnie tot stand gekomen, dan was het natuurlijk, dat in zeeën en landen, waar het staatsgezag der Vereenigde Provinciën zich niet deed gelden, ook de beveiliging harer vloten aan de compagnie wordt overgelaten”¹⁾. En inderdaad, dit was niet iets bijzonders doch zeer natuurlijk.

Even natuurlijk was het, dat de Bewindhebbers der Compagnie van Verre — is de naam in dit verband niet treffend? — aan de Staten van Holland en Prins Maurits hulp verzochten om „Versien te worden met eenige zware stukken geschuts ende dat omme hun daer mede (*des noot zijnde*) te defenderen tegens den vyanden ende andere roovers de zeevaerte infesterende”²⁾. Deze materiële steun werd hun en ook aan de volgende reeders, in den vorm van bruikleen, in vrijwel onafgebroken regelmaat — slechts zoo nu en dan gestuit door het ingrijpen van een admiraliteitscollege — verschaft. Uit dit verzoekschrift reeds blijkt afdoende, dat het den reeders niet om een offensief optreden te doen is, maar om hun weerloosheid tegen den landsvijand en tegen de zeeroovers zooveel mogelijk op te heffen.

Zoo hadden de tochten naar het Noorden³⁾ evenmin eenige agressieve of oorlogszuchtige bedoeling. Ik wijs hierop, daar deze

¹⁾ Van Brakel t.a.p., de Inleiding XXIX.

²⁾ Dit request opgenomen bij De Jonge, Opkomst I, 201—204; cursiveering van mij.

³⁾ Zie voor de tochten naar het Noorden vooral: S. P. L'Honoré Naber, Reizen van Willem Barents, Jacob van Heemskerck, Jan Cornelisz. Rijp en anderen naar het Noorden, 1594—1597, I en II (Linschoten-Vereeniging nrs. XIV en XV).

reizen, van overheidswege in 1594 en 1595 ondernomen, toch eveneens tot de nieuwe vaart op Indië gerekend dienen te worden, ook al is het zoeken van een doorvaart „benoorden om” niet met succes bekroond. Voor beide ontdekkings- en handelsexpedities gold als richtsnoer „een vrome, getrouwe, oprechte handelinghe te soecken, sonder soo te water als te lande iemant te beschadigen, selfs al waren het schoon openbare vianden”. Alleen met de elementen, zoo zegt De Stoppelaar¹⁾, werd in die streken de strijd aangebonden. Trouwens, de ingezetenen en kooplieden, die den stoot tot deze tochten hadden gegeven, kozen juist de route „benoorden om naar Azië” om daarmede „den Spanjaert ende Portugezen sooveel te schouwen als eenichsins moghelyck was”.

Echter, „zoodra het gebleken was, dat van dien zeeweg als handelsweg geen gebruik kon worden gemaakt en dat om den Indischen Archipel te bereiken ons geen andere vaart open stond dan die ten zuiden van Afrika, toen waren wij wel genoodzaakt hun overal, zoo te water als te land, het hoofd te bieden²⁾”.

Het strookte trouwens niet met de directe handelsbelangen van den koopman om dadelijk of het eerst den strijd te zoeken. Typeerend hiervoor is de instructie, welke De Moucheron meegaf aan zijn „generaal” Cornelis de Houtman, die in 1598 als bevelhebber over twee handelsschepen naar Indië trok: „het sal ons aengenaem wesen, dat alle handel geschiet sonder bloet te storten, noch sonder eenighe overlant aan de inwoonders des lants te doen; al wat ghy met vrientschap sult kunnen becommen, daer en sult geen rigeur noch geweld toe gebruycken”³⁾.

Van Brakel is van hetzelfde gevoelen: „De kooplieden, die de expeditiën uitrustten, wilden van oorlogvoeren en kaapvaart niets weten. Wat zij wenschten was vreedzaam handeldrijven. Verdediging tegen aanvallen was toegelaten maar agressief optreden streng verboden⁴⁾. Een verwijzing daarbij echter naar de diverse „artikelbrieven” dier handelsvloeten, is mij niet geheel duidelijk. Vermoedelijk denkt de schrijver hier in het bijzonder aan artikel X van den Artikelbrief van 1595 (De Houtman), artikel XXXVI van 1595 (Noorden) en artikel 17 van 1601 (Van Heemskerck),

¹⁾ Zie De Stoppelaar, p. 129.

²⁾ Zie de Stoppelaar, p. 129—130.

³⁾ Deze instructie in De Jonge, Opkomst I, 224.

⁴⁾ Van Brakel, p. 10 en 18. Zie ook Mollema, De Eerste Schipvaart, p. 33.

waarin een ieder aan boord bevolen wordt zich in tijd van nood ter defensie onder zijn kwartiermeester te stellen om met goede orde den vijand te weerstaan. Dit alles wijst inderdaad op een zuiver defensieve houding, maar een gelijkkluidend artikel treffen we aan in den Artikelbrief voor de handelsvloot van Van der Hagen uit 1603, artikel 16, terwijl deze reis toch ten aanzien van de Spanjaarden en Portugeezen, de landsvijanden, een uitgesproken offensief karakter droeg¹⁾. Ik vermeen ook niet dat de Artikelbrieven, welke hierna uitvoeriger in het vijfde hoofdstuk worden behandeld, uitsluitel willen geven omtrent het al of niet oorlogzuchtig karakter der schepen, temeer niet daar die van de zuivere koopvaardijvloten in wezen en formuleering gelijk zijn aan die van de offensieve handelsexpedities na de octrooiverleening in 1602. Wij kunnen deze kwestie m.i. slechts oplossen aan de hand van de stukken, welke Prins Maurits als Admiraal-Generaal, al of niet „geapprobeerd” door de Staten-Generaal, aan de leiders en gezagvoerders der schepen of vloten uitreikte, n.l. de patenten en (of) commissiën en voorts bijgevolg dan soms uit de hun door de reeders mede op basis van genoemde scheepsbescheiden uitgereikte instructies²⁾. Op deze patenten en commissies kom ik in de volgende hoofdstukken uitvoerig terug.

Eerst vanaf 1602 wijzigt zich deze defensieve houding. Zoo schrijft De Jonge: „Was tot nu toe (1602) een vreedzame handel hoofddoel geweest, hetwelk men eerst dan had voorbijgezien, als men door Spanjaard of Portugees werd aangerand of uitgetart, thans, bij de oprichting der algemeene geotroyeerde Compagnie, werd, niet buiten toedoen van 's Lands Advocaat Johan van Oldenbarnevelt, een ander beginsel gehuldigd”³⁾. En De Stoppelaar: „Eerst later, toen ons geen keuze meer overbleef, toen dit het eenige middel was om het standpunt te bewaren, dat de jeugdige Republiek reeds in den wereldhandel had ingenomen, toen de

¹⁾ Zie over het oorlogskarakter van deze vloot De Jonge, Opkomst III, p. 28—29 en de instructie voor den admiraal Steven van der Hagen aldaar op blz. 146—147.

²⁾ Als voorbeelden de instructie van 1595 voor den Scheepsraad in De Jonge, Opkomst I, 212—215 en die voor Van der Hagen (zie vorige noot).

³⁾ De Jonge, Opkomst III, p. I. Men zie over de oprichting der V.O.C. verder Van der Chijs, Geschiedenis der Stichting van de Vereenigde O.I. Compagnie enz. en ook Geschiedenis van Nederlandsch Indië (Uitgave Joost van den Vondel) III, p. 7—44 en 47—48.

Nederlandsche koopman zich met geweld teruggedrongen zag van de plaatsen, waar hij meende dat het ook hem vrij stond zijnen handel te drijven, eerst toen sloeg hij de hand aan het zwaard....." ¹⁾).

Doch ook later is het nog herhaalde malen gebleken, dat oorlogvoeren er bij de kooplieden en vooral bij de Heeren XVII niet zoo grif in ging. De Staten-Generaal moesten daartoe dikwijls een sterke pressie uitoefenen. Oorlogvoeren kostte veel geld en ook al zou het op den duur de positie van de Compagnie in Indië versterken, het bleek maar al te zeer dat de directe handelsresultaten er dikwijls niet gunstiger door werden, waardoor de veranderde houding niet altijd van harte ging ²⁾). Een eenigszins humoristische illustratie van dit gering enthousiasme bij de Heeren XVII voor een offensief optreden wordt ons uitgebeeld in enkele resoluties van de Staten-Generaal uit de jaren 1649, 1650 en 1651. Zooals bekend, duurde de oorlog met Portugal na het sluiten van den vrede van Munster in 1648 nog voort. Bij resolutie van de Staten-Generaal van 15 Januari 1649 wordt nu de Oostindische Compagnie gemachtigd om de schade, door onze ingezetenen geleden, op de Portugeezen binnen het gebied van haar octrooi te verhalen. De V.O.C. schijnt er niet veel voor te gevoelen: den 18den September wordt wederom aan de XVII geschreven, waarbij de wensch wordt te kennen gegeven, dat de schepen der Compagnie openlijke hostiliteit moeten plegen, nu ook buiten het octrooi, jegens de schepen en goederen der Portugeezen. Doch de Bewindhebbers nemen de aanschrijvingen weinig ter harte: herhaalde aanmaningen volgen in een voor de Heeren Staten troosteloze regelmaat op 7 April en 7 October 1651. Op den 11den October wagen Hunne Ho. Mo. er een laatste schrijven aan „en hierop is 't", schrijft mr. Van Dam, wellicht met een ironisch lachje, „dat dese Compagnie eyntelijck in den voorschr. oorlogh onder haar district met alle vigeur is getreden en de bewuste progressen onder Godes genadigen zegen heeft gedaan" ³⁾). De Staten-Generaal hadden hun overwicht op de Heeren XVII thans „afdoende" bewezen!

¹⁾ Zie De Stoppelaar, Balthasar de Moucheron, t.a.p. 130.

²⁾ Van Brakel, p. 21.

³⁾ Zie voor deze resoluties en de aangehaalde zinsnede van Van Dam: Stapel, Pieter van Dam, eerste deel, tweede stuk, p. 645/646.

Het vreedzame handelsdoel van de eerste compagnieën op Oost-Indië vormde dan ook wel een sterk contrast met het doel en het optreden van de tochten op West-Indië en van de Westindische Compagnie. Deze laatste was bovenal reederij ter kaapvaart en was, doelbewust, juist bij het eindigen van het Twaalfjarig Bestand in 1621 opgericht. Zij werd gesticht om den vijand afbreuk te doen en slaagde hier ook in ¹⁾.

De Mauritius, de Hollandia, de Amsterdam en het jacht ²⁾ het Duyfken, de vier schepen van de Eerste Schipvaart uit 1595, droegen echter een vreedzaam karakter, waaraan geen afbreuk werd gedaan door een stevige bewapening met flink geschut, welke slechts beveiliging beoogde tegen zeeroovers en eventueel optreden van vijandelijke oorlogsschepen en kapers ³⁾.

Dit karakter wordt thans nader op formeele wijze belicht door de door Prins Maurits aan de commiezen en schippers dier schepen medegegeven officieele bescheiden.

¹⁾ Colenbrander II, p. 16; Van Brakel, p. 32 e.v.; Dr. F. C. Wieder, De reis van Mahu en De Cordes door de Straat van Magelhaes naar Zuid-Amerika en Japan, 1598—1600, I, p. 22—24 (Linschoten-Vereeniging XXI).

²⁾ Volgens N. Mac Leod, De Oost-Indische Compagnie als zeemogendheid in Azië, I, p. 72, waren de jachten van ouds bestemd om op de grootere reizen vooruit te zeilen, om land te verkennen, te loodsen en ververschingsplaatsen te zoeken. In den loop der jaren nam hun afmeting toe, zij deden dienst als kruisende schepen in de Indische wateren en vormden ten slotte de eigenlijke oorlogsmarine voor den dagelijkschen dienst. Voor uitvoeriger beschouwingen over de verschillende schepen, die voor de vaart op Indië werden gebruikt, zie men vooral G. C. E. Crone, Onze Schepen in de Gouden Eeuw (Amsterdam 1939, als no. XIX van de Patria-serie), vooral de blz. 67 v. over de Oost-Indiëvaarders. Een jacht noemde men ook wel pinas. De Mauritius en de beide overige schepen van de eerste schipvaart waren z.g. spiegelschepen; zie Crone, p. 67 v.

³⁾ De werkelijke houding van de schepen der Eerste Schipvaart was daarmee volkomen in overeenstemming: „In de ruyme zee tusschen Africa ende America ghemoeten sy een schip van den Coninck van Spanjen met een grooten schat geladen, van de vloot verdeelt wesende: die Spanjaerts achten sich verloren, maer boven hun vertrouwen liet men se onbeschadigt varen... De Nederlanders was uytdruckelyc verboden niemants aen te tasten, maer aengetast werdende, sich dapperlyck te weeren." Zie E. van Reyd, Nederlantsche Oorloghen, Tweede editie, Arnhem 1633, t.a.p. 455; zie hierover ook Mollema, De Eerste Schipvaart, p. 124—125; voor een dergelijke houding ook p. 128.

HOOFDSTUK II

DE PATENTEN.

Ende oock om overal te maecten vrede en vruntschap ende traficqueren ende handelen mit den inwoonderen¹⁾.

Uit het patent van Prins Maurits voor Jacob Le Maire.

Op elk van de vier schepen, die in 1595 voor de Compagnie van Verre²⁾ de reis naar den Archipel ondernamen, treffen we als hoogste functionarissen een Commies en een Schipper aan: de eerste als vertegenwoordiger van de reeders ter behartiging van den handel en wat daar verder aan vast zat, terwijl den tweede uit den aard der zaak voornamelijk de aangelegenheden, de scheepvaart betreffende, werden opgedragen. Hun werkzaamheden lagen dus op verschillend terrein, terwijl van een ondergeschiktheid van de schippers aan de commiezen eigenlijk geen sprake was. De laatsten echter waren de zaakgelastigden van de Compagnie, terwijl ook uit verschillende gegevens blijkt, dat hun rol van een grootere voornaamheid was, niet in het minst door het feit, dat Prins Maurits „patenten in verscheyden tale op die naem van de voors. vier commisen” gesteld had, waardoor aan boord zoowel als aan land „ten respecte van de persoon van Syn Exc.^{ie} denselven commisen int generael en particulier” alle eerbied moest worden bewezen³⁾.

Deze patenten schijnen dus min of meer belangrijke documenten te zijn geweest. Wat was hun beteekenis als staatsstuk, als officieel bescheid in het volkenrechtelijk verkeer dier dagen, welke hun inhoud?

¹⁾ Zie voor dit patent mijn Bijlage V.

²⁾ Zie voor de oprichting der Compagnie van Verre, Van der Chys, Geschiedenis der stichting van de Vereenigde Oostindische Compagnie, p. 33 e.v.; Heeres, De Oostindische Compagnie in de Encyclopaedie van Ned.-Indië; Colenbrander, Koloniale Geschiedenis II, p. 82 e.v.; Geschiedenis van Nederl. Indië, II, p. 321 e.v.

³⁾ Zie Instructie Scheepsraad, De Jonge, Opkomst I, 215 (ad ten 7e),

Het is met de patenten een eenigszins ingewikkelde geschiedenis, waarvan we m.i. bovenal de oorzaak moeten zoeken in het woord zelf en in de tweede plaats in de terminologie t.a.v. de scheepspapieren. En dit laatste niet alleen in de Middeleeuwen, maar evenzeer in de 16e en 17e eeuw. Eerst dan de taalkundige kant. Patent, oorspronkelijk als adjectief gebruikt, beteekent „open”. Officieele stukken eenvoudigweg den naam van open te geven lijkt op het eerste gezicht even vreemd, maar we hebben hier met het gewone linguïstisch verschijnsel te maken, dat de soortnaam op den achtergrond treedt en het bijzondere kenmerk als aanduiding voor het geheel gaat optreden. Hier is het een afslijting van „littera patens”, zij het dan ook hoogstwaarschijnlijk via de Fransche benaming van „lettre patente”, temeer, daar de substantiveering in het Fransch ook rechtstreeks plaats vond als „patente” in den zin van vrijbrief.

Het opene van die documenten wil eenvoudig zeggen, dat ze niet aan een bepaald persoon zijn gericht, maar aan „allen den ghenen, die desen onsen openen brief zullen zien of hoiren lezen” of „allen Coeninghen, Forsten, Graven, Heeren, Steden enz. ende allen anderen dient desse tegenwoirdighe gethoent sullen worden”. Deze open-brief-vorm is onvoorwaardelijk vereischte om een stuk als patent te kunnen betitelen. Echter ook het omgekeerde is waar: als een willekeurig, officieel document maar dien open-vorm heeft, hoe zijn inhoud en strekking ook verder moge zijn, dan heeft het recht op den naam van patent. Dit lijkt onschuldig, maar kan hoogst onaangenaam zijn bij het historisch onderzoek: immers deze algemeene benaming als genus vinden we nu gebruikt ter aanduiding van bescheiden, die een totaal andere bedoeling en beteekenis hebben. M.a.w. gelijknamigheid blijkt geen gelijkheid in strekking in te houden, terwijl omgekeerd ongelijknamigheid gelijkheid van karakter voor ons kan verborgen houden.

Nog een dergelijke algemeene en nietszeggende benaming, vlak bij huis, is *zeebrief*. Ook de zeebrieven kunnen we, lettend op hun open-brief-vorm tot diep in de 19e eeuw, als patenten aanmerken. Naast den naam zeebrief of de meer karakteristieke als certificaat of recommandatiebrief treffen we dan ook soms de soortnaam patent aan ¹⁾).

¹⁾ Zie b.v. Sandbergen, 110—119.

Als tweede vereischte om een document als patent te kunnen kwalificeeren, ziet men dikwijls de koninklijke afkomst gesteld. Dit lijkt mij echter een onnoodige en ongewenschte beperking: immers er zijn nog tal van open brieven — dus *lettres patentes* of kortweg patenten — van lagere autoriteiten, die dan wellicht niet zoo genoemd mogen zijn, maar daardoor nog niet hun aanspraak op den titel van patent verliezen. Ik zou dan ook *in ruimen zin onder patenten alle officieele (gezegelde) bescheiden willen samenvatten, die slechts het karakter van open-brief bezitten.*

De patenten speelden reeds in de Middeleeuwen een rol in het verkeer ter zee, zij het dan ook nog niet onder dien korten naam. De koopman (schipper) wil niets liever dan vrij en veilig rondvaren en een onbelemmerden handel drijven. Zeilt hij buitengaats, dan is er een groote kans, dat hij kapers en oorlogsschepen van *eigen* nationaliteit ontmoet. Om van overlast en visitatie van schip en lading van hun kant gevrijwaard te zijn, voorziet hij zich van een officieelen brief van die autoriteit, wier gezag ook door de onderdanen ter zee in het algemeen en de scheepsbevelhebbers in het bijzonder gerespecteerd wordt. Die autoriteit is de landsheer of namens hem de stadhouder of admiraal-generaal, die hem nu een z.g. geleide of paspoort verschaft (door den koopman zeer behoorlijk betaald met de z.g. convoogelden¹⁾), in den open vorm, waarin den betrokkene, met name genoemd, verlof (oirlof, concessie, vergunning, commissie(1)) tot een bepaalde reis wordt gegeven en daarom aan alle ambtenaren en scheepsbevelhebbers gelast wordt hem vrank en vrij te laten varen en hem, zoo noodig, bescherming te verleenen tegen zeeroovers en andere vijanden. Als voorbeeld van een dergelijk patent wijs ik op een „enkelvoudig” geleide uit het midden van de 15de eeuw, door Philips van Bourgondië aan een zijner onderdanen verleend, die op Denemarken wilde varen²⁾.

Een tweede kwade kans schuilt er voor den schipper onderweg in de *vreemde* kaapvaarders en oorlogsschepen, terwijl hij zich bovendien ook een zoo goed mogelijke behandeling in den vreemde (aan land en in de havens) wenscht te verzekeren. Hij kan nu probeeren zich een rechtstreeksch geleide te verschaffen van

¹⁾ Zie over deze gelden De Jonge, Zeewezen I, 184—185.

²⁾ Als no. 1552 voorkomend bij Dr. H. A. Poelman, Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel, deel I, I.

den soeverein, binnen wiens gebied hij zal komen. Deze mogelijkheid laat ik echter verder buiten beschouwing, daar een dergelijk geleide, behoudens het feit, dat het uitreiken hier een niet-onderdaan betreft, identiek is aan de bovengenoemde¹⁾. Het was eenvoudiger, hoewel in oorlogstijd vaak niet afdoende, zijn eigen landsheer om een geschrift te verzoeken, waarin deze dan eerst te kennen gaf, dat de houder van den brief tot deze reis verlof had gekregen, dat hij voorts een eerlijk en braaf man was en daarom vriendelijk en dringend aan de vreemde overheden verzocht werd hem niet te molesteeren, maar veilig en ongestoord binnen hunne landsgrenzen te laten varen en handel drijven en „voir allen wederspoet ende ghewelt, moyenisse ende verdriet beschudden ende beschermen”; dit alles verder gevolgd door de traditioneele belofte zulks wederom te willen „versculden”. Het ligt voor de hand, dat men deze documenten het liefst meekreeg in de taal van het land, waar men naar toe ging, hoewel ook het Latijn als de destijds internationale voertaal goede diensten bewees²⁾.

Sandbergen noemt deze patenten ook „vrijgeleide-brieven” (blz. 64), hetgeen mij niet geheel juist voorkomt, daar zij slechts een *verzoek* om geleide inhouden. Ik zou er dan ook meer voor voelen ze als aanbevelings- of recomandatibrief te betitelen, dus met denzelfden naam, waarmee soortgelijke bescheiden, door stedelijke autoriteiten met hetzelfde oogmerk afgegeven, aangeduid worden. Maar vooral ook omdat wij n.m.m. in deze aanbevelingsbrieven het prototype moeten zien van de latere „eigenlijke” patenten, door Prins Maurits o.a. aan de schepen der eerste handelsvloeten op Indië meegegeven, die immers ook als recomandatibrief dienst deden.

Een andere benaming, die ik nog voor deze stukken tegenkwam, is die van brief van adres, of kortweg adres³⁾.

Deze verzoekschriften om geleide leveren eerst volkomen zekerheid aan den koopman, indien er overeenkomsten tusschen de

¹⁾ Zie hierover voorts Sandbergen, 38—39, die tevens als Bijlage II een dergelijk „geleyde” uit 1439 opneemt, hetwelk door Philips van Bourgondië aan een vreemdeling(!) uit Harderwijk was verleend.

²⁾ Voor een Latijnschen aanbevelingsbrief verwijs ik naar Sandbergen, Bijl. I, voor een Duitsch exemplaar, door Margaretha van Parma als „offen Brief” aan een koopman op de Oostzee varend meegegeven, naar diens Bijlage IV.

³⁾ Zie bijv. de resoluties der Staten-Generaal van 14 en 31 Oct. 1597.

verschillende landen getroffen zijn, waarbij aan de onderdanen over en weer een algemeen geleide toegezegd wordt op vertoon van dergelijke, gezegelde bescheiden. Zoo is reeds in 1294 een algemeen geleide door den Engelschen Koning aan de kooplieden uit Holland en Zeeland verleend, voor zoover deze van een „litera patens” (opene brief!) van den Graaf van Holland waren voorzien. Drie jaren later komen de hoofdlieden ter zee van Engeland, Bayonne en Vlaanderen overeen, dat elk schip bij een buitenlandsche reis een „open bezegelden brief” van den landsheer bij zich moet hebben¹⁾.

Ik twijfel niet, of deze patenten zullen eveneens het karakter gedragen hebben van een verzoek-om-geleide, wellicht gecombineerd met een werkelijk geleide (paspoort) tegenover de eigen controleerende ambtenaren en onderdanen ter zee.

Men kan veilig aannemen, dat het verleenen van brieven van geleide oorspronkelijk een landsheerlijk recht is geweest omdat de landsheer tenslotte de eenige autoriteit was, die zijn gezag kon laten gelden binnen zijn heele gebied en redelijkerwijs ook zijn onderdanen ter zee, in het bijzonder dan de diverse scheepsbevelhebbers, kon dwingen zijn voorschriften en bevelen na te komen. Wat had men immers, vooral bij verdere reizen over zee, aan een geleide van een stedelijke overheid, wier macht practisch in de stadswallen haar grenzen vond? Een verzoek-om-geleide was dan ook het eenige, wat men van de plaatselijke gezagsdragers kon verkrijgen. Iets anders wordt dit natuurlijk wanneer we met souvereine steden als Lübeck, Danzig e.a. van het Hanzeverbond te maken krijgen, die er dikwijls eigen uitliggers, kaapvaarders en oorlogsschepen op na hielden. Het ligt voor de hand, dat de overheden dezer steden dan ook geleide verschaften tegen hun eigen scheepsbevelhebbers.

Wel werden echter door elke stad van oudsher veelvuldig bescheiden verstrekt, die op één lijn zijn te stellen met de reeds behandelde aanbevelingsbrieven. Het zijn de stedelijke poorterbrieven, tolbrieven, certificaten, zeebrieven, recommandatie-brieven of hoe ze ook verder genoemd mogen worden. Al deze brieven beoogen bescherming en het genieten van zekere privileges in den vreemde; hun naam varieert slechts al naar gelang waar men

¹⁾ Sandbergen t.a.p. 40.

het accent legt: op de plaats van herkomst (poorterbrief), op de veelal later geëschte verklaring omtrent den eigendom der goederen enz. (certificaat) of op het verzoek en de aanbeveling om bescherming zelf (recommandatiebrief). Alle vertoonen den open-brief-vorm en behooren dus daarom tot de groote patentenfamilie.

Het verkrijgen van de vorstelijke (prinselijke) documenten ging uiteraard met veel moeite en kosten gepaard, zooals o.a. blijkt uit de resolutie der Staten-Generaal van 26 September 1587¹⁾. Daarin is n.l. sprake van paspoorten der convooimeesters. Men vraagt zich af, hoe deze bescheiden met voldoende gezag te bekleeden om te waarborgen, dat de eigen oorlogsschepen, zoowel als die van bevriende en neutrale mogendheden, de koopvaarders daarop onbelemmerd zullen laten varen: zulks om den koopman te behoeden voor kosten en moeite, welke zouden kunnen voortvloeien uit het gebruik van de particuliere paspoorten van den Prins. In afwijking van de verklaring, die Sandbergen aan de strekking van deze resolutie meent te moeten geven²⁾, komt het mij stellig voor, dat de „kosten en moeite” hier doelen op het verkrijgen zelf van de paspoorten van den Prins en dat men den koopman daarvan eenvoudig wilde ontlasten!

Zoodra mogelijk, deden de kooplieden het ook reeds in de Middeleeuwen zonder de vorstelijke patenten, een gang van zaken, die meer en meer gewoon wordt, indien er overeenkomsten in die richting worden gesloten of privileges verleend, waarbij reeds een algemeen geleide wordt toegezegd op vertoon van bepaalde stedelijke certificaten. Zoo verleende de Engelsche Koning in het begin der 14de eeuw geleide en privileges aan de burgers van Dordrecht, mits ze in het bezit waren van een door het bestuur dier stad afgegeven certificaat. Juist een eeuw tevoren had een zijner voorvaderen reeds geleide toegezegd aan de burgers van Yperen, voor zoover dezen bescheiden konden toonen, waaruit en hun burgerschap dier stad bleek en alleen daar gevestigde kooplieden eigenaren der lading waren³⁾. De stedelijke certificaten vertoonen allen den open-brief-vorm met het „oit-

¹⁾ Dr. N. Japikse, Resolutiën der Staten-Generaal van 1576—1609: Rijks Geschiedkundige Publicaties, Groote Serie (R.G.P. Gr. S.) nrs. 57, 62 e.a.

²⁾ Sandbergen, Scheepsnationaliteit, p. 107 noot 4.

³⁾ Voor deze en andere voorbeelden uit de 13e eeuw verwijs ik voorts naar Sandbergen, p. 40.

moedelic" verzoek aan „Allen den genen die dese opene letteren(!) sullen sien of hooren lesen" om den houder ervan „mit synen goede ende comenscappen rustelic ende vredelic, elcx in hoeren lande ende bedrijve, willen laten reysen om syn comanscip te hantieren, te tuven, te merren en veylich te reysen doir die voirsr. landen, wateren ende rivieren, na den ouden rechten en de privilegien enz." ¹⁾).

Bij al die bescheiden blijkt, dat het slechts gaat om het verzoeken van geleide in den ruimen zin van vrije vaart, bescherming en het genieten van verleende privileges. Op het feit, dat men langzamerhand geen genoeg meer wenscht te nemen met een simpele verklaring omtrent de plaats van herkomst van den schipper om het recht op geleide te kunnen aantonen, maar meer nauwkeurig gecertificeerd wilde hebben (vandaar de naam van certificaat), waar het schip thuis hoorde en wie eigenaar van de lading was, zinspeelde ik reeds. De eerste uniforme, stedelijke zeebrief hier te lande dateert uit Juli 1617, die in zijn ouden open vorm en middeleeuwschen stijl tot in de tweede helft der 19e eeuw gehandhaafd bleef ²⁾.

Keeren we terug tot de vorstelijke patenten. De koopman kon dus tweeërlei brieven van zijn landsheer (diens stadhouder of admiraal-generaal) verkrijgen: eigenlijke brieven van geleide (paspoorten) tegenover eigen onderdanen, en brieven met een verzoek daartoe aan de vreemde autoriteiten. Het behoeft ons niet te verbazen, dat beide dikwijls in één document vereenigd werden en zulks werd zelfs gewoonte voor de latere prinselijke

¹⁾ Voor een poorterbrief (certificaat, verzoek-om-geleide, aanbevelingsbrief of hoe we hem ook wenschen aan te duiden) uit 1463, door de stad Deventer aan een ingezetene, die blijkbaar op de Oostzee voer, afgegeven, verwijs ik naar Sandbergen, Bijlage VI; verder heeft Sandbergen nog een schat van dergelijke stedelijke patenten: Hollandsche uit de 15e eeuw: Bijlagen V, VII, VIII, XVI, XVII (een zeer uitvoerige „brief ende certificatie") XVIII, XIX (eveneens een breedsprakige „Recommandacy-Brief voir onse Borgeren in Duitsche); Latijnsche uit dezelfde eeuw: IX(!), XIII, XIV; Duitsche exemplaren uit 1451: XXV en 1538: XXVI (certificat und sehebreff(!); Hollandsche uit de 16e eeuw: XII, XXI, XXII en nog een „copie vut een zeebrief" ten tijde van Philips II: XXIII.

²⁾ Sandbergen t.a.p. 75—76, 112 e.v., 152 en Bijl. XV; ik meen uitdrukkelijk te moeten waarschuwen tegen een verwarring dezer zeebrieven met de prinselijke patenten, die ook als zeebrief betiteld worden (en terecht) maar die daarnaast ook als paspoort (geleide) fungeerden.

patenten¹⁾. Van Prins Willem van Oranje is ter illustratie een „paspoorte te watere” uit omstreeks 1580 opgenomen²⁾, dat ons zelf de redenen mededeelt, waarom de Heer N. dit patent had aangevraagd: uit vrees in handen te vallen van eenige kapiteins, bevelhebbers of vrijbuiters ter zee „sonder eersten alvoeren unse bryeven van onsen consent ende protectie beworven te hebben”. Schematisch bestaat dit paspoort uit een nationaliteitscertificaat omtrent schip en schipper; het verlof (oirlof, consent, concessie, „eigenlijk” paspoort) tot de reis; het geleide in engeren zin en het verzoek-om-geleide. Zonder deze bescheiden stelden de koopvaarders zich roekeloos aan de practijken van de Watergeuzen en overige vrijbuiters bloot, vooral in de eerste jaren na het uitbreken van den opstand tegen Spanje³⁾. Ook Prins Maurits ging voort met het uitreiken van dergelijke paspoorten⁴⁾, hoewel uiteraard steeds de neiging bleef bestaan het, wanneer mogelijk, met de stedelijke certificaten af te doen. Zoodra de zeerooverij eenigszins beteugeld was, kon men daarmede, voor zoover het den handel in de Europeesche wateren aanging, vrijwel volstaan, maar de schepen op Indië en ook die naar de Middellandsche Zee en den Levant werden nog tientallen van jaren van de prinselijke bescheiden voorzien, vooral tengevolge van de verhouding met de Noordafrikaansche staten als Barbarije, Marokko, Algiers en Tunis.

Het is in het eerste kwart der 17e eeuw, dat de naam van patenten algemeen gangbaar wordt in de speciale beteekenis van paspoort (zeebrief). Uit den aard der zaak kan op het verkeer met de zoo juist genoemde staten niet dieper ingegaan worden en verwijs ik hiervoor in het bijzonder naar Sandbergen's dissertatie⁵⁾. Ik vestig slechts even de aandacht op het accoord met Algiers in 1617, waarbij voor onze schepen de regel „vrij schip, vrij goed” werd vastgelegd op vertoon van de patenten of zeebrieven van Graaf Maurits. Volgens het tractaat met Tunis van

¹⁾ D.w.z. voor de patenten-zeebrieven (paspoorten) en niet de patenten-lettres d'amitié, op welke laatste ik spoedig terug kom.

²⁾ Bijlage I.

³⁾ De Jonge, Zeewezen I, 185.

⁴⁾ Als Bijlage XXXVI neemt Sandbergen een paspoort (patent, zeebrief) uit 1611 op, zooals die werd afgegeven om met toegelaten waren op de Middellandsche Zee te varen.

⁵⁾ Sandbergen, 110—119.

1622 moesten de patenten de speciale clause bevatten, dat de patronen of schippers hadden gezworen, dat hun schepen geen Spaansche of Italiaansche goederen inhielden. Voor de navigatie op de Middellandsche Zee werd het bij plakkaat van 1623 in artikel II verplicht gesteld, zich voor iedere reis van een patent (zeebrief) van den Prins als Admiraal-Generaal te voorzien, geclausuleerd, dat de schipper ingezetene was van de Vereenigde Nederlanden en dat hij onder eede had verklaard geen goederen van de Spanjaarden en andere vijanden van den Grooten Heer van Algiers ingeladen te hebben, mitsgaders, dat het schip in Nederland thuishoorde en noch de Spanjaarden, noch eenige andere van zijne vijanden er eenig aandeel in hadden (certificaat!) ¹⁾. In artikel XII is sprake van paspoort „ofte” zeebrief, waarin „ofte” een gelijkheid uitdrukt. Het eerste artikel van het vredestractaat met Algiers in 1626 spreekt van open patenten ²⁾.

Mocht hierboven worden gewezen op de prinselijke patenten in hun kwaliteit van zeebrief, paspoort, certificaat, geleide en verzoek-om-geleide, thans ben ik genaderd aan een bespreking van die andere groep van patenten, die, zeer karakteristiek, in het algemeen als *lettres d'amitié* worden aangeduid en die wel groote verwantschap met de eerste vertoonen, maar toch een meer bijzondere en voornamere rol spelen en naast de vrije vaart en bescherming van den koopvaarder ook in het bijzonder een verhouding van vrede en vriendschap tusschen zijn land van herkomst en dat, waar de handelsgeest hem heendrijft, beoogen. Sandbergen spreekt van een zeer speciaal certificaat, dat aan schepen, die op een ontdekkingsreis gingen, werd meegegeven ³⁾. Ik zou liever iets ruimer willen spreken van schepen, die er op uit trekken om nieuwe handelsrelaties aan te knopen.

De eerste patenten, waar ik in dit verband op wil wijzen, zijn die, welke Prins Maurits in 1594 meegaf aan de Schippers van de drie schepen, die een doorvaart benoorden om Noorwegen heen naar China en Oost-Indië moesten zoeken. In de resolutie te dier zake van de Staten van Holland wordt eenvoudig van „Brieven in het Latijn, Arabisch en Slavoens” gesproken; het

¹⁾ Dit plakkaat in Groot Plakkaatboek I, 910.

²⁾ Sandbergen, 117.

³⁾ Sandbergen, 107.

formulier in het Latijn is aldaar opgenomen¹⁾. Voor de volgende poging in 1595 werd eveneens gelast, dat de „Brieven van patent” voor de zeven Schippers of opperstuurlieden in de drie genoemde talen zouden worden meegegeven²⁾. Het Latijnsche patent voor Willem Barentsz, hier als Bijlage II opgenomen en vrijwel woordelijk hetzelfde als die uit het vorige jaar, vinden we ook in het register afgedrukt en wordt daar kortweg als „patente” betiteld³⁾. In hun tekst karakteriseeren deze patenten zichzelf als open aanbevelingsbrief! Hun inhoud komt hierop neer: Allereerst wordt een verklaring (certificaat!) omtrent de nationaliteit en rechtschapenheid van den drager van den brief en van zijn verlangen en de beweegredenen tot het maken van de reis gegeven, bij wijze van een considerans dus; dan volgt de vergunning tot den tocht (concessie), waarna we aan de eigenlijke aanbeveling gekomen zijn: het traditioneele verzoek aan de verschillende keizers, koningen, enz. enz. om hem op zijn tocht te willen steunen, gastvrijheid te verleenen en hem tegen alle onrecht te verdedigen (recommandatie-brief, verzoek-om-geleide, adres); dan als slotmotief de *aankondiging* van vrede en vriendschap, eerst op negatieve wijze, dat hij niet komt om roof of diefstal te plegen⁴⁾ en daarna meer positief „om u (de vorsten nl.) met ons (Maurits) in vriendschap te verbinden en om als tegenprestatie ook onze vriendschap, welwillendheid en genegenheid voor allen en ieder afzonderlijk, overeenkomstig zijn waardigheid aan te kondigen, die onze deelen der wereld willen bezoeken of handelsverkeer met hen willen aangaan”⁵⁾. Het is welhaast overbodig op de groote overeenkomst met de reeds besproken patenten (paspoorten, zeebrieven) te wijzen, alleen: het geheel is iets breedsprakiger, vooral omdat er nog in het geheel geen relaties over en weer

1) Res. St. v. Holland 13 Mei 1594.

2) Res. St. v. Holland 10 Juni 1595.

3) Res. St. v. Holland 16 Juni 1595; Sandbergen vermeldt abusievelijk (bl. 108, noot 3), dat hier geen formulier is opgenomen.

4) Te vergelijken met het verbod in andere patenten om vijandelijkheden te plegen; voor dat „verbod” vanwege de overheid was hier terecht plaats in de door haar aan de schippers meegegeven instructies (zie art. VIII: Van der Chijs, Stichting, 163—164), dit in afwijking van den gang van zaken bij de particuliere ondernemingen op Indië, waar de instructies door de reeders werden gemaakt en waarin van dat verbod slechts hoogstens in afgeleiden zin sprake kon zijn.

5) Gedeeltelijke vertaling van het patent voor Willem Barentsz.

bestaan en dus aan de introductie der schepen in den vreemde meer aandacht geschonken moet worden. Is er eenmaal een geregeld verkeer ontstaan, dan slijt het overbodige vanzelf uit de stukken af en houdt men een beknopten vorm van zeebrief, zooals wij dien reeds leerden kennen, over; dan treedt de rol van vredesgezant en aanbevelingsbrief op den achtergrond en die van certificaat omtrent herkomst van schipper, schip en lading naar voren. Men zou dan ook haast geneigd zijn te concludereen, dat de lettres d'amitié voorloopers van de latere zeebrieven zijn, hoewel het ook zeer goed mogelijk is, dat men de vroegere „litterae patentes” een meer speciaal cachet heeft gegeven voor bijzondere reizen.

Het heeft er in het aangehaalde slot van het patent van W. Barentsz allen schijn van, of hij gemachtigd werd tot het sluiten van een tractaat van vrede en vriendschap. Men had zich echter te beperken tot het aankondigen daarvan. Immers de commiezen moesten in het belang van beide partijen „een vroomde getrouwe ende oprechte gestadige handeling” verzoeken en — indien dat door de vreemde overheden goedgevonden werd — verklaren, dat men het plan had hen bij de eerste gelegenheid met een „goede Ambassade” te bezoeken¹⁾.

Juist tusschen de beide eerste Noordelijke excursies in, zendt de Compagnie van Verre haar eerste vloot van vier schepen op den 2den April van het jaar 1595 om Kaap de Goede Hoop naar Indië. Zooals wij reeds in het begin van dit hoofdstuk vermelden, kregen ook deze schepen van Prins Maurits patenten mee. In afwijking van hetgeen bij de tochten naar het Noorden geschiedde, werden deze patenten nu niet op naam der schippers gesteld, maar, wat eigenlijk ook veel logischer was, op dien van de handelsgemachtigden der Compagnie, de z.g. commiezen of kooplieden: Cornelis de Houtman, Heynck, Van Beuningen en Nassen. Geen dezer bescheiden is, noch in het Arabisch, noch in het Portugeesch (in welke talen ze werden geschreven), voorzoover mij bekend, teruggevonden. Hun inhoud is dus niet met volkomen zekerheid aan te geven: echter kunnen we, zonder ons nu al te zeer op het gebied van speculatie en fantasie te begeven,

¹⁾ Zie de Instructie voor de principale commiezen, artikel III, in Van der Chijs, Stichting, 166.

deze toch wel in groote trekken opbouwen, niet alleen aan de hand van gelijkwaardige bescheiden, maar ook met behulp van eenige aanwijzingen uit de Instructie voor den Scheepsraad en een journaal dier voyage.

Allereerst wijs ik daarom nog op de aanwezigheid in de Leidse bibliotheek ¹⁾ van het origineel en een afschrift van het Arabisch patent, in Juni 1600 door Prins Maurits uitgereikt aan Jacob van Neck, den admiraal over de 6 schepen van de z.g. vierde voyage der Oude Oost-Indische Compagnie, waarin de eerste Compagnie van Verre was opgenomen. Van Oordt heeft zoowel de Arabische tekst als een vertaling daarvan opgenomen ²⁾, waarvan de lezing om haar ontwijfelbaar groote gelijkenis met het patent voor de Houtman is aan te bevelen. In deze studie is dit Arabisch patent volledigheidshalve in zijn oorspronkelijke karakters opgenomen (Bijlage IV), ook al ben ik persoonlijk dit schrift, noch de Arabische taal machtig. Boven den oorspronkelijken tekst prijkt „Credentialis int Arabis van Prins Maurits voor Jacob van Neck, Admiraal na Oost-Indiën”, waarmede het stuk zichzelf dus aandient als „geloofsbrief”. Van der Chijs spreekt terecht van geloofs- en aanbevelingsbrieven ³⁾.

Weinig patenten zijn ons bewaard gebleven, doch die voor Jacob van Neck hebben een goeden beschermengel gehad: het Landsarchief te Batavia bezit van dezelfde voyage uit 1600 het origineele patent voor Van Neck in het Portugeesch ⁴⁾. Dit authentiek stuk uit het begin onzer vaart op Oost-Indië komt hiernaast als reproductie voor. Bovendien kon ik, dank zij de welwillende hulp van Professor Dr. K. Sneyders de Vogel een transcriptie in het Portugeesch en een vertaling daarvan opnemen: de Bijlagen III en III A. Dit patent is ongedateerd, doch het moet uit 1600 zijn (en niet uit 1598), immers er is sprake van „de

¹⁾ Catalogus Cod. Arab. Bibl. Ac. Lugd.-Bat. Ed. secunda. Dl. I, p. 203.

²⁾ Van Oordt, Bijlage II en bl. 265—266; er het prototype van de latere Turksche paspoorten in te kunnen zien (bl. 264) komt mij absoluut onjuist voor; de aanwezigheid van dit patent — hoe dankbaar wij daar verder voor kunnen zijn — te dier plaatse doet toch trouwens eenigszins vreemd aan.

³⁾ Van der Chijs, Stichting, p. 40.

⁴⁾ Zie hiervoor Dr. E. C. Godée Molsbergen, Tijdens de O.—I. Compagnie, Bandoeng 1932, p. 2; deze auteur neemt een reproductie van dit patent op in zijn Geschiedenis van de N. O. I. C. en N. I. in Beeld, Weltevreden 1925, p. I. Van deze afbeelding maakte ik een dankbaar gebruik voor nevensgaande reproductie.

MAVRICIO PRINCIPE D'ORANGE CONDE DE NASSAV DE CATZEN ellefoga

Quanda e Dicto Marquez de Vera e Flussmas Governador do Ducado de Geltrix e dos Condados de Hollanda Zelanda Zutph e Schoye de Frisa occidental
de Virique e Ouerysseel Almirante e Capitaõ geral em todo o Mar de Frandes

ATodos os EMPERADORES REYS DEYRES PRINCPES e GOVERNADORES DE PROVINCIAS e REPUBLICAS A QUEM
estas foram presentadas descomas dando em Deus nos senos e nos officiosnos prechies a parte dellos
a lles fazer todo ser e an qdte.

Auendo sempre tido para nos sei naõ se honre to mas proyetoso a nossa Republica aq. Som com as gentes de mds e Comarcas conseruar (em quanto bem
se puder) boa paz e concordia nas desjar tambem e procurar a amizade das mais apaxidas e honrosas e se do naturalmente os honros de las noas Provincias, principalmente os que se do
a mactadoza, mactados a rei a yndia que muy apaxidas. Titas Provincias o naõdons e com ellas negocia. Mas com aq. de las noas este desejo e natural melmaçon. e delle tomar ocaçion
para com os moradores dessas terras fazermos e estabelecermos negocios de reciproca e constante amizade. Mas os Imperadores Rey Duques Princes e Governadores com o deudo acatamento
fazemos saber que meçadas das subreçias causas e togo do muy estimado e de nosso muyto amado **Jacome Nelso** a estas presentadas. E para ante de nosso Armado de seis naos lhe concedemos e
damos mchõdo de para que ou com toda a Armada ou parte della como Deus permittir e a elle se prometa possa ir a India Oriental e tendo pelo boa licença das Magistrados com os moradores dellas tra sigar
e sempre a mencia. Com oçõs meçadas. Mas a de mayo espectarias o quassquer omissa fazenda. Com aq. de las noas de nosso Armado de seis naos de nosso Armado de seis naos de nosso Armado de seis naos
ou duas partes e terras vender. Queremos tambem que aos dños e seños Imperadores Rey Princes e Governadores e seus saldos e a cadabum delles em particular, elle de nosso
parte officio e prometa boa vontade amor e desejo de abseruir deltas noas Provincias. Com todas presentes o meçado lhes prometemos e confirmamos. E quanto a todos e a cadabum em particula
as terras heredes fruytas das quas estenossa. Almirante com silas pacas e guarandorias a portar pedras e roçamos que não som to recibas e aq. alben, mas com toda a ajuda e socorro lhe assista. E
queriamos haverer sus rousas que no descendo e fruytas fini de sua donada e tomavel en presa. porrenõdrem. E onõdredelhes e assegurandolhes como a mais sanramente que se podo. E prometemos e
llescuramos todo. Por dños naos ou vassallos a estas noas Provincias. E onõdredelhes e assegurandolhes como a mais sanramente que se podo. E prometemos e confirmamos. E quanto a todos e a cadabum em particula
E por remonente encareçamos ad dño nosso muyto amado. Almirante que a nendun homem mactador ou de quassquer dotta sorte e naçon que for embarcaõ nem discurbe e muyto moço com mã
armada. acõneta nem com elles helaje se naõ for constringido por iusticia. qdta se di nos dñs de suas naos se pretender fazer. E de qual caso naõ. Somente lhe permitimos nos mandamos que com
lido estro e amõdo de fenda e use de todo o meyo que entender secom necessarias para se reparar das iniurias e para defesa sua e dos seus e os que vierem a seu poder daquelles que se lhe ouõdrem mactados
enemigos ou nelo presentara. ou traxera da memoria que for expediente o a acatõn requerir. Por que resistir a forza com forza por dreyto das gentes de luto e nos culpamos que he justo e honesto

Por mandado de V. Magestade

*Mandado de su Ex. Ma.
Melanda*

PATENT IN HET PORTUGEESECH VAN PRINS MAURITS VOOR JACOB VAN NECK LIIT 1600.

nossa Armada de Seis naos", dus van onze vloot van zes schepen. Zooals bekend, voer Jacob van Neck in 1600 uit met een vloot van zes schepen, in 1598 echter met acht schepen.

Voorts verdient onze aandacht een patent uit 1610, door Prins Maurits aan Jacob Le Maire afgegeven, die blijkbaar nog eens een poging wilde wagen om via een Noordelijke doorvaart naar China, Japan, Oost-Indië en — toch eenmaal onderweg zijnde — naar Australië te zeilen. Naast de vertaling van het Portugeesch patent, behoudt dit stuk, zij het van iets jongeren datum, door zijn oorspronkelijken stijl toch wel zijn bijzondere waarde: Bijlage V.

Het is niet aan te nemen, dat de lettres d'amitié voor De Houtman c.s. — commiezen van eenzelfde reederij als waarvoor Van Neck uitzeilde — veel van die voor laatstgenoemden zullen hebben afgeweken, te minder, daar de inhoud daarvan op hun beurt zoo'n groote overeenkomst vertoont met die voor de Noordelijke reizen. Evenmin zal er veel verschil zijn geweest met het patent voor Le Maire.

Er is dan ook geen enkele reden om aan te nemen, dat ook de patenten voor de Eerste Schipvaart onder Cornelis de Houtman c.s. niet aanvingen met: „Maurits, Prins van Oranje enz. enz..... aan alle keizers, koningen, hertogen..... die deze vertoond zal worden, Saluut, in Gode onzen Heer", gevolgd door een considerans en de vergunning tot het ondernemen der reis. Het reisverhaal van Willem Lodewycksz, onder-commies op een der schepen, geeft ons meer stelligheid omtrent een deel van den inhoud: te Bantam aangekomen, presenteerde men de „patenten ende commissien van zyne Princelycke Excell. Grave Mauritius, ons daer toe mede gegeven, om te besluysten een vast verbont van peyse en de confoederatie *om sekerlyck te moghen handelen als andere Coopluyden*", welke in het Portugeesch en Arabisch werden voorgelezen, terwijl men den Gouverneur van Bantam daarna van zijn kant om een schriftelijke bevestiging vroeg¹⁾. Deze bevestiging werd in een Portugeesch stuk op den 3den Juli 1596 gegeven en De Jonge neemt hiervan een vertaling op²⁾, die ons het volkenrechtelijk karakter dezer patenten duidelijk doet

1) Historie van Indiën door Willem Lodewycksz, opgenomen in De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië, 1595—1597 (Linschoten-Vereniging VII), I, p. 80; cursiveering van mij.

2) De Jonge, Opkomst II, 373—374; zie ook Historie van Indien, 81 noot 12.

zien, nl. de aanbieding daarin van „alle verbondtenis ende vrunt-
schap” (vandaar hun benaming van lettres d'amitié) vanwege
den Prins van Oranje, hetgeen nader door de commiezen „moest”¹⁾
worden verzekerd en bevestigd. Dit laatste blijkbaar in de hoe-
danigheid van ambassadeur? Het accoord, dat op den 11den Oc-
tober daaraanvolgende met de regeering van Bantam gesloten
werd²⁾, spreekt inderdaad van den „Ambassadeur en Capitan
Mayor” — met wien ontegenzeggelijk Cornelis de Houtman be-
doeld is — van den koning(!) van Holland, terwijl het Journaal
van de Hollandsche schepen ons verhaalt van een verzoek der
Bantamsche overheid aan „ons Capiteyn-major” om haar aan land
te willen bezoeken³⁾.

We moeten hierbij echter wel bedenken, dat het genoemde
accoord door de Bantammers is opgesteld — wellicht met de as-
sistentie van den een of anderen Portugees — en het gebruik van
den titel van ambassadeur, evenals van dien van kapitein-majeur,
hoogstwaarschijnlijk door hen is gesuggereerd⁴⁾. Immers nergens
is verder sprake van die beide kwaliteiten, noch in de instructie
van den Scheepsraad, noch in den Artikelbrief; De Houtman en
zijn drie collega's worden enkel commies genoemd. Ik geloof dan
ook niet, dat ze als zoodanig in de patenten zullen zijn genoemd,
al kwam een deel hunner taak in beginsel op die van een am-
bassadeur neer. Hun rol was een tweeledige: zaakgelastigde (com-
mies) der reeders aan den eenen en „buitengewoon gezant” van

¹⁾ „Moest” in den zin van „gemachtigd tot”: Maurits had in dezen niets te bevelen, evenmin als van een bevel van zijn kant sprake geweest kan zijn om de reis op alle mogelijke wijze te bevorderen (van der Chijs, 41): ook dit was een „mogen”, máár: „gelyck hy tot meesten profytte ende volgende den last van syne reeders sal goet ende oirbaer vinden”. Van der Chijs denkt zich de patenten geheel ten onrechte blijkbaar als een soort „instructie” (zie bl. 164, noot 1 aldaar).

²⁾ Een vertaling uit het Portugeesch van dit accoord in De Jonge II, 372—374.

³⁾ Rouffaer en IJzerman, De Eerste Schipvaart II (Linschoten-Vereeniging XXV), p. 17.

⁴⁾ Voor dit vermoeden vond ik later ten deele bevestiging in de Historie van Indien, Linschoten-Vereeniging VII, bl. 78 noot 4; hierin wordt vermeld, dat de commiezen zich bij hun aankomst voor Bantam den naam lieten welgevallen van Capiteyn en Corn. de Houtman dien van Capiteyn major (Port. Capitano mór.). Met dezen laatsten titel, vermaleischt tot Capitan mor, werden de Gouverneurs-Generaal later jarenlang door de inlandsche vorsten in brieven aangesproken. De Port. invloed vindt tot op heden uiting in den titel van Kapitein-Chinees (Mal.-Port.: Kapitan Tjina), van den eersten te Batavia af in 1620.

den Prins aan den anderen kant. In de werkzaamheid dier com-miezen treffen we reeds de tweeslachtigheid aan, die later ook het kenmerk zou zijn van de positie der Gouverneurs-Generaal en die van de V.O.C. zelve: een samengaan van publiekrechtelijke functies en bevoegdheden met de behartiging van zuiver pri-vate handelsbelangen.

We moeten hierbij echter nog niet denken aan een weder-zijdsch tractaat van vrede en vriendschap in den zin, zooals wij dien nu verstaan. Zooals beide in de patenten door den Prins werden aangeboden — zij het ook aan een ieder in het algemeen en aan niemand in het bijzonder — was het verkrijgen van een eenzijdige belofte van eeuwige vriendschap (die ondertusschen soms geen drie maanden stand hield) en van een vrij handelsver-keer van den kant van de Indische vorsten het doel en in die eerste jaren ook inderdaad het gevolg¹⁾. Bij het octrooi voor de V.O.C. in 1602 werd deze compagnie uitdrukkelijk gemachtigd tot het sluiten van verbintenissen en contracten op naam van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden of van de „hooge Overicheyt derselver”²⁾.

Ook in het reeds hierboven genoemde patent voor Jacob van Neck (1600) lezen we nog niets omtrent een aanstelling of kwa-lificatie als ambassadeur. Dit vormt dan een verschilpunt met dat van Jacob Le Maire uit 1610³⁾.

Bij zijn bespreking van deze patenten noemt Van der Chijs eenige „voorschriften” op, welker aanwezigheid daarin ten stel-ligste moet worden in twijfel getrokken⁴⁾. Op het uitgangspunt van zijn verderen gedachtengang, nl. de onvoorwaardelijke ge-lijkstelling van patent met commissie, waarin telkens de oorzaak van eenige conclusies zit, komen wij nog nader terug, alleen komt het gewenscht voor daarop nu reeds even de aandacht te vestigen.

Deze schrijver noemt dan allereerst het verbod aan De Hout-

1) Als typisch voorbeeld de brief en verklaring van den Koning van Bali aan Prins Maurits: De Jonge, Opkomst II, 475.

2) Octrooi V. O. C. 20 Maart 1602, art. 35; opgenomen o.a. bij Van der Chijs, Stichting, 118—135.

3) Dit patent, hierachter als Bijlage V opgenomen, noemt Jacob Le Maire ook reeds met den titel „Capiteyn-Mayeur”!

4) Zie Van der Chijs, 40—41.

man om aan land te gaan, vóór dat iemand bij hem aan boord was geweest. Zonder eenigen twijfel was van dit verbod in het patent geen sprake. Wat is echter het geval? De Bantamsche overheid had De Houtman verzocht haar aan land te komen bezoeken, waarop echter werd te kennen gegeven, dat zijn „commissie” hem zulks verbood en dat eerst de Gouverneur aan boord moest komen¹⁾. Zonder eenige reserve ten aanzien van het woord commissie, dat toch ter aanduiding van zeer uiteenlopende begrippen gebezigd wordt, stelt Van der Chijs er dikwijls geheel ten onrechte het woord patent voor in de plaats. Zoo kan het woord commissie hier slechts doelen op de particuliere opdracht of instructie van de reeders aan De Houtman of op een bevel ten gevolge van een beslissing van den Scheepsraad naar aanleiding van artikel 7 der instructie voor dezen raad²⁾.

Ter nadere verduidelijking volgt thans dit artikel in zijn geheel: „7°. Soo wanneer (met Godes hulpe) die scheepen ter geordineerde plaetse gecomen sullen syn, sal die scheepsraet by malcanderen comen ende beraetslagen met wat weegen ende middelen sy die gunst ende consent van den Coning ofte Oversten vant landt met die meeste verseeckeringe sullen moegen become ende vercrygen, 't sy met versoecken van ymandt van den lande sloop te hebben, om haer bescheyt te visiteren oft ymandt van de scheepen aen landt te zenden, en sullen daernaer advyseren, wat commis oft commisen ende met wat volck ende in wat manieren, dat men aen landt sal gaen met die meeste verseeckeringe, om die brieven van Syn Exc.^{ie} te vertoonen ende vrede te vercondigen, daerop nochtans well lettende, dat het in so cleyne getal geschiede, als eenichsins doenlick is, op dat die scheepen te beter bewaert ende beset blyven”³⁾. Ik gevoel echter het meeste voor de eerste mogelijkheid, welke ook wordt bevestigd door een acte van de adelborsten, opgemaakt naar aanleiding van eenige onregelmatigheden aan boord⁴⁾. Trouwens het spreekt welhaast vanzelf, dat de commiezen evenals de schippers van particuliere instructies werden voorzien, zooals zulks ook geschiedde voor de beide noordelijke tochten

¹⁾ Zie het Journaal der Holl. schepen in Rouffaer en IJzerman, De Eerste Schipvaart, II, (Linschoten-Vereeniging XXV) p. 17.

²⁾ Deze instructie voor den Scheepsraad in De Jonge, Opkomst I, 214 e.v.

³⁾ Cursiveering van mij.

⁴⁾ Deze acte in De Jonge, Opkomst II, 192—193.

en de latere voyages op Indië ¹⁾). Hierin waren een ieders taak en het eigenlijke doel der reis omschreven en hun verdere „aanslagen” (opdrachten) opgenomen ²⁾). Bovendien spreekt het eerste artikel overduidelijk van hun „respectieve” instructies. Er is trouwens evenmin ooit van een dergelijk verbod in de andere patenten sprake; hoe men het aan land gaan en de eerste aanrakingen met de inheemschen wil doen plaats vinden, is een aangelegenheid van de bewindhebbers en niet van de landsoverheid, zooals ook hierboven is gebleken uit artikel 7 van de door de reeders meegegeven instructies voor den Scheepsraad van 17 Maart 1595.

Als derde punt noemt Van der Chijs dan de verplichting om bij de ontmoeting met andere schepen de vlaggen te strijken. De schrijver ontleent dit aan het hiervoor reeds genoemde reisverhaal van Willem Lodewycksz, waarin deze onder-commies ons over een ontmoeting met twee Portugeesche schepen het volgende mededeelt: „comende bij den anderen, hebben wy onse vlagghen ghestreken, uytwysende onse commissie, ghelyck hy oock gedaen heeft.” Ook van dit voorschrift valt niet aan te nemen dat het in de patenten zou zijn voorgekomen. De terminologie speelt den auteur hier parten. Commissie kan in de aangehaalde zinsnede slechts betrekking hebben op een voorschrift zooals paragraaf 4 uit de instructie voor den Scheepsraad: „4°. Maer indien het gebeurde dat haar eenige scheepen van oorloge onder die coste van Vrankrijk ende Engelandt wilden doen strycken, sullen die schippers goede discretie gebruycken, soeckende voor eerst alle midelen, dieselve goede contentementen te gheven, haer behelpende met die paspoorten van syn Exc.^{ie}, ende indien het met een vereringhe te doen is, tselve sal met kennisse van den scheepsraet geschieden, doch altyts schouwende in eenig havens in te loopen, ten ware by grooten noot” ³⁾). Of wellicht om uitvoering te

1) De particuliere instructies voor de principale commiezen en de schippers van den tocht naar het Noorden in 1595 in Van der Chijs, Stichting, 161—166.

2) Vergelijk met 7° der instructie voor den Scheepsraad en art. XII van den Artikelbrief, onderscheidenlijk in De Jonge, Opkomst I, 214 en 208.

3) Zie 4° instructie v. d. Scheepsraad in De Jonge, Opkomst I, 213. Vergelijk verder met het volgende, vermeld door Mollema, De Eerste Schipvaart, p. 122: „Vijf Straatvaarders (schepen bestemd voor de Middellandsche Zee) stelden zich onder de hoede onzer goed bewapende schepen en reeds op den 4en April werden de Hoofden gepasseerd, waar een Engelsch Koninginneschip met zijn pinas als uitlegger de kustwacht verzorgde en de Hollandsche schepen praaide. Wij streken de vlag voor die der Koningin (niet als erkenning van Enge-

geven aan een algemeen plakkaat, zooals artikel 23 van de Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 van Philips II daaraan b.v. reeds aandacht schenkt¹⁾. Voorts werd, om nog een ander voorbeeld te noemen, den Nederlandschen schippers in 1646 bij plakkaat van de Staten-Generaal²⁾ o.a. voorgeschreven, dat zij ten teeken van respect de vlag moesten strijken voor de vrienden en geallieerden van de Republiek, doch in hun zeebrieven werd dit voorschrift niet opgenomen. Ook in andere patenten heb ik een dergelijke clause nimmer aangetroffen.

Met het oorlogsrecht, hier „het recht van allen volckeren ghewelt mit ghewelt te mogen teghenstaan”, zijn wij tot een werkelijk element der patenten genaderd. Voor het verband t.a.v. deze aangelegenheid met de commissiën wordt naar het volgende hoofdstuk verwezen.

Waarom eindigde ten slotte het patent voor Willem Barentsz zoo geruststellend: niet om U door diefstal, rooverij of manslag te prikkelen, maar veeleer om U met ons in vriendschap te verbinden? Om plechtig te verklaren: zeker, zij zijn wel gewapend maar zeeroovers zijn het niet, integendeel zij komen en gaan in vrede en vriendschap en zoeken slechts vreedzame handelsrelaties. Wij hebben te doen met lettres d'amitié!

Maar niet uit deze Latijnsche, Arabische of Slavoensche stukken kenden de schippers allereerst het verbod om vijandelijkheden te plegen. Dit was hun meer rechtstreeks in hun instructie op het hart gedrukt: zij mochten noch in het heengaan noch in het wederkeeren, zoo te land als te water, iemand beschadigen, ook al was het een openbare vijand; eerst aangetast zijnde, moesten zij zich manlijk verweeren³⁾. De vraag is echter gewettigd, of die reeders dan eigener autoriteit over een dergelijke, ingrijpende volkenrechtelijke aangelegenheid aan hunne schippers instructies konden geven? Eigener autoriteit konden zij dat zeker niet, doch deze

land's meesterschap ter zee, doch wijl een Republiek in rang achterstond bij een Koninkrijk). Op de vraag uit het oorlogsschip, waarheen de reize ging, antwoordde de Overheid openhartig: „Naar Indiën” (Journaal 3—4 April 1595).

¹⁾ Deze Ordonnantie van 1563 in het Placcaet-Boeck van Vlaenderen II, 307, e.v.

²⁾ Groot Plakkaatboek I, 924, aangehaald bij Sandbergen, 128. Voor het strijken van de vlag door handelsschepen in het algemeen t.o.v. andere koopvaarders en ook oorlogsschepen, verwijs ik voorts naar Mr. J. P. A. François, Handboek voor het Volkenrecht I, p. 59.

³⁾ Zie art. VIII voor een der schippers in Van der Chijs, Stichting, 163.

instructies waren op hun beurt gebaseerd op de door Prins Maurits of door de Staten-Generaal op naam van de schippers (kapiteins) afgegeven bestellingen of commissiën, welke de machtiging inhielden tot defensief of offensief optreden of tot beide.

Zoo zien wij, dat deze instructies voor den tocht van De Houtman vanzelfsprekend door de reeders worden opgesteld en niet, zooals voor de van regeeringswege ondernomen tochten naar het Noorden, door of vanwege de Staten-Generaal. Het geldt hier een onderneming van particulieren, die geenszins den steun en de medewerking van de overheid kunnen missen, doch deze hoogstens inroepen voor de verkrijging van eenige kanonnen, wat kruit en kogels, den vrijdom van convooi, zoo officieel mogelijke bescheiden ter introductie en aanbeveling in den vreemde en voorts om regeling van het rechtsleven en de justitie aan boord.

In dit licht moeten wij dan ook de bemoeienis van Prins Maurits met die eerste en latere expedities beschouwen. Er is geen plaats voor Van der Chijs' bevreemding „dat in een onderneming van particulieren een regeeringspersoon, welke daaraan volstrekt geen deel heeft, de wetten voorschrijft, volgens welke die onderneming zal ten uitvoer worden gebracht”. De patenten (en ook de commissiën) bieden geen plaats voor de opvatting, dat hier sprake zou zijn van een zich bemoeien van Prins Maurits met de handelsreizen als zoodanig; diens bemoeienis ligt hier zuiver op publiekrechtelijk terrein. Evenmin liet de Prins zich in met de andere scheepstochten naar de Middellandsche zee b.v., waarvoor later ook speciale prinselijke patenten-zeebrieven werden voorgeschreven of ook commissies werden uitgereikt.

Voor de tochten naar het Noorden, voor rekening van den lande ondernomen, werden de verschillende instructies echter wél van overheidswege vastgesteld, op ontwerp van de Staten van Holland en Zeeland¹⁾. De schippers van de 2e expeditie in 1595 kregen zelfs hun aanstellingsbrieven (bestellingen, commissies) van de Staten-Generaal en niet van den Prins²⁾.

Om verwarring te voorkomen komt het dan ook ongewenscht voor de patenten als „instructies” aan te duiden, hetgeen dan

¹⁾ Res. St.-Gen. 16 Mei 1595, res St. Zeeland 23 Mei 1595, St. Holland van 7 Juni en van St.-Gen. 16 Juni 1595. Zie ook Van der Chijs, Stichting, 26—27 en 52—54.

²⁾ Zie Van der Chijs, Stichting, 49 en 52.

tevens meer recht doet aan de werkelijke instructies door reeders of overheid meegegeven¹⁾.

Het verbod om agressief op te treden en het gebod tot verweer²⁾ kenden de commiezen en schippers dus veeleer uit de door de reeders voor den Scheepsraad — in het Hollandsch gestelde! — meegegeven instructie (art. 3, 4 en 5)³⁾ dan uit de patenten, doch wel geeft de derde alinea daarvan ons meteen zekerheid omtrent het slot van den inhoud der prinselijke bescheiden: men mocht geen schepen, van welke natie ook, aantasten. Dit welverstaande, zoo zegt evengenoemde instructie in alinea 3, dat een dapper verweer tegen aanvallen van anderen was toegelaten en zelfs werd „gelast”. Werd hierbij een schip meester gemaakt, dan moest dat zoo mogelijk in deze landen gebracht worden (dit laatste in verband met het buitrecht).

Een uitdrukkelijk verbod om offensief op te treden lijkt overbodig: men had immers juist verlof noodig om het wél te mogen doen. Gezien echter de mentaliteit van het zeevarend volk uit die dagen, was een dergelijke herinnering nog alleszins begrijpelijk. Maar er was nog een andere reden en wel dezelfde, waarom dit

1) Van Rees komt daardoor evenzeer tot eenige minder juiste beweringen. Zoo spreekt hij van „opene aanbevelingsbrieven benevens een instructie” van Prins Maurits voor De Houtman c.s. (zie dl. II, 7), terwijl deze schrijver twee instructies, door de reeders gemaakt voor admiraal en breeden raad der beide vloten uit 1601 (opgenomen bij De Jonge, Opkomst II, 498 en 527) zonder meer aan de Staten-Generaal of Prins Maurits toeschrijft (zie dl. II, 16, noot 2)! Ook Blok's opmerking, dat de schepen van De Houtman c.s. „met een instructie van Prins Maurits den gevaarvollen tocht ondernamen” (dl. II, 311 aldaar) is om dezelfde redenen misleidend. Voor een duidelijk onderscheid tusschen patent en instructie voor de noordelijke tochten, beide van overheidswege uitgereikt, leze men Van der Chijs, de blz. 52—54, voor een instructie zelf de Bijlage I daarvan, blz. 161—165 en voor een patent mijn Bijlage V, zij dit laatste ook voor een andere expeditie. Voor den kenner van het Latijn is een nog directere vergelijking mogelijk met het in die taal voor dienzelfden tocht naar het Noorden meegegeven patent, opgenomen in de resolutie van de Staten van Holland van 10 Juni 1595 en hierachter als Bijlage II; het wezenlijke verschil tusschen instructie en patent zal dan evident zijn.

2) De plicht tot verweer was trouwens één der eerste en voornaamste plichten van het scheepsvolk in het algemeen, in den strijd tegen zeeroovers en andere vijanden ter zee: de artikels 4 en 5 van de Ordonnantie op de Zee-rechten van Karel V van 19 Juli 1551 (evenals artikel 1, Titel VI van de Ordonnantie op de Zeevaart van Philips II van 1563) bedreigden zware straffen tegen de zeelieden, wier ongehoorzaamheid, wederspanningheid of weigerachtigheid (te vechten) gevaar deed ontstaan, dat het schip in handen der zeeroovers zou vallen.

3) De Jonge, Opkomst I, 213—214.

geschiedde in die voor Willem Barentsz c.s., n.l. om zich bij de vreemde en nieuwe overheden voor elke verdenking van zee-rooverij te behoeden, waartoe anders de bewapening ruimschoots aanleiding kon geven.

Dit laatste was ook veelal een van de oogmerken, hoewel zelden zoo uitdrukkelijk vermeld, van de gewone patenten (zeebrieven, paspoorten), indien een schip zich eveneens uit zuiver defensieve overwegingen had gewapend. Zoo werd b.v. in 1546 een zeebrief (brief van attestatie, certificaat) door de eigenaren van een schip verzocht „tot hoer meerder verseeckertheyt”, en waarin dan ook door den stadhouders-generaal werd verklaard (gecertificeerd), dat het schip alleen van geschut voorzien was om zich daarmee tegen piraten te mogen verdedigen¹). Een ander geval uit 1597, toen twee „brieven patente van paspoort”, dus open paspoortbrieven, aan gewapende koopvaarders werden afgegeven, om aan de oorlogsschepen van deze landen te kunnen toonen, dat zij geen vrijbuiters waren²). Voor hetzelfde doel veronderstel ik, dat de schippers van de eerste voyage om de Kaap door Prins Maurits ook van de gewone commissiën en paspoorten (zeebrieven) werden voorzien, *naast* de speciale patenten (lettres d'amitié). Dit was ook noodzakelijk om redenen van practischen aard. Immers de patenten waren, zooals boven reeds werd vermeld, meegegeven in „verscheyden tale”, vermoedelijk in het Latijn, Arabisch en Portugeesch, welke talen de contrôleerende admiraliteitsambtenaren ter zee stellig niet zullen zijn machtig geweest. Voor hen, evenals voor de beambten en scheepskapiteins van de bevriende mogendheden (Engeland, Frankrijk) zullen de bekende en gebruikelijke commissiën, zeebrieven en paspoorten zijn meegegeven.

Wij moeten hierbij ook bedenken, dat het verbod om vijandelijkheden te plegen en daarnaast het gebod tot manhaftig verweer in de allereerste plaats tot uiting komt in de commissie- of aanstellingsbrieven (bestellingen), welke den schippers voor de expeditie naar het Noorden in 1595 door de Staten-Generaal werden verleend. Het zijn in beginsel deze commissiën (en niet de patenten), in wezen officieele aanstellings- of erkenningsbrieven, waarin de

¹) Deze attestatie in Rijks-Geschiedkundige Publicaties, Grootte Serie, (R.G.P. Gr. S.), 70, no. 665 en hierachter als Bijlage VI opgenomen.

²) Res. St.-Gen. van 31 Oct. 1597 (R.G.P. Gr. S. 62, bl. 681 noot 1).

als zoodanig erkende schipper of kapitein zijn recht en plicht tot verdediging tegen aanvallen (en eventueel ook zijn bevoegdheid of verlof tot agressief optreden) vindt neergelegd. Dit alles nog afgezien van het feit, dat, zooals boven reeds werd opgemerkt, het eigenbelang van elken gewapenden koopvaarder meebrengt een dergelijken commissiebrief in zijn scheepstrommel te hebben om door oorlogsschepen en kaapvaarders niet voor zeeroover te worden aangezien en — wat veel erger is — behandeld, m.a.w. om hem een officieel geleide (vrije vaart) te bezorgen.

Het is dan ook welhaast met zekerheid aan te nemen, dat door Prins Maurits aan de vier *schippers* van de schepen van De Eerste Schipvaart in 1595 defensieve commissiebrieven zijn afgegeven, naast de patenten aan de vier *commiezen*. Deze veronderstelling vindt niet alleen steun door het voorkomen van beide benamingen in het reisjournaal van die voyage¹⁾, doch meer nog in de Resolutie van 16 October 1599 van de bewindhebbers van de oude Compagnie van Verre. Hierin komt n.l. voor een memorie voor de vierde reis, welke zal worden ondernomen. Men zal moeten zorgen voor o.a.: 4 artikelbrieven, 4 patenten, 4 bestellingen en 4 zeebrieven. Wij zien voor een reis van eenige jaren later van dezelfde compagnie dus commissiën (bestellingen) *naast* patenten (en de gewone zeebrieven) benodigd.

En dit ligt ook eigenlijk wel voor de hand, gelet op den aard van deze tochten en het daarmee beoogde doel. Eenerzijds zijn het de commiezen als lasthebbers en vertegenwoordigers van de reeders, die als leiders van het handelsgedeelte moeten optreden, de connecties moeten aanknoopen met de inlandsche potentaten, vrede en vriendschap moeten aanbieden en zoo mogelijk gunstige contracten of accoorden sluiten: dus op hùn naam de wijdsche en voorname patenten. Anderzijds zijn het de schippers, die als kapitein het hoogste scheepsgezag vertegenwoordigen, aan wie de officieren en scheepsgezellen in eerste instantie gehoorzaamheid verschuldigd zijn, op wier naam dus ook in de eerste plaats de scheepspapieren, in casu de commissiën (en ook de zeebrieven) worden gesteld.

¹⁾ Zie het journaal van Willem Lodewycksz in *Historie van Indien*, opgenomen in *De Eerste Schipvaart I* (Linschoten-Vereeniging VII), p. 80, alwaar sprake is van „patenten *ende* commissiën”. Mollema, *De Eerste Schipvaart*, p. 236, noemt deze bescheiden ook zonder eenige reserve naast elkaar.

Anders gezegd, valt bij de patenten voornamelijk de nadruk op het verlof tot de reis en de introductie in den vreemde, de vriendschappelijke en vredelievende bedoelingen van het bezoek en den wensch om handel te komen drijven, (het zijn *lettres d'amitié*!), bij de bestellingen springt de aanstelling (erkenning) als kapitein dadelijk in het oog, gevolgd door de opdracht aan scheepsbevelhebbers en ambtenaren hem als zoodanig te erkennen en behandelen (dus onbelemmerd laten varen), terwijl bovendien ten duidelijkste blijkt of de commissie is ter koopvaardij (zuiver defensief) of ter kaapvaart (offensief). Deze commissiën vinden afzonderlijke behandeling in het volgende hoofdstuk, terwijl de Bijlagen V en VII de gelegenheid bieden een patent en commissiebrief met elkaar in concreto te vergelijken.

Hierboven is reeds even aangehaald uit het 4e lid van de instructie voor den Scheepsraad van 1595, dat indien bij de defensie van het schip een ander werd buitgemaakt, men dit naar Holland zou moeten brengen of daarmee handelen zooals dit onder de omstandigheden het beste werd geacht. Ook deze opdracht is zeer stellig in verband te brengen met uitgereikte commissiebrieven, zooals deze clause omtrent het buitrecht daarin steeds voorkomt en juist niet in de patenten.

Op het verlof om zich te mogen verdedigen wordt in het volgende hoofdstuk over de commissiën nog nader teruggekomen.

Voor een totaalindruk van den inhoud dier documenten wordt nogmaals de aandacht gevestigd op Bijlage V, een *lettre d'amitié* in zijn oorspronkelijken oud-hollandschen tekst uit 1610, die dienst gedaan heeft voor een ontdekkings- en handelsreis, o.a. op Oost-Indië. Zij dienden dus voornamelijk als officieele aanbevelingsbrief voor de betrokken kooplieden en tevens tot het aanknoopen van handelsrelaties en banden van vrede en vriendschap tusschen de landen over en weer. Het was dan ook geen willekeur, dat men ze van de eerste voyage af op naam der commiezen, de handels-gemachtigden der reeders, stelde en niet, zooals bij de tochten naar het Noorden, op dien der schippers.

Begrijpelijkerwijs was de rol dezer *lettres d'amitié* een tijdelijke: zij verdwenen vanzelf van het tooneel, toen onze handel in Indië vasten voet had gekregen. Bovendien beperkte zich hun werkzaamheid voornamelijk tot het contact met de inheemsche machthebbers. Doch zoodra men nieuwe handelsrelaties in den vreemde

wilde gaan aanknoopen, bediende men zich wederom van een lettre d'amitié. Zoo werd in 1745 door de Hooge Regeering te Batavia een patent meegegeven voor eenige schepen, welke door particuliere kooplieden waren uitgereed voor een handelsexpeditie naar de eilanden, gelegen ten Oosten van Japan. Dit patent uit het midden der 18de eeuw vertoont nog denzelfden grondvorm als die uit het eind der 16de en het begin der 17de eeuw, alleen met dit verschil, dat het hier niet op den wijschen naam van Prins Maurits is gesteld, maar op dien van de Regeering te Batavia. Dit patent duidt zich zelf aan als brief van vrijgeleide en open paspoort¹⁾.

Voor het verkeer ter zee (ontmoeting met eigen en vreemde oorlogsschepen) werden, zooals ik reeds aanstipte, de gewone patenten, (commissiën, paspoorten en zeebrieven) meegegeven, die bleven, toen de bijzondere reeds tot de historie gingen behooren. Deze paspoorten werden in 1595 op den naam der schippers gesteld²⁾ en terecht; de schipper was ten slotte de eigenlijke „padrone” of „meester” van het schip, aan wien de schepelingen rechtstreeks ondergeschikt waren en die den bevelvoerenden officieren van de schepen, die hem onderweg mochten aanhouden, van bescheid moest dienen.

De eenige mij onder oogen gekomen patenten uit de periode der Vóórcompagnieën (1595—1602) zijn de bovengenoemde van Jacob van Neck. De verschillende reisverhalen wijzen ons echter op tal van plaatsen op hun aanwezigheid in den sloopstroom, ook bij de volgende tochten, en werpen hier en daar licht op hun beteekenis voor de eerste aanrakingen met de Oostersche vorsten³⁾. Voor een illustratie daarvan moge tenslotte een fragment worden overgenomen uit het reisjournaal van Jacob van Neck, waaruit kan blijken, hoe men, bij het aanknoopen van de handelsrelaties met de inheemsche machthebbers op 28 November 1598, zorg droeg, dat aan deze zoo gewichtige, door den Prins gesigioneerde, documenten de noodige eer werd bewezen:

„Des morghens sonden wij onsen secretarius Hemskerck weder nae de stadt (Bantam) in gheselschap van Stalpaert en Cornelis de

¹⁾ Deze lettre d'amitié van 4 Juni 1745 in N.-I. Plakaatboek V, p. 239—240.

²⁾ Zie Instructie Scheepsraad, 4°: De Jonge, Opkomst I, 213—214.

³⁾ Zie voor vindplaatsen en aanwijzingen vooral De Jonge, Opkomst II, 382, 383, 411, 448 (1598); 231 (1599) en 253, 484, 485 (1601).

Geijn, om te verneemen, hoeveel de Dia del Reij soude bedraghen voor 2 scheepen, alsoo ons pinas voor gheen schip bestaen en mochte, dewijl men 't selfde ghebruijckte om voort te seijlen en de landen te ontdecken. Als sie nu voor den gouverneur quamen, eijste hij vooreerste d'open brieve van sijn Excellentie, waerop hem gheseijt wert, dat het in ons land gheen manier en was dat men de patenten van soo grooten heere in sulcker cleenachinghe hielt, dat men daer niet een eedelman soude willen om senden, om die te halen, en soo men sulcks noch deede, soude niet gheresolveert worden, presenteerende daerenboven alle drie soolanghe in ostagie te blijven, totdat den ghesondene weederghekeert soude sijn.

Alhoewel sie qualijck eenich van de principalen daertoe verwillighen conden, midsdien sie vreesden voor eenich leet, ghedenckende an de vorleeden questien, niettegenstaende wert eener onder henluijden ghevonden, die hem ghereet ghinck maecken, en quam daarna seer wel verselschapt met drie groote parouwen an onsen scheepe, daer hij heuschelijck van ons ontfanghen wert. Hij gaf mij te kennen hoe dat hij uijten name van den heer gouverneur tot ons was ghecomen, om een open brief van onsen Prince te ontfanghen, en denselven in handen van den gouverneur te transporteeren, die om onsen Prince eer te doen, buijten de stadt hem te ghemoet sou comen vaeren. Ick seijde hem, dat ons sulcks seer aenghenaem was, en dat ick, als ick persoonlijk bij den heer gouverneur soude comen, niet laeten soude hem voor sulcken eer an onsen Prince beweesen hoochlijck te dancken. Hierna hebbe ick hem de patente ghepresenteert, ghewonden in een stucksgen root fluweel, d'welck hij in een gulden schoetel ontfinck, en nadat wij hem vijf ofte ses glaesen gheschoncken hadden tot danckbaerheit van eenighe vruchten, en een schoon vet cabrid¹⁾ d'welck hij met hem hadde ghebracht, heeft hij oorlof ghenomen en is verrocken, en vermits het uijter zee began te coelen, werden ons anckers ghelicht en wij seijlden tot op een quartier mijl na an der stadt. Tegens den avont quamen onse ghesellen weeder t'scheepwaert, en seijden dat het patent van sijn Eccellentie voor al die principaelen van Bantam ghelesen was, dan bedrieghlijck vertaelt

¹⁾ Cabrid, afkorting van „cabritos oft jonghe Geytgens" (Begin ende Voortgang I, li 2).

door een verthaler, die van sijn meester den sabandaer gheinstrueert was wat hij te doen hadde..... Als nu de patent in sulcker manieren als ick gheseijt hebben vertaelt was, wert ons gheconsenteert, dat wij vrij coemen mochten handelen, mits betaelende de Dia del Reij....." ¹⁾).

¹⁾ Overgenomen uit „Reisverhaal van Jacob van Neck, 1598—1599" door Dr. H. T. Colenbrander, in Bijdragen Historisch Genootschap, deel 21, p. 245 en 247.

HOOFDSTUK III

DE COMMISSIËN.

De handel op Indiën sonder macht van wapenen can niet gemainteneerd worden, noch den Staat der Vereenigde Nederlanden sonder den handel op Indiën.

Jan Pietersz. Coen.

In het vorige hoofdstuk kwam reeds verschillende malen het woord „commissie” ter sprake. Van der Chijs spreekt van commissiën *of* patenten als ging het om synoniemen¹⁾. Was dit in dien volstrekten zin juist, dan zouden we zonder meer met een verwijzing naar de voorgaande bladzijden over de lettres d'amitié kunnen volstaan. Echter zoo eenvoudig is de zaak niet.

Hoe kwam Van der Chijs tot deze gelijkstelling? In de resolutie van de Staten-Generaal van 6 Januari 1598 wordt gelast, dat men aan Milander, den secretaris van Prins Maurits, copie moet vragen van de „commissie”²⁾, die de schepen, die het laatst in Oost-Indië geweest waren — dus die van De Houtman c.s. — van Zijne Excellentie hadden gehad, benevens van de memorie, waarbij zij een nieuwe commissie voor de compagnie(!) verzochten. Zonder eenig voorbehoud leidt deze schrijver hieruit af, dat de Heeren Staten dus copie van de meegegeven patenten verlangden. Dit is echter geenszins zeker. In verband met de resoluties van 24 Maart en 5 Juli 1597, van 6 en 19 Januari 1598, heeft het er wel allen schijn van, maar het daar over commissies geschrevene, gecombineerd met de, naar aanleiding dier resoluties verleende en beoogde bescheiden, sluit een algeheele gelijkstelling juist ten eenenmale uit. Hoogstens kunnen de Ho: Mo: verondersteld hebben, dat ook aan De Houtman c.s. dergelijke commissies waren meegegeven, en dit was, zooals hiervoor in het hoofdstuk over de patenten reeds werd betoogd, zeer waarschijnlijk ook geschied.

Japikse geeft een onjuiste lezing van de resolutie van 6 Januari

¹⁾ Van der Chijs, Stichting, 4.

²⁾ Van der Chijs leest absusievelijk „commissiën”; vergelijk hierachter blz. 61.

1598 en spreekt in plaats van commissie van „concessie”¹⁾). Het betreffend register in het Algemeen Rijksarchief bevestigt echter de juistheid van de aanhaling door Van der Chijs. Toch geeft concessie hier zeer typeerend de veelvuldig voorkomende beteekenis van het woord commissie weer, n.l. die van vergunning, machtiging, volmacht (als pendant dus van de andere beteekenis van aanstelling, last, bevel, opdracht) en in dezen zin is er geen principieel bezwaar commissie met patent (lettre d'amitié) gelijk te stellen.

Nu is het gevaarlijke bij Van der Chijs, dat deze al zeer exclusief is t.a.v. het woord commissie: hij kent hieraan slechts één beteekenis toe, n.l. die van *commissie ter kaapvaart*. Vandaar zijn neiging ook om bij de onderneming van De Houtman c.s. aan kaapvaart te denken. Vandaar ook zijn aanhaling van het vijfde artikel der Instructie voor de colleges ter admiraliteit, hetwelk immers voorschreef, dat geen schip ten oorlog of vrijbuit (kaapvaart) mocht uitvaren, zonder daartoe behoorlijke commissie van den Admiraal-Generaal te hebben ontvangen²⁾). Een artikel dus, dat juist niet gold voor de schepen der Comp. van Verre, omdat deze noch ten oorlog, noch ter vrijbuit uitvoeren, maar slechts om handel te gaan drijven en niets meer dan dat. Met zijn enge opvatting ten opzichte van het woord commissie, sluit Van der Chijs zich bij de gangbare terminologie t.a.v. de scheepspapieren aan, welke, in algemeenen zin genomen, indien er van commissies sprake is, inderdaad daarmee de kaperbrieven aanduidt. Echter dit zou dan niet alleen een motief zijn om de patenten dan juist niet als zoodanig te betitelen, maar daar komt ook dit nog bij, dat er tegen het eind der 16de eeuw voortdurend van een ander soort commissiebrieven sprake is, n.l. van defensieve, veelal, commissies ter koopvaardij genoemd. Ik onderstreep daarom: *elke commissie ter kaapvaart is een commissie, maar elke commissie is nog geen commissie ter kaapvaart!* En als om met elke vaste en

¹⁾ R.G.P. 71, bl. 352.

²⁾ Van der Chijs' opmerking, dat de bepalingen dezer instructie w.s. reeds lang te voren als gewoonterecht golden, kan dusdanig aangevuld worden, dat de Stat.-Gen. reeds bij resolutie van 18 Juni 1581 bepaalden, dat niemand ter kaap mocht varen dan met hun goedvinden en met commissie van den Prins als admiraal-generaal; zonder nog te denken aan soortgelijke voorschriften uit 1438, 1487, 1540 en 1563.

scherp omlinjende terminologie den spot te drijven, komt hier nog bij, dat de verschillende commissies door hun open-brief-vorm wel altijd patenten (genus) zijn, maar elk patent (als species: lettre d'amitié, paspoort, zeebrief) nog geen commissie!

Trachten we de beteekenis dier commissies zoo zuiver mogelijk te bepalen en bovenal hun verhouding met en hun positie naast de patenten-lettres d'amitié.

Allereerst dan de offensieve commissies of *commissies ter kaapvaart*. De kaapvaart droeg reeds van oudsher een officieel karakter. Om zooveel mogelijk het ontaarden daarvan in zeeroof te voorkomen en beperken en te weten, wie er met dat doel in zee staken en hen tevens aan zekere regels te binden, bestond de verplichting om *verlof* daartoe te vragen, meestal van den landsheer, diens stadhouder of admiraal¹⁾. Ten bewijze daarvan werd hun dan een officieel bescheid meegegeven, waarvan de inhoud, vermoedelijk tot ongeveer het midden der 16de eeuw, hierop neerkwam: aan allen wordt meegedeeld (patent, soort-naam!), dat de houder van den brief verlof tot kaapvaart heeft gekregen, terwijl dit verlof voorts meestal vergezeld gaat van eenige voorwaarden omtrent de te verkrijgen buit en van den last slechts vijanden aan te tasten en neutralen ongemoeid te laten²⁾. Voor den kaapvaarder gold dit stuk dan meteen als authentiek bewijs dat hij geen zeeroover was. Want daarvoor te worden aangezien was niet zoo prettig: het was gewoonte om zeeroovers eenvoudig over boord te gooien (z.g. de voeten te spoelen), hoewel uit verschillende gegevens blijkt, dat tegen het einde der 16de eeuw ook reeds minder rigoureuze straffen toepassing vonden³⁾.

Het tweede artikel van de Ordonnantie van 1540 van Karel V bepaalt eveneens, dat niemand eenige schepen van oorlog zal

¹⁾ Een dergelijke bepaling maakte Philips van Bourgondië in 1438 (zie Sandbergen, 88; de Jonge, Zeewezen I, 27 en Oostzeehandel I, No. 1334); Maximiliaan in 1487: art. II van de Ord. op de Adm. (in Recueil III, 1—22) en Karel V in 1540 eveneens art. II van de Ord. op de Zeevaart (Recueil III, 24). Men vergelijk ook met Ind. Wetb. van Strafrecht art. 450 jo. 438.

²⁾ Als voorbeeld een dergelijk verlof uit 1411: Oostzeehandel I, I no. 1522.

³⁾ De kaperschepen pasten het voetenspoelen — dus het overboord werpen van de gevangen genomen bemanningen — ook op elkàar toe. Dit gebruik raakte in de 16de eeuw langzamerhand in onbruik. Zie hierover Elias, Schetsen I, p. 97 en De Jonge, Zeewezen I, p. 246—247.

mogen toerusten zonder „oorlove en consente“. Artikel 3 daarvan schrijft voor dat de Admiraal of diens Stedehouder moeten weten, wie de gezagvoerder op het uitgeruste schip is, zoodat onder den schijn van oorlog onze kooplieden en die van onze vrienden en geallieerden niet worden beschadigd en beroofd¹⁾. Het Recueil van Zeezaken duidt deze regeling van 1540 aan als Ordonnantie op de zeevaart der Nederlanden, hetgeen naar mijn gevoelen minder juist is. Beter ware te spreken van Ordonnantie op de Admiraliteit, aangezien het hier betreft bepalingen en voorschriften, rakende de admiraliteit en den oorlog ter zee. De wezenlijke tegenstelling met het hiervoor in het eerste hoofdstuk reeds besproken plakkaat van 1549, waarop ik nog nader terugkom, komt dan beter tot uiting.

Onder het verlot tot kaapvaart moeten wij, naar den vorm te oordeelen, evenals bij de landsoorlogsschepen, de formeele aanstelling of erkenning (commissie) tot kapitein verstaan, hier dan gevolgd door het verlot tot offensief optreden. Vandaar de naam van aanstellingsbrieven, stelbrieven, brieven van bestel, commissiebrieven of kortweg bestellingen of commissiën. Men ging de kaapvaart in den loop der tijden bijgevolg zeer karakteristiek als commissievaart aanduiden.

Het lag voor de hand, dat men aan deze commissies ook meteen een paspoort en een verzoek-om-geleide (adres) toevoegde, in den vorm van het gewone bevel aan de ambtenaren, gezagvoerders en onderdanen en het traditioneele verzoek aan alle vreemde autoriteiten den houder voor „onsen bestelden Capitein“ te houden en te erkennen, hem dus vrij te laten varen en zoo noodig te helpen²⁾. Aan deze beide laatste bestanddeelen is het vooral te wijten, dat deze commissies in hun formulering zoo bedriegelijk veel gelijken op de reeds besproken patenten (paspoorten, zeebrieven) van den Prins. Het fundamenteel verschil blijft echter evident: de patenten houden allereerst de vergunning tot een handelsreis in, de commissies daarentegen het verlot tot kaapvaart; beide soorten scheepspapieren hebben verder dit gemeen, dat zij in ruimen zin geleide beoogen; de patenten zijn echter gericht op een onbelemmerden handel en op de veiligheid van den

¹⁾ Deze ordonnantie van 1540 in Recueil III, blz. 3 e.v.

²⁾ Zie voor een voorbeeld van een commissie ter kaapvaart: Bylage XI.

koopvaarder; de commissies daarentegen nemen degenen, die ter „vrije nering” uittrekken, de kaapvaarders dus, onder hun hoede.

Ook bij den strijd om de vrijheid¹⁾ tegen Spanje ontstaat automatisch behoefte aan regeling van de vrijbuitelij of kaapvaart. Het beroep van vrijbuitelij is voor de Hollanders, Zeeuwen en Friezen een ware watersport geworden. Niets, wat ook maar eenigszins Spaansch riekt, is in die dagen voor de meesten onzer zeelieden veilig. Prins Willem van Oranje ziet hierin een groote mogelijkheid tot steun voor den strijd tegen Spanje. Toch beseft de Prins daarnaast maar al te goed, dat de vrijbuitelij niet in een bandelooze zeerooverij moet ontaarden, welke alles rooft en plundert, Spaansch of niet Spaansch. Zoo tracht hij orde en regel te stellen door het uitgeven van commissiebrieven, welke zoowel door Prins Willem zelf als door Graaf Lodewijk zijn afgegeven²⁾. Wij behoeven in dit verband slechts te denken aan de Watergeuzen, om ons een voorstelling te vormen van de schade en afbreuk, welke door deze zeelieden, veelal even ervaren en dapper als roekeloos en wreed, aan de Spaansche oorlogs- en koopvaardij schepen is toegebracht.

In feite kwam het er op neer, dat de oorlog ter zee in de 16de eeuw grootendeels nog een was van particulieren, zij het dan ook hoe langer hoe meer met medeweten en onder een effectiever toezicht en contrôle van overheidswege. Op dit terrein van contrôle liggen de ordonnanties op de admiraliteit, zoowel die van 1540 van Karel V als die uit 1563 van Philips II (en die van 1438 van Philips van Bourgondië³⁾ en van 1487 van Keizer Maximiliaan⁴⁾) als die uit het laatste kwart der 16de eeuw. Ik kan de gewestelijke ordonnanties, die alle geheel op het gebied van de admiraliteit en den oorlog te water liggen, niet aan een uitvoerige behandeling onderwerpen en wil volstaan met een summier opsomming: die van de Staten van Holland van 1570, 1574 en

¹⁾ Zie over den achtergrond van dezen strijd vooral de doorwrochte studie van Dr. A. C. J. de Vrankrijker, *De motiveering van onzen opstand*. Diss. Utrecht 1933.

²⁾ Zie over deze commissies Bor, *Ned. Oorlogen I*, 237 en *De Jonge, Zeeuwen I*, 120; ook Vrijman, *Kaapvaart en Zeerooverij*, p. 71—75, 79—80.

³⁾ Zie Sandbergen, 88, de ordonnantie zelf in Poelman, *Oostzeehandel I*, no. 1334.

⁴⁾ Zie *De Jonge, Zeeuwen I*, 30 e.v. en Sandbergen, 88—89.

1581, 1585 en 1586; die van de Staten van Zeeland van 1574, 1576 en 1578¹⁾). Eindelijk in 1588 trachten de Staten-Generaal aan tal van moeilijkheden tegemoet te komen door Prins Maurits tot Admiraal-Generaal van alle vereenigde gewesten te benoemen, met een Collegie Superintendent als lichaam van advies naast zich²⁾).

Dan tenslotte in 1597 de belangrijke Instructie voor de Colleges ter Admiraliteit, den 13den Augustus door de Staten-generaal gearresteerd, een instructie, welke zichzelf overleefde en tot aan den ondergang der Republiek tot grondslag diende voor de inrichting van het bestuur van ons zeewezen³⁾). Prins Maurits werd in zijn vroegere uitgebreide macht van Admiraal-Generaal der Vereenigde Nederlanden bevestigd en met het oppertoezicht over alle zaken, het stuk der zee, der admiraliteit en den oorlog te water rakende, belast. Voor ons is hier van belang, dat hij o.a. de scheepsbevelhebbers moest benoemen en hun de commissies (aanstellingsbrieven) uitreiken, terwijl ook geen schip ter kaapvaart mocht uitvaren zonder van zijn bestelbrief te zijn voorzien (artikel 5). Tevens moest er cautie gesteld worden voor onrechtmatige schade, eventueel aan neutrale schepen berokkend. Aan de Colleges ter Admiraliteit werd de judicature opgedragen over alle buiten en prijzen, welke door landsoorlogsschepen en kaapvaarders werden gemaakt, voorts de zorg over de convooien en de licenten⁴⁾ en de toerusting van de schepen van oorlog. Zij moesten uitspraak doen over de geschillen, welke er tusschen oorlogsschepen en kaapvaarders mochten rijzen, degenen, die zich aan zeeroof schuldig maakten, achtervolgen en gestrengelijk straf-

¹⁾ Zie voor een meer uitvoerige beschouwing dezer ordonnanties De Jonge, Zeewezen I, 171—198.

Voor die van Holland van 1570 verder Bor, 234 en 235 en De Jonge, Zeewezen I, 171—172, die van 1574: Zeewezen I, 177—178, voor die van 1581, 1585 en 1586: Zeewezen I, 178 e.v. De Instructies van '85 en '86 voor de Gecommitteerde Raden van de Admiraliteit te vinden in Groot Plakkaatboek V, 41—44 en IV, 1227—1230; hiernaast stelde Holland in 1585 nog een instructie vast voor een apart Collegie ter admiraliteit, waarvan Prins Maurits voorzitter werd (deze instructie in Recueil III, 53—61 en zie ook Zeewezen I, 180) De ord. van Zeeland van 1574, '76 en '78: Zeewezen I, 172—177.

²⁾ Zie De Jonge, Zeewezen I, 183—184 en 188.

³⁾ Zie De Jonge, Zeewezen I, 191—203, de Instructie zelf in Groot Plakkaatboek II, 1529—1554.

⁴⁾ Dit zijn in- en uitgaande rechten; zie ook p. 96 noot 1.

fen en de misbruiken en misdaden, waarvan de kennisneming en bestraffing niet aan de kapiteins zou competeeren, berechten. Dit laatste met dien verstande echter, dat de delicten, buiten scheepsboord gepleegd, zouden mogen afgedaan worden door de magistraten, officieren en rechters van de steden of plaatsen, binnen wier jurisdictie het delict begaan was of de delinquent werd aangetroffen.

Deze reeks van ordonnanties van 1438—1487—1540—1563—1570 (1574, 1581, 1585, 1586)—1574 (1576, 1578) en 1597 ligt door haar wezen op het terrein van de admiraliteit, den oorlog ter zee en de kaapvaart, het karakter der op grond van deze ordonnanties uitgereikte commissies is in beginsel *offensief*. Men leze als voorbeeld van een dergelijke offensieve commissie mijn Bijlage XI.

Naast deze reeks valt er een rij van plakkatens te onderkennen, welke als het ware den tegenhanger daarvan vormt. Het zijn die uit 1475—1549—1551—1563—1596 (1621, 1622)—1603 (1607, 1625, 1627, 1628, 1629, 1630, 1632, 1643) en 1627 (1641, 1646, 1652), welke alle een zuiver *defensieve* bewapening beoogden en voorschreven. Over deze defensieve ordonnanties werd reeds gesproken in het hoofdstuk over het rechtskarakter der schepen, hierboven de blz. 12—16. Daar gaat het niet om de regeling der kaapvaart, maar om de bescherming der koopvaardij-schepen door middel van een precies voorgeschreven equipage en bewapening tegen zeeroof en landsvijanden. Doch, het spreekt vanzelf, ook deze defensieve bewapening vereischt een regelmatig en gestreng toezicht, zoowel preventief als repressief, om dit defensief karakter te doen eerbiedigen en het ontaarden in zeeroof te voorkomen en te straffen.

Om als uitgangspunt voor een nadere beschouwing te dienen, komt naar mijn gevoelen het meest in aanmerking de bekende „Ordonnantie, statuut ende edict op het faict der Zeevaart enz.” van 1549 van Keizer Karel V. De voorschriften omtrent de uitrusting, bemanning, bewapening kwamen reeds hiervoor ter sprake; deze kunnen wij thans ter zijde laten, ook al dient nog te worden onderstreept, dat het hier gaat om koopvaardij- en visschersschepen. Voor ons is thans allereerst de vraag aan de orde: op welke wijze hield men nu deze gewapende schepen in

de hand en van welke bescheiden werden de schippers of kapiteins voorzien om bij eventueele aanhouding hunne bewapening formeel te dekken en te bewijzen dus dat zij geen zeeroovers waren? Van het grootste gewicht hiervoor is artikel XXVIII, dat daarom in zijn geheel wordt overgenomen¹⁾:

Van der Bestellingen.

XXVIII.

Item, wy ordonneeren en statueeren voorts, dat alle Capiteinen, Schippers en andere, wie die zyn, die bevonden sullen weesen gewapenderhand ter Zeewaarts varende, sonder bestellinge of met valscher bestellinge, of met twee diversche bestellingen van twee diversche Landen, de eene ons Vyand weesende, en de andere Vriend, alwaar het dat sy de eene over boord geworpen, of andere afhandig gemaakt hadden, als sy onze Onderzaten zouden hebben gewaar geweest, dat die sullen gehouden en geagt weesen voor Zeerovers, uitgenoomen de Schotten alleen, die onse openbaare Vyanden zyn, of andere hebbende in Schotland dienst en jaarlijks onderhoud.

Insgelijks alle de geene die bevonden sullen weesen inhebbende Vaantgens, gewaapend met de Waapenen van twee diversche Princen of Landen, staande in oorloge met elkanderen, die sullen ook voor Zeerovers gehouden werden, ten waare dat sy bewyzen konden, dat sy sulke Vaantgens van haarlieder Vyanden, of van de Zeerovers gewonnen of verkreegen hadden, of andersins te weege gebragt, sonder daar meede beschadigt te hebben, nog in wille gehad te beschadigen of bedriegen onse Onderzaten, het welke sy sullen gehouden zyn volkomelijken, en soo veel als behoorlijk is, te doen blyken.

En aangaande andere ter Zee vaarende koopmans wyse, die sullen gehouden zyn by hunlieden te hebben haarlieder Zeebrief of Chartepartie, in behoorlijke forme, met expressie van der woonsteede, naame en toenaame van de Persoonen die de Koopmanschappen senden, en ook van dien, tot welke sulke Koop-

¹⁾ Overgenomen uit Recueil III, bl. 48—50; de geheele ordonnantie aldaar van blz. 33—52.

manschappen gesonden werden, sonder sulken woonsteeden, naamen en toenaamen eenigsins te veranderen of vervalschen, op poene van gehouden te weesen van goeder prinse.

En indien eenige van sulke Koopvaarders, uit magte van heimelijke bestellinge, of onder het deksel van Schotten of Pyraten, hunlieden onderstonden of vervorderde onsen Onderzaten te beschadigen of overvallen, of sulks gedaan hadden, of ook Schotische Wapenen inne hadden, soo sullen sy geagt en gehouden werden voor Zeeroovers, ten waare dat sy natuurlijke Schotten waaren of ordinaris tractement in Schotland hadden als vooren, in welker voegen sy sullen gehouden weesen van goeder prinse, geevende oorlof en consent onse voorseide Onderzaten, soo wel ter oorloge als ook Koopmans wyse varende, te mogen aantasten en aangrypen als de geene die sy bevinden sullen useerende en doende teegens deese Ordonnantie, en die te regte te stellen, navolgende en observeerende hier inne onse Ordoinantie van der Admiraliteit, en andere onse Mandamenten en Placaaten tot der zeilagie en hanteeringe ter Zee dienende, hier voormaals uitgegaan.

Reeds vroeger hebben wij gezien, dat een schip, hetwelk ter defensie was gewapend, op eigen verzoek door den stadhoudergeneraal van een specialen zeebrief (brief van attestatie, certificaat) werd voorzien, waarin stond verklaard dat het schip alleen van geschut was voorzien om zich daarmede tegen piraten te verdedigen, dit om zich te vrijwaren voor zeeroover te worden aangezien ¹⁾.

Komt er nu in 1549 een dwingend voorschrift in artikel XXVIII, dat alle defensief gewapende koopvaardij- en visschersschepen van een behoorlijke bestelling moeten worden voorzien? Sandbergen komt tot deze gevolgtrekking en spreekt zelfs van een regeling der commissievaart ²⁾. Deze opvatting is echter naar mijn gevoelen niet juist, ook al moet worden toegegeven, dat dit artikel zeer onduidelijk is geredigeerd en weinig verhelderend werkt. De geheele eerste alinea van dit artikel behoort eigenlijk niet thuis

¹⁾ Zie boven hoofdstuk Patenten, blz. 43 noot 1; als voorbeeld wordt een dergelijke brief van attestatie uit 1546 opgenomen als Bijlage VI.

²⁾ Zie Sandbergen, Scheepsnationaliteit, 89—91.

in deze ordonnantie, welke ligt op het terrein van de beveiliging van de scheepvaart, en deze was beter op zijn plaats geweest in de reeds besproken ordonnantie van 1540. Mijns inziens moeten wij uit deze eerste alinea hoogstens *indirect* afleiden, wie onze (voortaan beter gewapende) koopvaarders en visschers voor zee-roovers hebben aan te merken, n.l. diegenen, welke *gewapenderhant*, d.w.z. ten oorlog toegerust, ter zee varen, doch niet van behoorlijke bestellingen zijn voorzien.

Van meer *directe* beteekenis is het tweede lid van artikel XXVIII, „aangaande andere ter Zee vaarende *koopmans wyse*”, dit zijn dus de koopvaardij-schepen, welke volgens deze nieuwe ordonnantie van een bepaalde monture moeten zijn voorzien. Dat het hier misschien ongewapende handelsschepen zou betreffen, zulks in tegenstelling met de in alinea I bedoelde schepen, valt niet aan te nemen. Bevestiging hiervan brengt trouwens de Ordonnantie van Philips II van 1563, welke een vernieuwde uitgave vormt van die van 1549 (en 1551). Het artikel omtrent de bestellingen komt ten rechte daarin al niet meer voor! Treffender is echter nog artikel 26 daarvan, dat alleen vreemde schepen in onze vaarwateren toelaat, welke op koopmanschap varen en welke zullen mogen wezen „tamelick toegerust tot haerder deffensie ende bewaernisse ende niet anders”; „schepen van oorloghe ofte gheequipeert ter oorlogen” mogen onder geen voorwendsel ons land binnenkomen ¹⁾.

Trouwens men vergete ook niet, dat de in beginsel defensieve bewapening der koopvaardij-schepen uit den aard der zaak van een geringere beteekenis was dan die der kaapvaarders en oorlogsschepen, wier offensief optreden een aanmerkelijk zwaardere monture vereischte.

Een treffende aanduiding van dit verschil levert ons het merkwaardige contract op, dat den 25sten Maart 1599 tusschen de Staten-Generaal en Prins Maurits eenerzijds en Pieter van der Hagen met Balthasar de Moucheron c.s. ter andere zijde gesloten werd. Hierbij werd overeengekomen, dat voor gemeenschappelijke rekening en risico in de beide eerstkomende jaren handels- en

¹⁾ Deze Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 in haar geheel in het Plakkaatboek van Vlaanderen, dl. II, 307—334.

oorlogsexpedities zouden worden ondernomen naar de Spaansche landen en bezittingen in Amerika. Hierbij nam de Generaliteit de verplichting op zich om voor rekening van den lande vier schepen uit te rusten, *waarvan drie „gemonteert ter oorloghe” en het vierde „nyet voordere als ter coopvaerdie”*¹⁾.

We keeren thans terug tot het hierboven aangehaalde artikel XXVIII. Dit schrijft in het tweede lid voor aan de (dus ter defensie gewapende) koopvaarders, dat zij hun zeebrief of „chartepartie” in behoorlijken vorm bij zich moeten hebben, onder vermelding van de woonplaats, naam en toenaam van de personen, die de koopmanschappen zenden zoowel als van hen, aan wie deze worden gezonden. Of m.a.w. konden deze gewapende koopvaarders vertrouwen op hun gewone zeebrieven om niet voor zeeroover te worden gehouden. Dat zij zich voortaan met dit oogmerk van bestellingen moesten voorzien werd dus blijkbaar niet geordonneerd. Men kende in het midden der 16de eeuw slechts één soort bestellingen of commissies n.l. die ten oorlog of ter kaapvaart, dus de offensieve.

De hierboven bestreden opvatting, dat de gewapende koopvaarders zich door artikel 28 van het plakkaat van 1549 voortaan van commissiebrieven zouden moeten voorzien, komt echter meer in het oogspringend in conflict met de Ordonnantie op de Zee-rechten van 1551, eveneens afkomstig van Karel V, welk bevelschrift, om redenen van opportuniteit, twee jaren later tot stand kwam, maar in feite als één geheel moet worden beschouwd met de ordonnantie van 1549²⁾. In het eerste deel dier ordonnantie worden dan ook de bepalingen uit 1549, enkele wijzigingen van ondergeschikten aard daargelaten, opnieuw bevestigd. Voor de volgens die bepalingen, dus uit defensieve overwegingen, gewapende koopvaardij-schepen, schrijft nu artikel 23 van het tweede deel der ordonnantie van 1551, handelende over de zeerechten, klaar en duidelijk voor, dat allen, die vanuit deze gewesten „ter zeewaerts coomansche-wyse” naar andere landen en koninkrijken zeilen, gehouden zullen zijn hun zeebrief of chertepartij of andere certificatie, hetzij(!) van den Admiraal-Generaal of zijn stede-

¹⁾ Zie hierover De Stoppelaar, t.a.p. 157.

²⁾ Vergelijk met Goudsmit, p. 214—215.

houders, hetzij van de plaatselijke overheden, naar 's lands gebruik, aan boord te hebben¹⁾).

Van het reeds genoemde plakkaat van 1563 van Philips II correspondeert artikel XX met artikel 23 uit 1551²⁾).

Dit zijn rechtstreeksche voorschriften aan eigen onderdanen, in afwijking van de indirecte methode van 1549, voor zoover betreft de scheepspapieren. Nergens een woord over een verplichting tot het nemen van een bestelling: wie deze toch aanvroeg, deed zulks geheel vrijwillig, meestal tot grootere veiligheid en zekerheid bij de buitenlandsche reizen.

Tegen het einde der 16de eeuw schijnt er echter bij de reeders en schippers een behoefte te ontstaan om zich naast de gewone zeebrieven veiligheidshalve van speciale commissiebrieven te gaan voorzien, vooral bij de groote vaart. Zij verzoeken de landsoverheid daartoe om het gewone type van een bestelling ter kaapvaart, doch met dit verschil, dat offensief optreden ten strengste is verboden en alleen wordt toegelaten en gelast zich tegen aanvallen dapper te weer te stellen. Vandaar dat men dit nieuw soort commissie gaat betitelen als *defensieve commissie* of *commissie ter koopvaardij*.

De zorg van de Staten-Generaal heeft zich in de eerste jaren van de vaart op Oost- (en West-) Indië in het bijzonder gericht op de te verleenen commissies. „Behalve door het verleenen van hulp aan de reeders, door middel van geschut, ammunitie en vrijdom van regten te geven, behalve door het aanmoedigen van de zeevaarkundige wetenschappen door middel van privilegiën en geldelijke belooningen, werd de vaart op Oost- en West-Indië onafgebroken door de Generaliteit en de Staten van de daarbij betrokken gewesten met aandacht gadeslagen. Toen in 1597, na de terugkomst van Houtman, zich aan alle kanten compagnieën voor den Oost-Indischen handel vormden, waren de Staten-Generaal er reeds dadelijk op bedacht om maatregelen te beramen,

¹⁾ Schwartzberg III, p. 261, overgenomen door Sandbergen op p. 62—63. De geheele ordonnantie van 1551 in het Plakkaatboek van Vlaanderen I, p. 375 e.v.; het tweede deel ook in het Groot Plakkaatboek I, p. 783 e.v. en in het Boek der zeerechten, p. 43—49.

²⁾ Zie dit artikel XX in het Boek der zeerechten, 52—53, Groot Plakkaatboek, I, f. 796 en bij Sandbergen op p. 63.

welke dienen konden „tot *verzekertheyd* ende vorderinghe van de voors. voyagien" ¹⁾).

Op 6 Januari 1598 besluiten de Staten-Generaal om de Compagnieën ²⁾ op Oost-Indië in Holland en in Zeeland aan te schrijven om gedeputeerden te sturen, teneinde te beslissen omtrent eenige punten, „raeckende de *versekertheyt* ende vorderinghe van de voorsz. voyagen, mitsgaders de commissien, die daertoe versocht worden" ³⁾. Als basis van de besprekingen wenschen de Staten blijkbaar de commissie van De Houtman c.s. te gebruiken, althans wordt bij dezelfde resolutie „geordonneert dat men van den secretaris Milander sal voirderen copie van de commissie, die de scepen lest in Oist-Indien geweest hebbende van Zijn Ex.tie hebben gehadt, mitsgaders copie van de memorie, dair op zij alsnu nyeuwe commissie versuecken voir de compaignie die de voyagen soude continueren" ⁴⁾).

Deze samenkomst met de gewestelijke afgevaardigden had echter door een ongelukkigen samenloop van omstandigheden niet plaats. De Zeeuwsche gecommiteerden kwamen door ijsgang een dag te laat in Den Haag, toen die uit Holland reeds weer waren vertrokken ⁵⁾! Om nu toch nog zooveel mogelijk hun invloed ten goede te doen komen aan deze zich snel ontwikkelende vaart en, dit zij onderstreept, wellicht ook om deze handelsexpedities ook zooveel mogelijk te benutten tot een min of meer geregelde afbreuk aan den landsvijand, lieten de Staten-Generaal op 19 Januari d.a.v. een missive uitgaan. Hierin wordt uiteengezet, dat men de gecommiteerden had opgeroepen om in gemeen overleg tot een „eenparige ordre ende onderlingh verstant ende directie van saken" de reizen op Indië *te beveiligen, zoowel tegen den vijand als in den handel*. De verschillende compagnieën worden daarin aangemaand om hunne zaken verstandig te leiden en zorg te dragen, dat zij bij ontmoeting van den vijand of eigen landgenooten, elkaar tijdens de reis en het handeldrijven op alle

1) Zie De Jonge, Opkomst I, t.a.p. 131 e.v.; *verzekertheyd* = veiligheid.

2) Zie voor de verschillende Compagnieën Van Brakel, De Hollandsche Handelscompagnieën, p. 2 e.v.

3) Res. Staten-Generaal 6 Jan. 1598; cursiveering van mij.

4) Bij abuis wordt in deze res. in R.G.P. Gr. Serie no. 71, blz. 352 van „concessie" in plaats van „commissie" gesproken.

5) Zie De Jonge, Opkomst I, p. 131—132; Res. St.-Generaal 19 Januari 1598.

mogelijke manieren zullen steunen en vriendschappelijk en eendrachtig ter zijde staan. Immers deze reizen zullen strekken tot eer en een goede reputatie van de Vereenigde Nederlanden en tot afbreuk van den Koning van Spanje¹⁾).

Het is wel treffend, hoe de gedachte aan schade en afbreuk aan den algemeenen landsvijand steeds weer naar voren komt²⁾).

Doch men laat het bij deze ernstige vermaning niet. Het aantal schepen, dat de grootere reizen — en dus behoorlijk bewapend! — gaat ondernemen, neemt zienderoogen toe. En niet ongemotiveerd ontstaat de vrees, dat deze flink bewapende koopvaarders zoo ver van huis en in den vreemde zich aan minder oirbare practijken te buiten zullen gaan. Zeker, men wil niets liever dan een regelmatige afbreuk aan den vijand, hand aan hand gaande met den handel, maar dan onder behoorlijke contrôle en in elk geval geen zeeroof. En, wij zagen reeds boven, dat de vrees voor zeerooverijen in die dagen geenszins ongegrond was.

Contrôle tegen zeeroof en op een gewapend optreden tegen den vijand wordt nu beoogd met het uitreiken van commissiebrieven aan de bevelhebbers dier koopvaardij-schepen. Met dat doel waren reeds eerder dergelijke commissies uitgereikt voor de vaart op West-Indië.

Op 24 Maart 1597 wordt door de Staten-Generaal op verzoek van Hans van der Veken, den bekenden koopman uit Rotterdam³⁾, commissie verleend aan den scheepskapitein Jacob Hendricxsz. van Amstelredam om met zijn schip De Roode Leeuw en een klein jacht, waarop Simon Jansz, kapitein is, naar de kusten van Guinea⁴⁾, Peru en West-Indië te gaan om aldaar handel te drijven „mette wilden”. Tevens werd verzocht om „requisitoren aen alle princen ende potentaten, ten eynde zy dese scepen ende 't volck vredelyck ende vrijelijck derwairts laten gaen ende na dese provincien wederom keeren”, met andere woorden werd om een z.g. „adres”, een (verzoek om) geleide, verzocht. Deze commissie is

¹⁾ Deze missive is als bijlage XIV opgenomen bij De Jonge, Opkomst I, p. 245—246.

²⁾ Vergelijk met Van Brakel, De Holl. Handelscompagnieën, p. 20 e.v.

³⁾ Zie over dezen grooten Rotterdamschen Koopman o.a. Mr. R. Bijlsma, Rotterdams Welvaren 1550—1650, de blz. 60, 62, 73, 80, 179 en 183.

⁴⁾ Guinea = Guyana in Z. Amerika; zie hierover Japikse, Resol. St.-Generaal 1597, p. 678 noot 3.

voor ons bewaard gebleven¹⁾. Zij is verleend in den gewonen vorm van een bestelbrief, van een aanstelling van Jacob Hendricksz tot kapitein. Daarna volgt het verlof tot de reis en het aannemen van zooveel bootsvolk als noodig is. Dan in de derde plaats de bevoegdheid zich tegen alle geweld en overvallen van zeeroovers, piraten en andere vijanden te verdedigen, m.a.w. de eigenlijke defensieve commissie of bevoegdheid, direct gevolgd echter door het verlof deze vijanden overal waar hem zulks mogelijk is, afbreuk en schade te doen, dus een verlof tot offensief optreden als gold het een commissie ter kaapvaart. Deze commissie is dus defensief en offensief beide, ook al vestigt zij den indruk, dat zij in opzet strekt tot de defensie van het schip. Op het verlof tot agressie volgt dan het gevraagde adres aan de vreemde overheden en het geleide (paspoort) voor eigen onderdanen, ambtenaren en scheepsbevelhebbers. Aangezien deze commissie later als model voor de naderhand uitgegeven bestellingen dienst heeft gedaan, wordt zij als Bijlage VIII hier opgenomen.

Bij resolutie van de Staten-Generaal van 5 Juli van hetzelfde jaar (1597) wordt op het verzoekschrift van Hendrick Antonisz. Wissel en Cie, gericht aan Prins Maurits, om voor Melchior van den Kerchove „in de beste forme te doen depescheren commissie ofte bestellinge” om als admiraal over drie schepen, waarvoor Zijne Excellentie reeds commissie verleend had, benevens zijn schip, te varen naar Oost- en West-Indië en andere verre landen, na rijpe deliberatie beschikt, dat: de gevraagde commissie voor diegenen, die op de genoemde landen willen varen, „op gelycken voet ende forme van de commissiën als alreede anderen, derrewaerts gevaren, gegeven zijn”, door den Prins zullen worden afgegeven, onder het voorbehoud echter — en dit is van principieel belang! — dat zij „niemanden en sullen mogen viantelyck aentasten dan dieghene, die hun in heure navigatie, voyage ende traficque datelick sullen bestaen te verhinderen”. Hier dus geen offensieve machtiging meer, doch een volstrekt zuivere defensieve bestelling, waarmee de grondslag is gelegd voor de z.g. commissies ter koopvaardij of defensieve commissies. Bovendien wordt Prins Maurits hier dus uitdrukkelijk gemachtigd om dit soort van commissies

¹⁾ Voorkomend in het Commissieboek van de Staten-Generaal, berustend in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, Inventaris no. 3250.

voortaan voor deze reizen te verleenen, zonder verder de Staten-Generaal daarin te behoeven te kennen.

Op het verzoekschrift van Nicolaes de Haen, koopman te Rotterdam, en Cie, voornemens zijnde twee schepen uit te rusten op Amerika, en om „octroy, pasport ende brieven van adris" verzoekend¹⁾, worden twee „brieven patente van paspoort" verleend, met „clausule van adres aen de schepen van oirloge van dese landen en havenen te verthoonen, dat zy egeen vrybuyters en zyn"²⁾. Men volstaat voor deze reis met toch evenzeer bewapende koopvaardij-schepen dus met een gewoon paspoort (geleide), echter begrijpelijkerwijs voor dezen tocht naar den vreemde aangevuld met een verzoek om geleide (adres) aan de vreemde overheden, aangezien zij wel bewapend doch geen zeeroovers zijn. Het vragen voor een dergelijke handelsonderneming van een defensieve commissie was dus geenszins verplicht gesteld. Dit soort van patenten (open geleidebrieven) valt op één lijn te stellen met de brieven van attestatie, waarover hierboven op bladzijde 43 is gesproken.

Evenmin zijn de reeders verplicht om, indien zij het verkrijgen van een commissie voor hun schippers noodig achten, een (ten deele) offensieve bestelling te nemen. Dit is geheel afhankelijk van hun vrije verkiezing om al of niet aan hun handelsreis agressie ten aanzien van den vijand te verbinden, dus kaapvaart als neven-doel te stellen.

Toch zijn er in dezelfde jaren tal van dergelijke offensieve commissies uitgegeven, b.v. voor de wereldreis van Olivier van Noort in 1598. Prins Maurits gaf voor de vier kapiteins commissiebrieven uit, welke ten aanzien van de Spanjaarden en Portugeezen een offensief karakter hadden, aangezien dezen onzen handel overzee met geweld hadden trachten te beletten³⁾. Wij dienen bij den commissiebrief voor Olivier van Noort wat uitvoeriger stil te staan en wel om de zeer gewichtige reden, dat dit historisch document in het voorjaar van 1933 door Mr. J. G. Veltman Fruin is teruggevonden onder de nagelaten papieren van wijlen den heer P. S. Buteux, in leven oud-burgemeester van de gemeenten Oost- en

¹⁾ Resol. St.-Generaal van 14 October 1597 (R.G.P. 62, p. 680).

²⁾ Resol. St.-Generaal van 31 October 1597 (R.G.P. 62, p. 681, noot 1).

³⁾ De commissie voor den kapitein Huyden-Cooper is als bijlage III opgenomen bij Van der Chijs, Stichting; als bijlage XXIV bij Dr. IJzerman, Olivier van Noort; zie verder laatstgenoemd werk, dl. II, p. 76—78.

West-Souburg ¹⁾). Zooals bekend, vertrok deze onverschrokken herbergier als „Admiraal ende Kapiteyn generael” over een vloot van vier schepen in 1598 uit Rotterdam, zeilde over Zuid-Amerika via de Stille Zuidzee naar Oost-Azië, vandaar naar Oost-Indië om tenslotte in 1601 rondom de Kaap, met slechts het admiraalschip de Mauritius en nog geen 50 man aan boord, „behouden” huiswaarts te keeren. Hoe ook het resultaat dezer grootsche expeditie moge zijn geweest, het was Olivier van Noort, die als Rotterdamsch ingezetene en, als eerste Nederlander de reis om de wereld had volbracht, en met hem de bovengenoemde commissiebrief, welke daarom een historisch document van de eerste orde en van uitzonderlijke waarde is.

Deze commissiebrief is geschreven op wit perkament van 54 cm. breed en 88 cm. lang, de eerste regel is in gulden letters uitgevoerd, terwijl dit document verder voorzien is van het aanhangend zegel, in gekleurde was, van den Prins van Oranje.

Om dit waardevolle stuk, door Prins Maurits eigenhandig onverteekend, de eer te geven, waarop het zoo ten volle aanspraak kan maken, wordt het hiernevens als waardig pendant van het hiervóór opgenomen Portugeesch Patent van Prins Maurits voor Jacob van Neck uit 1600, in reproductie opgenomen, terwijl voor den volledigen tekst naar Bijlage IX wordt verwezen. Bij het doorlezen daarvan zal blijken, dat men wel het drijven van handel en het aanknoopen van nieuwe handelsrelaties als uitgangspunt heeft genomen, doch dat daarnaast en in niet mindere mate het accent wordt gelegd op het offensief optreden tegen den landsvijand. Niet alleen, dat deze commissiebrief van Olivier van Noort dan ook zonder eenig voorbehoud tot de offensieve moet worden gerekend, doch hij doet naar inhoud en stijl eveneens opvallend veel denken aan een bestelbrief voor den kapitein van een kaapvaarder of landsoorlogsschip. In het bijzonder dient verder vermeld te worden, dat Van Noort als Admiraal bij dezen commissiebrief tot het houden van justitie wordt gemachtigd, tezamen met een daartoe ingestelden Krijgsraad, om „den Rebellen ende misdoeners behoirlyck te straffen aen den lyve ende oock metter doot”. Een

¹⁾ Zie het uitvoerig artikel hierover van Mr. Veltman Fruin in het avondblad van de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 10 Maart 1939, alwaar ook een reproductie en de tekst van dezen commissiebrief zijn opgenomen.

dergelijke clause omtrent de delegatie van rechtsmacht ben ik in andere commissie-brieven niet tegengekomen, welke aangelegenheid meer in het bijzonder regeling vond in de Artikelbrieven en in de speciale instructies voor den Breeden- en Scheepsraad. Zelfs werd aan Olivier van Noort met diens Krijgsraad het vergaande recht verleend, om de kapiteins en bevelhebbers der schepen af te zetten en „te deporteren ende verlaten”. Zooals bekend, heeft den Vice-Admiraal een dergelijk zwaar lot getroffen, hetgeen ons wordt medegedeeld in het reisjournaal van het admiraalschip de Mauritius dd. 26 Januari 1600: „Den 26 Januari is de executie volbracht ende de Vice-Admiraal is mette Sloup aen lant geset met wat broot ende wijn, maer en conde daer nieuwers heen, want 'twas een woeste plaets ende most sterven van honger ofte van de Wilden gegeten worden; 'tselve gedaen wesende, heeft de Admiraal een gemeen gebet laten doen over de gantsche Vloot, ende een yeder vermaent daer exempel aen te nemen.” Zeer terecht noemt Veltman Fruin dit een dramatisch incident, doch daarnaast teekent dit harde vonnis den geest van den tijd en leert het ons, welke drastische maatregelen noodig waren, om de orde en het gezag aan boord en in de vloot te handhaven; en, dit vonnis werd nog wel voltrokken over den op één na hoogsten gezagvoerder over deze vloot!

Bij resolutie van de Staten-Generaal van 16 October en 13 November 1598 werden eveneens dergelijke offensieve bestelbrieven aan eenige schippers van den grooten reeder Johan van der Venen verleend.

Bij de resolutie van 18 Maart 1599 werd aan een zekeren Gerrit Adriaansz. van Grootebroek commissie verleend in den gewonen vorm om met zijn schip naar West-Indië te gaan om zout te halen, met clause van autorisatie om onderweg naar omstandigheden schepen van Spanjaarden of hunne bondgenooten te mogen nemen, behoudens dat hij zijne „prinse” — dit is een buitgemaakt schip — naar de Vereenigde Nederlanden moet brengen en aanbieden aan de Admiraliteit van het kwartier, waar hij zou binnenkomen. Voorts moest hij zich houden aan de order, welke reeds op de brieven van marcque (schadeverhaal) ¹⁾ was gemaakt.

¹⁾ Brieven van marcque (brieven van schadeverhaal) zijn in de practijk gelijk te stellen aan Kaapvaartcommissies. Zie hierachter blz. 81.

In den loop van het jaar worden nog tal van offensieve koopvaart-commissies uitgereikt, doch het is opmerkelijk, dat deze alle voor de vaart op West-Indië zijn bestemd. Voor de reizen op Oost-Indië ben ik ze uit deze jaren niet tegengekomen!

Niet het minst door het uitreiken of door Prins Maurits doen afgeven van deze commissiebrieven, hielden de Staten het oog op de groote vaart. Dit bleek reeds uit de aangehaalde resolutie van 6 Januari 1598, doch in de vergadering van de Staten-Generaal van Augustus 1599 was wederom sprake van een „zekere ordre en politie die men in deze navigatie en voorgenomen handeling op Oost-Indië zou hebben te volgen“. Deze aangelegenheid werd thans in behandeling gegeven aan de gecommiteerden van de admiraliteitscolleges van Holland, Zeeland en Friesland, met als gevolg de indiening op 17 December d.a.v. van een ontwerp-commissie en een ontwerp-instructie voor de koopvaarders op Oost- en West-Indië¹⁾.

Deze commissie strekt in beginsel tot verdediging van een uit beveiligingsoogpunt gewapend koopvaardij-schip, waarvoor het drijven van handel hoofddoel is: de bevelhebber mag tijdens de reis dan ook niemand vijandelijk aantasten, doch hij mag zich, zoo veel des nood zij, zelfs tegen vrienden en landgenooten te weer stellen en zich met alle mogelijke middelen meester maken van diegenen, welke hem in feite aanranden. Daarnaast echter wordt gemachtigd tot het offensief optreden tegen alle onderdanen van den Koning van Spanje. Ook zijn er voorschriften in gegeven ter zake van het buitrecht om de rechten van het land en den admiraal-generaal daarop veilig te stellen. Het slot houdt een algemeen geleide (paspoot) voor den bevelhebber met diens schip in. Dit recht tot agressie jegens den landsvijand is dus in wezen een commissie ter kaapvaart, doch aangezien hier koopvaart hoofddoel en kaapvaart nevendoel is, bestaat er geen bezwaar tegen, deze soort van bestellingen aan te duiden als „commissie ter koopvaardij“, mits men daarbij niet over het hoofd ziet, dat deze wel degelijk agressief gericht is tegen alles wat Spaansch is. Dit „be-

¹⁾ Zie hierover De Jonge, *Opkomst I*, p. 132—135. De beide ontwerpen zelf aldaar de Bijlagen XV en XVI.

werp van de commissie voor degene, gaende naar Oost- ende West-Indien op coopvaerdye" werd op 22 December 1599 door de Staten-Generaal goedgekeurd en vastgesteld¹⁾.

De bijbehorende concept-instructie heeft vrijwel geheel betrekking op het oorlogs- en buitrecht, zoowel in verband met de defensie als rechtstreeks voortvloeiend uit agressie. Voor een behoorlijke contrôle zullen alle schippers en kapiteins, die zich van een aanstelling hebben voorzien, hunne commissie aan het College der Admiraliteit waar zij uitzeylen moeten vertoonen ter registratie daarvan, terwijl het scheepsvolk beëdigd zal moeten worden op een behoorlijken Artikelbrief. Ten tweede moet behoorlijk cautie worden gesteld voor het „tractement ende handel gedaen by hostileyten, tzy int offenderen ofte verweren". Men zal alle schepen van de Spanjaarden mogen aantasten, zoowel als van de overige onderzaten van den Koning van Spanje. Welverstaande, dat men geen „Indianen" in Oost of West zal mogen beschadigen en hun vrij moet laten handel drijven met de Spanjaarden, Portugeezen en anderen. Voorts volgen nog eenige bepalingen omtrent het buitrecht, hoe men met veroverde schepen moet handelen e.d. De commissies voor de koopvaarders op de beide Indiën zullen een geldigheidsduur van twee jaren bezitten. Tenslotte zullen de bevelhebbers hun scheepsvolk onder goede orde en discipline houden en zich daarbij in alles richten naar den Artikelbrief.

Het is opvallend, hoezeer deze instructie in wezen ingesteld is op de kaapvaart, het nevendoel voor de koopvaarders, en vrijwel in elk opzicht aan een instructie op de kaapvaart gelijk is. Dit kan geen toeval zijn. Evenals de Staten eenige jaren later met de oprichting der V.O.C. tevens een meer actieve beoorloging van den landsvijand met de schepen dier Compagnie beoogden, zoo zal dit ook stellig met de verleening van dit speciaal soort koopvaardij-commissies het oogmerk zijn geweest. Edoch, men durfde blijkbaar niet zoover te gaan het nemen dier commissies dwingend voor te schrijven voor elken koopvaarder, die zijn steven naar Oost- of West-Indië richtte: de commissie werd in dien verstande gearresteerd, dat men deze alleen zal afgeven aan diegenen, die er vrij-

¹⁾ Zie res. Staten-Generaal van 22 December 1599.

willig om verzoeken, zonder dat iemand gedwongen zal mogen worden zulk een commissie te nemen of te verzoeken¹⁾).

De zoeven besproken concept-instructie heeft echter nimmer geldingskracht verkregen²⁾); op verzoek van de gedeputeerden van Zeeland werd de behandeling veertien dagen aangehouden, waarna het echter verder is blijven liggen. De Jonge betreurt dit om meerdere redenen, „want behalve de orde en regelmaat, die men daardoor in de scheepvaart wilde brengen, heerschte in dat stuk zoowel een geest van menschelijkheid ten opzichte van de gevangenen, als van zachtheid, voorzichtigheid en wijze staatkunde tegenover de inboorlingen der overzeesche gewesten, hetgeen ten doel had niet alleen de wreedheden van het zeevolk tegen te gaan, maar ook om de Indianen meer en meer van de Spanjaarden en Portugeezen te vervreemden en aan de Nederlanders te verbinden”³⁾).

De juistheid van het hier aangehaalde kan ongetwijfeld worden aanvaard, doch daarnaast kan niet worden verheeld, dat het hoofdaccent bij de instructie te zeer viel op den actieven strijd tegen den landsvijand, waarvoor de meeste der groote kooplieden op dat moment blijkbaar nog weinig gevoelden. Men vergelijkte deze ontwerp-instructie b.v. met de vrijwel aan inhoud gelijkkluidende Instructie van 13 April 1599, welke was vastgesteld voor hen, die brieven van marcque van de Staten-Generaal hadden verkregen⁴⁾).

Werd hierboven voor de vaart op West-Indië op diverse offensieve commissies ter koopvaardij de aandacht gevestigd, ten aanzien van Oost-Indië ben ik deze, vóór 1602 althans, niet tegengekomen, evenmin als daarop betrekking hebbende verzoekschriften of resoluties.

De oudste, mij onder oogen gekomen, zuiver defensieve com-

¹⁾ Resolutie Staten-Generaal van 22 December 1599. Vergelijk ook met Van Brakel, De Holl. Handelscompagnieën, p. 20.

²⁾ Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz., vermeldt abusievelijk op blz. 25, dat deze Instructie op 22 Dec. 1599 door de Staten-Generaal werd gearresteerd; zulks was alleen het geval met de Commissie ter Koopvaardij.

³⁾ De Jonge, Opkomst I, t.a.p. 135.

⁴⁾ Deze instructie staat bij Dr. Japikse terecht onder „oorlog”: R.G.P. Gr. Serie no. 71, p. 407 e.v.; zie over de „brieven van marcque” hierachter p. 81.

missie, uit den tijd van de vóórcompagnieën, is die van 13 December 1600, door Prins Maurits uitgereikt aan Nicolaas Anthonisz. als kapitein op de Langebarcke, een schip dat werd uitgereed door de Middelburgsche Compagnie onder Ten Haeff en dat, met nog drie andere schepen in de maand Januari van 1601 naar Oost-Indië in zee stak¹⁾. Ik heb deze commissie als Bijlage VII opgenomen. Indien mijn hierboven gestelde gevolgtrekking juist is, dat ook aan de schippers van de eerste vier schepen, welke in 1595 onder De Houtman naar Oost-Indië zeilden, commissiebrieven zouden zijn meegegeven, naast de reeds besproken patenten aan de commiezen, dan zijn deze ongetwijfeld van hetzelfde model geweest als de commissie voor Nicolaes Anthonisz.

Een defensieve commissie ter koopvaardij op Oost-Indië hebben we ook nog aangetroffen uit het jaar 1604, op 17 November door Prins Maurits afgegeven voor Adriaen Corneliszoon de Hay als kapitein op de Eendracht, een schip van de V.O.C.²⁾. Met dit zelfde schip treffen wij dezen De Hay aan in de vloot van 1602 onder den admiraal Van Warwijck³⁾. Volgeladen met peper vertrok de Eendracht, vergezeld van de Maagd van Enkhuizen, in Juni 1603 van Bantam naar patria terug⁴⁾. In welk jaar De Hay nu op de nieuwe commissie wederom naar Indië is uitgevaren, is mij echter nergens gebleken.

Met de oprichting der V.O.C. in 1602 betreden wij echter een geheel nieuwe phase in de historie dier Compagnie, welke o.a. scherp wordt geteekend door de meer positieve en thans agressieve houding tegenover de landsvijanden. „Was tot nu toe een vreedzame handel hoofddoel geweest, hetwelk men alleen dan had voorbij gezien, als men door Spanjaard of Portugees werd aangerand of uitgetart, thans, bij de oprichting der algemeene geotroyeerde Compagnie, werd, niet buiten toedoen van 's lands Advocaat Johan van Oldenbarnevelt, een ander beginsel gehuldigd⁵⁾. Het merkwaardige is echter, dat die veranderde houding niet zoo

¹⁾ Zie De Jonge, Opkomst II, p. 253.

²⁾ Deze commissie is practisch gelijklopend aan die uit 1600, als Bijlage VII hier opgenomen.

³⁾ Zie De Jonge, Opkomst III, p. 4.

⁴⁾ Zie De Jonge, Opkomst III, p. 20.

⁵⁾ De Jonge, Opkomst III, p. 1; zie ook Van Brakel, p. 21 e.v.

heel duidelijk nog spreekt uit het octrooi zelf. Immers artikel 37 daarvan is nog geheel ingesteld op de gedachte aan defensie alleen: art. 37: Oft gebeurde, dat de Schepen van Spaignen, Portugael ofte andere vijanden die schepen van dese Compaignie vyantlycken aentasten, ende int vechten eenige der vyanden Schepen verovert werden, dat dieselve veroverde Schepen, ende goederen, sullen verdeelt werdden naer die ordre vanden lande, te weten het landt, ende den Admirael genietende daarvan hunne gerechticheyt, enz. ¹⁾).

Zooals reeds boven terloops werd opgemerkt, staat achter deze gewijzigde houding ten opzichte van de landsvijanden de krachtige aandrang daartoe van de Staten-Generaal, welke de zwaar gewapende Compagnieschepen wil benutten voor een krachtdadige bestrijding van de Spanjaarden en Portugeezen ²⁾). Men luistere naar den advocaat der V.O.C. mr. Van Dam:

„Men was doenmaals in den hitte van den oorlog tegens Spangiën, dien magtigen vyand, en men sogt die sooveel doenlijk van dese landen, tot derselver ontlastinge, af te leyden, en die in Oost-Indiën, buyten kosten van den Staat, door de voorschr. Compagnie te laten voeren, gelijk als die konink, om sig alomme in postuur van defensie te stellen, eerstelijc geen kleyne onkosten heeft moeten doen, ten anderen geheele vlooten moeten toerusten en derwaarts senden, met soldaten, ammonitie van oorlog en alle andere behoeften voorsien, tot besettinge van al die landen en plaatsens, en voorts om daarmede tegens onse zeemagt aan te gaan, soo defensive als offensive. Soohaast was de Compagnie dan niet met het voorsch. octroy voorsien, of Haar Ho. Mo. hebben de Bewinthebberen aangemaant, meerder schepen en stercker gemant en gewapent, naar Oost-Indiën te senden, *om niet alleen daer vryelijc te handelen, maar ook den vyand, die toeleg en grote preparatiën maakte, om de Compagnie de vaart en handel op die landen te benemen, ook d'Indianen gestadig in vreesse hiel om met deselve te handelen, in die gewesten alle afbreuck te doen, mitsgaders te verseeckeren diegene, met dewelke de Compagnie daar was*

¹⁾ Het octrooi van de V.O.C. van 1602 o.a. in Van der Chijs, p. 118 e.v.

²⁾ Zie hierover ook Dr. W. F. Stapel, De Vereenigde Oostindische Compagnie in de Grootte Oorlogen der XVIIde eeuw, Intree-rede Amsterdam, 1932, p. 6—7. Voor een inzicht in de bemanning en bewapening van de Compagnieschepen verwijst ik naar Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 505—511.

handelende. Dan, de Bewinthebber, meynende seer onredelijk, en dat het voor haar gantsch ondraaglijk soude wesen de last van dien oorlogh in Oost-Indiën alleen op haar hals te nemen¹⁾, hebben versogt dat Haar Ho. Mo. aan hun zyde insgelycx op de verseekertheit van de voorsch. vaart bytijds geliefden te letten, sooals de hoogwigtigheyt van de saak dat soude komen te vereysschen, als wanneer Haar Ho. Mo. ook aennamen, dat te doen. En welke aanmaninge deselve niet nalieten nu en dan te vernieuwen, om namelijk den vyand aldaar by alle mogelyke weegen te beschadigen en afbreuck te doen, en zulcx haren handel daardoor niet alleen te maintineren, maer meer en meer voort te setten en te doen toenemen²⁾.

Van de zijde der kooplieden komt niet ten onrechte de vraag boven: moeten wij nu alléén dien oorlog voeren en alle daaraan verbonden lasten dragen? Ik zei het reeds in het eerste hoofdstuk, oorlogvoeren kost geld en de Compagnie heeft tot parool: handel en winst! Men kan dit standpunt van een handelslichaam in beginsel billijken. Eerst later komen de Heeren XVII tot het zoo noodzakelijk inzicht, dat, zooals de situatie daar nu eenmaal lag in Oost-Indië, oorlogvoeren, en wel krachtig oorlogvoeren alleen de mogelijkheid kon scheppen onzen invloed en handel aldaar te consolideeren. Doch men kan hun standpunt billijken, dat de overheid in het moederland daartoe krachtig moest bijdragen.

Niemand minder dan Jan Pietersz. Coen trachtte ook op de hem eigen vrijmoedige wijze op de groote noodzaak van een krachtigen strijd tegen de concurrenten in Indië te wijzen: „De handel op Indiën sonder macht van wapenen can niet gemainteneerd worden, noch den Staat der Vereenigde Nederlanden sonder den handel op Indiën”.

Reeds werd hiervoor erop gewezen, hoe de staatszorg vanaf het begin der vaart op de beide Indiën zich zeer in het bijzonder richtte op het maken van een „zekere ordre ende politie” daar-

¹⁾ Met deze zinsnede wordt bedoeld, dat het den Bewinthebbers zeer onredelijk voorkwam, dat de Compagnie alleen de kosten van den oorlog in Indië tegen Spanje moest dragen.

²⁾ Zie Dr. Stapel, Pieter van Dam, eerste boek, dl. II, p. 484—485. Van Dam verwijst daarbij naar de resoluties van de Staten-Generaal van 6 en 7 Maart en 1 November 1603, van 3, 25 en 27 Augustus 1604 en 26 Februari 1605, Cursiveering van mij.

voor. De achtergrond hiervan moet stellig niet alleen gezocht worden in de behoefte der regeering om door regeling met commissies en instructies die nieuwe tak van koopvaart te stimuleeren en te behoeden voor ontarding in zeerooverijen, zeker niet. Te duidelijk bleek, hoezeer men verwachtte, dat de kooplieden met het nemen van de nieuw-ontworpen offensieve commissie ter koopvaardij het oorlogvoeren met den handel zou doen samengaan om den algemeenen landsvijand ook langs dien weg afbreuk te doen.

Het voeren van strijd door de vereenigde compagnieën was blijkbaar ook een voornaam argument geweest voor de verleening van het octrooi in 1602, ook al stond daarbij op den voorgrond de vestiging en consolidatie van den handel in Indië en was de oorlogvoering en het doen van afbreuk aan de Spanjaarden en Portugeezen in wezen geen doel in zichzelf, doch slechts middel, althans zoo zeggen het de Staten zelf¹⁾.

De door Prins Maurits aan de scheepsbevelhebbers uitgereikte commissiebrieven spraken een duidelijker taal dan de bewoordingen van het octrooi van 1602. Zoo verklaarde De Weert, vice-admiraal van het eerste smaldeel van de eerste groote uitrusting van wel 14 schepen van de V.O.C. in 1602, aan den grooten vorst van Kandia (op Ceylon), dat de Nederlanders de onverzoenbare vijanden der Portugeezen waren en dat hij commissie van Zijne Excellentie, Maurits van Nassau, had om die allerwegen aan te tasten²⁾.

De volgende scheepstocht uit 1603 onder het bevel van den admiraal Steven van der Hagen vertoont op ondubbelzinnige wijze, dat het ook de Heeren XVII thans ernst is geworden met de zelfbewuste en krachtige, offensieve houding tegenover de landsvijanden. Men leze slechts het manifest der Heeren XVII aan genoemden bevelhebber. Hoe veranderd zijn in dat jaar de inzichten van de Bewindhebbers, hoe hartstochtelijk klinkt daarin hunne verontwaardiging op over de wanbedrijven, ons Hollanders in Oost-Indië aangedaan; thans geen afwachtende houding meer, doch „soo

¹⁾ Zie hierover de resolutie van de Staten-Generaal van 1 November 1603, aangehaald bij Schmitz, *Rechtshistorische bijdragen enz.*, p. 27; Van Brakel, p. 21 en Robert Fruin, *Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot*, p. 375;

²⁾ Zie hierover De Jonge, *Opkomst III*, p. 6.

ist: dat wy genootsaecht syn tot bescherminghe van onse luyden ende de ingesetenen van de eylanden ende andere onse vrienden wesende, als oock tot voordeel ende verseeckeringhe van den Oost-Indischen handel, *alle offentie den Spaniaerts, Portugysen ende hare adherenten aen te doen!*"¹⁾).

En men liet het bij deze algemeene bewoordingen niet. In de instructie aan Van der Hagen wordt uitdrukkelijk gelast, dat hij met de hoofdmacht van zijn vloot in de straat van Moçambique moest gaan liggen om aldaar de Spaansch-Portugeesche schepen, welke van Lissabon door die straat naar Goa zeilden, op te wachten en aan te tasten. Ook verder, langs de kusten van Vóór-Indië naar Oost-Indië varende, moest hij waar mogelijk 's vijands schepen veroveren en in brand steken. In Indië zelf moest men alles in het werk stellen om de Portugeezen overal te verdrijven²⁾).

Zooals bekend, had de volgende uitreiding plaats in 1605. Behalve zijn gewone instructie, „kreeg Matelief — de admiraal van deze vloot — echter ook nog een geheim berigtschrift, en hoewel dat stuk niet voor ons is bewaard gebleven, mogen wij uit de latere verrigtingen van Matelief opmaken, dat hem was voorgeschreven om krijgsgeweld te plegen op de meest bedreigde punten en wel meer bijzonder het oog te houden op de eilanden van den archipel der Molukken en op de straat van Malakka, zonder evenwel daarvoor de belangen des handels te veel te verwaarloozen"³⁾).

Men zou echter nog een stap verder gaan en wel zeer spoedig: eind December 1607 bracht de Gelderland nieuwe en geheime instructies in Indië, welke den Admiraal Matelief opdroegen voortaan de handelsbelangen bij het voeren van den oorlog ten achter te stellen en dezen krachtiger aan te pakken en voort te zetten. Mocht Malakka nog niet zijn veroverd, dan moest Djohor bezet

¹⁾ Zie De Jonge, Opkomst III, p. 28—29; cursiveering van mij; ook R. Fruin, Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot, p. 377 e.v.

²⁾ Zie hierover De Jonge, Opkomst III, p. 29; ook Mollema, De Eerste Schipvaart, p. 33—34.

³⁾ Zie De Jonge, Opkomst III, p. 47 en Geschiedenis van Nederlandsch-Indië (uitgave Joost van den Vondel) III, p. 53. Zulks vindt ook bevestiging in de Resolutie van de Staten-Generaal van 27 Aug. 1604, waarbij de geheime Instructie van 1603 werd verlengd, ongetwijfeld ten behoeve van de voyage van 1605.

en versterkt worden, terwijl de Straat van Malakka en het vaarwater naar China regelmatig moest worden bekrust¹⁾.

Weinig dagen later, op 5 Januari 1608, arriveerde de Admiraal Paulus van Caerden, die reeds in April 1606 de vaderlandsche wateren had verlaten, met zijn vloot te Bantam. Ook voor hem gold de nieuwe, verscherpte instructie, welke Matelief uitvoerig met hem besprak²⁾.

De omstandigheden accentueerden de noodzaak tot het offensief optreden ook meer en meer, niet alleen door onze positie in de Indische wateren doch evenzeer hier in Europa. De Heeren XVII kregen de lucht van onderhandelingen over een eventueele vrede of wapenstilstand met Spanje en zij begrepen maar al te goed, hoé deze onderhandelingen ook mochten afloopen, dat het voor de V.O.C. van vitaal belang was, hun zaken in Indië, vóór een beslissing over vrede of voortzetting van den oorlog werd genomen, op de meest gunstige en duurzame wijze te regelen. En deze regeling was verre van gemakkelijk, te meer nog daar ook zorgwekkende berichten binnenkwamen over onze positie in de Molukken. Zoo drong de noodzaak tot den oorlog het voeren van handel zelfs tijdelijk op den achtergrond.

In deze dagen viel de uitrusting van de vloot, welke in 1607 onder Verhoeff zou uitzeilen. De kosten van deze expeditie waren zóó hoog, dat de Compagnie gedwongen was bij de Staten-Generaal om hulp aan te kloppen. En het beroep op de overheid was niet vergeefs gedaan, zij begreep haar plicht in deze volkomen en leverde twee groote landsschepen, van geschut, ammunitie en al het verder noodige voorzien. Met in totaal 9 schepen en 4 jachten vertrok Verhoeff op het eind van 1607 naar Indië. Naast de gewone instructie, welke geheel in het teeken van handel stond, kreeg ook Verhoeff een geheime opdracht mede. Hij moest eerst bij Moçambique en daarna in de wateren bij Goa trachten de Spaansch-Portugeesche schepen te overmeesteren, welke eenige maanden daarvoor aan de expeditie onder Van Heemskerck waren ontvlucht. Indien hem dit gewenscht leek, zoo moest Verhoeff doorzeilen naar Malacca om „ingevallē Malacca noch vijant ende

¹⁾ Zie hierover De Jonge, Opkomst III, p. 59 en 60.

²⁾ Men leze over dezen scheepocht onder Van Caerden: De Jonge, Opkomst III, p. 63—68 en Geschiedenis van Nederlandsch-Indië III, p. 59 e.v.

sowel versien waer, dat het sonder apparentie gevonden wert om lichtelyck ende in corten tyt te connen veroverd worden, so sal de admiraal vs. letten om te vermeesteren ende ontdoen alle toegearuste schepen ende galeyen, van de Portugezen ende Spagniaerden, om geen schepen, die d'onse ofte de Indianen onse vrienden soudon mogen overvallen, achter sich te laten" ¹⁾).

Doch het spreekt vanzelf, dat dergelijke oorlogsdaden werden gedekt door de officieele machtiging daartoe van hoogerhand. Zoo zijn ons uit de jaren na 1602 verschillende offensieve commissies ter koopvaardij bewaard gebleven, welke het agressief optreden formeel, dekken ²⁾). Prins Maurits reikte b.v. daartoe, op verzoek van de Bewindhebbers der V.O.C., op 9 Mei 1605 een dergelijke commissie (dus defensief en offensief beide) uit aan Adriaen Fransz. als kapitein op de „Erasmus" ³⁾). De Erasmus behoorde tot de vloot van Cornelis Matelief. Volgens de opgave van De Jonge voer echter een zekere Osier Cornelissen als schipper op de Erasmus ⁴⁾). Of dus Adriaen Fransz. naderhand is afgedankt als bevelhebber daarop, kon niet nader worden nagegaan.

Nog een andere, zeer belangrijke commissiebrief is die voor den admiraal Paulus van Caerden, welke als Bijlage X hierachter wordt opgenomen. Deze is verleend door de Staten-Generaal en is zowel offensief als defensief. De schepen, welke deel zullen uitmaken van zijn vloot worden er alle in genoemd, evenals de daarop reeds aangestelde kapiteins, welke hunne bestellingen vermoedelijk wel van Prins Maurits zullen hebben ontvangen ⁵⁾).

Bijzondere aandacht verdient uit deze commissie voor Van Caerden de daarin voorkomende, verstrekkende prijsregeling ten aanzien van de neutrale scheepvaart, welke aan het verlot tot offensie jegens de landsvijanden vooraf gaat. Indien n.l. eenige onzer kooplieden of ingezetenen het octrooi van de V.O.C. schonden door in de geoctroyeerde landen en wateren te gaan handel drijven, dan

¹⁾ Zie over dit alles De Jonge, Opkomst III, p. 68—73.

²⁾ Zie over het verlenen dezer commissies ook Dr. Sandbergen, Scheepsnationaliteit, p. 239 e.v.

³⁾ Deze commissie in Register van commissiën door de Staten en den Prins van Oranje uitgegeven, 1595—1627, Archief Admiraliteit op de Maze op het Algemeen Rijksarchief (De Hullu, Inventaris no. 80).

⁴⁾ Zie De Jonge, Opkomst III, p. 48.

⁵⁾ Men zie voor deze vloot De Jonge Opkomst III, p. 63 e.v.

wel deze kooplieden of ook de ingezetenen van neutrale en bevriende naties zich veroorloofden om goederen in hunne schepen in te laden, welke aan de Spanjaarden en Portugeezen of andere landsvijanden toebehoorden, of wel eenige gemeenschap in schepen, geld, goederen of koopmanschappen met deze vijanden hadden, dan mogen deze goederen of schepen worden aangetast en veroverd en „van goede prinse” gehouden worden.

Deze commissie is in het betreffende register ongedateerd, doch moet wel in het begin van 1606 zijn uitgereikt, aangezien de vloot van Van Caerden in April van dat jaar in zee stak.

Op 3 November 1607 werden dergelijke commissies verleend aan Jan Cornelisz. de Wit als kapitein op de „Rotterdam”, aan Simon Maertsz. als kapitein op de „Delff” en Cornelis Cornelisz. Hart als kapitein op de „Griffioen”¹⁾. Deze 3 schepen behoorden tot de vloot van Verhoeff uit 1607. De namen dezer kapiteins kloppen met de opgave bij De Jonge, ook al wordt aldaar van „schipper” gesproken²⁾. Dit moet men echter hieruit verklaren, dat de schipper van een koopvaardijship door zijn aanstelling bij den commissiebrief den titel van kapitein verkreeg. Schipper (= schipheer) was meer de gangbare benaming voor den gezagvoerder der handelsschepen, terwijl die van kapitein in het bijzonder werd gebruikt voor de gezagvoerders van oorlogsschepen en kaapvaarders, in ruimen zin genomen van schepen, die „ten oorlog” waren toegerust. We moeten hierbij dus ook denken aan de convooi-schepen, hetzij van landwege, hetzij door particulieren uitgerust, evenals aan de ter zelfverdediging gewapende koopvaarders op Indië. De naam van kapitein was daarbij een rechtstreeks gevolg van de bestelling daartoe. Die van de landsschepen verkregen een aanstelling tot „ordinaris”, dus gewoon kapitein, die van de particuliere veelal tot „extra-ordinaris”, dus buitengewoon, kapitein ter zee. Zoo was kapitein ook de benaming van den gezagvoerder van een z.g. buisconvooyer, uitgerust door de groote visscherij (haringvaart) als gewapend geleide. Zoo verkreeg ook een Compagnieschipper, b.v. op de kruisende schepen voor de bescherming

¹⁾ Deze commissies in het Register van commissiën door de Staten-Generaal en den Prins van Oranje uitgegeven, 1595—1627. Archief Admiraliteit op de Maze op het Algemeen Rijks Archief in Den Haag (De Hullu. Inventaris no. 86).

²⁾ Zie De Jonge, Opkomst III, p. 73—74.

van de retourvloten, door de commissie daartoe den titel van buitengewoon kapitein ter zee¹⁾). Het is hierbij niet van principieel belang, of een gewone bestelling dan wel een commissie ter koopvaardij werd verleend: beide hadden de functie-aanduiding van kapitein ten gevolge. Het voorgaande verklaart ook de strekking van artikel 117-Artikelbrief 1658 (en 121-Artikelbrief 1742), waaruit blijkt, dat er Compagniesschepen zijn met kapiteins als gezagvoerders, doch ook alleen met schippers: de eersten zijn van een bestelling voorzien, de laatsten niet!

Wij naderen nu het Twaalfjarig Bestand, dat, zooals bekend, den 9en April 1609 in Antwerpen wordt gesloten²⁾.

Wij zouden geen handel meer mogen drijven in de havens en plaatsen, welke de Koning van Spanje buiten de grenzen van Europa bezat, althans niet zonder bijzondere toelating des konings. Doch wij zouden dat wèl mogen doen, en dit was van het hoogste belang voor Oost-Indië, in alle landen van de andere overheden en volkeren buiten Europa, indien deze zulks toestonden, zonder dat de Spanjaarden ons dat zouden mogen beletten. Voor buiten Europa ging dit bestand in een jaar na teekening, voor Indië dus in April 1610.

Terzelfder tijd wordt een nieuwe vloot uitgereed, welke in Januari 1610 naar Indië uitgeilt onder bevel van den eersten Gouverneur-Generaal Pieter Both. Deze expeditie mist uiteraard het agressief karakter der vorige vloten van na 1602. De aan de schippers uitgereikte commissies zullen dan ook stellig van zuiver defensieven aard zijn geweest. Doch hooge verwachtingen koestert men van de Portugeezen en Spanjaarden niet! Men leze artikel 28 en 29 van de Instructie van 1609 voor de Gouverneur-Generaal en Raden van Indië:

Artikel 28 Instructie G.-G. en Raden. Item alzo de Portugeezen ongetwijfeld zullen trachten om onze natie overal odieus te maken, en Onzen handel zoeken te bederven, zooveel hun mogelijk zal wezen, men 't zelve met alle mogelijke middelen moet zoeken te weren en alle vlijt aanwenden, teneinde de Comp. en die van Onze

¹⁾ Zie een dergelijke aanstelling van een Compagniesschipper tot buitengewoon kapitein op een kruisend schip: Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, II, p. 604, Bijlage XI; vergelijk hierachter p. 84 (83).

²⁾ Men leze hierover De Jonge, Opkomst III, 109 e.v.

natie in trafique, vriendschap en alliantie mogen wassen en toenemen, zoo veel mogelijk wezen zal.

Art. 29. En zoo de Portugezen of Spanjaarden zich zoo verre vergeten, als Wij hopen neen, dat ze U, Uwe onderzaten of geallieerden eenige schade of openbaar geweld aandeden, 't welk in tractaat van treves geensins kan, noch behoort geleden te worden,....., zult al 't zelve terstond weren en tegenstaan, als gij naar Goddelijke en menschelijke regten in Uwen rade den lande dienstig en der Comp oorbaarlijk vinden zult, gedenkende Onzer natie's eere en reputatie te behouden, vermeerderen en uit te breiden met alle eerlijke en geoorloofde middelen¹⁾).

En het is bekend, hoe Pieter Both, bij zijn aankomst in Indië, spoedig moest constateeren, hoe reëel de achtergrond van beide artikelen was, immers, tegen zijn verwachting in, bleken de Spanjaarden en Portugeezen niet gezind te zijn om het bestand te volgen en de vijandelijkheden te staken. Zij verlangden integendeel „niets vuriger, dan den oorlog met kracht voort te zetten, omdat zij meenden, dat nu eindelijk de tijd was aangebroken, om de gehate Fiamingo's met onverdeelde krachten te bestoken en eindelijk geheel uit Indië te verdrijven”²⁾).

Geen wonder dan ook, dat er, wat het oorlogvoeren in Indië betreft, in de practijk weinig of niets verandert. Opmerkelijk is echter, dat onze houding nog lang afwachtend en defensief blijft.

Op 24 Maart 1611 gaat er van de Staten-Generaal een acte uit, houdende de last om in Indië geen vijandelijkheden tegen de Spanjaarden en Portugeezen te plegen, tenzij in geval van aanranding hunnerzijds³⁾).

Bij amptiatie van deze acte op 5 Februari 1614 ordonneerden de Staten-Generaal nog eens nadrukkelijk, „egeen eerste Autheurs ofte beginners van offensien tegens de Spangiaerden ende Portugesen te wesen: Ende so eymant ter contrarie dede, dat dieselve met ghenoeghsame informatie aen ons over gesonden, ofte aldaer

¹⁾ Deze Instructie van 1609 in N.I. Plakkaatboek I, p. 4 e.v. en in Mr. Mijer, Verzameling, p. 5 e.v.

²⁾ De Jonge, Opkomst III, p. 140.

³⁾ Zie deze acte in haar geheel in de Res. St.-Gen. van 24 Maart 1611 (Alg. Rijksarchief, Res. v. d. St.-Gen. 1611, Inventaris nr. 558); zie ook over deze acte N.I. Plakkaatboek I, p. 23, waaruit blijkt, dat Van der Chijs daarnaar in het archief te Batavia tevergeefs heeft gezocht.

naer behooren gestraft sullen worden. Dan indien die Spangiaerden, Portugesen, ofte haere Adherenten geen Trefues aldaer en hieden, ende over sulcks eerste Autheurs ofte beginners van offensien te Water ofte te Lande waren,, hare Vyanden afbreuck te doen, sulcx ende soo over de Linie alomme, als aen dese syde van de Linie ofte hoochte buyten Europa, daer de Spangiaerts ende Portugesen egeenen Bestant en onderhouden, maer hostileyten jegens den onsen plegen" ¹⁾).

De algemeene commissie, welke de Staten-Generaal kort daarna op 4 Maart 1614 ten behoeve van de V.O.C. uitreiken, heeft een veel meer uitgesproken offensief karakter. Nu is volkomen gebleken, dat de Spanjaarden en Portugeezen het bestand niet naleven, op grond waarvan, zoo luidt deze commissie, thans na rijp beraad de Gouverneur-Generaal en zijn Raad, alle Commandeurs, kapiteins en officieren worden gemachtigd en bevolen om de vijanden alle afbreuk te doen. Ik neem deze belangrijke, van de Generaliteit afkomstige, algemeene machtiging tot offensie, naar haar aard aan een commissie ter kaapvaart gelijk, op als Bijlage XII.

Deze gang van zaken wordt in 1617 bestendigd, zooals blijkt uit de artikelen 50 en 52 van de Instructie voor den Gouverneur-Generaal en Raden van dat jaar ²⁾).

Meer positief wordt in artikel 58 van de Instructie van 1617 voor de commiezen en kooplieden de nadruk gelegd op agressie ten aanzien van den landsvijand: „Eenige schepen van de Spangiaerden of Portugesen, 't sy in de heen- of wederomreyse, aen gene of oock aan dese syde van de linie besuyden de Canarische eylanden gemoetende, sullen de commisen en schippers eenige apparentie van voordeel — sonder al te merckelijck en groot peryckel van de schepen en bysonder van de kostelycke ladinge op de wederomreyse — siende, *deselve uijt kraghte en in conformité van de commissie van Sijn princelycke Excellentie, op de naam van den schipper gestelt en d'acte van authorisatie van d'Ho. Mo. Heeren Staten Generaal* — daarvan alle schepen een authentick vidimus wert medegegeven — couragieuslijck aantasten en alle mogelycke devoir doen, om deselve te vermeersteren en in haar gewelt

¹⁾ Zie deze acte (commissie) in N.I. Plakaatboek I, p. 23 e.v.

²⁾ Zie deze Instructie van 1617 in Mr. Mijer, Verzameling, p. 25 e.v.

te krygen, enz." ¹⁾). De acte van autorisatie, waarvan hier sprake is, is ongetwijfeld de hierboven genoemde acte van 4 Maart 1614, hierachter als Bijlage XII opgenomen. Tevens blijkt uit dit artikel, dat, naast deze algemeene machtiging tot offensief optreden, wordt voortgegaan met het uitreiken van offensieve commissies door den Prins, en, zulks op naam van den *schipper* ²⁾).

Daarnaast wordt de Gouverneur-Generaal bij artikel 67 van de Instructie voor G.-G. en Rade gemachtigd tot het uitreiken van kaapvaartcommissies in Indië aan z.g. vrijgelaten personen, dit zijn ontslagen Compagniesdienaren ³⁾).

Dus een wapenstilstand in Europa, doch voortzetting van den oorlog in de Indische wateren, of nauwkeuriger gezegd, binnen de limieten van het Octrooi van het V.O.C.

Dat ook inderdaad dergelijke commissiebrieven door den G.-G. werden verleend, blijkt uit een missive van J. P. Coen van 21 Februari 1622, gericht aan alle gouverneurs, fiscalen, opperkooplieden, schippers en andere „administrateurs van de justitie". Blijkbaar hadden verscheidene ingezetenen van Batavia, voorzien van lettres de marque (commissiebrieven) ⁴⁾, zich niet geschaamd,

¹⁾ Zie deze Instructie van 1617 voor de kooplieden in Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 590—601, het art.. 58 op blz. 599 aldaar; cursiveering van mij.

²⁾ Dit wordt geheel bevestigd door den model-commissiebrief van Prins Maurits van 14 Sept. 1617, bestemd voor de bevelhebbers van de schepen der vloot van J. P. Coen. De gezagvoerders worden aangesteld en erkend als „Kapitein en schipper". Deze commissie is *offensief* en komt voor in het A. R. A. Kol. Archief no. 451.

³⁾ Vergelijk ook met artikel 53 van den Artikelbrief van 1742.

⁴⁾ Aanvankelijk werden de „lettres de marque" of brieven van représailles onderscheiden van de kaapvaartcommissies. Wel werd ook daarin verlof verleend om op buit uit te gaan, doch met het oogmerk om reeds geleden schade op de inwoners van een bepaalde plaats of van een bepaald gebied bij wijze van représaille te gaan verhalen. Het verlenen van kaapvaartbrieven behoefde in geenerlei verband te staan met al of niet geleden schade; de overheid kon aan geheel willekeurige lieden, die in tijden van oorlog de kaapvaart wilden gaan beoefenen, deze commissies verlenen tot het doen van afbreuk aan den landsvijand. Doch ook hier bleef de terminologie niet vast en ging men kaperbrieven aanduiden met lettres de marque en omgekeerd. Men zie hierover Sandbergen, Scheepsnationaliteit, p. 86. Voor een meer volkenrechtelijke beschouwing over dezen „vorm van gereguleerde eigenrichting, waarbij de verleende brieven waarborgden tegen strafvervolging", vestig ik nog de aandacht op het geschrift van Mr. A. F. Zwaardemaker, Leemten in de Internationale bescherming van particuliere belangen, de blz. 3 e.v. en vooral ook François, Handboek van het Volkenrecht II, p. 303—308, De Louter, Het Stellig Volkenrecht

om onder die officieele machtiging tot kaapvaart, zeeroof en moord te plegen op naburige en bevriende naties, welke daarover bij de overheid te Batavia hun beklag hadden ingediend. Coen ordonneert nu, dat „commissie ende bestellinge op den vijant” voortaan slechts zou worden verleend aan hen, die behoorlijk borg konden stellen, dat de commissie goed zou nageleefd en in geen enkel opzicht overschreden worden. Als straf werd bedreigd, dat de borgen en overtreders als „vercorters van den gemeenen welstant ende infracteurs van onse bysondere commissie op 't hoogste aen den lyve ende met der doot” veroordeeld zouden worden ¹⁾).

Na de beëindiging van het twaalfjarig bestand in 1621, wordt, thans op verzoek van de Heeren XVII, door de Staten-Generaal wederom een algemeene machtiging verleend „om den vijandt ende desselvs scepen en goederen te mogen aentasten met haere scepen tallen plaetsen daer zij deselve sullen kunnen becomen ende veroveren”, zulks blijkbaar ter nadere bekrachtiging van de hierboven reeds besproken algemeene commissie van 4 Maart 1614 ²⁾). We kunnen dan ook veilig aannemen, dat de Compagnieschepen verder gedurende den geheelen oorlog met Spanje en Portugal, op grond van deze algemeene machtiging tot offensie van de Staten-Generaal, door den Prins van offensieve commissies ter koopvaardij zijn voorzien. Het spreekt vanzelf, dat hieraan na den vrede van Munster in 1648 een einde kwam, althans ten aanzien van vijandelijkheden buiten de limieten van het Octrooi der Compagnie. De oorlog met Portugal duurde echter nog voort, zoodat ten aanzien van de Portugeezen met het uitreiken van offensieve commissies kon worden voortgegaan.

Naar het schijnt, traden de Compagnieschepen in latere tijden van oorlog agressief op, zonder van een speciale commissie daartoe te zijn voorzien ³⁾). Blijkbaar gold de opvatting, dat deze Oostinjevaarders min of meer het karakter bezaten van de gewone oorlogsbodems van den lande; immers zij voerden reeds sinds jaar

II, p. 166 v.; zie voor een meer juridische behandeling dezer „brieven van marcke” ook Joost de Damhouder, *Practycke in Criminele Saken*, cap. XCVIII, p. 158—161.

¹⁾ N.-I. Plakaatboek I, p. 94.

²⁾ Zie Sandbergen, *Scheepsnationaliteit*, p. 239, noot 6; de machtiging zelf in res. St.-Gen. 27 Oct. 1621.

³⁾ Zie hierover Sandbergen, p. 242—243.

en dag den wimpel. Tijdens den vierden Engelschen oorlog voelde de V.O.C. zich echter niet geheel zeker op dit teere punt. De Staten-Generaal waren, zij het m.i. geheel ten onrechte, de meening toegedaan, dat de bevoegdheid tot offensie reeds zou voortvloeien uit de artikels 50 en 51 van den Artikelbrief van 1742; deze artikelen betreffen slechts een regeling van het feit, of de buitgoederen bij de defensie van het schip dan wel bij offensief optreden zijn verkregen. Het staat voor mij vast, dat de Compagniesschepen zich, zonder te zijn voorzien van een speciale machtiging tot offensie, volkenrechtelijk aan het ernstige misdrijf van zeeroof zouden hebben schuldig gemaakt. Terecht besloten de Staten-Generaal dan ook tot een nadere machtiging „dat niet alleen op de retour maar ook op de uitreis de Bevelhebbers van 's-Compagniesschepen, die sonder haar werk te maaken van den Vijand wijd en zijd op te zoeken, in het vervorderen van de reise haar cours volgende, soo wel aan deese als aan de andere zijde van de Kaap de Goede Hoop vijandelijke scheepen ontmoetende of oploopen, zijn geauthoriseert, en, desnoods, geauthoriseert worden bij deesen, tot het bevegten en veroveren van de Scheepen van den Vijanden van den Staat, sonder onderscheid of de vijandelijke haar, of sij de vijandelijke Scheepen eerst hebben aangetast”¹⁾.

Naast de bovengenoemde koopvaardijcommissies voor de handelsschepen der Compagnie, zijn er tenslotte nog andere commissies te vermelden, welke werden uitgereikt aan de bevelhebbers der Compagniesschepen, welke niet allereerst voor den handel waren bestemd, doch meer speciaal voor het voeren van oorlog tegen den landsvijand of het beschermen van de handelsschepen daartegen en tegen de zeeroovers: de z.g. *kruisende* schepen. Hun voornaamste taak was echter de bescherming van de rijk geladen retourschepen. Jaarlijks werden deze convoischepen in zee gebracht, die dan op bepaalde hoogten op de uit Indië terugkomende vloten moesten kruisen — vandaar hun naam — om deze te ontmoeten. In vredestijd was het rendezvous voor deze kruisende oorlogsschepen gelegen ter hoogte van Hitland en Fairhil, doch in oorlogstijd, speciaal tijdens de Engelsche oorlogen, werd een

¹⁾ Res. St.-Gen. van 17 Augustus 1781, aangehaald bij Sandbergen, Scheepsnationaliteit, p. 242.

schip vooruitgezonden naar Kaap de Goede Hoop, om daar de retourvloot van de noodige instructies te voorzien. Het behoeft geen betoog, dat dit veilig binnenbrengen van de retourschepen alle toewijding van de V.O.C. vereischte en dat de organisatie daarvan vele zorgen met zich bracht ¹⁾. Ook in Indië zelf heeft de Compagnie bij voortduring eenige kruisende schepen in de vaart gehad, zulks ter bescherming van de handelsschepen in de Indische wateren en het bestrijden van den vijand. De gezagvoerders van deze kruisende schepen werden dan gewoonlijk voorzien van de commissie voor een „extraordinaris capiteyn ter zee”, welke vrijwel geheel overeenstemt met de bestelling voor een kapitein van een landsoorlogsschip ²⁾.

Nu wij van meer nabij den inhoud, beteekenis en functie der patenten en commissiebrieven hebben gadeslagen en gevolgd, moge dan met het naast elkaar stellen dier scheepspapieren, voor een en dezelfde soort van handelstochten uitgereikt, dit hoofdstuk worden besloten. Bij lezing en vergelijking dier staatsrechtelijke en deels ook volkenrechtelijke bescheiden, kom ik tot de volgende schematische voorstelling:

- a. de patenten leveren den handelsgemachtigden op:
 1. inleiding omtrent het doel van de reis;
 2. verlof tot de reis;
 3. *aanbieding van vrede en vriendschap*;
 4. verzoek om hulp en bescherming (aanbeveling, adres);
 5. geleide of paspoort in engeren zin;
 6. streng verbod tot agressie;
 7. verlof tot verdediging (het recht van alle volkeren geweld met geweld te keeren);

¹⁾ Voor meer uitvoerige en tevens interessante gegevens over de bescherming van de retourvloten, moge worden verwezen naar Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, II, p. 555—605, alwaar ook de speciaal voor deze kruisende schepen uitgegeven Artikelbrieven zijn opgenomen.

²⁾ Zie voor een dergelijke commissie uit 1665 Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, II, p. 604, Bijlage XI. Werden deze kruisers van de Compagnie bij de oorlogsschepen van de Republiek gevoegd, b.v. voor een speciale oorlogsexpeditie, dan werden de bevelhebbers daarvan van een gewone bestelling (commissie) voor een kapitein der landsmarine voorzien. Voor den grooten steun, welken de V.O.C. in tijden van oorlog aan de Republiek heeft verleend, lezen men o.a. Dr. Stapel's Intreerede, p. 9 e.v.

- b. de defensieve commissies verschaffen den schippers:
1. korte inleiding omtrent het motief tot het verzoek om commissie;
 2. verzoek om aanstelling van den genoemden persoon tot kapitein;
 3. *aanstelling (commissie) tot kapitein;*
 4. verlof tot de reis;
 5. streng verbod tot offensie;
 6. verlof tot defensie;
 7. *voorschriften omtrent het buitrecht;*
 8. verzoek om hulp en bescherming (aanbeveling, adres);
 9. geleide of paspoort in engeren zin.

Tenslotte dient nog te worden opgemerkt, dat het verbod tot offensief optreden in de defensieve commissies, uit den aard der zaak ontbreekt in de offensieve koopvaardijcommissies en die ter kaapvaart: immers daarbij wordt juist verlof tot offensief optreden verleend. Vergelijking dezer offensieve commissies met patenten, en nog veel minder een gelijkstelling daarmede, is dan ook uiteraard niet mogelijk, patenten zijn lettres d'amitié!

HOOFDSTUK IV

DE REGELING VAN DE JUSTITIE.

Het 's beter, dat een quadie mit recht quijt gaet
dan een onschuldich mensche mit onrecht verdoemt
werde ende ter doet quame ¹⁾).

Jan Mathijsen.

A. Voor de handels- en oorlogsschepen in het algemeen.

De regeling van de justitie voor schipper en schepelingen vindt haren grondslag in den alouden regel uit het volkenrecht, „dat schepen, die zich in volle zee bevinden, met hunne bemanning en al wat zich daarin bevindt, onder het gezag en de bescherming blijven van den staat waartoe zij behooren. Zij zijn aan de wetgeving en de rechtspleging van den staat onderworpen, zoodat het de taak is van elken staat te zorgen, dat zijne wetgeving ten opzichte van dit voor alle staten gelijkelijk toegankelijk gebied in overeenstemming zij met de algemeene beginselen door het volkenrecht in toenemende mate gesteld” ²⁾).

In dit licht moeten wij de „wetgevende taak” van de jonge Republiek zien met betrekking tot de nieuwe vaart op Indië. Naast de zorg voor het uitreiken der patenten en commissie-brieven, zag de overheid ³⁾ zich een belangrijke taak gesteld in de regeling van de justitie aan boord der schepen, welke de verre en langdurige reis naar Oost-Indië gingen ondernemen en wier gezagvoerders

¹⁾ Jan Mathijsen: Rechtsboek van den Briel, aangehaald bij Mr. Dr. P. van Heynsbergen, De Pijnbank in de Nederlanden, blz. 23.

²⁾ Zie Mr. J. De Louter, Het Stellig Volkenrecht ('s-Gravenhage 1910) I, p. 399 t.a.p.; zie over het rechtsgezag van den staat over zeeschepen, in het bijzonder dan de handelsvaartuigen, ook Mr. J. P. A. François, Handboek voor het Volkenrecht I (Zwolle 1931), p. 294 v. Ook François erkent het uitsluitende gezag van de vlaggestaat in volle zee, doch merkt tevens op, dat men het adagium „schip is territoire” niet in dien zin moet opvatten, als zoude het schip een drijvend gebiedsdeel van de oeverstaat zijn (p. 295); verder Baud, De zeerooverij, p. 1.

³⁾ Wie deze overheid was, stond niet vast; dan was het de Prins als Admiraal-Generaal der Unie, dan de Staten van een Gewest, dan weer de Staten-Generaal.

en schepelingen gedurende vele maanden, ja wellicht zelfs jaren, de facto aan de directe rechtspraak van hun gewone plaatselijke rechters en rechtscolleges waren onttrokken.

Wie moesten nu aan boord de overtreders en misdadigers vervolgen, aanklagen, berechten en de opgelegde straffen ten uitvoer leggen? Welke regels moesten daarbij worden gevolgd? En, was het bestaande zeerecht voldoende geregeld of bestond er een behoefte om voor deze schippers en schepelingen speciale rechtsvoorschriften te geven, waaraan zij gedurende deze verre reizen in het bijzonder zouden zijn onderworpen?

De overheid begreep, dat zij in dezen, in het belang van een goede rechtsorde aan boord dier schepen, bijzondere regels moest geven, zoowel betreffende het formeele als het materiele recht.

Alvorens tot de behandeling dier speciale regelingen over te gaan, is het van belang een blik te werpen op het toenmalig zee-recht voor de gewone handels- en visschersschepen, vooral in de tweede helft der 16de eeuw.

Daarbij zal dit hoofdstuk zich hoofdzakelijk beperken tot het formeele recht, waarbij dan tevens de rechtspleging ten aanzien van de oorlogsschepen binnen de beschouwingen zullen worden getrokken, dit laatste in verband met de omstandigheid, dat ook de schepen op Indië ten aanzien van het buitrecht en het recht van defensie en offensie, in ruimen zin dus het oorlogsrecht, aan de jurisdictie van de Admiraliteit waren onderworpen.

Het materiele recht zal later uitvoeriger ter sprake komen bij de behandeling van de Artikelbrieven.

Het Hof van Holland noodigde in 1569 de regeering van Amsterdam uit om een uiteenzetting te geven omtrent het gewoonterecht, waarnaar in die stad werd recht gesproken in zeezaken.

Het stadsbestuur deelde hierop mede, dat in Amsterdam werd recht gesproken op grond van de „Costuymen van de Waterrechten”, eenerzijds vastgelegd in de plakkatens op het zeerecht van Karel V en Philips II en anderzijds voorkomend in het Waterrecht van Wisby¹⁾.

Het staat thans vast, dat dit Waterrecht van Wisby een compilatie is van zeerechten, waartoe de gewoonterechten van Vlaan-

¹⁾ Zie over deze oude zeerechten vooral Goudsmit, Geschiedenis van het Nederlandsche zeerecht, p. 52 e.v.

deren en Holland een belangrijke bijdrage leverden, en wel de z.g. Vlaamsche zeerechten en de Amsterdamsche ordonnantie, beide uit de 14de eeuw stammend.

De voornaamste bepalingen van de Vlaamsche zeerechten betreffen de verhouding tusschen den schipper en de schepelingen en de bevoegdheden van den schipper.

De schipper is verplicht de orde en rust aan boord te handhaven en den vrede tusschen de schepelingen te bewaren; hij bezit daartoe „van nature” een *disciplinair gezag* over zijn scheepsvolk. Bij twisten en geschillen moet hij als *bemiddelaar* optreden. Zijn beslissingen hebben dan ook slechts waarde als bemiddeling, werkelijke rechtskracht hebben zij niet.

Bij een twist tusschen den schipper en een schepeling bepalen de voornaamste schepelingen, dit zijn de „schipmannen van der tafelen”, dus zij die met den schipper aan tafel eten, op welke wijze de schepeling zijn vergrijp moet goed maken; ook de schipper dient zich aan hunne uitspraak te onderwerpen. Doch ook hier blijkt uit de bepalingen, dat aan deze uitspraak niet de kracht van een rechterlijk vonnis kan worden toegeschreven: de schipper b.v. kan overmoedig genoeg zijn om zich aan de uitspraak niet te storen¹⁾.

Wenscht men zich niet aan de uitspraak van den schipper of van den „scheepsraad” te onderwerpen, dan kan men zich wenden tot zijn gewone stedelijke rechters. Vandaar dan ook, dat deze Vlaamsche zeerechten de „Vonnissen van Damme” kunnen heeten.

De z.g. Amsterdamsche Ordonnantie duidt zichzelf aan als de regeling, „die de scipheers ende die coeplude mit malcander begheren van sciprecht”²⁾.

De behoefte aan een geschreven zeerecht deed zich in het bijzonder gevoelen bij de rechtspraak. Hierop vestigt een artikel uit het oudste keurboek van Amsterdam onze aandacht:

„Item so sal men zeevairdich recht houden tot allen tijden, als die rechter³⁾ wil mit den scepenen ende dair gaste of buere comen

1) Zie Goudsmit, Geschiedenis, p. 78 e.v.; het Vlaamsche zeerecht zelf aldaar als Aanhangel A. p. 167 e.v., vooral de art. XII en XIV.

2) Zie Goudsmit, Geschiedenis p. 97—100; deze Amsterdamsche Ordonnantie uit de 14de eeuw aldaar opgenomen p. 176 e.v.

3) Dit is „rechter” in den ouden beteekenis van het woord; later = schout of officier; zie hierachter p. 223 noot 1.

dies begheren ende te doen hebben ende die zij kennen, dat zeevairdich zijn; anders en sal nyemant zeevairdich recht hebben".

Het bleek dus noodig de rechtsmacht van schout en schepenen uit te breiden tot *alle* zeezaken en deze niet langer te beperken tot de berechting van de zaken, welke binnen de stad Amsterdam waren voorgevallen. Hiermede was het formeele recht voorloopig geregeld.

De Amsterdamsche Ordonnantie leert ons met artikel XXVI, zij het ook op indirecte wijze, dat van rechtspraak aan boord geen sprake is. Indien n.l. de schipper een scheepsgezel op een misdrijf betrapt en dit kan bewijzen met twee getuigen, dan mag hij den delinquent van het schip verwijderen op de eerste plaats, welke hij aandoet. Wil de schipper hem verder doen vervolgen, dan moet hij blijkbaar een aanklacht tegen hem indienen bij de plaatselijke rechters; een dwingend voorschrift daartoe ontbreekt echter nog.

Aangezien de Wisbysche compilatie, zooals boven reeds vermeld, grootendeels is opgebouwd uit de Vlaamsche zeerechten en de Amsterdamsche ordonnantie, kan een nadere bespreking daarvan zonder bezwaar achterwege blijven, hoewel zij in de 16de en 17de eeuw een grooten invloed op ons zeerecht heeft gehad ¹⁾.

In de tweede helft der 16de eeuw begint Karel V met de regeling bij ordonnantie van ons zeerecht, ter gedeeltelijke codificatie van het gewoonterecht. De eerste wettelijke regeling is de Ordonnantie op de Zeevaart van 1549 ²⁾. Het eerste deel van dit plakkaat, betreffende de bewapening en de bemanning van de koopvaardij-schepen en het varen in admiraalschap vond reeds behandeling in het eerste hoofdstuk over het rechtskarakter der schepen. De overige artikelen handelen over bodemerij, verzekering, geleidebrieven, saufconduiten en bestellingen.

Voor het formeele recht is alleen van belang artikel XVII, dat voorschrijft, dat een geschil over de vracht tusschen de schippers en kooplieden zal worden berecht door de „officieren en wethouders" ³⁾.

Deze ordonnantie lag dus grootendeels op het terrein van het

¹⁾ Voor de Wisbysche compilatie wordt verder in het bijzonder verwezen naar Goudsmit, Geschiedenis, p. 142 e.v.; de compilatie zelf, bestaande uit 72 artikelen, vinden we in haar geheel in Verwer, Nederlants See-Rechten, p. 1-41.

²⁾ Deze ordonnantie van 1549 in Recueil Zeezaken III, p. 33 e.v.

³⁾ Zie over de beteekenis van „officieren" hierachter p. 223 noot 1.

publiek recht. Wat het privaatrecht betreft, hadden eenige kooplieden verzocht om, alvorens Karel V dit ging regelen, gedurende eenigen tijd het ontwerp, rakende de „Navigatie, als Schippers, Bootsgezellen, Kostumen en Rechten van der Zee, met dat daer aen kleeft”, te mogen examineeren, om dit zoo noodig te kunnen aanvullen. Karel V voldeed aan dit verzoek en wachtte met deze regeling tot 1551.

In de Ordonnantie op de Zeevaart van laatst genoemd jaar ¹⁾ wordt de geheele regeling van 1549, als eerste gedeelte opnieuw vastgesteld. Het tweede deel is gewijd aan de verhouding tusschen den schipper en de schepelingen en regelt hunne positie en verplichtingen aan boord; verder aan de bevrachting, avarij, botsing van schepen en de reederij, voor het meerendeel dus bepalingen, rakende het privaatrecht.

Voor ons zijn vooral van belang de bepalingen omtrent schipper en scheepsvolk. Artikel I daarvan brengt de bijzondere positie van den schipper naar voren: de schepelingen zijn hem gehoorzaamheid verschuldigd, zoowel te water als te land, ook tegenover den vijand. Hiermede wordt wel het *disciplinaire gezag* van den schipper erkend, maar rechtsmacht wordt hem in beginsel niet toegewezen. De in de strafbepalingen bedreigde boeten en andere straffen worden opgelegd door de plaatselijke rechters ²⁾.

Artikel 31 bedreigt een zware boete tegen schippers en schepelingen, rechters, officieren of overige „executeurs van justicien”, welke begane overtredingen of vergripen zullen verzwijgen, in de plaats daarvan schikkingen zullen treffen of straffen zullen kwijtschelden.

Artikel 33 bepaalt, dat alle niet betaalde boeten door geeseling of andere lijfstraffen zullen worden vervangen.

Artikel 34 verplicht den schipper, die buiten de kusten van Vlaanderen, Holland, Zeeland of Friesland vaart, om in handen van de visitateurs ³⁾ den eed af te leggen, dat hij de ordonnantie

¹⁾ De Ordonnantie op de Zeevaart van 1551 te vinden in het Placcaatboek van Vlaanderen I, p. 375 e.v.; het tweede gedeelte ook in het Groot Plakkaatboek I, p. 783 e.v.

²⁾ Vergelijk hierachter blz. 92—93.

³⁾ Artikel VIII e.v. van de Ordonnantie van 1549 handelen over deze visitateurs. Meestal zijn het drie gedeputeerden, één vanwege den Graaf zelf, één van den admiraal en één van de plaatselijke overheid, alwaar het schip wordt uitge-

zal naleven en *bij zijn terugkomst aangifte zal doen van alle feiten, welke gedurende de reis in strijd daarmede zijn gepleegd.*

De gewone gang van zaken is dus deze, dat de schipper bij dergelijke reizen buiten onze kusten een soort van strafregister aanlegt van alle aan boord (en aan den wal) begane overtredingen en misdrijven en bij thuiskomst daarvan onverwijld kennis geeft aan de plaatselijke officieren en rechters, ter nadere vervolging en berechting. Geen rechtspleging aan boord dus, maar een opzaming van de begane delicten.

Er is echter één geval, waarbij met de berechting niet tot de thuiskomst moet worden gewacht. Indien er n.l. een moord is gepleegd, dan moet de moordenaar door den schipper worden gevangen genomen en worden overgeleverd aan de justitie van de eerste plaats, welke het schip zal aandoen: artikel 25. Is voorts de moordenaar, hetzij door onachtzaamheid of door kwade trouw, niet afdoende bewaakt, dan wordt de nalatige als medeplichtige aangemerkt: artikel 26.

Bij het laatste artikel van voorgaande ordonnantie van 1551 behield Karel V zich het recht voor deze te wijzigen of aan te vullen, zoodra hem zulks gewenscht zou voorkomen. Doch eerst zijn opvolger Philips II ging bij het plakkaat van 31 October 1563 tot een herziening daarvan over. De considerans vermeldt, dat aan het plakkaat van 1551 wat is veranderd, wat bijgevoegd, en er ook wat is afgenomen. Wat er is bijgevoegd, is alles ontleend aan de Wysbische compilatie, terwijl de veranderingen blijkbaar beoogen het plakkaat daarmede in overeenstemming te brengen. Op grond hiervan meent Goudsmit te mogen concludeeren, dat deze belangrijke compilatie bij ons tusschen de jaren 1551 en 1563 is gerecipieerd.¹⁾

Ik acht deze ordonnantie als product van wetgeving op het gebied van het zeerecht, geldend in de tweede helft van de 16de eeuw, van zeer groote beteekenis, ook om haar verband met den inhoud van de Artikelbrieven voor de schepen op Indië. Zij bestaat uit zeven titels:

rust; zij moeten alle drie verstand van zeezaken hebben en van goeden naam en faam zijn; inplaats van visitateurs heeten zij ook „officieren”.

¹⁾ Zie Goudsmit, Geschiedenis, p. 229—231.

- I. Van de toerusting van schepen.
- II. Van de schippers en kooplieden.
- III. Van de scheepsgezellen en hunne officiën.
- IV. Van schipbreuk, werping en averijen.
- V. Van schepen, die elkaar beschadigen.
- VI. Van scheepskeuren en andere zaken betreffende de justitie.
- VII. Van de verzekering of assurantie.

Voor dit hoofdstuk is vooral van belang de zesde titel¹⁾. Volgens artikel 2 daarvan moet, ingeval door ongehoorzaamheid of wederspanningheid „eenigh lyf, schip ofte goedt in peryckel quame”, de schipper den misdadiger in de boeien sluiten en in bewaring stellen, waarbij alle schepelingen hun schipper moeten ter zijde staan zooals hun dat wordt bevolen. Tot het bewaren van de misdadigers, en delinquenten moeten de schepen voorzien zijn van ketenen, boeien en andere instrumenten, waarop de reeds eerder gemelde visitateurs toezicht zullen moeten uitoefenen.

Volgens artikel 3 zal, indien onder bepaalde omstandigheden de schipper, na een twist met een van de schepelingen, dezen toch ontslaat, de betrokken scheepsgezel bij aankomst van het schip zijn volle loon mogen eischen, op welke eisch, na partijen te hebben gehoord, door de plaatselijke rechters uitspraak zal worden gedaan.

Artikel 5 correspondeert met het boven reeds besproken artikel 25 van de ordonnantie van 1551, met dit verschil echter, dat niet is voorgeschreven, dat de moordenaar moet worden overgeleverd aan de justitie der eerste plaats, welke het schip aandoet. Blijkbaar mag men den misdadiger dus in de boeien houden tot de thuiskomst.

Artikel 6 stemt overeen met artikel 26 uit 1551, terwijl de artikelen 8 en 9 vrijwel gelijkkluidend zijn aan de artikelen 33 en 34 uit 1551.

Artikel 10 verplicht het scheepsvolk om vóór het vertrek van het schip ten overstaan van de visitateurs te zweren, de ordonnantie te zullen nakomen. Belangrijker dan deze preventieve zorg voor de naleving daarvan, is het verbod om den schepelingen hun gage uit te betalen vóórdat de schipper, de stuurman en de hoog-

¹⁾ De Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 in haar geheel in het Plakkaatboek van Vlaanderen II, p. 307 e.v.

bootzman elk afzonderlijk ten overstaan van de visitateurs onder eede hunne verklaringen hebben afgelegd omtrent het gedrag van het scheepsvolk en de door hen begane overtredingen en misdrijven.

Uit het voorgaande kan dus de conclusie worden getrokken, dat, ook volgens het plakkaat van 1563, aan boord van de koopvaardij- en visschersschepen geen rechtspraak wordt uitgeoefend, noch door den schipper afzonderlijk, noch door hem met de voornaamste scheepsgezellen, in den vorm van een soort scheepsraad dus: schipper en schepelingen blijven onderworpen aan de officieren en rechters van het land of der steden.

Alvorens na te gaan, hoe nu de justitie ten aanzien van de schepen op Indië vanaf 1595 werd geregeld, is het noodzakelijk een onderzoek in te stellen naar de regeling daarvan voor de oorlogsschepen in de tweede helft der 16de eeuw. Immers, zoodra aan de schepen op Indië offensieve commissies worden verleend, vallen zij voor wat betreft den oorlog ter zee — ik denk hier b.v. in het bijzonder aan het buitrecht — automatisch onder de regels, voor de commissievaarders (kaapvaarders) gesteld. Doch zelfs indien zij alleen voorzien zijn van een defensieve bestelling, zooals tot aan de oprichting der V.O.C. het geval was, komen zij door het buitrecht — bij de defensie kan toch ook eenig schip of goed worden buitgemaakt — evenzeer onder de jurisdictie te vallen van die organen, welke speciaal zijn belast met de rechtspraak over zaken, den oorlog ter zee rakend, zooals ook over de aan boord van oorlogsschepen (waaronder ook begrepen die, welke door particulieren ten oorlog zijn uitgerust) begane misdrijven en excessen.

Voor deze materie hebben wij ons niet te wenden tot de reeds besproken Ordonnanties op de Zeevaart, doch op de *daarnaas!* in het leven geroepen Ordonnanties op de Admiraliteit.

Reeds heeft Keizer Maximiliaan in 1487 een dergelijke Ordonnantie op de Admiraliteit gearresteerd, naar tijdsorde gevolgd door die van 1540, gegeven door Karel V. Hoe belangrijk beide wetsproducten van deze vorsten voor de instelling van een admiraliteit, de regeling harer bemoeienis met het zeewezen en de aanwijzing van haar rechtsmacht ook zijn, zij stemmen in beginsel zoozeer overeen met de daarop gevolgde Ordonnantie van 1563

van Philips II, dat het verantwoord lijkt met de behandeling van laatstgenoemde dadelijk een aanvang te maken¹⁾.

In den aanhef van zijne Ordonnantie op de Admiraliteit van 1563²⁾, verklaart Philips te begeeren, dat op het stuk van den oorlog ter zee goede orde en regel wordt gesteld en dat ook door de officieren van de Admiraliteit een goede en oprechte justitie („in alle zaeken aldaer overcommende”) zal worden geadministreerd tot bestraffing van de misbruiken op zee bedreven.

Artikel I verheft den Admiraal tot de waardigheid van stadhouder-generaal en oppersten officier ter zee. Hij alleen zal de kennismeming en berechting hebben van alle zaken, delicten, misdaden en excessen, die op de schepen van oorlog of ter zake van den oorlog ter zee, zullen zijn voorgevallen.

Artikel 3 geeft den Admiraal de bevoegdheid, ter verkrijging van een snelle justitie in het belang van partijen, om een luitenant-generaal aan te stellen, zooals ook officieren van justitie voor een permanent rechtscollege in alle plaatsen, alwaar hij zulks noodig zal achten.

Artikel 6 brengt alle schippers en uitreeders, wie zij ook mogen zijn, onder de jurisdictie van den Admiraal en zijne officieren, terwijl aan alle andere rechters nadrukkelijk verboden wordt om kennis te nemen van de zaken, welke betrekking hebben op de toerusting van oorlogsschepen, de verovering van schepen (buitrecht) en alles wat daarmede samenhangt.

Artikel 7 brengt zelfs de soldaten, die tijdelijk op de schepen waren gesteld, onder de jurisdictie van de Admiraliteit. Alvorens zij naar hun garnizoenen mogen terugkeeren, zullen zij aangehouden, gevangen genomen en gestraft worden voor de door hen aan boord begane misdrijven en excessen en daarvoor onderworpen zijn aan deze ordonnantie en de daarin bedreigde straffen.

Artikel 9 ordonneert, dat alle zeelieden, hetzij burgers van de zeesteden, hetzij in dienst van de vloot zijnde, op landsoorlogsschepen of op schepen, welke met toestemming van de overheid door particulieren, steden of gemeenten ten oorlog zijn uitgerust,

¹⁾ Voor een uitvoeriger beschouwing dezer ordonnanties zie men De Jonge, Zeewezen I, p. 38—56; de ordonnanties zelf in Recueil Zeezaken III, p. 1—22 en 23—32.

²⁾ De Ordonnantie op de Admiraliteit van 1563 in haar geheel in het Plakkaatboek van Vlaanderen II, p. 346 e.v.

eveneens voor hunne op zee begane misdrijven aan de rechtspraak van de Admiraliteit zijn onderworpen.

Artikel 18 schrijft den kwartiermeesters en lagere officieren gehoorzaamheid voor aan hunne superieuren, terwijl zij verantwoordelijk worden gesteld voor de gedragingen van het scheepsvolk, dat gedurende de reis onder hun bevelen staat, te weten de kapiteins en overige scheepsofficieren voor de misdragingen van de scheepsgezellen, en de hoofden en officieren van het krijgsvolk voor de vergrijpen van de militairen aan boord. Zij moeten allen, die hun plicht verzaakten of op eenigerlei wijze deze ordonnantie overtreden, bij de thuiskomst aan den Admiraal of zijne officieren overleveren om „justicie, correctie ende straffinghe” te ondergaan.

Uit bovengenoemde artikelen valt dus te concluderen, dat *alle* misdrijven, aan boord van oorlogsschepen gepleegd, *in beginsel* ter berechting staan van de Admiraliteit, ook al is de redactie van de Ordonnantie van 1563 niet altijd even duidelijk ¹⁾.

Ik vermeen uit het verband der verschillende artikelen te moeten opmaken, dat bij de jurisdictie van den Admiraal en zijn officieren vooral gedacht moet worden aan misdrijven en overtredingen, welke het volgende gebied bestrijken:

1. de uitrusting van oorlogsschepen, zonder toestemming en medeweten van den Admiraal,
2. het ten oorlog uitvaren zonder behoorlijke commissie van den Admiraal,
3. het plegen van zeerooverijen,
4. het niet voeren van de voorgeschreven vlaggen,
5. het niet zorgvuldig bewaren en administreeren door den kapitein van bekomen buiten,
6. het openbreken en uitpakken van koffers, kisten e.d. van veroverde schepen, alvorens aflevering van deze prinsen ²⁾ aan de Admiraliteit,

¹⁾ Men stelle zich de competentie der bijzondere gerechten echter niet al te optimistisch voor. Door verzet van plaatselijke officieren en de justiciabelen zelf (die vaak samen pacteerden) kwam er in de practijk dikwijls weinig van terecht. Tot 1811 zijn eigenlijk alle competentie-regelingen zwevende en onzeker en de jurisdictie-geschillen legio. Vergelijk ook Bavius Voorda, *De Crimineele Ordonnanties*, p. 318—320.

²⁾ Prinse of prise¹ beteekent buit of prijs, dus veroverde goederen; in het bijzonder schijnt men er echter in dit verband veroverde schepen mee te bedoelen.

7. het niet opvolgen van de voorschriften ten aanzien van gemaakte gevangenen,
8. overtredingen t.a.v. de convooien en licenten¹⁾, op welke delicten zware boeten of lijfstraffen zijn gesteld.

Deze opsomming houdt slechts een gedeelte, zij het wellicht de voornaamste, der gestelde overtredingen en misdrijven der ordonnantie in, waarnaast echter nog uitdrukkelijk dient te worden vermeld, dat de Admiraliteit eveneens uitspraak deed in de over de verkregen prins en buitgoederen gerezen *burgerrechtelijke geschillen*.

Bij de regeling dier jurisdictie valt blijkbaar in mindere mate het accent op de aan boord gepleegde delicten door en tusschen het scheepsvolk onderling.

Artikel 21 schrijft den Admiraal n.l. voor, om aangaande de *discipline van oorlog*, welke in de schepen van oorlog zal moeten worden onderhouden, alzulke „Regulen ende Politicke Zee ordonnantien” te maken als hem aan de hand van de in de practijk gebleken vergrijpen en misdaden wenschelijk zal voorkomen. Deze te maken regeling, de z.g. Artikelbrief, bestrijkt hoofdzakelijk, zooals uit de in het Artikel 21 genoemde voorbeelden blijkt, de huishouding en krijgstucht aan boord.

Met de handhaving dier tucht en de bestraffing dergenen, die zich aan vergrijpen daartegen schuldig maken, zijn vermoedelijk in opzet de *kapitein met zijn scheepsofficieren*, dus een soort van „krijgsraad” belast, ook al blijkt zulks niet uit de ordonnantie zelf. Wij kunnen dit echter afleiden uit b.v. een Artikelbrief van de Hertogin van Parma uit omstreeks 1565.²⁾ Zoo kennen wij dus een „disciplinaire” rechtspraak op de oorlogsschepen, waarbij echter nadrukkelijk moet worden opgemerkt, dat het hier niet gaat om een tuchtrecht naar onze modernere opvattingen met straffen als inhouding van gage en sluiting in de boeien, maar om een jurisdictie, die eveneens het terrein van het strafrecht omvat, met

¹⁾ Dit zijn in- en uitgaande rechten, waarvoor uitvoeriger wordt verwezen naar De Jonge, Zeewezen I, p. 184—187. Voor de vele geschillen van de Compagnie met de Admiraliteitscolleges over deze rechten zie men Dr. Stapel, Pieter van Dam, 1, 2, p. 359—405 met de daarop volgende bijlagen.

²⁾ Deze Artikelbrief als Bijlage III in De Jonge, Zeewezen I; zie vooral de artikels 5, 9, 10, 11, 13, 18.

sancties als de doodstraf en zware lijfstraffen.¹⁾ De zoeven genoemde Artikelbrief heeft slechts één artikel met inhouding van gage als strafsancie, drie artikels met sluiting in de boeien; voor de rest geen tuchtstraffen, doch twee „naar kennis des rechts”, zes lijfstraffen en vijf typische scheepsstraffen als doopen, van de ra vallen en kielhalen²⁾. Men ziet dus, dat het strafrecht in de Artikelbrieven van de schepen van oorlog het tuchtrecht daarin verre overheerscht.

Hiermede afstappend van de Ordonnantie op de Admiraliteit van 1563, moeten wij naar mijn gevoelen de daarmede beoogde regeling van de rechtspraak in zaken, den oorlog ter zee rakend, in het kort zoo samenvatten, dat:

- a. deze rechtspraak in beginsel voor *alle* zaken, zoowel strafzaken als civiele geschillen, aan den Admiraal en zijne officieren wordt toegewezen, en
- b. de „disciplinaire” rechtspraak aan boord der schepen van oorlog wordt gedelegeerd aan de kapiteins met hunne „raden”, zijnde de voornaamste scheepsofficieren.

Ten tijde van de uitreeding van de eerste schepen voor de vaart op Indië was de afzwering van Philips II reeds een voldongen feit geworden. Daardoor ging de geldingskracht zijner ordonnanties, evenmin als van die van Karel V, echter geenszins automatisch verloren. Deze behielden ook in de practijk hun groote waarde, terwijl de daaraan ten grondslag liggende beginselen van bijzondere beteekenis en invloed bleven op de verdere ontwikkeling en rege-

¹⁾ De Artikelbrieven omvatten dus m.a.w. het terrein, later bestreken door het Reglement van discipline en het Crimineel Wetboek, beide voor het Krijgsvolk te water, op 20 Mei 1814 bij Besluit van den Souvereinen Vorst vastgesteld. Voor een voortreffelijke behandeling van de verhouding tusschen tucht- en strafrecht voor het Krijgsvolk te land (en à fortiori te water) verwijs ik naar G. J. W. Koolemans Beynen: Moet, voor tijd van vrede, een afzonderlijke rechtspraak voor militairen worden behouden? Zoo ja, binnen welke grenzen? in Verhandelingen Nederl. Juristen-Vereeniging 1900, I, Praeadvies II, vooral de blz. 219—253. De Heer Beynen komt daarbij tot de stelling (p. 220), dat er geen kwalitatief onderscheid bestaat tusschen militaire tucht- en rechtsvergrepen en dat ten aanzien van de zuiver militaire delicten tucht en strafrecht één zijn. Van eenzelfde gevoelen is Mr. P. Ver Loren van Themaat in diens Praeadvies IV over hetzelfde onderwerp, in Verhandelingen N. J. V. 1900, I, p. 374 e.v.; van een tegengestelde opvatting J. P. van Rossum in diens Praeadvies I, p. 171 e.v.

²⁾ Zie over deze scheepsstraffen hierachter blz. 217 e.v.

ling van vrijwel alle aangelegenheden, betreffende de Admiraliteit en ons zeewezen. Niet alleen getuigen de gewestelijke regelingen van Holland en Zeeland, aan wier behandeling te dezer plaatse voorbij mag worden gegaan¹⁾, daarvan, doch evenzeer de Instructie voor de Collegiën ter Admiraliteit, den 13den Augustus 1597 door de Staten-Generaal gearresteerd.

De grenzen van dit hoofdstuk staan een uitvoerige behandeling van deze zoo belangrijke Instructie van 1597, ook al diende zij gedurende het geheele bestaan der V.O.C. tot grondslag van het zeewezen hier te lande, niet toe²⁾. Volstaan moge worden met een korte aanduiding van de hoofdzaken daarvan.

Prins Maurits werd als Admiraal-Generaal tot hoofd en voorzitter van de vijf admiraliteitscolleges benoemd, zoowel van deze tezamen als van elk afzonderlijk. (art. 2).

Zooals van ouds gebruikelijk was, moest de Admiraal-Generaal alle scheepsbevelhebbers aanstellen, zij het ook thans op voordracht van het betrokken college (art. 56).

Geen schip mocht ten oorlog of vrijbuit uitvaren zonder van een bestelling (aanstelling, commissie) van den Admiraal-Generaal te zijn voorzien (art. 5).

Evenals volgens de vroegere ordonnanties van Karel V en Philips II, had de Admiraal-Generaal het recht op één tiende deel van de buit- of prijsgelden (art. 22).

Duidelijker dan in 1563 zijn thans de bepalingen geredigeerd, welke de jurisdictie van de admiraliteitscolleges regelen.

Artikel 3 wijst aan deze raden toe de kennisneming, rechtspraak en jurisdictie over:

- a. alle buiten en prijzen, welke door de oorlogsschepen, van landswege of door particulieren uitgerust, en op bestelling van den Admiraal-Generaal uitgevaren, zijn verkregen;
- b. alle kwesties en geschillen, welke daarover tusschen de oorlogsschepen of kaapvaarders onderling mochten rijzen;
- c. zeerooverijen;

¹⁾ Men leze hierover De Jonge, Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen I, p. 171—192 en Elias, Schetsen van ons Zeewezen I, p. 9—37.

²⁾ Voor een uitvoeriger beschouwing dezer Instructie leze men De Jonge, Zeewezen I, p. 191 e.v. en Elias, Schetsen van ons Zeewezen I, p. 37—41. De Instructie van 1597 zelf in Recueil Zeezaken I, p. I e.v.

- d. alle misbruiken en misdaden, aan boord bedreven en *waarvan de kennisneming en berechting niet aan de scheepskapiteinen toekomt*;
- e. welverstaande, dat de delicten, buiten scheepsboord gepleegd en niet zijnde militaire vergripen, afgedaan en berecht mogen worden door de magistraten, officieren en rechters van de steden of plaatsen, binnen wier jurisdictie de strafbare feiten zijn gepleegd of binnen wier rechtsgebied de delinquenten zullen worden aangetroffen;
- f. alle kwesties en geschillen ter zake van fraudes en overtredingen van de plakkaten op de convooien en licenten.

Volgens artikel 50 spreken de Admiraliteitscolleges recht in hoogste instantie en zijn hunne vonnissen voor directe executie vatbaar. Alleen, indien bij een civiel geding de waarde der goederen meer dan zeshonderd gulden bedraagt, is revisie of propositie van erreur bij de Staten-Generaal of bij den Admiraal-Generaal mogelijk, indien het verzoek daartoe binnen een jaar na dato van het vonnis wordt ingediend.

Wij hebben hierboven gezien, dat aan de rechtspraak van de Admiraliteitsraden is onttrokken de kennisneming en berechting van aan boord gepleegde misdrijven, welke door de scheepskapiteins met hunne krijgswraden worden berecht. Helaas ontbreekt een nadere en meer positieve aanduiding, welke deze laatste misdrijven dan wel zijn. Wij kunnen veilig aannemen, dat dit geen andere misdrijven zijn dan die, welke vallen binnen de grenzen van de discipline van oorlog, vervat in de reeds meer genoemde en hierna nog uitvoerig te behandelen Artikelbrieven.

In afwijking van de Ordonnantie op de Admiraliteit van 1563 (artikel 21) is in de Instructie van 1597 zelfs geen sprake van een machtiging aan den Admiraal-Generaal tot het maken dier „regulen en zee-ordonnanties”. Uit de practijk is echter bekend, dat het maken en arresteeren dier Artikelbrieven in diverse gevallen door de Staten-Generaal aan Prins Maurits als Admiraal-Generaal werd overgelaten. De latere generale Artikelbrieven, zooals die van 1629 en 1636, werden echter wel degelijk door de Staten-Generaal gearresteerd.

De rechtspraak aan boord van een oorlogsschip geschiedde door den kapitein met zijn voornaamste officieren, welke tezamen

den scheepsraad of krijgsraad vormden. Voorts bevond zich op elk schip een provoost, die de misdadigers in hechtenis moest nemen en in bewaring stellen, bij de berechting conclusie nemen en ten slotte het vonnis executeeren. Waren er meerdere schepen in een vloot of smaldeel bijeen, dan was er overigens dikwijls een speciale advocaat-fiscaal, die naast de uitoefening van de functie van openbaar aanklager berichten moest inwinnen over mogelijke ongeregelheden, samenzweringen en andere misstanden aan boord ¹⁾.

Uit diverse gevallen blijkt, dat er op deze wijze tal van vonnissen op de oorlogsschepen zijn geveld en uitgevoerd. Daarnaast dient echter te worden opgemerkt, dat deze scheepsraden ten tijde van de Republiek in de praktijk dikwijls een „papieren instituut” bleken te zijn en de misdrijven, aan boord bedreven, door de Admiraliteiten werden onderzocht en berecht. Wel speelt de „ordinaris krijgsraad” te Hellevoetsluis gedurende eenigen tijd een rol van meerdere beteekenis. Deze bestond uit de voor Hellevoetsluis aanwezige kapiteins der schepen van oorlog, die recht moesten doen volgens den Artikelbrief van 1636. Voorzitter van dezen krijgsraad was de luitenant-Admiraal of diens plaatsvervanger ²⁾. In dit verband wordt het dan ook duidelijk, waarom de provoosten-generaal, die soms werden aangesteld, hun standplaats meestal te Hellevoetsluis hadden. ³⁾

Na deze korte schets van de regeling der justitie voor de handels- en visschersschepen eenerzijds en de schepen van oorlog anderzijds, een schets, die niets meer wilde brengen dan een algemeen inzicht in die voor de rechtsorde op de schepen zoo hoogst gewichtige materie, moge dan nu worden overgegaan tot de bespreking van de regeling van de rechtspleging voor de vaart op Oost-Indië.

B. Voor de schepen op Oost-Indië.

Zoowel de particuliere reeders als de overheid zagen zich bij de voorbereiding der verre en langdurige tochten voor het bijzondere feit gesteld, dat het geheele scheepsvolk gedurende vele

¹⁾ Zie hierover De Jonge, Zeewezen I, p. 314.

²⁾ Zie hierover Elias, Schetsen I, p. 110.

³⁾ Zie De Jonge, Zeewezen I, p.

maanden, ver buiten de Hollandsche wateren, aan de directe rechtsmacht der moederlandsche organen zou zijn onttrokken. Men heeft deze moeilijkheid naar mijn stellige overtuiging ten volle onder oogen gezien.

Immers het disciplinair gezag der scheepsoverheden zou, zooals dat op de gewone handelsschepen door de Ordonnanties op de Zeevaart en het geldend gewoonterecht ter zee was geconstitueerd, niet voldoende zijn om de zoo noodzakelijke rechtsorde en tucht aan boord te kunnen handhaven. Van eigenlijke rechtspraak aan boord was, zooals boven bleek, geen sprake: de overtreders en misdadigers moesten ter berechting worden overgeleverd aan de betrokken organen te land. Eventueel moest de schipper een ernstig misdadiger in de boeien sluiten tot zijn terugkomst, doch zulks leverde ook geen ernstige bezwaren op, immers men was toch hoogstens eenige weken onderweg.

Hoe geheel anders stond dit met de vaart op Indië! Men kon een misdadiger toch niet veertien maanden in de boeien sluiten om hem eerst bij thuiskomst aan het gerecht over te leveren, evenmin als het mogelijk was om de overtreders en misdadigers aan boord op vrije voeten te laten en te volstaan met het noteeren hunner vergrijpen ter verdere vervolging en berechting bij thuiskomst.

Der overheid bleef in feite geen andere oplossing over dan de vervolging en berechting van de aan boord gepleegde delicten aan de scheepsbevelhebbers en hunne officieren toe te vertrouwen. Wij doen goed ons te realiseeren, dat deze toewijzing van rechtsmacht aan eenige particulieren niet vanzelf sprak, doch een bijzondere afwijking opleverde van de normale regeling op de overige koopvaardij- en visschersschepen.

Daarnaast moet te dezer plaatse reeds de aandacht worden gevestigd op de volle beteekenis dier delegatie van rechtsmacht. Immers men zou licht geneigd zijn te denken aan een regeling voor de Huishouding en Tucht, zooals wij die thans kennen voor de Nederlandsch-Indische koopvaardijsschepen uit Staatsblad 1873 no. 119. Doch de jurisdictie der rechtscolleges van de eerste schepen op Indië gaat aanmerkelijk verder: niet alleen de overtredingen en lichte vergrijpen mogen worden afgedaan, doch *alle* aan boord begane misdrijven!

Het gezag der schepen op Indië werd vanaf 1595 met een zeer

bijzondere en uiterst verantwoordelijke rechtsmacht bekleed, staande naast en boven de in wezen toch al uitzonderlijke machtspositie, die de kapitein op elk schip nu eenmaal „van nature” over het scheepsvolk uitoefent.

Wat was natuurlijker dan voor de wijze van organisatie der rechtspleging het oog te richten op de reeds daarvoor bestaande regelingen voor de schepen van oorlog?

Des te begrijpelijker was dit voor den eersten tocht in 1594 „benoorden om”, welke een onderneming van den lande was, voor rekening van Holland en Zeeland. Voor de latere particuliere reizen volgde men toen de voor deze eerste expeditie gegeven gedragslijn.

Voor een nader onderzoek naar de regeling der justitie staan ons twee soorten van voorschriften ter beschikking, nl. eenerzijds de z.g. *Artikelbrieven* en anderzijds de *Instructies* voor de scheepsbevelhebbers en hunne raden.

De Artikelbrieven houden wel voornamelijk het materieele recht in, geldend voor alle schepelingen, doch zij leggen eveneens den grondslag voor de rechterlijke organisatie aan boord en later ook, zij het in zeer grove trekken, voor de rechtspraak der scheeps- en breede raden.

De Instructies richten zich in hoofdzaak op het gestelde doel: den handel en alles wat daarmede verbonden is. Daarnaast echter treden zij op publiekrechtelijk terrein en wijzen de rechters aan boord aan.

Vanaf den beginne vertoonen deze Instructies voor de scheepsbevelhebbers en hunne raden van nature het tweeslachtig karakter, dat ook de latere Instructies van 1609, 1613, 1617 en volgende jaren voor Gouverneur-Generaal en Raden zou kenmerken: eenerzijds voorschriften voor den handel, anderzijds bepalingen en regels voor de bestuursvoering, de rechtspraak, oorlogsvoering, in het kort dus de gedelegeerde overheidstaak rakend.

De Instructies zijn dan ook, evenals de Artikelbrieven, vrijwel zonder uitzondering het resultaat van samenwerking en overleg van de overheid hier te lande en de betrokken kooplieden.

Dit contact tusschen overheid en particulier blijkt trouwens herhaaldelijk uit de stukken, welke de vaart op Indië betreffen. Het is bepaald treffend om te zien, hoe hier de gevaren van een amb-

telijk isolement bij de behandeling dier Oost-Indische zaken bewust worden vermeden en de voet wordt gezet in het gebied van praktische kennis en rijke ervaring van de vooraanstaande kooplieden. Geen negatie van deze belangrijke groep van handelaren en reeders, doch hunne doelbewuste inschakeling in alles wat om regeling vraagt. Men volgde hier, bewust of onbewust, het ruime standpunt van Karel V, die bij het tot stand brengen van de Ordonnanties op de Zeevaart van 1549 en 1551 het advies der kooplieden inwon, daarbij de beteekenis en waarde dier rechtsvoor-schriften in de praktijk verzekerd.

Bezien wij thans de voorschriften voor de regeling der justitie voor de verschillende voyages van meer nabij.

Voor den tocht uit 1594, waarbij men een noordelijken door-tocht naar Oost-Indië via China wilde beproeven, werd aan elk der scheepsbevelhebbers een Instructie meegegeven, waarvan die voor den superintendent Corn. Corn. Nay niet is bewaard gebleven, wel echter die voor Brant Ysbrantsz. en Wilhem Barentsz, welke vrijwel gelijklopend zijn ¹⁾).

Artikel I schrijft hun voor om over al het scheepsvolk goede discipline te houden op grond van den daarop gemaakten Artikelbrief. Ook al is nergens van een scheepsraad als rechtscollege gesproken, het valt niet aan te nemen, dat deze beide gezagvoerders, aangeduid met den titel van stuurman en niet van schipper, geheel alleen scheepsrol hielden; zij zullen ongetwijfeld hebben recht gesproken in collegiale samenwerking met eenige der voornaamste schepelingen.

De Artikelbrief voor dezen sloopstocht is niet teruggevonden, doch deze zal weinig hebben afgeweken van dien voor den tweeden tocht een jaar later.

Zooals bekend, had de voorname koopman Balthasar de Moucheron een grooten invloed op de voorbereiding dezer eerste noordelijke expeditie, ook al kon hij niet verhinderen, dat zij tenslotte geheel landszaak werd voor rekening van Holland en Zeeland. De Moucheron werd echter niet zonder meer uitgeschakeld. Door een contract verzekerden de Staten van Holland en Zeeland zich zijn kennis, welke moest dienen bij de voorbereiding van den tocht.

¹⁾ Deze Instructies in Werken Linschoten-Vereeniging XV, p. 194—198.

De gewestelijke Staten maakten met zijn hulp de concept-instructies klaar voor de scheepsbevelhebbers, welke bij resolutie van 16 Mei 1594 door de Staten-Generaal werden bekrachtigd ¹⁾.

De Artikelbrief voor de noordelijke expeditie van 1595 is wèl bewaard gebleven ²⁾. Voor de justitie zijn vooral van belang de artikels 4, 5, 6 en 7. Artikel 5 wijst de judicature toe aan den opperstuurman (dit is den schipper), den onderstuurman, den commies en de overige scheepsofficieren, opdat met goede orde recht en justitie over al het scheepsvolk zal worden geadministreerd. Alle zaken, welke gedurende de reis mogen voorvallen, zullen aan de hand van den Artikelbrief berecht moeten worden. Van deze rechtspraak worden dus geene delicten uitgezonderd. Een bepaald aantal leden van dit rechtscollege is niet voorgeschreven. Artikel 6 raakt, zij het ook zeer summierlijk, de rechtspleging zelf: tot het houden van justitie zal steeds, waneer zulks noodig is, de „Banck gespannen worden” door den opperstuurman, die zich eerst, evenals de overige leden van het rechtscollege, „rechtelyck sullen informeren op de ghelegenheit van de voorgevallen saecken, ende na rype deliberatie sententieren, soo syluyden in recht, reden en goede conscientie in conformité van desen onsen Articul-Brief bevinden sullen te behooren”.

De gezamenlijke mederechters worden thans in de artikels 13, 14, 21, 22 e.a. als „Scheepsraad” aangeduid, waarbij vrijwel steeds sprake is van den opperstuurman *en* den Scheepsraad. Wij moeten dit naar mijn gevoelen echter niet zoo opvatten als zou de opperstuurman dus buiten den Scheepsraad staan, doch veeleer in dien zin, dat de opperstuurman ook lid daarvan is en tevens voorzitter.

Artikel 4 draagt den provoost op om te zorgen, dat de Artikelbrief goed wordt onderhouden en nagekomen. Dit houdt niet alleen het preventief toezicht in, doch stellig ook het aanbrengen van eventueele delicten, ook al wordt zulks niet met zooveel woorden vermeld. Artikel 7 belast den provoost met de onverwijld executie van de vonnissen.

¹⁾ Zie over de formeele bemoeienis van de Staten van Holland en Zeeland en van de Staten-Generaal met dezen tocht: Van der Chijs, Stichting, p. 26—28 en Werken Linschoten-Vereeniging VIII, p. LXIV en LXV.

²⁾ Deze Artikelbrief van 1595 voor den tocht naar het Noorden in Van der Chijs, Geschiedenis der Stichting, van de V.O.C., Bijlage I en in Werken Linschoten-Vereeniging XV, p. 211—217.

De Instructie voor Brant Ysbrantss. bevat niets anders ten aanzien van de justitie dan de last om goede discipline te houden over al het scheepsvolk, volgens den Artikelbrief daarop gemaakt. De overige artikelen betreffen de leiding aan boord, de vaart zelve en den handel ¹⁾).

De formeele overheidszorg voor de regeling der justitie aan boord van de schepen dier noordelijke expeditie vond dus hoofdzakelijk plaats in den Artikelbrief, welke door Prins Maurits den 16den Mei 1595, tegelijk met de Instructies voor de schippers, werd gearresteerd.

Voor de „Eerste Schipvaart” op Oost-Indië van 1595, waarvan de voorbereiding, althans wat betreft de formeele overheidsbemoeyenis daarmede, juist tusschen de beide eerste noordelijke tochten valt, wordt de justitie eveneens geregeld bij den Artikelbrief en de Instructies, speciaal daarvoor gemaakt ²⁾).

Het spreekt vanzelf, dat men te rade ging bij de regeling voor die noordelijke expedities, ook al betrof het thans een delegatie van rechtsmacht aan zuiver particuliere scheepsoverheden. De formuleering en de artikelverdeeling vertoonen wel eenige verschillen, doch de grondslag der regeling blijft volkomen gehandhaafd.

Artikel IV ordonneert op elk schip een provoost, opdat alle wanorde geweerd en een behoorlijke justitie geadministreerd zal worden. De provoost zal alle overtreders van den Artikelbrief moeten straffen, d.w.z. de sententies executeeren nadat over de misdaad door de schippers „den bank is gespannen”. De schippers zullen n.l. met de commiezen en (overige) scheepsofficieren de judicature over de delicten hebben, opdat niemand wordt gestraft zonder dat hij vooraf behoorlijk is verhoord. Het vonnis mag eerst worden gewezen na goede informatie en rijpe overweging.

Zoo wordt een groote rechtsmacht aan den generalen Scheepsraad dezer particuliere koopvaardij-schepen geschonken, het wel en wee van alle schepelingen volledig aan de zorgen van schippers en officieren toevertrouwd. Men doet dit noodgedwongen,

¹⁾ Deze Instructie in Van der Chijs, Stichting, Bijl. I, in extenso in Werken Linschoten-Vereeniging XV, Bijl. VI A.

²⁾ De Artikelbrief van 1595 in De Jonge, Opkomst I, p. 204—212.

zeker, doch wellicht ook met vertrouwen in de keuze der gezagvoerders, zij het ook niet zonder den vinger waarschuwend en vermanend op te heffen: vonnist niet dan na goede informatie en rijp beraad! ¹⁾)

Zooals reeds boven werd uiteengezet, bestond er in de 16de eeuw rechtspraak aan boord der oorlogsschepen over misdrijven en overtredingen van de krijgsdiscipline ter zee, uitgeoefend door den Krijgsraad of Scheepsraad met behulp van een provoost. Begrijpelijkerwijs volgde men thans voor de vaart op Indië dit voorbeeld, ook al gold het hier geen schepen van oorlog. In dien zin moeten wij dan ook het slot van artikel IV lezen: wie in de boeien wordt gesloten, die moet den provoost het z.g. sluitgeld betalen, op de wijze, zooals dat op de schepen van oorlog gebruikelijk is.

Deze Artikelbrief van 1595 werd op 16 Januari door Prins Maurits te Den Haag vastgesteld.

„Alhoewel by den artyckelbrieff by Syn Exc^{ie}. tot onderhoud van alle goede ordre ende discipline op die schepen, verscheyden poincten syn gestatueert, so hebben nochtans die van't collegie ende Compagnie van verre, tot voorcomminge van alle misverstanden noodich geacht, een scheepsraet te ordineren om op alle voorvallende swaricheyden ende occurentien voorsien te moegen worden, by dewelcke die saecken in dese instructie vervat, beleydt sullen worden in voege hyer naer volgende”.

Aldus luidt de inleidende alinea van de Instructie voor den Scheepsraad van 1595, waarnaar de leden van dien raad zich gezamenlijk doch ook een ieder op diens eigen schip moesten richten ²⁾). Wij kunnen uit deze alinea twee belangrijke punten afleiden en wel allereerst dat deze Instructie het resultaat was van overleg tusschen overheid en particulier, in casu het Admiraliteitscollegie en de Bewindhebbers van de Compagnie van Verre. Dit verdient alleszins te worden gememoreerd, immers de onderteekening dezer Instructie door de Bewindhebbers zou ten onrechte de gedachte kunnen doen veld winnen, dat deze op eigen ge-

¹⁾ Doch hoe werd dit vertrouwen beschaamd! Denken we alleen aan de ellende, welke voortvloeide uit de twisten tusschen Cornelis de Houtman en Gerrit van Beuninghen! Zie hierover Mollema, De Eerste Schipvaart, p. 38 en 91—117.

²⁾ Deze Instructie voor den Scheepsraad van 1595 in De Jonge, Opkomst I, p. 212—215.

legenheid en op eigen gezag was vastgesteld, hetgeen aan haar beteekenis afbreuk zou hebbengedaan. In de tweede plaats moeten wij uit deze inleidende paragraaf afleiden, dat thans principieel tot de instelling van een specialen scheepsraad wordt overgegaan en het bestaan daarvan niet meer alleen incidenteel blijkt uit eenige artikels van materieel recht uit den Artikelbrief.

Voor de samenstelling van den Scheepsraad als rechtscollege over de geheele vloot, evenals ook voor de regeling van het voorzitterschap en de wijze van stemmen, geeft de Instructie nadere voorschriften:

- 1°. Wanneer algemeene justitie zal worden gehouden, dan zal de Scheepsraad op het schip van Jan Meulenaar, den schipper van de Mauritius, zitting houden.
- 2°. In den Scheepsraad zullen zitting hebben de vier commiezen, de vier schippers en de overige in den Artikelbrief genoemde scheepsofficieren. In zaken betreffende de zeevaart zal Jan Meulenaar en in die betreffende den koophandel Cornelis de Houtman het voorstel doen en ook de eerste stem uitbrengen, waarop bij meerderheid van stemmen zal worden beslist. Indien echter tot tweemaal toe een gelijk aantal stemmen wordt verkregen, dan zal in zulk een geval de stem van dengeen, die het voorstel deed (dus of Meulenaar of De Houtman) voor twee stemmen gelden¹⁾.

Een nadere aanduiding van de mede zitting hebbende „scheeps-officianten” ontbreekt dus helaas ook in de Instructie. Men wil blijkbaar aan het beleid van den schipper overlaten, wie naar zijn oordeel en naar scheepsgebruik daartoe behooren.²⁾

¹⁾ Zie over dezen Scheepsraad ook N. Mac Leod, De O.I. Compagnie als zeemogendheid in Azië, dl. I, p. 3—4.

²⁾ Rouffaer verstaat onder scheepsofficianten hoofdzakelijk degenen, die de beide kombuisbakken op een schip vormden: De Eerste Schipvaart II, p. 362 noot I (Werken Linschoten-Vereeniging XXV). Terecht merkt Schmitz op, dat men er thans de *onderofficieren* mee zoude bedoelen, zooals de hoogbootsman, schieman, kwartiermeester, bottelier, konstabel, bosschieter (= kanonnier): Rechtshistorische Bijdragen enz., p. 50 noot I. Dit correspondeert met de opgave van Nicolaus de Graaff in diens Oost-Indise Spiegel (W.L.V.XXXIII), p. 60-61. De Graaff behandelt echter blijkbaar de samenstelling van den Breeden Raad voor het geval een schip op zichzelf vaart en niet in een vloot of eskader. Immers, zoo zegt hij, in gevallen van zware misdrijven, wordt de Scheepsraad uitgebreid met den hoogbootsman, konstabel, schieman en soms den kwartiermeester. De eigenlijke „officieren” vormen dus in beginsel den gewonen Scheepsraad, dit zijn

Zooals later het begrip *Scheepsraad* zich ontwikkelde, moet daarbij gedacht worden aan een college, welks rechtsgebied samenvalt met één schip en waarvan voorzitter en leden zijn de schipper en scheepsofficieren van dat ééne schip. Daarnaast ontwikkelde zich het instituut van een z.g. *Breeden Raad* voor een vloot van eenige schepen. Doch deze differentiatie kennen wij in 1595, althans voor de vaart op Indië, nog niet: de generale Scheepsraad van toen was de Breede Raad (inclusief de eigenlijke Scheepsraad vanaf 1598) in volgende jaren.

Is mijn conclusie juist, dan was er in 1595 nog geen rechtspraak aan boord der schepen afzonderlijk, evenmin als een eigen en afzonderlijk rechtscollege. In zoverre is de naam van Scheepsraad in 1595 misleidend. Men houdt blijkbaar „generale justitie” voor alle schepen tegelijkertijd, in casu op het voornaamste schip, dat waarop De Houtman commies is.

Deze conclusie vindt bevestiging in eenige resoluties van den algemeenen Scheepsraad. Zoo hebben wij de resolutie van den „vollen” Scheepsraad der vier schepen inzake de tenlastelegging aan Cornelis De Houtman, dat hij den schipper Jan Meulenaar zou hebben vergiftigd, gedateerd 29 December 1596¹⁾. Voorts bleef bewaard een afschrift van de resolutie van den „generalen” Scheepsraad van 28 Februari 1597, genomen op verzoek van Gerrit van Beuningen tot verlichting van zijn gevangenisstraf²⁾.

De volgende scheepstocht op Oost-Indië vindt in Maart 1598 plaats, thans niet vanuit Holland, doch vanuit Zeeland, uitgereed door de compagnie van De Moucheron. Ook hier brengt de Artikelbrief den grondslag van de regeling der justitie, welke als gewoonlijk door Prins Maurits was gearresteerd³⁾.

dan de schipper, de koopman, de opperstuurman, de onderkoopman en de onderstuurman, hetgeen voldoende is om dit rechtscollege, dat van 1603 af uit 5 leden bestond (vergelijk hierachter blz. 121—122) voltallig te doen zijn. Voor de definitieve samenstelling van de Breede en Scheepsraad in 1742 zie men hierachter de blz. 125. De Ordonnantie van 1681 van Lodewijk XIV onderscheidde eveneens de scheepsofficieren in *officiers majors* en *officiers mariniers*, dus officieren en onderofficieren; zie hierover Van der Leeuw, *Over de Tucht*, p. 12 noot I. Zie over de samenstelling van den Scheepsraad op de gewone koopvaardij-schepen verder A. A. van der Mersch, *De Scheepsraad*, p. 91—94.

¹⁾ Zie Mr. Bijlsma, *Archieven Compagnieën 1594—1603*, no. 10; deze resolutie gereproduceerd en gedrukt bij Rouffaer en IJzerman, *De Eerste Schipvaart II*, p. 328—329.

²⁾ Zie Mr. Bijlsma, *Archieven* no. 12.

³⁾ Deze Artikelbrief bevindt zich in het Archief te Veere.

Cornelis de Houtman is van dezen tocht de voornaamste figuur en wordt in zijn „Instructie ende Memorie”¹⁾ tot „generael” over de beide schepen, de Leeuw en de Leeuwijn, aangesteld. Hem wordt een „Raet” toegevoegd, bestaande uit de beide principale commiezen en de twee scheepskapiteins. Geen veelhoofdige leiding dus als in 1595, doch een éénhoofdige, aan wie een raadscollege is toegevoegd voor de beslissing van de voornaamste zaken en het houden van justitie²⁾.

Wederom geen afzonderlijke rechtspraak op elk schip, doch de opperbevelhebber zal als het noodig is „eenich criminel te justiceeren, jae self wanneer (hij) in civile saecken (zal) willen justice doen” zijn Raad bijeen moeten roepen en daarbij voegen de twee subalterne commiezen, de schippers, stuurlieden, hoogbootslieden en ten slotte alle andere „scheepsofficianten”, welke hij daartoe bekwaam zoude achten. Deze Raad bestond dus minstens uit 12 leden en den opperbevelhebber, een naar mijn gevoelen voor een rationeele rechtspleging stellig te royaal opgezet college. Bijzondere opmerking verdient nog, dat de „generael” den Scheepsraad niet alleen moest bijeenroepen voor de behandeling van de zware misdrijfzaken, neen, hij moest zulks evenzeer doen voor het be-rechten van de lichtere vergrijpen en overtredingen en deze laatste dus niet „ondershands” laten afhandelen op de schepen afzonderlijk, buiten den Scheepsraad om. Zóó moeten we de zinsnede opvatten „self wanneer (hij) in civile saecken (zal) willen justice doen” immers het woord „civille” duidt hier niet op ons begrip civiel, burgerrechtelijk, zooals wij licht geneigd zouden zijn te veronderstellen. Men verstond te dier tijde onder *civiele vergrijpen* de kleine misdrijven en overtredingen, waarop een geldboete of lichte lijfstraf was gesteld³⁾.

¹⁾ Deze Instructie in de Jonge, Opkomst, p. 222—226.

²⁾ Zooals bekend, was over de „Eerste Schipvaart” geen éénhoofdig gezag gesteld, doch was de Scheepsraad soeverein.

³⁾ Volgens Joost de Damhouder, *Practycke in Criminele Saken*, Rotterdam 1660, p. 4, worden de delicten onderscheiden in *capitale* en *niet-capitale*. De eerste straft men „capitalijck of lyvelijck” met de doodstraf of zware lijfstraf, met eeuwige verbanning of met confiscatie van de bezittingen; de niet-capitale met een geldboete of met een lichte lijfstraf (met „eenige cleyne puntie corporelle”, zooals er letterlijk staat). Het is de tweeerlei procesvoering voor deze twee hoofdgroepen van delicten, die de aanduiding met „civiel” van de niet-capitale introduceert: een strafproces wordt nl. crimineel (capitaal) dan wel civiel (niet-capitaal) ingesteld. Crimineele processen zijn die, waarbij als hoofdstraf een capitale straf

De regeling van de justitie voor de groote vloot van niet minder dan acht schepen, uitgereed door de z.g. Oude Oost-Indische Compagnie te Amsterdam, en in Mei 1598 onder den Admiraal Jacob van Neck uitgeiland, vertoont reeds vastere trekken.

Het eerste artikel van den Artikelbrief voor dezen tocht¹⁾ machtigt de Bewindhebbers om voor zoover betreft de regeling van de justitie, den koophandel en andere aangelegenheden een bijzondere Instructie te maken, voor de naleving waarvan de Admiraal en andere daarbij betrokkenen onder eede zullen worden verbonden.

Het vierde artikel van den Artikelbrief brengt een dergelijke verheldering en tevens ook principieele wijziging van de rechterlijke organisatie, dat ik dit gewichtige voorschrift hier in zijn geheel laat volgen:

„Ende op dat alle disordre soude mogen geweret ende goede justitie geadministreert worden, so es op ijeder schip een Collegium van seven rechters geordonneert, met volcomen macht om in alle civile ende cleyne misbruijcken te sententieren, justitie te administreren ende rechte doen, mitsgaders een secretaris om alle sententien te registreren, als oock een provoost om alle overtreders in d'ijzers te setten, tegens henluijden in civile saecken te procederen²⁾ ende conclusie te nemen; ende belanghende capitale ofte halssaecken, sullen bijden fiscael aangebracht²⁾ ende bij den Admiraal ende synen breeden Raedt, mitsgaders t'Collegium van justitie des scheeps, daer de misdadige onder sorteert, affgedaen ende berecht worden, alles na vermogen d'voorz. Instructie ofte de naemaels bij den Admiraal ende synen breeden Raedt gemaect

op het delict staat, civiele processen die, welke misdrijven behandelen, waarop „boete, breucke oft andere Civile punitie" is gesteld. Men zie over het begrip „civiele misbruiken" verder Dr. Schmitz, *Rechtshistorische Bijdragen*, p. 51, 259—260; Dr. J. de Hullu, *De Handhaving der Orde en Tucht op de schepen der Oost-Indische Compagnie in Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, deel 67, p. 516 en J. Keuning, *De Tweede Schipvaart*, p. LXXXIII (*Linschoten-Vereeniging XVII*).

¹⁾ Deze Artikelbrief voor de vloot van Van Neck berust in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, Aanwinsten 1893 No. 29a; gedrukt in *Werken Linschoten-Vereeniging XLII*, Bijlage 24.

²⁾ Het strafproces vindt dus blijkbaar steeds extraordinair plaats, d.w.z. dat de provoost (fiscaal) het proces ambtshalve instelt; zie hierover Joost de Damhouder, *Practycke in Criminele Saken*, p. 5, doch vooral Mr. Dr. P. van Heynsbergen, *Het inquisitoire proces, Intreerede Groningen 1927*, p. 9 e.v. en van denzelfden auteur: *De pijnbank in de Nederlanden*, p. 61 e.v.

sal worden; welcke sententie bij den provoost sonder simulatie ofte dilaj¹⁾ sullen worden geexecuteert;....."

Zooals wij konden lezen, brengt dit artikel 4 veel nieuws. Allereerst dan een vast college van 7 rechters op elk schip, zij het ook alleen bevoegd in de „civiele zaken”, welke wij dus nu met overtredingen en lichte misdrijven zouden aanduiden. Practisch brengt dit een groote verbetering, immers nu kunnen die kleine zaken vlot worden afgedaan, terwijl men vroeger moest wachten totdat alle schepen bijeen waren voor het houden van „generale justitie” door den toenmaligen algemeenen Scheepsraad.

Dan in de tweede plaats de toewijzing van de zware misdrijven (dit zijn de capitale en halszaken, dus die, waarop zware lijfstraffen of de doodstraf was gesteld) aan den Admiraal en den Breeden Raad tezamen met het betrokken scheepscollege (den nieuwen en werkelijken Scheepsraad). De Breede Raad is voor de vaart op Indië een nieuw instituut.

In de derde plaats de aanstelling van een secretaris op elk schip tot het registreeren van de vonnissen en uitspraken van den (nieuwen) Scheepsraad. Een provoost hadden wij vroeger ook reeds op elk schip.

Zonder eenigen twijfel heeft dit vierde artikel meer systeem en een meer rationeele rechtsbedeeling aan boord gebracht, waarop in de toekomst veilig kon worden voortgebouwd.

Daarnaast is van belang artikel 34, dat er tegen wil waken, dat niemand zijn gerechte straf ontgaat. Al degenen, die over bedreven misdrijven niet berecht of gestraft waren, moesten bij terugkomst van de schepen aan den bevoegden plaatselijken rechter hier te lande worden overgeleverd. Dit moet zoo worden verstaan, dat de Admiraal bevoegd is om over *alle* zaken justitie uit te oefenen, zonder dat iemand zal mogen *eischen* om voor een anderen (zijn gewonen „dagelijkschen”) rechter in het moederland te worden getrokken.

Artikel 37 verschafft echter den Admiraal een „forum privile-

¹⁾ Dit wil zeggen, dat de verdachte zich staande de zitting moet verdedigen, zonder dat hem daartoe eenige dagen bedenktijd mag worden gegeven; dit correspondeert ook geheel met het feit, dat alle zaken ambtshalve worden aangebracht. Vergelijk met Joost de Damhouder, p. 43.

giatum" ¹⁾): indien hij zich misdraagt of aan een vergrijp schuldig maakt, dan zal hij voor de justitie hier te lande, dus voor zijn normalen rechter, worden getrokken en niet gedurende de reis worden berecht en gestraft.

Van de hun in artikel I van den Artikelbrief verleende machtiging tot het maken van een Instructie voor Admiraal en raden hebben de Bewindhebbers een waardig gebruik gemaakt: de formeele regeling van regeering en justitie voor deze „tweede schipvaart” staat op een aanzienlijk hooger plan dan die voor den eersten tocht in 1595, van wier in de practijk gebleken onvolkomenheden men nu een dankbaar gebruik kon maken.

Het resultaat was de „Instructie voor den Admiraal ende breeden Raedt, bestaende in ses personen, te weten den Admiraal Jacob Corneliss. van Neck, vice Admiraal Wybrant Warwyck, ende Jacob Heemskerck, Jan Janss. Carel, Schipper Gouert Janss., Schipper Cornelis Janss, als Raden ²⁾).

De Admiraal is permanent voorzitter van den Breeden Raad en brengt het eerst zijn stem uit, terwijl deze steeds voor twee stemmen geldt; dan volgt de vice-Admiraal, de twee raden-kooplieden en ten slotte de beide raden-schippers. Alle zaken worden bij meerderheid van stemmen beslist en uit naam van en door den Admiraal geëxecuteerd (paragraaf 2 van de Instructie).

Het bijeenroepen of vergaderen geschiedt op bevel van den

¹⁾ Dit is ietwat paradoxaal, immers ten slotte is de rechtspraak aan boord de bijzondere, tijdelijke jurisdictie en de rechter hier te lande juist de normale judex vóór en na het dienaarschap bij de Compagnie.

²⁾ Deze Instructie in Werken Linschoten-Vereeniging XLII, Bijlage 23. Het aantal leden van den Breeden Raad hield hier dus geen verband met het aantal schepen van de vloot, dat 8 bedroeg. Men heeft dit echter wel eens op een dergelijke wijze geregeld, zoo b.v. voor de vloot van Van Warwijck. Diens Instructie van 23 April 1602 luidt o.a.: „Op elck der veertien schepen sal wesen een raatspersoon van 't collegie des breeden raats ende sullen by den admiraal, mitsgaders de veertien raden, maeckende een collegie van 15 personen, alle saecken, vervat inde instructie voor den breeden raat, gearresteerd en afgehandelt werden” (zie deze Instructie voor van Warwijck in Dr. Stapel, Pieter van Dam, boek I, deel I, p. 23). — Naderhand waren leden: alle commiezen, schippers, ondercommiezen en opperstuurlieden; in krijgsgzaken echter in stede van de onderkooplieden en opperstuurlieden de sergeanten, corporaals of andere officieren. Vergelijk ook met par. 1 Instructie Breede Raad van 1617, opgenomen in A.R.A., Koloniaal Archief no. 451, fol. 74—78.

Admiraal, die ook de propositie doet van alle zaken (paragraaf 3).

Alle „capitale ofte criminele saecken”, dus de zware misdrijven, over de geheele vloot worden door den Breeden Raad tezamen met den Scheepsraad van het schip, waarop de misdadiger thuis hoort, berecht en wel op het admiraalsschip (par. 2).¹⁾

Tot het executeeren en doen executeeren van de resoluties en vonnissen van den Breeden Raad, zal elk lid daarvan zich op bevel van den Admiraal daarheen moeten begeven al waar zulks van noode is, ook om op andere schepen eventueel te helpen bij het administreeren der justitie (par. 19).

Steunende op artikel 34 van den Artikelbrief voor deze vloot, verleent paragraaf 24 aan den Breeden Raad „wetgevende” bevoegdheden, n.l. tot het maken van eenige nieuwe artikels ter aanvulling van den Artikelbrief.

Naast den Breeden en Scheepsraad is in de zoeven behandelde instructie nog sprake van den Privé Raad, doch welke raad dit verder is, kunnen we daarin niet lezen, terwijl de stellig ook daarvoor gemaakte speciale instructie niet is bewaard gebleven. Wij kunnen hiervoor echter zonder eenig risico te rade gaan bij de uitrusting van de vloot van 5 schepen, welke in 1601 onder den Admiraal Wolphert Harmensz. naar Oost-Indië uitzeilde en was uitgereed door dezelfde Oude Oost-Indische Compagnie. Voor deze voyage levert ons het Algemeen Rijksarchief zoowel de instructies voor den Breeden Raad, den Privé Raad als den Scheepsraad²⁾.

De Instructie voor den Breeden Raad is practisch gelijkkluidend aan die voor de vloot van Van Neck, zoodat wij daar verder niet bij behoeven stil te staan³⁾.

De Instructie voor den Admiraal en diens Privé Raad leert ons, dat dit college uit slechts 4 personen bestaat, te weten: den Admiraal zelf, die altijd present zal zijn, een koopman, een schipper en den fiscus⁴⁾.

Volgens paragraaf 3 mag de Privé Raad alle zaken behandelen,

1) Vergelijk par. 8 van de Instructie van 1617.

2) Hierachter opgenomen als Bijlagen XIII, XIV en XV.

3) Zie mijn Bijlage XIII.

4) Zie mijn Bijlage XIV.

welke buiten de Instructie voor den Breeden Raad vallen, waaruit dus naar mijn gevoelen valt af te leiden, dat de justitie buiten het arbeidsveld van dezen kleineren raad valt.

Wel echter moeten de leden van dezen Privé Raad op bevel van den Admiraal op andere schepen gaan om eventueel met het administreeren der justitie te assisteeren (par. 7).

Wij doen m.i. het eenvoudigste dezen Privé Raad naar den letter als een particulier college van advies en bijstand van den Admiraal te beschouwen, waarvan de leden deel uitmaken van de voornaamste autoriteiten van het admiraalschip. De omstandigheden kunnen zich ongetwijfeld voordoen, dat elke gelegenheid, om den uit personen van alle schepen bestaanden Breeden Raad bijeen te roepen, ontbreekt, in welke omstandigheden de beteekenis en waarde van dien Privé Raad eerst in het bijzonder tot zijn recht komt. Zoo staat b.v. het nakomen en opvolgen van de commissies of patenten van Prins Maurits ter beslissing van den Privé Raad, tenzij er tijd en gelegenheid is om den Breeden Raad bijeen te roepen, in welk geval zulks ter beslissing staat van laatstgenoemd college (par. 9).

Wij hebben ons bij het bespreken van den Breeden Raad hoofdzakelijk beperkt tot die paragrafen van de Instructie daarvan, welke de rechtspleging raken. Publiekrechtelijk vormen die alinea's ook het voornaamste gedeelte. Doch daarnaast geven de Instructies zeer belangrijke voorschriften en richtlijnen voor de „regeering” van de vloot, het aandoen van havens en ververschingsplaatsen, het drijven van koophandel, het sluiten van contracten, accoorden en verbintenissen met koningen, gouverneurs en andere overheden, en dergelijke zaken meer.

Rest ons thans voor de voyage uit 1601 de bespreking van de Instructie voor den Scheepsraad, welke eveneens is bewaard gebleven, de „Particuliere Instructie voor elck schip besonder daer naer sij henluyden in het administreeren van de civiele justitie sullen reguleren”¹⁾.

Volgens paragraaf 1 bestaat dit rechtcollege, evenals voor de schepen van Van Neck uit 1598, uit 7 leden²⁾, te weten den Ad-

¹⁾ Zie mijn Bijlage XV. Zie verder voor de Instructie voor den Scheepsraad uit 1617: A.R.A., Koloniaal Archief no. 451, fol. 79—81.

²⁾ Later uit 5 leden; zie bijv. art. 1 Instructie Scheepsraad van 1617.

miraal, opperkoopman, schipper, stuurman, hoogbootsman, schieman en den kwartiermeester, onder wien de delinquent ressorteert. Aangezien de hierbesproken instructie toevallig het admiraalsschip de Oud-Amsterdam betreft, was hier de Admiraal voorzitter. Op andere schepen is dat de opperkoopman. Deze personen zullen hun stem uitbrengen in de volgorde, zooals zij zijn genoemd.

De Admiraal (casu quo de opperkoopman) zal gedurende de geheele reis het voorzitterschap bekleeden, terwijl hij eveneens de vergaderingen en zittingen uitschrijft. (par. 2). Ook zal de Admiraal op de andere schepen den Scheepsraad mogen presideeren, dan wel iemand uit den Breeden of Privé Raad daartoe zenden (par. 3).

De bevoegdheid van den Scheepsraad wordt bij paragraaf 4 geregeld: de berechting van alle „civiele” misdrijven en overtredingen, echter met uitzondering van die, welke door twee leden van den Scheepsraad, door den Admiraal of iemand van den Breeden of Privé Raad geacht zullen worden alleen „crimineel ofte capitael” te zijn. Deze laatste zullen dan op de gewone wijze worden berecht door den Breeden Raad met den betrokken Scheepsraad, terwijl de executie zal plaats vinden op het schip van den misdadiger of op de plaats, welke de Admiraal en zijn Breede Raad bevelen ¹⁾).

Wat de *rechtspleging* betreft, schrijft paragraaf 5 voor, dat de provoost van het schip aanklager en vervolger zal zijn in de civiele misbruiken en wel nadat „hij hem opt delickt behoorlyck sal hebben geïnformeert”. Voor de zware misdrijven moet de fiscaal der vloot deze functies vervullen. Hieruit blijkt, dat men bij de justitie aan boord de extra-ordinaris-procedure, dus het inquisitoire proces, volgde, en niet het ordinaris-proces of accusatoir proces, waarbij een aanklager is als in een gewoon civiel proces ²⁾). Men sluit hier-

¹⁾ Deze paragrafen 1—4 stemmen geheel overeen met de gelijkgenummerde van de Instructie voor den Scheepsraad uit 1617.

²⁾ Zie over de procesvoering ten tijde van de Republiek, Mr. Dr. P. van Heynsbergen, *De Pijnbank in de Nederlanden*. Groningen 1925. p. 61 e.v. en diens *Intreerede*, Groningen 1927, p. 9 e.v.; Mr. A. F. Zwaardemaker, *De interjurisdictioneële verhoudingen in het Strafrecht van de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, in het *Tijdschrift voor Strafrecht*, deel XLIX afl. 3 p. 230—231 en van de oudere juristen vooral Mr. Bavius Voorda, *De Crimineele Ordonnantien*, de hoofdstukken I en II.

bij dus aan bij de in de practijk veelal tot regel geworden inquisitoire procesvoering ten tijde van de Republiek.

Aangezien het meerendeel der leden van de rechtscolleges aan boord dikwijls uit analphabeten, althans uit zeer weinig ontwikkelde lieden bestond, behoeft het geen nader betoog, dat de strafprocedure veelal geheel dreef op de kennis en bekwaamheid van den provoost of den fiscaal. Men heeft dezen dan ook vrij spoedig van een speciale Instructie voorzien, die naderhand aan de provoosten van elk schip werd medegegeven. Het is hier de plaats om op deze „Instructie voor den fiscael der Oostindische schepen” van 1607 nader in te gaan¹⁾. Deze bestaat uit 28 paragrafen (gevolgd door twee formulieren van verhoor, „interrogatoriën”), welke, in het origineel ongenummerd zijnde, door mij gemakshalve met een opvolgend cijfer worden aangeduid.

De eerste paragraaf verklaart den Artikelbrief tot het „principaal fundament” van den fiscaal, waarop hij zijn eisch en conclusie moet stellen.

De paragrafen 2—8 zijn den fiscaal tot leidraad in geval van *doodslag*. Als iemand zich n.l. „verloopt — dat Godt de Heere wil verhoeden — met een dootslagh”, dan moet de fiscaal den misdadiger terstond doen gevangen nemen en in de boeien sluiten, nagaan wie bij de misdaad tegenwoordig waren om daarvan getuigenis te kunnen verkrijgen en den Admiraal verzoeken twee rechters van den Scheepsraad aan te wijzen, voor wie de getuigen onder eede hun getuigenis moeten afleggen. Vooral moet hij deze rechters van instructie verzoeken de getuigen te verhooren, omtrent „hoe ende in wat manieren ende omme wat oorsake 't geveght of dootsteken is gekomen”. Dit verhoor geschiedt ten overstaan van den schrijver, die alles schriftelijk moet vastleggen.

Aan de hand van de getuigenverklaringen vraagt de fiscaal den verdachte nu op welke wijze en waarom hij de misdaad heeft gepleegd. Zijn verklaring en belijdenis worden terstond door den schrijver of secretaris in het z.g. „confessieboek” ingeschreven, waarna deze hem worden voorgehouden en hem wordt gevraagd, of hij

¹⁾ Zie hierover Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 568, alwaar de Instructie voor den fiscaal van 1607 is afgedrukt op de blz. 568—573; men zie over de functie van den provoost en den fiscaal en de te hunnen behoeve uitgegeven Instructies van 1607, 1622 en volgende jaren vooral Dr. de Hullu, *De Handhaving der orde en tucht*, p. 519—521.

daarbij persisteert en of zulks de waarheid is. Daarna ondertee- kent de verdachte zijn afgelegde verklaring, waarna de beide rechters met den secretaris deze confessie mede moeten ondertee- kenen. De fiscaal moet het confessieregister goed doen bewaren, opdat onbevoegden daarin geen veranderingen kunnen aanbren- gen. De mogelijkheid bestaat natuurlijk, dat de verdachte de mis- daad ontkent. Blijkt zijn schuld echter voldoende duidelijk, dan voorziet paragraaf 6 in de mogelijkheid om hem door middel van pijniging tot bekentenis te brengen¹). Er werd dus in beginsel „op de confessie” geprocedeerd, hetgeen in verband gebracht moet worden met de in het algemeen gevolgde practijk, dat men de be- kentenis van den dader noodig had om de doodstraf als in dit geval van doodslag te kunnen opleggen²). Bleef de verdachte echter ook na de pijniging zijn ontkenenis volhouden, terwijl het getuigenbewijs ook niet al te klaar en duidelijk was, dan kon volgens paragraaf 8 de fiscaal niettemin de in den Artikelbrief op doodslag gestelde sanctie eischen, doch daaraan alternatief toe- voegen, dat, indien de heeren rechters zijn conclusie om eenige reden niet mochten volgen, den verdachte alsdan „arbitralijck aan zijn lijf” met de verbeurte van zijn maandgelden en bezittingen te veroordeelen³). Bekende de verdachte, dan kon volgens paragraaf 7 zonder meer worden geëischt, dat de schuldige aan den doode zou worden gebonden en tezamen daarmede over boord gezet;

1) Zie over de tortuur in het inquisitoire strafproces vooral Van Heynsbergen, *De Pijnbank in de Nederlanden*, p. 61 e.v. en diens *Intreerede*, *Het inquisitoire proces*, p. 14 e.v. Terecht merkt Dr. de Hullu op, dat men de toepassing van pijniging ter verkrijging van een bekentenis in de op de schepen der V.O.C. ge- velde vonnissen zeer zelden vermeld vindt, zoodat het vrijwel niet is na te gaan, hoe men in den regel daarbij te werk ging. De inrichting aan boord van een schip biedt daartoe echter vele mogelijkheden! Zie hierover en ook voor eenige voorbeelden van foltering De Hullu, p. 521.

2) Zie hierover Mr. Zwaardemaker, *Het Strafrecht van de Republiek*, p. 231 en vooral Van Heynsbergen, *De Pijnbank in de Nederlanden*, p. 67—69.

3) De rechtspraak aan boord vertoont hier in paragraaf 8 een bedenkelijk karakter. Niet alleen, dat het reeds bedenkelijk is, dat men veroordeelt, ook op een door pijniging verkregen bekentenis, doch men „behelpt” zich hier zelfs met een arbitrair vonnis in een geval, waar de verdachte niet alleen, zelfs na folte- ring, blijft ontkennen, doch waarin eveneens het bewijsmateriaal zwak is. Toege- geven moet echter worden, dat het een en ander overeenstemde met de in de Re- publiek geldende practijk in het strafproces. Met recht schrijft Professor van Heynsbergen dan ook, dat de theorie van het inquisitoire proces hoog, doch de practijk laag stond: zie diens *Intreerede*, p. 15 en *De pijnbank in de Nederlanden*, p. 63.

daarenboven moest de fiscaal de verbeurte van alle maandgelden eischen, dit alles dus op grond van het betreffende artikel van den Artikelbrief¹⁾.

Bijzondere aandacht schenken de paragrafen 12—14 aan gewelddadig verzet tegen de Admiraal of andere scheepsoverheden, en voorts aan andere misdaden, welke niet met name in den Artikelbrief worden genoemd, „alsoo men qualycken kan beschrijven al wat op sulcke voyagie soude kunnen voorvallen”. Ten aanzien van de conclusie dezer delicten wordt een zware wissel getrokken op de welsprekendheid en betoogtrant van den fiscaal, vooral als de verdachten de feiten niet bekennen. Na een uitvoerige tenlastelegging en de mededeeling, dat het feit ten deele blijkt uit de overgelegde informaties, moet hij concludeeren en eischen, dat de verdachte, indien het een zwaar delict betreft „voor een oproermaecker, stuck schelms ende rabaut, ja een geweldige ende perturbateur van de vrede en eenigheyt van 't gemeene scheepsvolck, sal werden aan 't lant geseth²⁾), of driemaal of tweemaal onder de scheepskiel gehaalt te werden; enz.”. De kennelijke bedoeling van deze paragrafen is, evenals van de paragrafen 15—20, den fiscaal meerdere vrijheid te geven in de keuze en de zwaarte van de op te leggen straffen, zulks om niet letterlijk gebonden te zijn aan de in de Artikelbrieven bepaalde sancties. Men baseert deze „bewegingsvrijheid” op het ervaringsfeit, dat een begaan delict vrijwel nooit precies omvat wordt door de omschrijving in het artikel, immers „off er iemant hem verliet of vergreep, conform den artyckelbrief, soo en valt dat juyst soo effen niet als den text wel medebrenghet, want by kyven of veghten vallen veeltijts grote en onnutte woorden, waeromme den fiscaal, boven de mulcte en pene, in den artyckelbrief begrepen, nogh vryelijck magh attenteren ende eyschen, dat alsulcke verlopers nogh *arbitralijck sullen werden gecorrigeert*³⁾, andere ten exempel, opdat die van den raet ten minsten dan mogte geven vonnisse, conform den artyckelbrief, alsoo den regter gaerne den eysch by sententie wat mitigeren sal, 't welck soo valt, als den eysch wat groot gemaect is”. Aan fiscaal en rechters wordt dus wel de

¹⁾ Zie b.v. artikel 117 van den Artikelbrief van 1617, hierachter als Bijlage XVI opgenomen.

²⁾ Dus gedepoteerd!

³⁾ Cursiveering van mij.

noodige soepelheid verleend om zorg te dragen, dat de overtreders „het volle pond” aan straf wordt opgelegd. Men dient dit oogmerk het best, door als sanctie „arbitrale correctie” te stellen, welke straf hiervoor reeds eenige malen in den tekst ter sprake kwam.

Het is hier de plaats, om nader uiteen te zetten, wat wij onder *arbitrale (arbitraire) correctie* hebben te verstaan. Wij moeten deze straf in verband brengen met het in de „Ordonnantie op 't stuk van justitie binnen de steden ende ten platten Lande van Holland van den jare 1580” neergelegde grondbeginsel, dat de rechter de plicht heeft om zich bij het straffen stipt aan de wet te houden, m.a.w. die straf op te leggen, welke in het betrokken artikel is bepaald. Er komen in de Crimineele ordonnanties echter tal van bepalingen voor, waarop geen bepaalde straf is gesteld, om welke reden niet, kan hier in het midden worden gelaten. Volgens Simon van Leeuwen moeten wij nu van arbitrale correctie spreken, „so wanneer als de wet yets strafbaar stelt, ende daar by geen sekere straffe uyt en drukt, (en) deselve tot bescheydentheyt van den Regter (werd) gelaten, swaar of ligt te nemen, na de omstandigheyt der saaken ofte persoonen”¹⁾. Evenmin kan de rechter een in een artikel gestelde geldboete verzwaren, tenzij de Ordonnantie boven de geldboete, tegen de overtreders bedreigd, de clausule „ende arbitrale correctie” heeft opgenomen, waardoor aan den rechter de bevoegdheid wordt verleend, deze boete naar gelegenheid van de zaak te verzwaren „ende ook tot lijfstraffe toe uyt te rekken”²⁾. Arbitraire correctie houdt dus zoowel de mogelijkheid in tot het opleggen van een geldboete als van een lijfstraf. Er komen dan ook verschillende strafbepalingen voor, waarvan de overtreder „arbitrallyck aen den lyve” gestraft zal worden³⁾. Wij moeten onder arbitrale correctie echter in ieder geval een *niet-bepaalde straf* verstaan, waarbij in het midden gelaten kan

¹⁾ Simon van Leeuwen, Manier van procederen in civiele en criminele saaken enz. Leiden 1666, p. 150.

²⁾ Simon van Leeuwen, p. 151.

³⁾ Zooals b.v. artikel 126 van den Artikelbrief van 1617. Wij kunnen echter vermoedelijk wel concludeeren, dat arbitrale correctie *gewoonlijk* een geldboete of hoogstens een lichte lijfstraf inhoudt: vergelijk Dr. Schmitz, Rechtshistorische Bijdragen, p. 268. De te dier plaatse aangehaalde passage van Simon van Leeuwen, Proc. Crim. 6. D. fo. 160 kon ik echter niet controleeren; deze komt althans in zijn door mij aangehaald werk van 1666 niet voor.

worden, of deze nu zwaar of licht is. Wij kunnen er echter ook de *bevoegdheid* van de rechters mee aanduiden, om de misdadigers op zoodanige wijze te straffen, als zij naar omstandigheden het meest geraden achten¹⁾.

Wij keeren thans weer terug tot de Instructie voor den Scheepsraad uit 1601. De secretaris moet alle aanklachten, vonnissen en executies „pertinentlick” registreeren en door 2 leden van het rechtscollege doen onderteekenen (par. 6)²⁾.

Om den Admiraal in de gelegenheid te stellen, de zitting als president bij te wonen of zulks te doen geschieden door een lid van den Breeden of Privé Raad, moet de opperkoopman of schipper den dag vóór de terechtzitting dicht bij het admiraalsschip komen en ten teeken daarvan „de vlagghe byden craellyn boven de marse ophalen ende laeten wayen een ure lanck”³⁾.

Indien de Admiraal of in zijn plaats een gedelegeerd lid van den Breeden of Privé Raad niet vóór „zuidersonne”, dit is dus 12 uur 's middags, is verschenen, kan de Scheepsraad met de rechtzitting aanvangen en vonnis wijzen. Indien het delict echter tijdens de zitting door twee leden crimineel wordt geacht, dan moet het bovengemelde teeken, nadat de zitting is geëindigd, wederom worden gegeven, waaruit den Admiraal kan blijken, dat de Scheepsraad zich niet competent acht (par. 7)⁴⁾.

Het voorgaande samenvattend, kent de vloot uit 1601 dus drieërlei raadscolleges:

a. den Scheepsraad,
bestaande uit 7 rechters en competent in lichte misdrijven en over-

¹⁾ Van „bevoegdheid” spreken Dr. de Hullu, *De Handhaving der orde en tucht*, p. 525 en Dr. Schmitz, p. 267. Voor eenige vonnissen met arbitrale correctie verwijs ik eveneens naar Dr. de Hullu, p. 525 e.v.; zoo werd b.v. iemand veroordeeld tot het gedurende den geheelen dag aan de scheepspompen staan, waaruit kan blijken, dat deze „willekeurige” strafsanctie uitnemend de gelegenheid bood, om „het nuttige met het onaangenamé te verbinden”.

²⁾ Aldus ook art. 6 van de Instructie uit 1617.

³⁾ Volgens het Zeemanswoordenboek van Van Lennep is de kraallijn een lijn, waaraan houten kralen zijn geregen; deze is vastgemaakt om den mast aan de klauw van den gaffel en dient om deze bij het ophijschen of strijken tegen den mast te houden; volgens Van Lennep is de mars het houten vlak, dat zich rondom den mast uitstrekt, ter plaatse waar de hoofd touwen gespannen worden.

⁴⁾ Aldus ook par. 7 van de Instructie van 1617.

tredingen, de z.g. civiele misdrijven, met als rechtsgebied het betrokken schip;

b. den Breeden Raad, bestaande uit 6 leden en competent (tezamen met den betrokken Scheepsraad) in de zware misdrijven, de z.g. capitale en halszaken, met als rechtsgebied de geheele vloot;

c. den Privé Raad, bestaande uit 4 leden, die geen rechtspraak als zoodanig uitoefent, doch wier leden opdracht kunnen krijgen in den Scheepsraad als president zitting te nemen of bij de zitting te assisteeren.

Men heeft op deze rechtsregelingen van de Oude Compagnie uit Amsterdam voortgebouwd, ook na totstandkoming van de V.O.C. in 1602¹⁾. Het Octrooi der Compagnie houdt geen enkele bepaling over de regeling der justitie aan boord in, alleen machtigt artikel 43 de provoosten van de V.O.C. om het scheepsvolk, dat zich in dienst van de Compagnie heeft begeven, aan te houden en aan boord te brengen, in welke steden of plaatsen of binnen wiens jurisdictie zij zich ook mogen bevinden, onder voorwaarde echter, dat de provoosten daarvan den officieren (rechters) en burgemeesters van te voren behoorlijk in kennis stellen²⁾.

Ook in de Artikelbrieven worden voorloopig ten aanzien van de regeling der justitie geen ingrijpende wijzigingen meer gebracht³⁾. Echter dient te worden vermeld, dat de Artikelbrief van

¹⁾ Zoo wordt door de Staten-Generaal bij Resolutie van 8 Mei 1602 besloten, dat „alle Criminele ofte hals saken niet absolutel. bijde zelve respective rechters van de Schepen sullen werden berechtet maer dat alle sulcke saken sullen comen voor den Breeden Raedt”. Wat de leden zelf dier raden betreft, bepalen de Heeren XVII bij resolutie van Augustus 1606, dat niemand in de genoemde raden mag zitting hebben dan diegenen, welke vooraf verklaard hebben geen Roomsche-Katholiek te zijn; bleek dit later toch het geval te zijn, dan werden zij afgezet en hun gage verminderd tot die van een assistent; vergelijk ook Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 240.

²⁾ Zoo benoemde de Kamer van Amsterdam een specialen provoost om toezicht te houden bij de monstering van het scheepsvolk in het Noorder- en Zuiderkwartier, vooral op degenen, die twee maanden salarisvoorschot ontvangen, te letten en nauwkeurig acht te slaan of daar geen deserteurs onder zijn. Bij speciale acte machtigde de regeering van Amsterdam dezen provoost om eventueele „wegloopers” te doen vangen en in arrest stellen; zie hierover Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 407.

³⁾ Men leze over de regeling der justitie in Instructies en Artikelbrieven

1603 voor de vloot van Steven van der Hagen¹⁾ bij artikel 5 het aantal leden van den Scheepsraad op 5 stelt, dus niet meer op 7, zooals voorheen. Deze nieuwe samenstelling wordt voortaan definitief gehandhaafd²⁾).

Voorts wordt later een principieele wijziging gebracht in de berechting van de capitale en halszaken, welke wijziging rechtstreeks verband houdt met de benoeming van een Gouverneur-Generaal en Raad van Indië in 1609. Tot aan 1609 gold als uitgangspunt, dat de zware misdrijven werden berecht door den Breeden Raad. Artikel 1 van de Instructie van 1609 van de eerste Gouverneur-Generaal en Raden van Indië beperkt de rechtspraak van evengenoemd college echter tot de reis naar (en van) Indië: „De Gouverneur-Generaal tot Bantam gearriveerd zijnde, zullen alsdan cesseren alle actiën van den breeden dagelijkschen raad over de vloot in zee geregeerd hebbende en zich op alle gelegenheden geïnformeerd hebbende, zal met advijs van den Fiskaal en Boekhouder vermogen te formeren een ligchaam of collegie van regering over alle actiën en zaken van gansch India, de Nederlandsche Comp. betreffende, welke raad genoemd zal worden: de Raad van Indië..... met raad, advijs en stemme van welke vijf personen hij alle kantoren en kwartieren van raad en raadspersonen zal voorzien, met magt en autoriteit, om bij dezelve op de respectieve plaatsen regt en justitie in alle civiele zaken geadministreerd te worden”.

Bij aankomst in Indië ging dus de taak van den Breeden Raad volledig over op de Gouverneur-Generaal en Raden van Indië, ook de rechtspraak in crimineele zaken. De afdoening van de civiele vergrijpen bleef aan de Scheepsraden toegewezen, terwijl de G.G. en Raad tevens raden op de comptoiren en andere plaatsen mocht aanstellen om te land over de aldaar geplaatste Compagniesdienaren in civiele, dus de kleine, misdrijven recht te spreken.

Ook in de practijk heeft men dit voorschrift in dien zin opgevat,

vanaf omstreeks 1620 vooral het artikel van Dr. de Hullu, De Handhaving der orde en tucht, p. 516—521.

¹⁾ Deze Artikelbrief uit 1603 in het Register van Artikelen en Instructies op de schepen, 1602—1604: Algemeen Rijksarchief, Koloniaal Archief no. 4693, f. 42—52.

²⁾ Zoo b.v. bij artikel 5 van den Artikelbrief van 1617, artikel 9 van de Artikelbrieven van 1619, 1634, 1658 en 1672 en artikel 6 van dien uit 1742.

zoodat de G.G. en Raad van Indië zelf de rechtspraak uitoefenden in de plaats hunner residentie ¹⁾).

De Instructie van 1613 voor den tweeden Gouverneur-Generaal Reynst handhaaft de voorschriften voor de rechtspleging van 1609.

De Instructie van 1617 voor den derden G.G. Jan Pietersz. Coen schenkt meer aandacht aan de regeling der justitie ²⁾). De bevoegdheid blijft om op alle plaatsen officieren en rechters aan te stellen, echter wordt de competentie van deze plaatselijke rechtscolleges uitgebreid tot de zware misdrijven, „onder derselver particulier gebied vallende, by absentie van den Gouverneur ende Raden van India”, die, zooals dit artikel 7 verder constateert, niet op alle plaatsen aanwezig kunnen zijn. Waar de G.G. en Raden wèl zijn, blijft hun de rechtspraak dus in alle zaken, althans in beginsel, toegewezen.

Het valt buiten het bestek van deze studie bijzondere aandacht te schenken aan de regeling der justitie in Indië zelf, doch de beteekenis van de aangehaalde artikelen uit de Instructies voor de G.G. en Raden spreekt vooral, indien men bedenkt, dat de Breede Raad van de vloot binnen de Indische wateren ophield een rol te spelen. Dit wordt nog sprekender, indien wij in dit verband noemen artikel 13 van den Artikelbrief voor de vloot van Jan Pietersz. Coen, waarbij wordt bepaald, dat de capitale en halszaken door den fiscaal in Indië zullen worden aangebracht en door den G.G. en Raden, mitsgaders het Scheepscollege, waaronder de misdadiger ressorteert, zullen worden afgedaan ³⁾).

In 1617 gaat men dus blijkbaar nog een stap verder en laat alle, reeds op de heenreis begane, zware misdrijven niet meer onderweg door den Breeden Raad afhandelen, maar levert de misdadigers ter berechting over aan den G.G. en Raden. Dit is een zeer belangrijke en ingrijpende wijziging in de behandeling van de aan boord begane misdrijven.

Men huldigt dus m.a.w. het beginsel: voortaan alleen aan boord

¹⁾ Zie Dr. Stapel, Rechtspraak bij de V.O.C. in Bijdragen T.—, L.— en Volkenkunde van N.I. dl. 89, p. 45; Dr. Stapel is blijkbaar van meening, dat deze practijk zich ten onrechte vormde, althans niet in de bedoeling van den wetgever had gelegen.

²⁾ De Instructie van 1617 in Mijer, Verzameling enz. p. 25 e.v., tevens in N.I. Plakaatboek I, p. 28 e.v.

³⁾ Zie de Artikelbrief uit 1617 hierachter als Bijlage XVI.

de berechting van de „civiele” vergrijpen en aan land de rechtspraak over de capitale misdrijven.

Dit nieuwe beginsel vindt bevestiging bij artikel 10 van den Artikelbrief van 1619¹⁾. Artikel 11 maakt echter een speciale uitzondering voor die zaken, waarvan de berechting, in het belang van de rust en veiligheid van de vloot, geen uitstel kan lijden: „Welverstaende bijaldien eenige conspiratien ofte andre notoire halssaken in de uyt ofte weder omreysse in de schepen mochten vallen, dat de selve naer behoorlijke genomen ende bij geschrifte gestelde informatien op d'aenclachte van den fiscael ofte dengen, die bij den scheepsraedt in desselffs plaetse te committeren, datelijck berecht ende geexecuteert sullen werden, sonder gelijk als voor desen gebeurt is de misdadigen tot groot perykel van de schepen in apprehentie te houden om in Indien ofte naer huys te brengen en de aldaer hare verdiende straffe te doen ontvangen”. Samenweerders en muiters moeten dus onverwijld aan boord worden berecht en de hun opgelegde straffen worden geexecuteerd²⁾.

Indirect kunnen wij uit dit laatste artikel afleiden, dat de op de thuisreis begane zware misdrijven als regel ter berechting aan de normale moederlandsche rechters moeten worden overgelaten.

De generale Artikelbrief van 1634 geeft bij dezelfde artikels gelijke voorschriften³⁾. Ook de Artikelbrief van 1658 handhaaft deze bepalingen, met dit formeel verschil echter, dat de inmiddels geformeerde Raad van Justitie te Batavia of ander rechtscollege, ter plaatse van aankomst, de taak ten dezen van G.G. en Raden heeft overgenomen⁴⁾.

¹⁾ Deze Artikelbrief van 1619 is als Bijlage III afgedrukt bij Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz.

²⁾ Vergelijk met artikel 111 van de Rechtspleging bij de Zeemacht van 20 Juli 1814 (St. no. 85) = art. 117 Wet 31 Oct. 1912 (St. no. 337) en de beschouwingen daarover van J. P. van Rossum, Moet voor tijd van vrede eene afzonderlijke rechtspraak voor militairen worden behouden; zoo ja, binnen welke grenzen, Praeadvies I in Handelingen der Nederl. Juristen-Vereeniging 1900, I, p. 198 e.v.

³⁾ Deze Artikelbrief van 1634 in N.I. Plakaatboek I.

⁴⁾ De Artikelbrief van 1658 in N.I. Plakaatboek II, p. 253 e.v. Reeds kort nadat aan land rechtscolleges waren ingesteld, werden deze bevoegd verklaard de delicten te behandelen, door het scheepsvolk *aan land* gepleegd. Zulks blijkt o.a. uit de resolutie van G. G. en Raad van Indië van 25 Aug. 1620 (opgenomen in N.I. Plakaatboek I, p. 62—65); zie ook Dr. Stapel, Bijdragen tot de Rechtspraak, p. 51.

Met het aanhalen van den Artikelbrief van 1634 en volgende jaren ben ik buiten de periode getreden, tot welke ik mij in opzet wilde beperken, n.l. de eerste kwart eeuw onzer vaart op Indië, dus het tijdvak 1595—1620. Doch juist ten aanzien van de justitie meende ik goed te doen, mij niet aan die, niet om principieele redenen gestelde, tijdgrens te houden.

Zoo houdt eveneens de Artikelbrief van 1742, de laatste „generale grondwet” voor de vloten van de V.O.C., nog bepalingen in, welke op een, zij het ook summiere, behandeling volledig aanspraak maken¹⁾. Vooral de taak en onderlinge verhouding van den Scheeps- en Breeden Raad worden daarin overzichtelijker dan vroeger geregeld.

De Scheepsraad zal bestaan uit den kapitein, schipper of gezagvoerder als president en den oudsten luitenant, den onderkoopman of assistent, den tweeden of jongsten luitenant en den opperstuurman, als voorheen uit 5 leden. De commandant der soldaten is dus in beginsel ambtshalve lid voor alle te behandelen zaken en niet meer, zooals vroeger, bijzonder lid in militaire aangelegenheden. Zijn er op het schip geen luitenants aanwezig, dan treden in hun plaats de onderstuurman en de hoogbootsman. Alle „domestique saecken, het schip en de huishouding conceerneende” zullen door den Scheepsraad „finalyck” worden afgedaan (artikel 6).

Zijn er meerdere schepen bij elkaar, dan moet de Scheepsraad echter wijken voor den Breeden Raad, ook in huishoudelijke zaken, tenzij de commandeur of opperbevelhebber mocht goedkeuren, dat deze op het schip afzonderlijk blijven afgedaan (artikel 7).

De Breede Raad zal, indien er vijf of meer schepen bij elkaar zijn, bestaan uit den commandeur of opperbevelhebber als president en verder alleen uit alle kapiteins (schippers of gezagvoerders) van de schepen nevens den eersten luitenant en onderkoopman of boekhouder van het commandeursschip, welke laatste „teffens de penne sal moeten voeren”, dus als secretaris optreden. Zijn er minder schepen bijeen, dan worden naast de kapiteins nog zoo veel eerste officieren aangewezen, dat dit hoogste college aan boord, den president inbegrepen, tenminste uit 7 leden bestaat (artikel 9).

¹⁾ De Artikelbrief van 1742 in N.I. Plakaatboek IV, p. 547 e.v.

Bij vergelijking der functionarissen uit de beide raden, zooals die volgens den Artikelbrief van 1742 werden samengesteld, met die daarvoor uit 1672, 1658, 1634 en vroeger, zal het zeer opmerkelijke feit blijken, dat er een belangrijke machtsverschuiving aan boord heeft plaatsgegrepen: het voorheen domineerende element der kooplieden heeft, zoowel in de huishoudelijke aangelegenheden als in zaken van justitie, moeten wijken voor de eigenlijke gezaghebbers aan boord, den kapitein met zijn scheepsofficieren. Voortaan geen opperkoopman meer als president van den Scheepsraad en Breeden Raad, maar de scheepskapitein. De Scheepsraad kent slechts één koopman meer als lid en dan nog maar een onderkoopman of assistent; met den Breeden Raad is het evenzoo, terwijl men het eenige kooplieden-element belast met papieren-werkzaamheden, met den rol van secretaris.

Deze machtsverschuiving aan boord is een bijzondere vermelding alleszins waard, doch wij moeten haar naar mijn gevoelen niet zien als iets revolutionnairs in de verhoudingen aan boord. Deze ontwikkeling hield m.i. ten nauwste verband met de wezenlijke functie-verandering van het schip als zoodanig in het bedrijf der V.O.C. Immers, vroeger werd met het schip handel gedreven van plaats tot plaats in Indië, hetwelk alles in hoofdzaak werd geridigeerd door de kooplieden, die zich in die kwaliteit aan boord bevonden; in dien tijd zou ik de Compagnieschepen dan ook als *handelsschepen* willen aanduiden. Doch later komt de hoofdwerkzaamheid van de kooplieden vooral op den wal te liggen, als handelsvertegenwoordiger van de V.O.C. eenerzijds en als publieke representant van de Regeering in ons eigen rechtsgebied in Nederlandsch-Indië anderzijds. Zij leiden dan den handel en den in- en verkoop der goederen aan land; hun hoofdverblijf is niet meer het schip, doch hun kantoor aan den wal. De beteekenis der schepen wordt hierdoor van lieverlede eveneens een andere; niet het handeldrijven staat meer op den voorgrond, doch vooral het vervoer der koopmansgoederen, het transport daarvan van Indië naar Holland en omgekeerd: de schepen der V.O.C. zijn *koopvaardij*schepen geworden.

Indien wij later nog kooplieden aan boord aantreffen, dan zijn zij daar meestal als passagier, wellicht zelfs voornaam passagier, doch de vroegere schipper is dan als verantwoordelijk kapitein „heer en meester” op zijn territoir: zijn eigen schip.

Artikel 10 van den Artikelbrief van 1742 brengt een nieuw beginsel ten aanzien van de jurisdictie: de Breede Raad wordt de gewone rechter voor de civiele en kleine misbruiken, terwijl de Scheepsraad eerst tot de behandeling daarvan wordt toegelaten bij ontstentenis van den Breeden Raad, dus b.v. in het geval als een schip geheel op zichzelf vaart. Dit houdt in de practijk een aanzienlijke beperking in van de rechtspraak door de scheepsraden.

Ten aanzien van de zware misdrijven wordt slechts schijnbaar een andere gedragslijn gevolgd en keert men, n.m.m. echter alleen wat betreft de formulering, terug tot de oude regeling van vóór 1617: de Breede Raad wordt wederom bevoegd in alle capitale of halszaken recht te spreken, uitgezonderd echter „in gevallen van veele duisterheid of die uitstel lyden kunnen”, in welke beide gevallen alleen informaties behoeven genomen te worden (m.a.w. dus een vooronderzoek moet worden ingesteld) en de misdadigers naderhand met de stukken van vooronderzoek kunnen worden overgegeven aan den bevoegden rechter in Indië, indien het delict op de uitreis is gepleegd, en aan het Hof van Holland, indien het de terugreis betreft (artikel 12).

Men houdt vast aan het uitdrukkelijke voorschrift, dat samenzwering of andere notoire halszaken direct en zonder eenig uitstel moeten worden afgedaan (artikel 13).

Zullen, bij ontstentenis van den Breeden Raad, dus wanneer een schip alleen vaart, capitale zaken moeten worden berecht, dan wordt daartoe de normale Scheepsraad van 5 leden uitgebreid met nog twee leden, opdat alles wat tot de crimineele justitie behoort, wordt afgedaan door een collegium van niet minder dan 7 rechters (artikel 14).

Indien wij het hierboven vermelde ten slotte in het kort samenvatten, dan levert dit ten aanzien van de rechtscolleges en hunne onderscheiden bevoegdheden het volgende algemeene beeld op:

1595—1598.

- a. Generale Scheepsraad: alle strafzaken.
- b. Justitie in Holland:¹⁾ alle niet aan boord afgedane zaken.

¹⁾ Met de „justitie in Holland” vat ik hier gemakshalve samen de in casu bevoegde plaatselijke, stedelijke of gewestelijke rechtscolleges in Holland, Zeeland of elders.

1598—1609.

- a. Scheepsraad: „civiele” delicten.
- b. Breede raad: alle capitale- en halszaken.
- c. Justitie in Holland: ¹⁾ alle niet aan boord afgedane zaken.

1609—1617.

- a. Scheepsraad: „civiele” delicten.
- b. Breede Raad: op heen- en terugreis: vermoedelijk alle zware misdrijven.
- c. G.G. en Raden van Indië met betrokken Scheepsraad: alle zware misdrijven vanaf de aankomst der vloot in Indië.
- d. Justitie in Holland: ¹⁾ alle niet aan boord afgedane zaken.

1617—1658.

- a. Scheepsraad: „civiele” delicten.
- b. Breede Raad: alleen de notoire misdrijven als samenzwering en muiterij.
- c. G.G. en Raden van Indië met betrokken Scheepsraad: alle zware misdrijven, die niet aan boord moesten worden afgedaan.
- d. Justitie in Holland: ¹⁾ alle niet aan boord afgedane zaken.

1658—1742.

Als in vorige periode, alleen met die wijziging, dat de G.G. en Raden van Indië met den Scheepsraad hebben plaats gemaakt voor den Raad van Justitie of ander plaatselijk rechtscollege.

1742—omstreeks 1800.

- a. Breede Raad: alle strafzaken (ook de kleine dus!), uitgezonderd voor wat aangaat de zware misdrijven, welke duister zijn of uitstel van behandeling toestaan, in welke gevallen berechting in Indië of in Holland.
- b. Scheepsraad: zelfde bevoegdheid als Breede Raad, doch alleen indien het schip geheel op zichzelf is.
- c. Raad van Justitie in Indië en
- d. Hof van Holland, beide de zware misdrijfzaken, welke niet aan boord moesten of behoefden te worden afgedaan.

Uit het voorgaande valt naar mijn gevoelen af te leiden, dat zich als voornaamste, leidende beginselen bij de regeling der justitie ontwikkelden:

¹⁾ Zie nooit 1 blz. 127.

- a. alleen berechting aan boord van de lichtere misdrijven en vergrijpen, welke zaken thans voor het meerendeel zouden vallen onder de bepalingen voor de Huishouding en Tucht op de koopvaardijschepen;
- b. berechting aan boord van de zware misdrijven alleen dan, wanneer het uitstellen daarvan de rust en veiligheid van het schip in gevaar zouden kunnen brengen, dus m.a.w.:
- c. berechting der zware misdrijven door de justitie aan land, hetzij na afloop van de reis in het moederland, hetzij na aankomst in Indië (na 1609) aldaar.

Wij moeten thans een, zij het ook opzettelijke, onvolledigheid aanvullen. Naast den Scheeps- en den Breeden Raad kennen we n.l. op de schepen nog een „derde” rechtscollege vanaf het oogeblik, dat er soldaten op de schepen naar Indië worden geplaatst, hetzij om daarop werkzaam te blijven, hetzij om in Indië in de forten of elders te worden geplaatst.

Te hunnen aanzien bepaalt de speciale Artikelbrief voor de soldaten van 1607, welke werd medegegeven aan het jacht De Griffioen, deel uitmakend van de vloot van Verhoeff uit genoemd jaar¹⁾, dat: „ooch de officieren ende soldaten op de schepen, daermede sij sullen varen, haer zullen onderwerpen den dagelicxsen raet op een yder schip geordonneert, om alle dagelyckse ende cleyne voorvallende saecken aff te handelen, mits dat den commandeur over de soldaten op tselve schip sijnde mede in de selfde raet sal geadmitteert werden over de saecken de soldaten betreffende, ende andere saecken sullen bij de chrygsraet ofte breeden raet gecommitteert ende affgehandelt werden”.

Wij leeren uit dit artikel verschillende zaken. Allereerst, dat er dus voor de soldaten geen geheel nieuw en afzonderlijk rechtscollege wordt gevormd, doch de gewone Scheepsraad — hier aangeduid met den naam van dagelijkschen raad — met den commandant over de soldaten wordt uitgebreid, indien er over de

¹⁾ Zie over dezen Artikelbrief voor de soldaten uit 1607: Dr. Schmitz, Rechts-historische bijdragen enz. p. 51, alwaar deze Artikelbrief tevens in zijn geheel als Bijlage IV is opgenomen. Ik kan deze dissertatie in het bijzonder aanbevelen voor een meer uitvoerige studie van de rechtspleging in militaire zaken, vooral ten aanzien van het delict van desertie.

laatstén wordt recht gedaan in zaken, waartoe de Scheepsraad qualitate qua competent is: de kleine misdrijven en overtredingen.

De zware misdrijven van de soldaten moeten verder door den Breeden Raad worden afgedaan, welk college hier officieel wordt genoemd „krijgsraad”. Dat ook dan deze Breede Raad met den commandant der soldaten als lid moet worden uitgebreid, blijkt niet, ook al ligt zulks stellig in de lijn dezer regeling.

Eenige jaren later ontwikkelt zich voor de soldaten echter een rechtscollege, dat een meer militair karakter draagt en met meer recht wordt aangeduid als Krijgsraad. Volgens artikel 16 van de Artikelbrieven voor de soldaten uit 1614, 1615 en 1616 bestaat deze Krijgsraad uit den opperkoopman, schipper, sergeant, corporaal en landpassaat.¹⁾

Artikel 139 van den Scheeps-Artikelbrief van 1617 wijst eveneens de berechting van alle zaken, den krijg of de soldaten betreffende, aan een gelijk samengestelden Krijgsraad toe, met dien verstande, dat zaken „van geheel swaeren gewichte wezende” door den Breeden Raad moeten worden afgedaan, zoo wanneer er dus meer schepen uit de vloot bij elkaar zijn.

Uit dit laatste kan naar mijn gevoelen tevens worden afgeleid, dat wanneer een schip geheel afzonderlijk vaart (door afdwalen of storm b.v.) en geen gezelschap krijgen kan, de Krijgsraad alle delicten mag berechten, welke die ook zijn.

Ook de gewone Scheepsraad had, in een dergelijke omstandigheid verkeerende, die aanmerkelijk uitgebreidere competentie²⁾. Doch hierbij moet worden opgemerkt, dat bij de V.O.C. en ook reeds bij de Vóórcompagnieën als beginsel het varen „in vlote” gold, op welk beginsel tal van voorschriften waren gericht³⁾. Evenals het alleen-varen uitzondering moest zijn, zoo moest ook het behandelen van de capitale zaken door den Scheepsraad alleen dan gebeuren, indien de nood daartoe dwong.

Artikel 122 van den Artikelbrief van 1634 handhaaft de bestaande regeling, evenals artikel 102 uit 1658 (1672).

¹⁾ Zie hierover Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz. p. 52.

²⁾ Zie hierover Dr. de Hullu, De handhaving enz. p. 518, Nicolaas de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 61 en Art. 14 Artikelbrief 1742.

³⁾ Zoo b.v. Instructie Breede Raad 1598, Jacob van Neck, art. 18, Instructie Scheepsraad 1601, Wolphert Harmensz., art. 13 en 14, artikel 7 Artikelbrief 1634.

Naast deze bijzondere rechtscolleges aan boord *bleven* voor de gezagvoerders en schepelingen der schepen op Indië competent in:

- a. burgerlijke geschillen onderling, de gewone stedelijke en plaatselijke officieren en rechters¹⁾,
- b. zaken van zeeroof en
- c. zaken betreffende het buitrecht, de Admiraliteitscolleges.

Voor al de rechtspraak over de verkregen buiten en goederen moest hier met name worden genoemd²⁾. Immers reeds konden bij de uitoefening van het recht tot defensie vóór 1602 en meer nog daarna, toen de V.O.C. werd gemachtigd tot offensie jegens de landsvijanden, schepen en goederen worden buitgemaakt.

Zowel de defensieve als offensieve commissies ter koopvaardij schreven den kapitein reeds uitdrukkelijk voor om de veroverde goederen naar de plaats van vertrek in Holland te brengen om „als goede prinse ende buyt by de raeden van der admiraliteyt verclaert ofte daerin anders gedisponeert te worden naer behooren”.

De bewaring, deugdelijk verklaring, toewijzing en verdeling der buitgemaakte goederen behoorde tot de competentie van de Colleges ter Admiraliteit³⁾. Deze bevoegdheid is echter bij verschillende gelegenheden — wij krijgen den indruk vooral wanneer de buit aanzienlijk was — aangetast door andere jurisdicties, die, „als andere kapers op de kust”, vermeende aanspraken beweerden te bezitten.

In dit verband wil ik het, naar mijn gevoelen weinig verheffend, doch historisch belangwekkend proces memoreeren, rakende de uitspraak over *de Catharina*, de in den aanvang van 1603 door onzen Admiraal Jacob Heemskerck in Indië veroverde Portugeesche kraak. Zooals bekend, was het veroveren van deze rijkgeladen kraak, wellicht juister het veel-stof-doen-opwaaierende proces over de rechtmatigheid en de toewijzing aan de veroveraars daarvan, de aanleiding tot Hugo de Groot's „gelegen-

¹⁾ Voor geschillen over de gage b.v. Deze worden te Amsterdam door de Commissarissen beslist — het betreft hier de Keur van Amsterdam van 31 Januari 1643 — „sonder buyten 's Lants malkanderen eenige molestie daer om te mogen aendoen”; zie hierover uitvoeriger Goudsmit, *Geschiedenis*, p. 366 e.v.

²⁾ Voor een algemeen (ook historisch) inzicht in de rechtspraak over prijzen zij vooral verwezen naar Mr. J. de Louter, *Het stellig Volkenrecht II*, p. 479 v. en Mr. J. P. A. François, *Handboek van het Volkenrecht II*, p. 159 v.

³⁾ Artikels 6—13 van de Instructie voor de Admiraliteitscolleges van 1597.

heidsgeschrift" „De jure praedae". Voor eenige beschouwingen daarover wordt een dankbaar gebruik gemaakt van Dr. R. Fruin's verhandeling: „Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot" ¹⁾).

Zooals in het voorgaande hoofdstuk over de Commissiën werd uiteengezet, zijn voor de vaart op Oost-Indië — de tocht van Olivier van Noort daargelaten — vóór 1603 geen offensieve commissies uitgereikt, zoo óók niet aan Jacob van Heemskerck, die in 1601, voor rekening van de Eerste Vereenigde Compagnie op Oost-Indië te Amsterdam, met een vloot van acht schepen de reede van Texel verliet ²⁾). De hem verleende commissie was een defensieve, zoodat agressie ten eenenmale was verboden. Wel bevatte deze bestelling voorschriften, hoe te handelen met verkregen buit, doch dan van buitgoederen, die op den vijand waren veroverd *na* aanranding of uittarting zijnerzijds. Alleen onder die uitdrukkelijke voorwaarde verleende een dergelijke defensieve commissie ter koopvaardij het buitrecht ³⁾).

Uit de feiten is echter onomstootelijk komen vast te staan, dat aan de verovering van de Catharina door de onzen géén oorlogsdad of daad van geweld van de zijde van de Portugeezen, althans ten aanzien van de twee bij het zeegevecht betrokken Hollandsche schepen, is voorafgegaan ⁴⁾). Van Heemskerck wachtte dit rijke koopvaardijship zonder meer op, met de kennelijke bedoeling haar buit te maken. Van onzen kant werd de strijd aangevangen ⁵⁾). En nu moge De Groot deze verovering in zijn „Buitrecht" op verschillende gronden willen aanvaardbaar maken en zelfs volkenrechtelijk verdedigen ⁶⁾), niet valt weg te praten het eenige rechtsfeit, waar het hier naar mijn bescheiden meening om gaat: naar onze eigen wetten hadden Van Heemskerck en de zijnen zich aan *zeeroof* schuldig gemaakt.

Op grond hiervan had aan de betrokken Compagnie elk recht

¹⁾ Opgenomen in Robert Fruin's *Verspreide Geschriften* III, p. 367—445.

²⁾ Zie Fruin, p. 379 en 381.

³⁾ Vergelijk met de hierachter als Bijlage VII opgenomen defensieve commissie.

⁴⁾ Fruin, p. 381—383.

⁵⁾ Fruin, p. 382.

⁶⁾ Fruin, p. 391. Zie ook Rouffaer en IJzerman, *De Eerste Schipvaart* III, p. 59—71, alwaar *De Jure praedae* gedeeltelijk vertaald is opgenomen en voorts de geheele vertaling van Onno Damsté, *Verhandeling over het Recht op buit*, Leiden 1934.

op den buit behooren te worden ontzegd, m.a.w. de buit door het Admiraliteitscollege *ondeugdelijk* moeten worden verklaard ¹⁾). Is het voorgaande wellicht mede oorzaak, dat „geen onzer schrijvers, die de roemrijke gebeurtenissen van dezen tijd behandelen, behalve De Groot in zijn *Annales et Historiae*, haar (heeft) vermeld?” Want wàs deze verovering wel roemrijk? Doch de betrokken prijsrechters oordeelden anders, wellicht — wij leven in het jaar 1605 als dit vonnis wordt gewezen — praktischer en beter. Het delict van zee-roof volgens eigen wetten, ging hier schuil achter de volkenrechtelijke beteekenis dezer daad: wij zijn in oorlog met Portugal, zoodat elke afbreuk aan dezen vijand welkom en aanvaardbaar is. Fruin's eindconclusie — dezelfde als die van het vonnis zelf en van De Groot in zijn *De jure praedae* — dat de behaalde buit zonder eenigen twijfel rechtmatig was, kan ik bijgevolg alleen dan onderschrijven, indien wij ons uitgangspunt nemen in het conflict van wapenen tusschen ons land en Portugal, niet, indien wij als eisch stellen, dat zeeroof naar eigen wetten ook als zeeroof naar eigen recht dient te worden behandeld. Zoo werd deze prijs bij resolutie van 10 Maart 1605 deugdelijk verklaard en hadden de Bewindhebbers zich, zooals Fruin schrijft, waarlijk niet te beklagen ²⁾).

Op het proces zelf moge thans iets nader worden ingegaan. Vermoedelijk om nautische redenen, werd de kraak niet in Texel (met rechtstreeksche bestemming Amsterdam) binnengebracht, doch op de Eems voor anker gelegd. Dit was aanleiding tot de eerste wrijving tusschen de *belanghebbende* jurisdicties, de betrokken Admiraliteitscolleges. Immers, volgens de Instructie van 1597 was het college, binnen wier ambtsressort de schepen waren uitgezeild, competent om over verkregen buit te oordeelen — en, wat meer beteekende, den vijfden penning, d.i. twintig procent, van de opbrengst daarvan te incasseeren — in casu dus het college te Amsterdam. Edoch de kraak was op de Eems binnengebracht, zoodat de Admiraliteit van Dokkum op grond daarvan alles in het werk stelde de jurisdictie aan zich te trekken. Dit jurisdictiegeschil, met als achtergrond de lokkende vijfde penning, werd door de

¹⁾ Deze opvatting vindt steun in het verzet van den advocaat-fiscaal van Holland, die den buit aan dit gewest en niet aan de veroveraars wilde zien toegewezen.

²⁾ Fruin, p. 393.

Staten-Generaal ten rechte ten gunste van Amsterdam beslist: alle buitgoederen werden aldaar in het Boshuis opgeslagen¹⁾. Nieuwe moeilijkheden, thans tusschen de Admiraliteit en de Bewindhebbers, die gaarne wat meer de vrije hand over deze rijke prijs wilden hebben, rezen over het bewaren van de sleutels. De prijsrechters bleven op hun stuk staan en bepaalden, dat ook bij het inventariseeren der goederen steeds eenige gecommiteerden van het college aanwezig moesten zijn. Dit was hun volste recht²⁾. Eindelijk kon het eigenlijke proces beginnen. Drie partijen meldden zich aan, ambtshalve de advocaat-fiscaal van Holland voor de volledige opeischung van de prijs voor dit gewest, in de tweede plaats de Vereenigde Compagnie en tenslotte de Admiraal, mede als vertegenwoordiger van de geheele bemanning. Wie van deze partijen nu werkelijk rechthebbende was, stond ter beslissing van de Admiraliteit. De advocaat-fiscaal eischte de geheele buit voor zijn gewest op, vermoedelijk op grond van het feit, dat geen werkelijke kaapvaartvergunning was verleend. Formeel was dit m.i. volkomen gegrond, doch om redenen van, men kan wel zeggen utiliteit en practisch-politiek aard, trok deze ambtelijke instantie zich na lang beraad terug³⁾. Zoo bleven als partijen slechts over de veroveraars zelve en de reeders hunner schepen. De Admiraliteit maakte het zich gemakkelijk, wellicht beu van het onderling gehaspel over dezen rijken buit, en wees de vordering aan de beide rusteerende partijen *gezamenlijk* toe, zonder zich met de verdeling in te laten. Het waren de Staten-Generaal, die deze verdeling ten slotte zoo goed en billijk mogelijk tot stand brachten. Voor den Admiraal Heemskerck eindigde deze niet alleen met een aanzienlijke soms gelds, doch tevens een bedrag van f 500.—, om zich daarvan „een vergulden cop met inscriptie ende memorie van de verovering van de voorsz. caraque" te laten maken⁴⁾. Een kostbare herinnering aan een weinig roemrijke daad.

Ten aanzien van de *administratie en bewaring* van de veroverde goederen werd aan de V.O.C. echter het voorrecht verleend.

¹⁾ Fruin, p. 386—387.

²⁾ Volgens artikel 6—13 van de Instructie van 1597. Eerst aan de V.O.C. werd bij artikel 37 van haar Octrooi de administratie en bewaring van buitgoederen toegewezen.

³⁾ Fruin, p. 391—392.

⁴⁾ Fruin, p. 392—394.

dit zelf te mogen doen, en wel bij artikel 37 van het Octrooi van 1602: „Oft gebeurde, dat de Schepen van Spaignen, Portugael ofte andere vyanden die Schepen van dese Compagnie vyantlycken aentasten, ende int vechten eenige der vyanden Schepen verovert werdden, dat dieselve veroverde Schepen, ende goederen, sullen verdeelt werden naer die ordre vanden lande, te weten het landt, ende den Admiraal genietende daervan hunne gerechticheyt. Mits dat vooren affgetrocken sal wordden, de schade die de Compaig- nie in den selven rencontre geleden sal hebben, ende sullen die vande respectieve Admiraliteyten, daer die Schepen sullen aen- commen, die kennisse nemen vande deuchdelyckheyt van de prinse, blyvende pendente Lite die administratie vande goederen by die vande Compaignie onder behoorlycken Inventaris, soo voo- ren geseyt is, ende den gegraveerden by sententie vry behoudende aen ons te provoceeren”¹⁾).

Wat het aandeel van het land in de veroverde buiten betreft, herinneren de Staten-Generaal de Compagnie er bij hare resolu- ties van 29 October 1605 en 20 April 1606 aan, dat dit de vijfde penning daarvan is. Zooals bekend, kwam den Prins van Oranje als Admiraal-Generaal den tienden penning toe, op grond van arti- kel 17 van de Instructie op de Colleges ter Admiraliteit van 1597.

Artikel 61 van den Artikelbrief van 1617 wijst het gezamenlijke scheepsvolk (inclusief de scheepsbevelhebbers, kooplieden en anderen) als aandeel in de veroverde goederen aan „den sestien- den penninck”, nadat echter eerst van de opbrengst zal zijn afge- trokken de gerechtigheid van het land en den Admiraal-Generaal, mitsgaders de onkosten van het beneficiëeren der veroverde goe- deren en de eventueele aan eigen schip en lading geleden schaden²⁾).

1) Zie het Octrooi van 1602 der V.O.C. in Van der Chijs, Stichting p. 118 e.v.

2) Gelijke voorschriften worden gegeven bij artikel 50 Artikelbrief 1634 en 43—1658 (1672). Het aandeel van het scheepsvolk wordt hierdoor gelijkgesteld aan het aandeel in de buit voor de bemanning van de landsoorlogsschepen. Ten onrechte veronderstelt Fruin dus — op p. 394 van zijn: Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot — dat dit aandeel voor het volk van de Compagnie steeds slechts 4% zou zijn gebleven. Worden door vrijburgers in Indië, door den G.G. van een kaapvaartcommissie voorzien, prijzen veroverd, zoo bepaalt artikel 53 van den Artikelbrief van 1742, dat de gemaakte prijzen *geheel en al* ten be- hoeve van de veroveraars zullen worden geconfisqueerd, uiteraard na aftrek van de gemaakte kosten en uitgezonderd den 20sten penning, die bestemd is voor

Het voorschrift om de veroverde goederen naar Holland te brengen en aan de beschikking van de Admiraliteit te onderwerpen, bracht in de practijk bij de verre en langdurige reizen dikwijls ernstige bezwaren en ook groote vervoerskosten met zich mede. Ten aanzien van de goederen die in Indië konden blijven om aldaar te worden verkocht en verbruikt, is reeds blijkbaar spoedig een speciale regeling getroffen, op grond waarvan bij artikel 47 van de Instructie van 1617 voor alle kooplieden en commiezen, die in dienst van de V.O.C. waren, kon worden bepaald, dat: ¹⁾

„alle prinsen by haarlieden, 't sy in de uytreyse of wederreyse, of oock in Indiën, by eenige schepen, aan haarlieder comptoiren arriverende, verovert, behoorlycken geïnventariseert, gepriseert en daarop, nae voorgaende affixie van billietten en citatiën, behoorlycken tot confiscatie geprocedeert magh werden, te weeten op de goederen, die in Indië blyven en aldaar verkoght en geconsumeert werden.”

En worden eenige schepen op den vijand veroverd, zoo bepaalt artikel 59 van evengenoemde Instructie van 1617, dat bij gemeen advies van den Scheeps- of Breeden Raad beslist wordt, hoe met de ingeladen goederen, de schepen en de opvarenden daarvan zal worden gehandeld, zooals zij tot de meeste veiligheid en het grootste voordeel van de Compagnie zullen vermeenen te behooren. Doch zij moeten er altijd in het bijzonder voor waken, dat door het meesleepen van de prinsen, zoo weinig mogelijk vertraging in de voyage wordt ondervonden, ten welken einde het altijd het beste zal zijn om de ledige schepen, indien de zich daarin bevindende buitgoederen in eigen schepen geborgen kunnen worden, te vernielen of te verbranden, indien door het nasleepen daarvan vertraging zoude ontstaan en men dus zooveel te later in Indië of hier te lande zou aankomen.

Artikel 50 van den Artikelbrief van 1742 stelt daarom ook de mogelijkheid om de veroverde goederen reeds te bewaren en inventariseeren ter eerste hoofdplaats van de Compagnie, welke men

den fiscaal, die de examinatie van de deugdelijkheid der prijzen heeft te doen en ten behoeve van den commissievaarder tot confiscatie zal procederen.

¹⁾ Deze Instructie voor de commiezen en kooplieden van 1617 in Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 590 e.v.

bereiken kan, Kaap de Goede Hoop daaronder begrepen. Aldaar zal dan geoordeeld worden over de deugdelijkheid der buitgoederen, volgens de regels en gevolgde practijk daar te lande.

Ten slotte dient de verdeeling van de prijzen, door de z.g. „vrijburgers” op den vijand veroverd, zooals door artikel 67 van de Instructie voor de G. G. en Raden van Indië van 1617 geregeld, te worden vermeld: na aftrekking van de gerechtigheid van het land en van den Prins van Oranje (als Admiraal-Generaal), wordt het zuiver overschot verdeeld tusschen degenen, die de prijzen veroverd hebben, en de Compagnie, en wel „half en half”.

C. Voor de eerste Nederlandsche nederzettingen op Indisch territor.

Een beschouwing van het Nederlandsche recht in Indië zèlf overschrijdt de grenzen van deze studie, welke zich wil bezighouden met de vaart op Indië en de daarvoor gegeven rechtsvoorschriften. Doch er zijn bijzondere redenen, welke een korte behandeling daarvan, speciaal voor wat betreft het eerste recht, rechtvaardigen.

Allereerst de omstandigheid, dat dat eerste recht niets anders was dan een „voor het land” geschikt gemaakt uittreksel uit den voor de betrokken voyage meegegeven Artikelbrief.

In de tweede plaats twee opmerkingen van Dr. Stapel in zijn bekende en voortreffelijke artikelenreeks over de Rechtspraak bij de Vereenigde Oostindische Compagnie, verschenen in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, de deelen 89 en 90. De eerste opmerking luidt: „Wij zien hierin nog niets van het uitoefenen van justitie in Indië; eventueele delinquenten moeten worden opgezonden naar Nederland, waar hun zaak zal worden onderzocht en de straf vastgesteld”.¹⁾ Het betrof hier de berechting van kooplieden en assistenten in het jaar 1607, waarop nader wordt teruggekomen. Diens tweede opmerking is, aansluitend op de vorige: „Merkwaardig is intusschen, dat de hoofden der factorijen van den beginne af hebben getracht, zich en hun personeel te onttrekken aan de jurisdictie der souverainen, in wier gebied hun kantoren waren gevestigd”¹⁾. Beide opmerkingen behoeven naar mijn gevoelen rechtzetting, althans na-

¹⁾ Zie Dr. Stapel in Bijdragen enz., deel 89, p. 42.

dere toelichting. Ik neem daarbij als uitgangspunt de laatste opmerking.

Het zou dus merkwaardig zijn, dat de kooplieden van af den beginne trachtten zich en hun personeel aan de rechtsmacht van de inlandsche souvereinen te onttrekken. Hieronder moge thans nader worden belicht, dat dit echter een volkomen normale gang van zaken was en zeker niet merkwaardig.

Reeds van oudsher hebben de kooplieden getracht zich in den vreemde aan de jurisdictie aldaar te onttrekken en zich het exterritoriale recht van „eigen recht en eigen rechter” te verzekeren, zelfs eenige eeuwen vóór de eerste Hollander voet op Indischen bodem zette (zie hiervóór blz. 7) ¹⁾.

Dit privilege was ook de wensch onzer kooplieden in Indië, zooals ik reeds in het eerste hoofdstuk over het rechtskarakter der schepen heb betoogd (blz. 8), naast hun wensch om een vreedzamen handel te drijven. Daarbij werd gewezen op de rechten, welke de Venetianen zich in de Middeleeuwen in Constantinopel verschaften, o.a. een geheel afzonderlijke wijk met eigen recht en eigen rechters; voorts op een dergelijk voorrecht in de 14de eeuw onzer steden in Zweden, waardoor onze „voogden” mochten rechten over de Hollandsche burgers en hunne gezinnen aldaar ²⁾.

Doch er is nog een meer algemeen bekend voorbeeld uit den tijd van de eerste jaren onzer vaart op Indië: ons eerste tractaat uit 1612 met Turkije. Zooals bekend, worden de verdragen, welke in de 17de en latere eeuwen met de „Keizerlijke Porte” worden gesloten, „Capitulaties” genoemd ³⁾. De Turken zelf beschouwden deze Capitulaties als éézijdig door den Sultan aan de vreemde-

¹⁾ Zie over het recht van exterritorialiteit verder De Louter, Het Stellig Volkenrecht I, p. 293 v. en François, Handboek van het Volkenrecht I, p. 239 v.

²⁾ Men zie voor een beschouwing over de ontwikkeling van de consulaire ambtenaren uit de sedert de Middeleeuwen door de kooplieden in den vreemde aangewezen bemiddelaars tot het beslechten van onderlinge geschillen en het verdedigen van verkregen rechten (de voogden, consuls, consoli of hoe zij verder mogen heeten): François, Handboek voor het Volkenrecht II, p. 22 v; ook De Louter, Het Stellig Volkenrecht II, p. 58 e.v.

³⁾ Deze beschouwingen over de Capitulatie van 1612 met Turkije voornamelijk ontleend aan J. van Oordt, De Nederlandsche koopman in de landen van de Islam; zie hierover verder De Louter, Het Stellig Volkenrecht, I, p. 294, II p. 59 e.v. en François, Handboek van het Volkenrecht I, p. 261 v.

lingen verleende privileges of gunstbrieven, naar mijn gevoelen ten rechte.

Artikel X van genoemde Capitulatie uit 1612 legt wel den voornaamsten grondslag voor de rechtspraak naar eigen Hollandsch recht door den eigen nationalen rechter, in casu den Ambassadeur of diens Consuls, zoowel ten aanzien van het strafrecht als burgerlijke geschillen: „Alle recht-saecken ende differenten rijzende tusschen die van de Landen van Nederlant, oock aenklachte van doodtslagh, soo den eenen den anderen quaeme te dooden, sullen bij een Ambasciador of sijn Consuls, achterevolgende hare wetten, en Costumen geoordeelt werden, sonder dat de Rechters en Gouverneurs van mijn Rijck haer daer eenighsins sullen mogen mede bemoeyen”.

Zoo staat de Sultan van Turkije in het begin der 17de eeuw een deel van zijn souvereine rechten af ten behoeve van het voorrecht van exterritorialiteit onzer kooplieden.

Zoo verleenen ook, reeds eenige jaren eerder zelfs, verschillende inheemsche souvereinen aan onze kooplieden en hun personeel in Oost-Indië een soortgelijk voorrecht om hunne zaken zelf en naar eigen recht te mogen berechten.

Allereerst de vier vorsten op Banda, bij accoord van 23 Mei 1602 met den Admiraal Wolphert Hermansz.¹⁾: „Bij gevalle d'Hollandsche capiteijn, alhier blijvende, eenich volck ontliep, sullen deselve wederom leveren, sonder te vermogen hem Moors te maecken”.

Dit „ontloopen” was meestal uit vrees voor vervolging en straf voor een begaan delict, de voortvluchtige was dus niet veilig in de inlandsche samenleving, integendeel deze moest hem opvatten en aan zijn eigen hoofd, den kapitein (dit is de koopman van het comptoir) uitleveren.

Wat duidelijker ten dezen is het contract, dat dezelfde vlootvoogd op 17 Juni d.a.v. met Poeloe-Ai sloot:

„Vorder zijn verdragen, wanneer daer eenigh Hollanders tegen den Capⁿ hem te buijten ging ende vreesende gestrafft te worden bij ons quam en versoghte Moors te worden, en zullen wij het zelve niet vermogen hun daarmede te doen, dan hem gehouden

¹⁾ Dit en de volgende contracten in Corpus Diplomaticum I van Heeres.

wezen aan den Capn te leveren, die hem nae gelieffte zal mogen straffen".

De vlootvoogd Steven van der Hagen sluit op 13 Juli 1605 een nieuw contract met een tiental hoofden op Banda, waarbij de ex-territorialiteit eveneens wordt bevestigd:

„Item off het zaeke waere dat de opperkoopman, met zijn volck alhier in Banda blijvende, ijmandt van zijn volck ontliepe, zullen de Bandanesen niet vermogen, deselve op te houden offte haer in eenige manieren voorstaen, veel min deselve te trecken tot haer geloove om Moors te maecten offte eenige quel-lagie aendoen, maer ter contrarie sullen deselve weghloopen(de) wederomme leveren in handen van haere meessteren die met haere leven zall naer behooren, ende sullen den Oppercoopman laeten geworden adminisstreeren de justitie, want sulcx tot goede discipline ende politie onder zijn volck te onderhouden dient gedaan".

Met Djohor sluit Cornelis Matelieff de Jonge een uitvoerig, wederzijdsch accoord op 17 Mei 1606:

11. Zoo wie eenigh schandaell in religions zaken geefft, zall aengeklaeght en gestrafft worden bij zijn overheijdt daer hij onder sorteert, soo wel van d'eene als van de ander zijde.

12. Soo eenige persoonen van d'een off d'ander parthije yet op den anderen hadden te seggen van schuldt off andersints zall de verweerder voor zijne overheijt geroepen worden.

13. Zoo ymandt van de Hollanders overliep bij den koningh van Johor om eenige quade delicten offte andersints offte van des Konings volck bij de Nederlanders, zullen de partijen gehouden zijn den weghelooopen aen zijne overheijdt in handen te leveren.

Zoo volgen er nog tal van wederzijdsche accoorden met Atjeh, de Molukken, Malabar e.a., welke contracten zonder uitzondering het privilege verschaffen over de Compagniesdienaren naar eigen recht en met eigen rechters de justitie uit te oefenen. Is zulks merkwaardig te noemen? Stellig niet. Reeds vanaf de Middeleeuwen streefde de geheele stand der kooplieden er naar zich in den vreemde aan eigen recht en rechter te doen onderwerpen, waarop zich later, vooral in de 17de en 18de eeuw, ook onze consulaire rechtspraak krachtig ontwikkelde.

Doch welk was dan het eerste recht, waaraan de eerste Hollanders in Oost-Indië, dus in den vreemde, waren onderworpen?

Dat was het scheepsrecht, vervat in den Artikelbrief, zoo noodig bewerkt en meer geschikt gemaakt voor het verblijf aan land. Tot deze bewerking en „wetgeving” was de Admiraal en Breede Raad gemachtigd, zoo bij artikel 33-Artikelbrief 1598 (Jacob van Neck), artikel 38-Artikelbrief 1601 (Jacob van Heemskerck), artikel 41-Artikelbrief 1602 (Wybrandt Warwyck).

Op basis van de op Banda tusschen Wolphert Hermansz. en de voornaamste inheemsche vorsten aldaar gesloten accoorden van 23 Mei en 17 Juni 1602 werden eenige Hollanders op genoemd eiland achtergelaten. De Admiraal maakte voor hen een speciale instructie, luidende: „Artijkelen ende Ordonnantie gemaect tot dienste van de Comp. tot Amsterdam van de Oude Oost Indische Comp. door den admirael Wolphert Hermansz. ende synen Bree-den Raet, de welcke die gene die in Banda tot nut van de voorschreven Comp. blyven beëdygen, naecomen ende onderhouden sullen”¹⁾).

Van de eerste vloot, die, na de oprichting der V.O.C., in 1602 onder den Admiraal Wybrandt Warwyck naar Oost-Indië zeilt, worden in 1603 eenige personen voor den handel te Bantam achtergelaten. Dit zijn de opperkoopman François Wittert, de onderkoopman Steven Doenssen, een tolk (tevens assistent zijnde) en nog zes lagere dienaren²⁾. Hun verblijf is een steenen loge.

Deze kleine Nederlandsche nederzetting moet zich gedragen naar de „Artijculen ende Ordonnantiën”, welke door den Admiraal en Breeden Raad zijn geordonneerd.

Artikel 1 geeft de benoeming van François Wittert tot „Capiteyn ende Opper-coopman”, aan wien alle anderen moeten gehoorzaam, trouw en onderdanig zijn, in alles wat hij hun gebiedten zal. Zulks moet met beloften worden bevestigd op den eed, reeds door hen op den scheepsartikelbrief bezworen.

De artikels 2—4 correspondeeren met dezelfde artikels uit den Artikelbrief voor de vloot.

Artikel 5 constitueert een college van 4 rechters over de „civiele” zaken. Van een secretaris en provoost wordt niet gesproken.

¹⁾ Zie deze Instructie bij P. A. Tiele, De scheepstocht naar Oost-Indië onder Wolfert Harmensz., bijlage F., ook aangehaald bij Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz., p. 47.

²⁾ Zie hierover Begin ende Voortganch enz. I, II, p. 55 e.v.

Voor de afdoening van de crimineele zaken zal door den Admiraal een particuliere Instructie worden gemaakt.

De overige dertig artikels stemmen overeen met de overeenkomstige artikels uit den scheepsartikelbrief, alleen gewijzigd voor zoover zulks noodig was voor het leven, niet aan boord doch in de steenen loge. Wie b.v. uit toorn zijn mes trekt, doch zonder iemand te kwetsen, zal niet aan de mast maar zonder meer met een mes door zijn hand genageld worden; waaraan, dat moet de opperkoopman blijkbaar zelf oplossen, aan een boom, een balk van de loge of hoe dan ook. Niemand mag van boord varen zonder verlof van den Admiraal wordt: niemand mag uit de loge gaan zonder toestemming van den Opperkoopman en moet zich bovendien zoo snel mogelijk weer naar huis spoeden. Wie iemand doodt, die zal niet „met den dooden overboort gestelt worden” doch het „metter doodt besueren”¹⁾.

Naast dezen Artikelbrief wordt een speciale „Particuliere Instructie voor den Capiteyn ende de andere Persoonen, die met hem in Regeringe alhier tot Bantam aen lant blyven” achter gelaten²⁾.

Bij artikel 1 wordt Wittert tot „overste” van de loge, de koopmanschappen en de contante penningen benoemd, waarnaast hij wordt bekleed met het „presidentschap” zoowel over degenen, die aan land achterbleven als ook over hen, die met het in Indië blijvend jacht 't Papegayken te Bantam mochten komen.

Bij artikel 2 worden 3 personen tot mede-raden aangesteld, terwijl, indien het bovengenoemde jacht ter reede van Bantam ligt, de koopman en schipper daarvan tevens mede-raad zullen zijn en stemrecht hebben. In dat geval bestaat het college dus uit 6 leden, den president inbegrepen.

De „civiele” misdrijven mogen steeds door het dagelijksche college van 4 leden worden afgedaan. Bij crimineele en halszaken moet men echter den misdadiger in hechtenis houden totdat het jacht binnen is, dus het groote rechtscollege van 6 personen zitting kan houden en het vonnis „alsdan in 't werck geleyt ende ge-

¹⁾ Voor een totaal-indruk van dit in de loge te Bantam geldend recht, wordt verwezen naar Begin ende Voortgangh enz., alwaar deze lands-artikelbrief in zijn geheel in deel I, fol. 56 e.v. is opgenomen, terwijl voorts dit materiele recht behandeling vindt in mijn volgende hoofdstuk over de Artikelbrieven.

²⁾ Deze Particuliere Instructie eveneens in haar geheel in Begin ende Voortgangh, deel I, fol. 61—63.

executeert" kan worden (artikel 3). Wij zien, dat ten aanzien van de zware misdrijfzaken de noodige voorzorg wordt in acht genomen om al te onderhandsche vonnissen te voorkomen.

In alle voorvallende strafzaken is de president-kapitein (opperkoopman), na een behoorlijk ingesteld onderzoek omtrent het delict, eischer (artikel 4). Alle aanklachten, vonnissen en executies moeten behoorlijk worden geregistreerd (artikel 5).

Artikel 15 beveelt den Artikelbrief te onderhouden en doen onderhouden en de overtreders daarvan dadelijk naar mérite te straffen als het de kleine civiele vergrijpen betreft; de crimineele misdadigers moeten in de boeien worden gesteld tot het jacht of eenige andere schepen van de Compagnie bij de hand zijn, opdat deze zware misdrijven tenminste door 6 rechters afgedaan en berecht worden.

Wij zien dus hier ook aan land een duidelijke afbakening van bevoegdheid ten aanzien van de kleinere overtredingszaken en de meer ernstige, crimineele misdrijven en halszaken. En het is opmerkelijk, dat dit bescheiden rechtbankje aan land wordt aangevuld met personen uit de scheepscolleges. Edoch, dit was een zeer practische oplossing van zaken, welke door de omstandigheden als het ware werd opgedrongen: het hoofdbedrijf der V.O.C. speelde zich nog af op de schepen, terwijl slechts hier en daar in Indië uiterst bescheiden en weinig talrijke handelsnederzettingen worden aangetroffen.

Doch hoe bescheiden deze eerste Hollandsche kolonies in hunne loges of factorijen ook in den beginne mogen zijn geweest, het staat toch wel vast, dat direct regelingen werden gemaakt voor het uitoefenen der justitie te dier plaatsen, zoowel in de kleinere als de zware misdrijfzaken. En men volgt daarbij niet alleen het materieele, aan boord geldende recht; ook bij de eigenlijke rechtspleging volgt men de strafrechtsprocedure der schepen. Aan de G.G. en Raden van Indië wordt bij artikel 7 van hunne Instructie van 1609 zelfs uitdrukkelijk voorgeschreven, dat zij zich wat „aangaat de orde en manier om goede en korte Justitie te administreren" moeten richten naar de memorie, aan de voorgaande vloten medegegeven¹⁾. Met deze memorie kan slechts bedoeld zijn de

¹⁾ Zie dit artikel 7 in N.I. Plakkaatboek I, p. 6; eenzelfde voorschrift wordt herhaald bij artikel 30 van de Instructie voor G. G. en Raad van 1617 (zie N.I. Plakkaatboek I, p. 38). Zie hierover ook Dr. Stapel, Rechtspraak bij de V.O.C., p. 47 en 53; Dr. Schmitz, Rechtshistorische Bijdragen enz., p. 50 en

reeds hierover op bladzijde 116 en volgende besproken Instructie voor den Fiscaal van 1607.

Wat heeft dan, zoo kan men zich ten rechte afvragen, Dr. Stapel tot de uitspraak gebracht, dat wij nog niets zien van het uitoefenen van justitie in Indië, omstreeks het jaar 1607? De geleerde schrijver wijst ons zelf den weg:

In de „Ordonnantie ende Instructie voor de kooplyden en andere personen, die vanwege de Generale Oostindische Compagnie in Oost-Indiën aan lant sullen blyven” uit het jaar 1607, wordt n.l. aan de opperkooplieden opgedragen om de assistenten, die zich onbehoorlijk gedragen „sonder uytstel ende met d'eerste schepen over te senden, ende daerbeneffens bescheyt van hun delicten en mishandelinge”. „Ende soo den opperkoopman hem misdroege, sal van gelycken gehouden wesen mette eerste schepen over te komen, waartoe den privé of scheepsraet der vlote of schepen deses Compagnies belast en geauthoriseert sullen wesen, hem sulcx te manderen”¹⁾.

Wij kunnen hieruit stellig geen andere conclusie trekken, dan dat de assistenten, die zich misdroegen, bij wijze van *administratieven* maatregel door den opperkoopman naar het vaderland moesten worden gezonden, doch ongetwijfeld eerst *nadat* zij voor hunne delicten door het plaatselijk rechtscollege waren veroordeeld en gestraft. Men wil in Holland slechts bescheid van het een en ander hebben, uiteraard opdat de Heeren XVII op goede gronden kunnen beslissen, of de betrokkene dient te worden ontslagen of anderszins. Dat deze assistenten voor hunne delicten aan de rechtsmacht van het plaatselijk college zouden zijn onttrokken, is zeker niet het geval geweest. Dit is evenmin het geval bij de nederzetting, die in Juni 1602 op Banda achterbleef en uit 33 man bestond. Allen waren zonder uitzondering onderworpen aan de rechtspraak van het speciaal ingestelde Collegium van vier rechters²⁾. En ook

G. C. Klerk de Reus, Geschichtlicher Ueberlick der administrativen, rechtlichen und finanziellen Entwicklung der Niederländisch-Ostindischen Compagnie in Verhandlungen van het Bataviaasch Genootschap, deel 47, III (jaargang 1894), p. 132.

¹⁾ Zie Dr. Stapel, Rechtspraak enz. in Bijdragen Taal-, Land- en Volkenkunde van N.I. deel 89, p. 41—42; de genoemde Instructie van 1607 in Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I, p. 584 v.

²⁾ Vergelijk de Artikelbrief van 20 Juni 1602, door den Breeden Raad voor deze nederzetting te Banda gemaakt, opgenomen als Bijlage F in P. A. Tiele, De

later volgt men deze gedragslijn, zooals bijv. blijkt uit het eedsformulier voor den G.G. uit artikel 155 van den Artikelbrief van 1617, sub ten derde: de G.G. zweert, een ieder, die zich aan particulieren handel schuldig maakt of zich op andere wijze kwalijk gedraagt, te zullen straffen en uit zijn ambt te ontslaan „ende voirts gestraft, gesententieert ende gemulcteert nae haere meriten *met dezelve sententien ende daertoe dienende informatien, confes-sien, soo sy 't verdienen, naer huys seijnden.*”

Wel kunnen we aannemen, dat aan den opperkoopman als president van het rechtscollege en als hoogste plaatselijk vertegenwoordiger van de Compagnie een „forum privilegiatum”¹⁾ in het moederland werd verleend, zulks op geen andere wijze dan het geval was met de Admirals der vloeten, die niet aan boord mochten worden berecht, maar in Holland. Voor de nederzetting te Banda uit 1602 staat dit volkomen vast door artikel 9 van den reeds genoemden Artikelbrief daarvoor²⁾.

Ten aanzien van de hoogste dienaren der V.O.C. handhaaft ook artikel 8 van de Instructie voor de G.G. en Raad van 1617 deze oude en m.i. juiste regeling³⁾.

Voor de predikanten en ziekentroosters wordt bij artikel 50 van de Instructie voor de kooplieden van 1617 een soortgelijke regeling getroffen, waardoor ook deze geestelijke dienaren in beginsel aan de rechtsmacht van de rechtscolleges in Indië en aan boord worden onttrokken.

Uit de voorziening ten aanzien van deze bijzondere personen de gevolgtrekking te maken, dat „eventueele” delinquenten dus ter berechting naar Nederland moeten worden opgezonden, komt mij dan ook bepaaldelijk onjuist voor: de overige delinquenten — en dit zijn in elk geval alle assistenten — moeten zonder uitzondering voor hunne vergrijpen voor de nieuw-gevormde rechtscolleges hunner nederzetting terecht staan.

Scheepstocht naar Oost-Indië onder Wolfert Harmensz. (1601—1603) in Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde, Nieuwe reeks, zesde deel, p. 217—248.

¹⁾ Forum wederom in dien zin, dat de competentie van den normalen rechter in het moederland wordt hersteld.

²⁾ Dit artikel 9 luidt als volgt: „Item soo den oppercoopman hem in eenijge saecken te buyten gingck sal over sulcx aende justytie van Hollant beclaecht ende beschuldicht werden byde welcke syn overtredinge ende misdaden sullen gestraft ende gericht werden, maer niet alhier byde sijnen”.

³⁾ Zie dit artikel in Mr. Mijer, Verzameling van Instructiën enz., p. 28.

Wel komt het echter voor, dat door dienaren begane misdrijven niet in eigen comptoir kunnen worden berecht door het ontbreken van het recht van exterritorialiteit. Zoo zien wij nog in veel lateren tijd de executie van een vonnis niet in eigen loge, maar aan boord van een der Compagniesschepen plaats vinden¹⁾. Een resolutie van de Heeren XVII van 4 Mei 1711 schreef zulks zelfs uitdrukkelijk voor om de betrokken souverainen niet in hunne rechten te kort te doen. Dit bracht soms eigenaardige bezwaren mee, want indien — wat nog al eens voorkwam — ter dood veroordeelde Europeanen tijdens het transport naar de reede luidkeels begonnen te roepen, dat zij Mohammedaan wilden worden, had dit tot gevolg, „dat sy aanstonts van de Mooren werden gedefendeert, soo haast sy in dier manieren haren Godt komen te versaacken” en dan was de executie onmogelijk²⁾.

Thans nog een enkele opmerking over de voorschriften omtrent de verantwoording en aanwending van de opgelegde geldboeten en confiscaties.

De Artikelbrief van 1595 bedreigt nog verreweg de meeste vergrijpen met de typische scheepsstraffen als laarzen en kielhalen, doch daarnaast speelt de verbeurdverklaring van gage een niet onbelangrijke rol. Alleen artikel VI schrijft echter voor, wat er met de verbeurde maandgelden moet gebeuren: de eene helft is bestemd voor de armen in het moederland, de andere voor de Compagnie zelf. Wij kunnen veilig aannemen, dat deze verdeling ook zal zijn toegepast met betrekking tot de overige artikels.

Bij een nieuw artikel 35 bepaalt de Artikelbrief van 1598 (Jacob van Neck) dat, indien een geldboete is opgelegd of maandgelden zijn verbeurd verklaard, de Admiraal en Breede Raad niet tot kwijtschelding of teruggave daarvan mogen overgaan, ook niet indien den misdadiger een zwaardere lijfstraf was opgelegd dan bij den Artikelbrief was bedreigd. Algeheele of gedeeltelijke kwijtschelding staat alleen ter beoordeeling van de Bewindhebbers der Compagnie.

De opgelegde boeten en de verbeurdverklaringen moeten worden verantwoord aan de Bewindhebbers, terwijl dezen, voor wat

¹⁾ Zie Dr. Schmitz, *Rechtshistorische bijdragen enz.*, t.a.p. 48—49.

²⁾ Dr. Stapel, *Rechtspraak bij de Vereenigde Oostindische Compagnie*, p. 128.

aangaat de verdeeling daarvan, volkomen vrijheid wordt gelaten. Bij den Artikelbrief van 1601 (Jacob van Heemskerck) worden deze voorschriften, evenals in volgende jaren, ongewijzigd gehandhaafd¹⁾.

Hoe de verdeeling door de Bewindhebbers geschiedde, daarover laten ons ook de latere Artikelbrieven in het duister; deze geschiedde n.l. „tot haerlieder discretie”. Doch wij kunnen hiervoor te rade gaan bij de betreffende regeling in Indië voor de aldaar ingestelde plaatselijke rechtscolleges:

„Alle geltstraffen, civiele breucken en criminele confiscatiën sullen gedeylt werden: een derdendeel ten proffyte van den fiscaal; een derdepart ten behoeve van den armen hier te Lande, gerepartieert nae rato van de Cameren, ende 't resterende derdepart ten profyte van de Generale Comp.”²⁾.

Men ziet uit deze bepalingen, dat de armen in het moederland niet werden vergeten, terwijl daarnaast de boeten en verbeurdverklaringen rechtstreeks aan de V.O.C. ten goede kwamen. Dit is geheel in overeenstemming met het ten tijde van de Republiek geldende beginsel, dat de geldboeten als „baten, profijten ende emolumenten” aan de betrokken jurisdictie ten goede komen. In dit verband zij ook gewezen op het in jurisdictiegeschillen gebruikelijk beroep op den „eigendom” van jurisdictie. Men procedeert over de possessie van rechtspraak als gold het een gewone bezitsactie in het civiele recht³⁾.

De Compagnie had echter niet alleen deze lusten van de rechtspraak, doch eveneens de lasten van het geheele organisme der justitie, zoowel aan boord der schepen als in Indië in de loges en comptoiren. En deze lasten zullen op den duur niet onaanzienlijk zijn geweest.

1) Artikel 41—42; art. 44—45 Artikelbrief 1602; art. 41—42 Artikelbrief 1603; art. 135—1617, art. 114—1619, art. 118—1634 en art. 99—1658 (1672). Artikel 107 van den Artikelbrief van 1742 gaat, althans naar formulering, zelfs zoover, dat alle confiscaties en boeten „ten profyte vande Compagnie” worden gebracht. Ik twijfel echter niet of naderhand is, evenals van oudsher, een gedeelte aan de armen afgestaan.

2) Instructie G.-G. en Rade 1609, art. 4; die van 1617, artikel 29.

3) Zie hierover Joost de Damhouder, Practijcke in Criminele Saken, p. 76; Mr. Zwaardemaker, Het Strafrecht van de Republiek, p. 237, noot 1.

Aan het einde gekomen van mijn beschouwingen over de regeling van de justitie voor de schepen van de vóór-Compagnieën en van de Vereenigde Oostindische Compagnie, wil ik niet nalaten, nu wij hebben gezien, dat aan boord der gewone handelsschepen nimmer eenige werkelijke rechtspraak aan de schippers met hunne officieren is toevertrouwd, nogmaals de aandacht te vestigen op de bijzondere omstandigheid, dat deze toewijzing van rechtsmacht wèl aan de scheepsraden van de schepen op Indië¹⁾ heeft plaats gehad.

Het uitzonderlijke dier delegatie treedt nog meer naar voren, indien wij voor een kort moment de ontwikkeling gadeslaan van de rechtspleging in scheepszaken vanaf de opheffing der V.O.C. in 1800. Met die opheffing verviel op formeele gronden de geldingskracht der voor het rechtsleven aan boord der Compagnieschepen gearresteerde Artikelbrieven, daarmede ook de wettigheid der rechtspleging door de rechtscolleges aan boord. Doch het spreekt wel vanzelf, dat dit in de practijk niet zoo abrupt kon geschieden en ik twijfel dan ook niet, of er zullen in de eerste jaren na den val der V.O.C. nog tal van vonnissen op de schepen naar en van Indië zijn geveld, ook al moeten wij hierbij bedenken, dat de vaart op Indië eenige jaren geheel werd verlamd door den oorlog met Engeland en de scheepskapiteins daardoor de gelegenheid hadden zich in de nieuwe situatie in te leven. Deze laatste hield o.a. in, en dat was lang niet het onbelangrijkste in dezen, dat de koopvaardijsschepen op Oost-Indië voortaan *particuliere* schepen zouden zijn, schepen dus die vielen onder de voor de zeevaart *in het algemeen* geldende bepalingen. Dit beteekende: geen rechtspraak meer aan boord, doch overlevering van de misdadigers aan de rechters aan den wal.

Wie deze rechters in zeezaken waren, leert ons voor de schepen van Amsterdam de keur van genoemde stad van 1641, welke stedelijke regeling haar bestaansrecht aldus inleidt: „Alsoo mijn Heeren van de Gereghte, in 't seeker verstaen, van den groote ongeregeltheden ende excessen, die dagelijcks bij de Matroosen tegen de Schippers gepleegd worden, als mede van de menigvuldige disordren, verschillen en misverstanden, die hoe langs hoe meer, tusschen de schippers en de bootsgesellen ontstaan, alles

¹⁾ Zoowel Oost- als West-Indië!

tot merckelijcke schade ende interessen van de zeevaart ende den koophandel in 't gemeen'¹⁾.

Tot het berechten dier geschillen en delicten worden speciale commissarissen voor de zeezaken benoemd, die volgens artikel I alle zaken moeten afdoen, welke zich tusschen schippers onderling en tusschen schipper en het bootsvolk voordoen. Van de vonnissen dier commissarissen kan men in hooger beroep gaan bij de Schepenen der stad Amsterdam (artikel 2). Er wordt een speciale water-substituut²⁾ aangesteld, die alle overtreders moet bekeuren, aanklagen en de opgelegde boeten innen, terwijl hij in crimineele zaken (de zware misdrijven dus) de schuldigen moet arresteren en overleveren aan „den Heere Officier” van Amsterdam.

Een soortgelijke regeling voor Rotterdam's koopvaardijvloot brengt de Ordonnantie op het stuk van Asseurantie ende van avarije: mistgaders zeezaken van den 28sten Januari 1721³⁾.

Aldaar moet een Kamer van het Zeerecht, eveneens bestaande uit 5 commissarissen en bijgestaan door een waterschout, de scheepszaken berechten, waarop geen andere straf dan geldboete is gesteld; verder reikt de competentie dier Kamer niet. Bij de misdrijven, waarop arbitrale correctie of een lijfstraf was gesteld, moest de waterschout den delinquent ter berechting en bestraffing overleveren aan den „ordinaris Regterer, daarin competent zijnde”. Voor die ernstiger strafzaken werd dus geen speciaal rechtscollege ingesteld en waren de gewone rechters daarvoor competent, dus b.v. of de domicilaire schepenbank van beklagde of het Provinciale Hof.

Dit is in hoofdtrekken het beeld van de regeling der justitie in scheepszaken ten tijde van de opheffing van de V.O.C. Aan de rechtsmacht dezer rechters in scheepszaken worden in beginsel ook de voortaan vrije en particuliere handelsschepen op Oost-

1) Zie over deze Willekeur van Amsterdam van 16 Februarie 1641 C. M. van der Leeuw, *Over de tucht op de koopvaardijsschepen*, p. 122—123; ook Goudsmit, *Geschiedenis*, p. 365 e.v.

2) Het dient vermeld te worden, dat ook Indië reeds vrij spoedig in het bezit van een specialen waterfiscaal komt; voor Batavia wordt hij benoemd bij Resolutie van de Hooge Regeering van 30 Nov. 1666. Zie hierover Dr. Stapel, *Rechtspraak*, p. 64 noot 1 en p. 65, ook N.-I. Plakaatboek II, p. 415.

3) Zie Van der Leeuw, *Over de tucht*, de blz. 127—131.

Indië onderworpen. Schippers en scheepsvolk hadden zich nu alleen te richten naar de *algemeen* geldende voorschriften betreffende het zeerecht: de nog steeds van toepassing zijnde ordonanties van Karel V en Philips II en daarnaast o.a. de genoemde stedelijke keuren.

In deze regeling der rechtspraak in scheepszaken is in den Franschen tijd van 1795 tot 1813 niets veranderd. Ook na de inlijving van ons land bij Frankrijk bleven de ten aanzien van deze materie bestaande regelingen door het niet afkomen van daarvoor in de plaats tredende Fransche voorschriften geheel van kracht op grond van artikel 484 van de Code Pénal, dat aldus luidde: „Dans toutes les matières qui n'ont pas été réglées par le présent Code, et qui sont régies par des lois et réglemens particuliers, *les cours et tribunaux continueront de les observer*”¹⁾).

En, ten aanzien van de wetgeving op de orde en tucht op de koopvaardij schepen werd in de periode van Fransche overheersing niets anders bepaald dan het verbod bij Publicatie van 18 Juni 1803 om zonder toestemming op schepen van vreemde nationaliteit te gaan dienen. Aan de kortstondige werking van de Code de Commerce, ingevoerd bij decreet van 1 Januari 1811, kan de facto worden voorbijgegaan, temeer waar dit Fransche wetboek van koophandel de orde en tucht op de schepen zeer onvolledig behandelde²⁾).

Er is tenslotte nog één kwestie, waarop in het bijzonder de aandacht moet worden gevestigd: bij het einde van het bestaan der Vereenigde Oostindische Compagnie en dus vanaf het begin der openstelling der vrije vaart zijn het geen schepen der V.O.C. meer, die in Indië aankomen, evenmin als de schippers en het scheepsvolk meer hare dienaren. Hierin moeten wij de oorzaken zoeken, dat de voortaan aan boord van de *Nederlandsche* schepen gepleegde misdrijven niet meer in Indië kunnen worden afgedaan, doch met de berechting daarvan tot de terugkomst in het moederland moet worden gewacht. Men huldigt het standpunt: een misdaad, gepleegd op een Nederlandsch schip, dus op Neder-

¹⁾ Zie hierover Mr. J. van de Poll, Proeve eener strafwet voor zeevarenden, p. 16; cursiveering van mij.

²⁾ Zie hierover Van der Leeuw, Over de tucht op de koopvaardij schepen, p. 137—138.

landsch territoir, wordt berecht door den Nederlandschen en niet door den kolonialen rechter. Dit beteekent een ernstige verdragging in de behandeling daarvan.

Ook de bekende Wet op de Huishouding en Tucht der Koopvaardij-schepen van 7 Mei 1856 (Stbl. no. 32) komt aan dit euvel niet tegemoet; zij brengt geen behoorlijke regeling van de rechtspraak in onze overzeesche gewesten over misdrijven van schepelingen, gepleegd aan boord van moederlandsche schepen, terwijl evenmin daarin de autoriteiten worden aangewezen, die de uitvoering dezer wet aldaar zullen moeten handhaven¹⁾.

Juist het groote voordeel van een snelle en doeltreffende justitie, ook in Indië, van aan boord begane delicten, zooals wij die hebben geschetst van 1609 tot aan 1800, ging bij den ondergang van de V.O.C. verloren.

¹⁾ Zie hierover Mr. van der Leeuw, Over de tucht enz., p. 198 en Van der Mersch, De Scheepsraad, 137—138.

HOOFDSTUK V

DE ARTIKELBRIEVEN.

In het voorgaande is reeds op verschillende plaatsen van Artikelbrieven sprake geweest en wel in het bijzonder in het hoofdstuk over de regeling der justitie. Te dien aanzien zijn zij gebleken van fundamenteele beteekenis te zijn geweest, immers zij vormden niet alleen den wettelijken grondslag voor het houden van rechtspraak aan boord der schepen op Oost-Indië, doch regelden tevens de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid der betrokken rechtscolleges.

Het rechtsgebied, dat deze Artikelbrieven hebben bestreken, beperkt zich echter geenszins tot dit formeele gedeelte, integendeel, het omvat verder vele belangrijke bepalingen op staatsrechtelijk, straf- en civielrechtelijk terrein naast diverse voorschriften, welke meer in het bijzonder de huishouding en tucht aan boord regelen. Men kan dit aldus samenvatten, dat de Artikelbrieven in ruimen zin het geheele rechtsleven aan boord beheerschten, de „grondwet” vormden voor gezagvoerder, officieren en scheepsvolk.

Deze Artikelbrieven hebben in het zeerecht, tot welk recht zij in hun vollen omvang behooren, een plaats en beteekenis ingenomen, welke een uitvoerige behandeling daarvan volkomen rechtvaardigt, doch er is meer. Indien men de litteratuur over de V.O.C. naslaat, dan vindt men bij verschillende schrijvers wel hier en daar het bestaan van Artikelbrieven vermeld en zelfs als bijlagen opgenomen, doch verder gaat men meestal niet. Min of meer uitvoerige beschouwingen daarover ontbreken vrijwel ten eenenmale en men kan zich ten rechte de vraag stellen, of in feite de beteekenis dier Artikelbrieven, welke toch gedurende rond twee eeuwen de grondslagen vormden voor de scheepvaart op Oost-Indië, niet is onderschat, althans daaraan niet die aandacht is geschonken, waarop zij zoo ten volle aanspraak kunnen maken.

Twee schrijvers moeten worden genoemd, die hierop een uitzondering maken en wel Dr. J. de Hullu met diens waardevolle artikel over „De Handhaving der orde en tucht op de schepen

der Oost-Indische Compagnie" ¹⁾), en Dr. J. P. G. Schmitz met diens omvangrijke dissertatie, Utrecht 1938: „Rechtshistorische bijdragen tot de kennis van het materiele en formeele strafrecht van toepassing op de dienaren van de Oost-Indische Compagnie, voornamelijk betrekking hebbende op het delict van desertie". Het is vooral laatstgenoemde schrijver, die in zijn wetenschappelijk geschrift de beteekenis der Artikelbrieven naar voren weet te brengen, hunne waarde, zij het dan ook meer in het bijzonder ten aanzien van de desertiebepalingen, in het licht stelt en het verband aanwijst met de meer algemeene Artikelbrieven voor het krijgsvolk te land en dat op de oorlogsschepen.

A. De oorsprong der Artikelbrieven.

Elke brief of ieder stuk, uit eenige artikelen bestaande, zou men zonder eenig bezwaar een „artikelbrief" kunnen noemen. Maar reeds in het begin van de 16de eeuw verstond men er meer in het bijzonder die bescheiden onder, welke aan de schepen van oorlog werden uitgereikt en de regels inhielden, waaraan de schepelingen waren onderworpen. Een nog oudere benaming voor deze voorschriften is die van „ordonnancie", al even vaag en nietszeggend als begripsaanduiding; ook de veelvuldig voorkomende combinatie van „Ordonnancie ende Artykelbrief" is weinig kenschetsend ²⁾).

De oudste Artikelbrief, welke mij onder oogen is gekomen, is er een uit 1521, slechts 7 artikelen bevattend, die alle op het terrein van het materiele strafrecht liggen. Middeleeuwsch-wreede straffen worden er in bedreigd tegen scheepvaartmisdrijven als muiterij, doodslag, mishandeling, vredebreuk en dergelijke ³⁾). Deze

¹⁾ In Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, deel 67, p. 516 e.v. Zie ook, in meer populaireren vorm, Godée Molsbergen, Tijdens de O.I. Compagnie I, p. 17—25; Nicolaus de Graaff, Oost-Indise Spiegel (Werken Linschoten-Vereeniging XXXIII) p. 61—63.

²⁾ Vergelijk De Jonge, Zeewezen I, p. 77—79. Voor een meer algemeenen indruk over de geschiedenis van de Artikelbrieven worde in het bijzonder naar dit omvangrijke werk van Jhr. Mr. J. C. de Jonge verwezen, speciaal deel I, de blz. 77—81 en 310—314. Voorts wordt de aandacht gevestigd op Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz. p. 20—21, die tevens op het verband met de Artikelbrieven voor het landleger wijst: de blz. 17—20; voor de ontwikkeling van het militair strafrecht te land zie verder vooral de voortreffelijke dissertatie van Dr. J. W. Wijn, Het Krijgswezen in den tijd van Prins Maurits, p. 81—87.

³⁾ Deze Artikelbrief van 1521 in De Jonge, Zeewezen I, Bijl. II.

strafsancties zijn verankerd in het recht van vergelding: het be-
ginsel van het oog om oog, de hand om de hand gold hier als
eenige maatstaf. In de Artikelbrieven der oorlogsschepen treffen we
dergelijke zware, lichamelijke straffen tot aan het einde der 18de
eeuw aan¹⁾.

Op den Artikelbrief doelt ook artikel 21 van de Ordonnantie
op de Admiraliteit van 1563 van Philips II, waarbij aan den Ad-
miraal wordt voorgeschreven om aangaande de discipline van
oorlog, welke in de schepen zal worden onderhouden, alzulke
„Regulen ende Politicke Zee ordonnantien” te maken, als hem aan
de hand van de in de practijk gebleken vergrijpen en misdaden
wenschelijk zal voorkomen²⁾.

Een direct gevolg van dit artikel 21 is ongetwijfeld de reeds
meer uitgebreide Artikelbrief, welke omstreeks 1565 onder de
landvoogdij van Margaretha van Parma wordt uitgereikt aan drie
oorlogsschepen, welke als convooschepen moesten dienst doen³⁾.
De reeds genoemde Artikelbrief van 1521 is hierin geheel ver-
werkt. Ook al bestaat deze nog slechts uit 21 artikelen, we kunnen
toch reeds een grootere overeenkomst opmerken met de latere Ar-
tikelbrieven voor de schepen van oorlog en ook voor de vaart op
Oost-Indië.

Meer aandacht is besteed aan de gezagsverhouding tusschen
den bevelhebber en de schepelingen; desertie wordt streng ge-
straft, terwijl niemand aan land mag gaan zonder expres bevel
van den kapitein. Diverse voorschriften raken de tucht aan boord;
artikel 19 verplicht tot het doen van mededeeling aan den kapitein
van verkregen buit en geeft verder eenige regeling omtrent de
bestemming en verdeling daarvan. Het slotartikel geeft rechts-
kracht aan het gewoonrecht ter zee door den kapitein met zijn
officieren te machtigen „alle andere artykelen, hiervooren nuet
gescreven ende nochtans van ouder gewoenten, die gewoenlick
is te onderhouden ende geobserveert te worden” toe te mogen
passen, „naer den meesten oirboir ende haer goetduncken doen

¹⁾ Zie hierover De Jonge, Zeewezen I, p. 79, alwaar noot I eenige scheeps-
vonnissen meedeelt.

²⁾ Deze Ordonnantie op de Admiraliteit van 1563 in haar geheel in het Plak-
kaatboek van Vlaanderen, II, p. 346 e.v.

³⁾ Deze Artikelbrief van 1565 in De Jonge, Zeewezen I, Bijl. III, zie ook
p. 80—81.

zullen". De straffen, die hoofdzakelijk worden bedreigd, zijn lijfstraffen, typische scheepsstraffen als kielhalen, doopen, van de ree in zee werpen en sluiten in de boeien te water en te broode; slechts één artikel kent het inhouden van gage als strafsanctie.

Weinig jaren later maken de Watergeuzen de zee onveilig. Het regende klachten over deze heeren, die zich gewapenderhand ter zee hadden begeven en vriend noch vijand ontzagen. Prins Willem van Oranje, „verstaende, datter onder die schepen, die alle daghen vermeerderden, groote ongheregeltheydt ghebeurde ende datter alle daeghe groote klachten gheschieden van de groote schade ende roovinge, die sy ter zee deden", vaardigde hierom in 1570 verschillende ordonnanties uit voor de oorlogschepen en kaapvaarders, die van hem een commissie hadden verkregen¹⁾. Ten onrechte stelt De Jonge de ordonnantie van 5 Augustus 1570 gelijk aan een Artikelbrief en men krijgt den indruk, dat het woord ordonnantie dezen historicus hier op een dwaalspoor leidt²⁾. Immers deze ordonnantie wil de commissievaart zelf der Watergeuzen regelen, zooals de algemeen geldende Instructie van 1599 zulks beoogde voor diegenen, die op z.g. brieven van marque uitvoeren³⁾. Wel merkt De Jonge op, dat die ordonnantie van 1570 van de voormalige Artikelbrieven afwijkt en van een meer algemeen inhoud is, doch hij lost de moeilijkheid niet op door te constateeren, dat het blijkbaar 's Vorsten begeerte was, de vroegere ordonnanties of „eigenlijk gezegde" Artikelbrieven daarenboven in te voeren. De genoemde ordonnantie van 1570 beveelt nl., dat „op alle schepen sterkelijk onderhouden sal werden de Ordonnantie van den oorloge, en dat daertoe den Admirael sal doen bezweren aen alle Capiteynen, soldaten en bootsvolck alsulcke artikelen, als men gewoon is te besweren op de zee". Om dit laatste naar haar wezenlijke bedoeling te vatten, behoeft slechts te worden verwezen naar het hiervoren behandelde artikel 21 van de Ordonnantie op de Admiraliteit van 1563. Het is dan ook aan geen twijfel onderhevig, of de Prins doelt met de aangehaalde zinsnede op de gebruikelijke Artikelbrieven, die blijkbaar als gewoonterecht reeds zoo ingeburgerd waren, dat hij het niet noodig vond deze in een meer vasten vorm te gieten.

1) Zie voor deze ordonnantie: Bor, *Nederlantsche Oorloghen*, fol. 233 e.v.

2) Zie De Jonge, *Zeewezen* I, p. 310.

3) Zie deze Instructie in Japikse X, R.G.P. 71, p. 407 e.v.

In 1599 werd een zeer uitvoerige Artikelbrief meegegeven aan de groote oorlogsvloot, welke, onder het bevel van Jonkheer Pieter van der Does, door de Staten-Generaal, op advies van den Prins van Oranje als Admiraal-Generaal, naar het westen werd gezonden om den koning van Spanje en diens onderzaten afbreuk te doen. Deze „Artickelbrieff ofte Instructie” werd op 23 April 1599 door de Staten-Generaal gearresteerd en bestaat uit niet minder dan 73 artikels¹⁾.

Evenals zulks het geval was met de vroegere Artikelbrieven, was ook die uit 1599 slechts voor deze speciale oorlogsexpeditie bestemd. De ontwikkeling van onze algemeene oorlogsmarine was nog niet zoover voortgeschreden, dat reeds een uniforme Artikelbrief, geldend voor alle schepen van oorlog, tot stand gekomen was.

Het duurde tot 1629, alvorens een generale Artikelbrief voor onze oorlogsschepen tot stand kwam. Deze „Artijkels-Brief ende Instructie” werd den 27sten April door de Staten-Generaal vastgesteld en bestaat uit 66 artikelen met een eedsformule²⁾. Naast de voorschriften van vroeger komen thans tal van nieuwe bepalingen voor, welke meer uitvoerig op de verplichtingen van het scheepsvolk ingaan en ook de straffen bepalen, welke op het niet nakomen zijn gesteld. Men zou dezen groei van de Artikelbrieven wellicht in het kort zoo kunnen weergeven, dat naast het overwegend strafrechtelijk karakter van de oudere Artikelbrieven met hunne meer ernstige scheepsmisdrijven, in 1629 meer aandacht wordt geschonken aan de regeling van de huishouding en tucht op de schepen met de daarbij behorende lichtere vergrijpen³⁾.

Zooals reeds in het vorige hoofdstuk is vermeld, was de scheepsbevelhebber met zijn officieren belast met de handhaving en naleving der bepalingen van den Artikelbrief, terwijl een ieder vóór het vertrek onder eede moest verklaren zulks naar zijn beste ver-

¹⁾ Deze Artikelbrief van 1599 bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief in het Register van Instructies St.-Gen. 1588—1610, fol. 254—272.

²⁾ Deze generale Artikelbrief van 1629, gerenoveerd en opnieuw gearresteerd op 24 Juli 1636, in Groot Plakkaatboek II, f. 187—199, die van 1636 ook in Tjassens, p. 206—216. Dan volgen die van 1664, 1672, 1690 en 1702, onderscheidenlijk in Gr. Pl. B. II, f. 3175—3178; III, f. 209—214; IV f. 202—208 (ook in Recueil II, 176—187) en V, f. 275—280 (ook in Recueil III, 151—164). Den volgende Artikelbrief uit 1795 heb ik noch in het Gr. P. B. noch in het Recueil van Zeezaken aangetroffen.

³⁾ Zie over den Artikelbrief uit 1629 ook Elias, Schetsen I, p. 103—104.

mogen te zullen nakomen. Ook de schepelingen moesten op den Artikelbrief den eed afleggen om den inhoud hiervan getrouwelijk te zullen naleven.

Bij vergelijking van den inhoud dezer Artikelbrieven voor de oorlogsschepen met dien van de, vanaf de eerste schipvaart op Oost-Indië in 1595, aan de koopvaardijsschepen uitgereikte Artikelbrieven, blijkt, dat beide categorieën niet alleen den naam, doch ook vele bepalingen met elkaar gemeen hebben ¹⁾. Het is dan ook met zekerheid aan te nemen, dat we het „vaderschap” der Artikelbrieven voor de vaart op Oost-Indië moeten zoeken bij die, welke reeds voor de afzonderlijke tochten der oorlogsschepen bestonden.

We moeten hierbij niet vergeten, dat de handhaving van de orde en tucht op de verre en langdurige voyages der handelschepen van vrijwel even groot gewicht was te achten als zulks het geval was met die der krijgstuicht op de schepen van oorlog. Dit klemde temeer door de zware, zij het ook defensieve, bewapening dier schepen op Indië, waardoor zij in feite in weinig of niets van de gewone oorlogsschepen verschilden. Het is juist ook deze bewapening, welke de orde en scheepsdiscipline zoo bijzonder om regeling deden vragen.

Terecht concludeert Schmitz dan ook, dat wij mogen besluiten, „dat in de tijden voorafgaande aan de vaart op Indië zoowel te water als te land vele artikelbrieven bekend waren, welke ongetwijfeld van groot belang zijn geweest voor de artikelbrieven ten tijde van de V.O.I.C.” ²⁾. Tot deze verwantschap beperkt deze schrijver zich echter, hetgeen moet worden verklaard uit den aard van het door hem behandelde onderwerp.

Er komen echter bepalingen in de Artikelbrieven voor de vaart op Indië voor — hetgeen vooral later het geval is als deze reeds zijn uitgegroeid tot wetsproducten van ver over de honderd bepalingen — waarvan men de herkomst tevergeefs in die voor de schepen van oorlog zal zoeken. Dit is zeer begrijpelijk, immers hoe geheel anders is b.v. de rechtsverhouding tusschen scheepsbevelhebbers en schepelingen op een koopvaardijsschip enerzijds

¹⁾ Zie over deze treffende gelijkenis ook N. Mac Leod, De Oost-Indische Compagnie als zeemogendheid in Azië, dl. I, p. 3 noot 1.

²⁾ Zie Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz. t. ap. 21.

en op een oorlogsschip anderzijds, hoe geheel anders ook is het doel der reis: hier het drijven van handel en het maken van winst, daar het beschermen van geconvoyeerde handelsschepen of het voeren van oorlog ter zee.

Het zijn deze andere bepalingen, die ons naar een tweede bron van herkomst wijzen, naar het „moederschap” dier Artikelbrieven voor de Oostinjevaarders!

Dit „moederschap” levert ons het oude zeerecht, in den ruimen zin van het woord genomen, op. Verwaarloozing van dit zeerecht zou het ons ten eenenmale onmogelijk maken ons een zuiver beeld van de beteekenis en plaats te vormen, welke de Artikelbrieven gedurende rond twee eeuwen voor de koopvaart op Indië hebben ingenomen. En het is juist dit levende en zich sneller ontwikkelende zeerecht, dat aan de koopvaardij-Artikelbrieven spoedig hun groote waarde geeft, deze losmaakt van de verstarde, middeleeuw-sche strafbepalingen der marine-Artikelbrieven en naast de eenzijdige verplichtingen der schepelingen ook hunne rechten tegenover kapitein en reederij erkent en veilig stelt. Vooral dit laatste is de groote verdienste, welke in dit verband aan het algemeene zeerecht der 16de eeuw moet worden toegekend. Bekijken we daarom dit zeerecht thans van meer nabij.

Bij het geven van een overzicht van ons Nederlandsche zeerecht, kan de stof het best worden ingedeeld in vier periodes¹⁾ en wel:

- a. de oude gewoonterechten;
- b. de ordonnanties op het zeerecht van Karel V en Philips II;
- c. de stedelijke keuren in de 17de en 18de eeuw en
- d. de wettelijke regelingen in de 19de eeuw en later.

Wij zullen ons hierbij tot de eerste twee tijdperken bepalen.

- a. De oude gewoonterechten.

Reeds in het vorige hoofdstuk werd vermeld, dat ons voornaamste gewoonterecht ter zee bestond uit de zoogenaamde Wisbysche zeerechten. De gewoonterechten uit Vlaanderen en Holland leverden daartoe, naast eenige bepalingen, ontleend aan het Lübecksche zeerecht, de voornaamste bijdrage. Die Vlaamsche

¹⁾ Zulks in navolging van de rationeele indeeling, welke is gevolgd door Van der Leeuw in zijn dissertatie over de Tucht op de koopvaardij-schepen, p. 102, en door Goudsmit in diens Geschiedenis van het Nederlandsche zeerecht, p. 5 e.v.

zeerechten zijn de z.g. Vonnissen van Damme, de Hollandsche zeerechten de Amsterdamsche ordonnantie; beide uit de 14de eeuw stammend. Dit zijn de rechtsgewoonten ter zee, vastgelegd door kooplieden en zeevaarders in een tijdvak, toen de overheid zich nog niet met hunne transacties bemoeide en de regeling van hun onderlinge verhouding en belangen aan deze lieden zelf overliet.

De voornaamste bepalingen der Wisbysche zeerechten¹⁾ betreffen de verhouding tusschen den schipper en de schepelingen en de bevoegdheden van den eerstgenoemde. Het belangrijkste, wat wij uit dit zeerecht kunnen leeren, is, dat aan den schipper een bijzondere macht is toegekend over het scheepsvolk, ook al was deze niet onbeperkt en waren den schepeling middelen gegeven om zich tegen misbruik van dit gezag te beschermen. Wel bracht dit gezag met zich mede, dat de schipper zijn scheepsvolk kon tuchtigen, doch van de uitoefening van eigenlijke rechtspraak aan boord was, zooals wij ook reeds in het voorgaande hoofdstuk zagen, geen sprake.

Wat de bedreigde straffen tegen overtreding van de verschillende voorschriften van orde en tucht betreft, moet worden opgemerkt, hoezeer deze in aard en zwaarte van die uit de marine-Artikelbrieven verschillen. De eenige twee lijfstraffen, welke in de Wisbysche zeerechten voorkomen, zijn die van het afkappen van de hand en de doodstraf door ophanging; artikel 24 bedreigt den schepeling, die zijn schipper slaat, met een geldboete van honderd schelling of het verlies van zijn vuist. Wij zien, dat het hier ook gaat om een ernstig vergrijp tegen de scheepstucht, doch de lijfstraf is niettemin nog subsidiair gesteld. Artikel 61 bedreigt den schepeling met de galg, indien hij met het ontvangen geld deserteert; wat dit geld zelf betreft, moet hier blijkbaar gedacht worden aan het handgeld, dat de schepeling ontving bij het zich verhuuren voor de reis aan den schipper. De overige straffen bestaan alle uit een geldboete.

Een meer uitvoerige en artikelsgewijze behandeling dezer Wisbysche compilatie kwam mij niet noodzakelijk voor, eerstens omdat zij voor een aanzienlijk gedeelte werd overgenomen in de ordonnantie van 1563 van Philips II, welke hierna uitvoeriger zal worden

¹⁾ Deze Wisbysche Zeerechten opgenomen bij Verwer, *Nederlants seerechten*, p. 1—41; ook gesplitst bij Goudsmit als *Aanhangsel A, B en C*.

behandeld, tweedens omdat deze oudere zeerechten zoo grondige en deskundige bespreking vonden, o.a. bij Goudsmit en Van der Leeuw ¹⁾).

b. De ordonnanties van Karel V en Philips II.

In de tweede helft der 16de eeuw begint Karel V met de regeling bij ordonnantie van ons zeerecht, ter gedeeltelijke codificatie van het bestaande gewoonterecht.

Over de Ordonnantie op de Zeevaart van Karel V uit 1549 werd hiervoor reeds gesproken op bladzijde 12 e.v. Wat het privaatrecht betreft, hadden de kooplieden verzocht om, alvorens Karel V dit ging regelen, gedurende eenigen tijd het ontwerp, rakende de „Navigatie, als Schippers, Bootsgesellen, Kostumen en Rechten van der Zee, met dat daer aen kleeft”, te mogen examineeren, om dit zoo noodig te kunnen aanvullen. Aan dit verzoek werd voldaan en met de regeling daarvan gewacht tot 1551.

Het tweede gedeelte van de Ordonnantie op de Zeevaart van laatstgenoemd jaar is nu gewijd aan het gezag van den schipper, de verhouding tusschen hem en de schepelingen en de positie en verplichtingen der laatsten aan boord; voorts aan de bevrachting, averij, botsing van schepen en de reederij ²⁾).

Doch spoedig rezen klachten uit de practijk tegen de onvolledigheid dezer ordonnantie, zoodat Philips II reeds in 1563 besloot tot de vaststelling van een „Nader Ordonnantie, Statuut ende Eeuwig Edict op het faict van der See-vaart” ³⁾). Hierin is de regeling van 1551 vrijwel geheel verwerkt, waaraan, zoo luidt de considerans, wat is veranderd, wat bijgevoegd en wat is afgenomen. Het belangrijke voor de practijk is nu, dat wat er is bijgevoegd ontleend is aan de Wisbysche zeerechten, terwijl de ver-

¹⁾ Mr. M. Th. Goudsmit, Geschiedenis van het Nederlandsche zeerecht; ik vestig in het bijzonder de aandacht op de breed opgezette en scherpzinnige ontwikkeling van ons geschreven gewoonterecht, de blz. 1—142, alwaar ook de z.g. Tabula, het Consulaat en de Rôles d'Oléron behandeling vinden. Mr. C. M. van der Leeuw belicht in zijn dissertatie meer die bepalingen uit de Wisbysche zeerechten, welke meer rechtstreeks het gezag van den schipper, zijn verhouding tot het scheepsvolk en de huishouding en tucht aan boord raken.

²⁾ De Ordonnantie op de Zeevaart van 1551 in haar geheel in het Plakkaatboek van Vlaanderen I, p. 375 e.v.; het tweede, voor ons te dezer plaatse belangrijke, deel ook in het Groot Plakkaatboek I, p. 783 e.v.

³⁾ De Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 in het Plakkaatboek van Vlaanderen II, p. 307 e.v.

anderingen blijkbaar beoogen het plakaat daarmede in overeenstemming te brengen ¹⁾. „Uit deze rijke regstbron hebben alle volgende wetgevers geput. Ook met betrekking tot de tucht op de koopvaardij-schepen zijn zij van groot gewigt. Wij vinden er toch die beginselen zonder welke scheepstucht een droombeeld is". Zoo wijst ook Van der Leeuw op de beteekenis der Wisbysche zee-rechten voor de latere regelingen ²⁾. Het is tevens op grond daarvan, dat ik met de meer uitvoerige behandeling van de nieuwe ordonnantie van 1563 volsta.

Deze Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 is verdeeld in 7 titels: ³⁾

1. Van de toerusting van schepen,
2. Van de schippers en kooplieden,
3. Van de schepelingen en hun officiën,
4. Van schipbreuk, zeewerping en averijen ⁴⁾,
5. Van schepen, die elkaar beschadigen,
6. Van scheepskeuren en breuken en andere zaken aangaande de justitie,
7. Ordonnantie op de verzekering of assurantie.

Wij behoeven te dezer plaatse geen bijzondere aandacht meer te schenken aan de bepalingen omtrent de toerusting der schepen, vervat in den eersten titel, immers deze verplichte uitrusting en bewapening van de koopvaardij- en visschersschepen vond reeds meer uitvoerige bespreking in het hoofdstuk over het rechtskarakter der schepen ⁵⁾.

De tweede titel is van groot gewicht voor de rechtsverhouding tusschen den schipper eenerzijds en den bevrachter, den koopman dus, anderzijds. Artikel I laat de schippers en kooplieden volkomen vrij om de vracht of het „schiploon" zoodanig te regelen, zooals zij het best tot overeenstemming kunnen geraken, hetzij

¹⁾ Zie Goudsmit, Geschiedenis, p. 165 en 230.

²⁾ Van der Leeuw, t.a.p. 109—110.

³⁾ Men zie voor deze Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 ook het oude boekje van Taco van Glins: Aenmerckingen ende Bedenckingen over de Zee-Rechten, enz., Amsterdam 1665, waarin de eerste zes titels, verhelderd met toelichtingen van den schrijver, zijn opgenomen en behandeld.

⁴⁾ Abusievelijk spreekt Van der Leeuw op p. 113 van „slaverijen".

⁵⁾ Zie hiervoor bladzijde 12 e.v.

bij „charte partye" of andere „instrumenten". De drie volgende artikelen betreffen de ontbinding van het bevrachtingscontract, indien door overmacht, hetzij ten aanzien van den schipper, hetzij van den koopman, de reis niet wordt ondernomen of althans het schip niet met de bevrachte goederen kan worden geladen; hierbij worden de financieele verplichtingen van schipper en koopman alsdan dwingend geregeld (artikels 2—4). De overige artikelen handelen over de verplichting van den koopman, indien hij niet binnen den contractueelen tijd geladen heeft; over de verantwoordelijkheid van den schipper voor de lading, diens bevoegdheden bij geldgebrek en zijn recht van retentie op de lading. Volledigheidshalve noemde ik deze bepalingen, ook al zal men dergelijke voorschriften in de Artikelbrieven voor de vaart op Indië tevergeefs zoeken. Immers daarbij waren de twee partijen, schipper en koopman, in één rechtspersoon vereenigd, n.l. de Compagnie van Verre, de Nieuwe Brabantsche Compagnie en andere maatschappen, of, zooals later, de V.O.C. zelve, welke koopliedenorganisaties voor eigen rekening en met eigen schippers (op eigen schepen) voeren. De schipper is dan geen partij meer, doch staat in een arbeidsverhouding tot de maatschappij. Met het overige scheepsvolk behoort de schipper dan tot de dienaren of ambtenaren van de Compagnie, uitgezonden en verbonden voor één reis in den beginne, voor drie jaren later, op een vast maandgeld.

De derde titel, over de scheepsgezellen en hun officiën, houdt meer bepalingen in welke voor ons onderwerp van belang zijn. De artikels 1 en 2 waken tegen het zoo veelvuldig voorkomende misdrijf van desertie. Het verplicht alle scheepsgezellen, wie zij ook zijn, de aangegane verbintenis na te komen, terwijl het onder bedreiging van zware straffen verboden is om het schip zonder toestemming van den schipper te verlaten. Wie dit verbod overtreedt, verbeurt zijn gage en wel ten profijte van den schipper, die bovendien te zijnen laste iemand anders in zijn plaats zal mogen aanstellen. Doch men laat het bij deze verbeurte van loon niet: de schuldige aan desertie wordt bovendien met een lijfstraf bedreigd, voor de eerste keer met geeseling, voor de tweede maal met de galg. „Hier is te sien den grooten ijver van de Overigheid, in't straffen van dusdanige ongeregeltheit in 't wegh-lopen van de schipluyden, hare meesters en schepen verlatende, dewelcke sy soo seer betoonen, dat sy deselve niet alleen aan goet, maer

ook aen lyf en goedt te samen hebben willen straffen¹⁾. Was door het deserteeren schade of gevaar ontstaan voor „lyf, schip ofte goet”, dan moet de deserteur, zelfs al betreft het desertie voor de eerste keer, de schade tweevoudig vergoeden en bovendien opgehangen worden of een andere lijfstraf ondergaan, zulks naar gelegenheid van de zaak en op arbitrage van den rechter (art. 2).

Artikel 3 bedreigt dezelfde straffen tegen den schepeling, die zich tegelijkertijd aan twee schippers verhuurt, m.a.w. dus van beide het handgeld weet te bemachtigen.

Artikel 4 herhaalt het verbod voor de schepelingen om zonder toestemming van den schipper het schip te verlaten. Verkregen zij verlof om aan den wal te gaan, dan moeten zij op het eerste bevel van den schipper weer aan boord komen. Indien iemand achterblijft aan land, door opzet, nalatigheid of anderszins, die zal daarvoor voor de eerste keer de helft van zijn verdiende gage verbeuren, bij herhaling zijn geheele loon en voor de derde maal het dubbele daarvan met arbitrale correctie.

Indien het den schipper wenschelijk voorkomt om zijn reis verder voort te zetten dan waarvoor het scheepsvolk zich verbonden heeft, dan moeten de schepelingen hun meester volgen, doch zij moeten naar gelang de reis langer duurt meerder loon ontvangen (art. 5). Dit onder voorbehoud echter, dat, indien de stuurman daartoe niet bedreven is, hetgeen hij op straffe van geeseling naar waarheid zal moeten verklaren, de schipper hem kan ontslaan; zoo hij daarmede instemt, dan moet de stuurman de helft van zijn heele gage ontvangen, indien de nieuwe reis op de heenreis wordt aangevangen, en de volle huur indien zulks op de terugreis geschiedt; accepteert de stuurman deze regeling echter niet, dan mag hij tegen het loon van een hoogbootsman aan boord blijven (art. 6). Indien de schipper wil laden en lossen op een andere dan ter bestemde plaatse, dan is het scheepsvolk verplicht, zij het ook tegen een extra loon, daartoe te assisteeran, op straffe van de sancties van het hierboven genoemde artikel 2 (art. 7). Indien de schipper de voorgenomen reis onderbreekt, of zelfs niet aanvangt uit vrees voor oorlog, zeerooverijen, arrest op zijn schip

¹⁾ Zie T. van Glins, Aenmerckingen en Bedenckingen over de Zeerechten enz. t.a.p. 26—27.

of dergelijke inconvenienten, dan mag hij het scheepsvolk afdanken, onder uitbetaling echter van een zeker deel van hun loon (art. 9). Artikel 10 schrijft den schipper voor zijn schepelingen driemaal daags eten te verschaffen, „want niemandt en wort gepresumeert van de wint te connen leven”¹⁾). Voorts bepaalt dit artikel, dat niemand zonder toestemming van den schipper vuur of licht mag gebruiken, op straffe van verbeurte van een vierde deel van de gage en bij herhaling van de overtreding van dit verbod, de helft daarvan en bovendien arbitrale correctie.

Voor een regelmatige uitoefening van het hoogste gezag aan boord is het volgende artikel 11 van veel beteekenis: indien de schipper door zijn reeders wordt ontslagen, of deze om eenige andere onvoorziene omstandigheid zijn reis als zoodanig niet kan volbrengen, en iemand anders in diens plaats wordt aangesteld, zoo moet het scheepsvolk dezen nieuwen gezagvoerder op dezelfde wijze als zijn voorganger gehoorzamen en volgen.

Artikel 13 regelt het ontslag van het scheepsvolk. De schipper kan een scheepsgezel ten allen tijde ontslaan. Doet hij dit echter zonder den betrokkene een strafbaar feit te kunnen ten laste leggen, dan moet hij hem, indien het vóór de uitreis geschiedt, de halve huur uitbetalen, indien onderweg, de geheele gage. Hiertegenover staat echter het recht van den schepeling om zijn ontslag te nemen; is de reis nog niet aangevangen, dan moet hij niet alleen zijn reeds ontvangen loon terugbetalen, doch daarenboven de helft van zijn loon als schadevergoeding aan den schipper betalen; wil iemand onderweg ontslag nemen, dan moet hij zijn geheele loon fourneeren.

Artikel 16 strekt zijn zorg uit over het scheepspersoneel, indien dit gedurende de reis in den dienst, tijdens den arbeid of bij de verdediging van het schip tegen den vijand of zeeroovers, ziek is geworden of verwond is: hij zal daarvan op scheepskosten genezen en verpleegd worden en bovendien zijn volle loon ontvangen. Is de ziekte of verwonding echter het gevolg van dronkenschap, twist of vechterij, dan is de schipper tot niets verplicht, doch mag den betrokkene zelfs ontslaan en van boord verwijderen, iemand anders op diens kosten aanstellen en het loon terugvoorden, dat de zondaar reeds heeft ontvangen.

1) Zie T. van Glins, t.ap. 42.

Ook de belangen van de erfgenamen van in den dienst of tijdens de defensie van het schip overleden schepelingen worden niet geheel verwaarloosd: vindt het overlijden op de uitreis plaats, dan krijgen zij de helft van de geheele gage, indien op de thuisreis de geheele huur. Voor de rest acht men den schipper nog niet verder tegenover de nagelaten betrekkingen verplicht, zelfs de redelijke kosten van de begrafenis komen te hunnen laste (art. 16).

Indien wij de verschillende bepalingen van dezen titel nog eens de revue laten passeeren, dan moet stellig de groote verdienste daaraan worden toegeschreven, dat er een redelijk evenwicht is ontstaan tusschen de behartiging van de belangen van schipper, schip en lading eenerzijds en de rechten van de schepelingen anderzijds. Zoo staat b.v. tegenover de bevoegdheid van den schipper een scheepsgezel ten allen tijde ontslag te kunnen geven, het recht van den laatste zulks ten allen tijde te kunnen nemen, zij het ook van weerskanten onder zekere voorwaarden; zoo kan de schipper extra werk eischen, doch daartegenover heeft de schepeling aanspraak op extra loon.

De twee volgende titels, handelend over schipbreuk, zeeworp, averij en schepen, die elkaar beschadigen, kunnen hier grootendeels onbesproken blijven. Wel dient echter op het grondbeginsel te worden gewezen, dat het de eerste plicht van schipper en schepelingen is om goed zorg te dragen voor schip en lading, en, in geval van schipbreuk, alles in het werk te stellen tot het behoud daarvan en dat zij ook alleen dan aanspraak op hun huur en redelijk bergloon hebben.

Voorts moet artikel 11 worden vermeld, omdat daar de figuur van een soort scheepsraad naar voren komt, een college, dat, zij het ook van meer beperkte samenstelling dan hier, zooals wij reeds zagen, later op de schepen naar Indië in zaken van bestuur en rechtspraak zoo'n belangrijke rol ging spelen. Hier wordt den schipper voorgeschreven om, alvorens uit te zeilen en „alle peryckel ende verlies te schouwen”, het advies in te winnen van het scheepsvolk en naar het gevoelen der meerderheid te handelen, zulks op straffe van vergoeding van eventueele schade indien hij zijn eigen zin volgt. „De schipper moet voordat hij onder seil gaat, raad nemen met zijne schipluiden, en seggen: Gij Heeren, wij hebben weer en wind te seilen; waren daar sommige van de schip-

luiden, die seiden: de wind is niet goed; ende sommigen seggen weer, die wind is schoon ende goed; die schipper is schuldig end pligtig overeen te dragen met de meeste part van den volke: waert dat die schipper anders dede, ende eenige schade daeraf quame aen dat schip of des koopmans goed, die schipper sal de schade hebben ende betalen; is't dat hij anders soo veel goed heeft" ¹⁾).

Van meer direct belang voor het verband van deze Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 met de Artikelbrieven is de zesde titel, handelend over de „Schipskeuren ende breucken ende andere zaecken der Justicie aengaende". Deze aanduiding spreekt voor zichzelf en deze titel regelt dan ook die aangelegenheden, welke vallen binnen het terrein van het straf- en tuchtrecht.

Het eerste artikel vormt den hoeksteen voor de gehoorzaamheidsplicht van alle schepelingen jegens den schipper en van diens disciplinair gezag over hen: alle stuurlieden, hoogbootsmannen, schiemanen, timmerlieden, busschieters, koks, putgers, jongens en alle andere bootsgezellen moeten zich op het aangegeven tijdstip aan boord bevinden om hun meester te volgen, helpen en bijstaan, ook tegen vijanden, zeeroovers en alle anderen, indien de nood zulks vereischt, en hem daarbij in alles onderdanig en gehoorzaam zijn, zoowel te water als te land, zonder op eenigerlei wijze wederspanning te zijn. *Te dien effecte* zal de schipper de ongehoorzame en wederspannige schepelingen mogen „castyen ende straffen met woorden en wercken, als eenen Meester over synen knechten vermach te doen", dit zonder dat hij zich door die tuchting aan een strafbaar feit schuldig maakt. Hoe ver dit recht tot kastijding ging is moeilijk te bepalen.

Van der Leeuw vermeent, dat de schipper een overtreding der tucht zelfs met geeseling kon bestraffen ²⁾. Dit kan juist zijn, terwijl genoemden schrijver wellicht nog andere bronnen ter beschikking stonden om zulks te kunnen concludeeren, doch naar mijn gevoelen dient een dergelijk vérgaand recht van lichamelijke kastijding door den schipper, althans op grond van de bepalingen

¹⁾ Aldus art. 2 der Rôles d'Oléron, aangehaald bij Van der Mersch, De Scheepsraad, p. 19.

²⁾ Zie Van der Leeuw, Over de tucht enz. 119.

zelf van de Ordonnantie van 1563, te worden in twijfel getrokken. Met name wordt het althans in dien zin nergens daarin genoemd. Zooals een meester over zijn knechts, dient m.i. zoo te worden opgevat, dat de schipper den ongehoorzame en onwillige dus mondeling krachtig tot de orde kon roepen, dit eventueel gesteund met een draai om de ooren, een vuistslag of eenige matige slagen. Verder gaat deze ordonnantie ten aanzien van het tuchtrecht van den schipper m.i. niet.

Ook het opleggen van geldboeten door middel van inhouding op de gage en het sluiten in de boeien ¹⁾, welke disciplinaire strafmiddelen den kapitein bij onze Tuchtwet van 1856 zijn toegekend, werd den schippers in 1563 m.i. ook niet toegestaan: het opleggen dezer straffen bleef voorbehouden aan de rechters en officieren te land. Het is hierom, dat artikel 9 aan de schippers voorschrijft om vóór het vertrek in handen van de z.g. „visiteerders” den eed af te leggen, dat zij deze ordonnantie zullen onderhouden en bovendien bij terugkomst alle overtredingen daarvan, door de schepelingen gepleegd, aan de visitateurs zullen „te kennen geven ende overbrengchen”, op straffe van veroordeeld te worden wegens meened.

Hoe men dit in de practijk regelt, schrijft het volgende artikel 10 voor: bij terugkomst van de reis zal niemand van het scheepsvolk zijn gage mogen ontvangen noch vertrekken, alvorens „oorlof” te hebben ontvangen van den schipper, stuurman of hoogbootsman, die eerst en vooral voor de visitateurs moeten verschijnen en ieder onder eede een verklaring moeten afleggen omtrent „t'leven ende conversatie van alle scheepsgezellen van name te name”, in het bijzonder dan of iemand zich schuldig maakte aan overtreding van de ordonnantie. Het verzwijgen daarvan, b.v. op grond van gebrek aan getuigenbewijs, is strafbaar: men zal deze drie beëdigden op hun eed gelooven! De hun aldus aangebrachte overtreders en misdadigers moeten vervolgens door de visitateurs terstond voor den plaatselijken rechter gebracht worden, welke hen ten exempel van anderen „cort ende sommiere expeditie van recht” moet doen. Zooals reeds in het vorige hoofdstuk is betoogd, bracht ook de Ordonnantie van 1563 geen rechtspraak aan boord, doch bleef deze toegewezen aan de gewone plaatselijke rechters en officieren,

¹⁾ Zie Van der Leeuw, Over de tucht enz. p. 119.

De voornaamste strafbare feiten, waaraan de schepeling zich kon schuldig maken, mogen thans in het kort worden vermeld.

Artikel 2 stelt allereerst ongehoorzaamheid en wederspanning jegens den meerdere strafbaar en wel met inhouding van gage, waarbij de straf zwaarder wordt bij herhaling van het feit. Ontstaat er door de ongehoorzaamheid eenigerlei schade voor het schip, dan moet de overtreder deze schade dubbel vergoeden. Ontstaat door dit delict enig gevaar voor „lyf, schip ofte goedt“, dan wordt dit gestraft met lijfstraf. In dit laatste geval moet de schipper den misdadiger in de boeien sluiten, m.a.w. in verzekerde bewaring stellen. Het is wellicht op grond van deze preventiefstelling aan boord, in afwachting van de overlevering aan den bevoegden rechter, dat Van der Leeuw tot de m.i. onjuiste conclusie is gekomen, dat den schipper als strafmaatregel het sluiten in de boeien was toegewezen.

Artikel 4 schrijft den schepelingen voor, om in vrede en goede verstandhouding met elkaar te leven, zonder twist en ruzie met elkaar te maken. Ontstaat er toch eenige tweedracht, dan zal diegenen, die daar de oorzaak van is en den ander beledigt en uitscheldt, worden gestraft met de verbeurte van gage, waarbij herhaling weer zwaarder wordt gestraft. Op dezelfde wijze worden boetes bedreigd tegen vechterij, waarbij wordt onderscheiden of deze al of niet verwonding tengevolge heeft. Heeft de ruzie verminking ten gevolge, dan wordt het geheele loon verbeurd, terwijl de misdadiger tevens wordt gegeeseld; herhaling van dit misdrijf wordt met den galg gestraft.

Bij doodslag binnen scheepsboord, moet de delinquent wederom in de boeien worden gesloten, om aan de justitie ter verdere berechting te worden overgeleverd: artikel 5.

Het niet behoorlijk preventief stellen en overleveren aan de justitie in de genoemde gevallen en ook in alle andere gevallen, waarop lijfstraffen zijn gesteld, zal ten gevolge hebben, dat diegenen, die met het opsluiten en bewaren zijn belast, als medeplichtigen zullen worden gestraft: artikel 6.

Het zich valschelijk uitgeven voor stuurman, piloot, of anderszins, wordt gestraft met de verbeurte van het dubbele van zijn geheele gage; met geeseling daarenboven bij herhaling en voor de derde maal met correctie aan lijf en goed: artikel 7.

Artikel 8 regelt de bestemming der opgelegde boeten. Daarvan

zal allereerst het gerechtelijk deel van den Admiraal worden afgetrokken, waarna van de rest het derde deel toekomt aan de rechters en de aangevers, terwijl de rest vermoedelijk bestemd is voor de armen. Wie precies met de aangevers, de denunciateurs, bedoeld zijn, is niet geheel duidelijk. Zijn het de visitateurs van wie eenige malen sprake is, of worden ook de eigenlijke aangevers van boord, dus de schipper, stuurman en hoogbootsman, daarmede bedoeld? Het eerste lijkt waarschijnlijker en men zal de scheeps-officiëren elk geldelijk belang hierbij hebben willen onthouden¹⁾. Niet-voldoening der geldboete wordt vervangen door geeseling of andere lijfstraf, zulks op beslissing van den rechter, die daarvan de kennisneming heeft.

Bij vergelijking van de bovengenoemde bronnen van de latere koopvaardij-Artikelbrieven, blijkt, dat bij alle regelingen voorop staat de gehoorzaamheidsplicht van het scheepsvolk jegens den kapitein of schipper. Dit blijft niet alleen bij voortduring de voornaamste plicht van de schepelingen op elk oorlogsschip, doch deze plicht is evenzeer onverbrekkelijk verbonden aan de arbeidsverhoudingen aan boord van een koopvaardij-schip, niet alleen tot het handhaven van de goede orde in de bijzondere en geïsoleerde samenleving welke die op een schip nu eenmaal is, doch in de allereerste plaats ter directe behartiging van de belangen van schip en lading.

Dan in de tweede plaats de verplichting om zich na de monsterring op den bepaalden tijd aan boord te bevinden; het niet nakomen hiervan levert vooral een ernstig vergrijp op, indien reeds een deel der gage, het z.g. handgeld was ontvangen.

In de derde plaats vinden wij ten allen tijde den strijd aangebonden tegen de ernstige misdrijven van desertie en muiterij.

Toch constateeren wij ook een groot verschil bij de genoemde bronnen en wel voornamelijk in de soort van de straffen, welke tegen de verschillende delicten worden bedreigd. Het spreekt wel haast vanzelf, dat de krijgsdiscipline met krachtadiger middelen

¹⁾ Vergelijk met artikel 10 van de Bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de N.I. koopvaardij-schepen, waarbij is bepaald, dat de monsterrol de bestemming van de gelden, voortvloeiende uit de verbeurde gages, moet aanwijzen, waarbij echter uitdrukkelijk wordt vastgesteld, dat de schipper nimmer eenig deel daarvan kan genieten.

dient te worden gehandhaafd dan de orde en tucht op een gewoon koopvaardijfchip. Zoo staan tegenover zware lijfstraffen en typische scheepsstraffen als laarzen, kielhalen en dergelijke bij de oorlogsmarine, veelal slechts de verbeurte van gage op de handelschepen, met als uitzondering lijfstraffen als geeseling of galg.

Wij zullen naderhand zien, dat de Artikelbrieven voor de vaart op Indië naar den vorm het sterkste doen denken aan die van de oorlogsschepen, doch dat zij juist naar de strafsoort zich meer gaan ontwikkelen in de richting van het civiele zeerecht, ook al worden voor de ernstige vergrijpen de zware lijfstraffen en speciale scheepsstraffen gedurende de geheele 17de en 18de eeuw gehandhaafd.

Alvorens nu tot de behandeling van deze Artikelbrieven over te gaan, moge een, zij het ook dorre, chronologische opsomming van de voornaamste daarvan aan die behandeling vooraf gaan.

B. Chronologisch Overzicht der Artikelbrieven.

1594. De ontdekkingstochten naar het Noorden in de jaren 1594 en '95 hadden, zooals bekend, het doel om via China en Japan een korteren handelsweg naar den Indischen Archipel te vinden. Het is hierom, dat deze, ondanks hun negatieve uitkomsten, binnen mijn beschouwingen zijn opgenomen ¹⁾. Het eerste lid van de instructie ²⁾ voor Willem Barentsz draagt hem op om op zijn schip goede orde over spijs en drank te houden, en daarnevens discipline over al het scheepsvolk, „achtervolgende d'artyckelbrieff daerop gemaect”. Ik heb dezen Artikelbrief niet aangetroffen, maar hij zal vermoedelijk zeer weinig van dien uit het volgend jaar hebben afgeweken. Temeer, daar de resoluties van Holland en Zeeland, noch die der Staten Generaal, er iets van vermelden, en hij dus evenals in '95, van Prins Maurits afkomstig zal zijn geweest.

1595. Voor den tweeden noordelijken tocht wordt de „Ordonnantie en Articul-Brief” den 13den Juni door den Prins in den Haag ondertekend en den 16den d.a.v., tegelijk met de instructies voor

¹⁾ Zie voor de Noordelijke tochten ook *Geschiedenis van Nederlandsch Indië* II, p. 301—318.

²⁾ In *Werken Linschoten-Vereeniging VIII, Bijlage II* en het „Register der Instructies van de St. Gen. 1588—1611”.

de schippers, door de Staten Generaal gearresteerd. De bevelhebbers en officieren der beide Zeeuwsche schepen leggen den 12den Juni den eed af, onder het scheepsvolk „goede orde te houden naer schipsrecht ende gebruyck”, terwijl de bootsgezellen en passagiers dier schepen dienzelfden dag zweren alles te doen, hetgeen zij schuldig zijn en behooren te doen”, op correctie ende straffe naer schipsrecht ende naer luyt des artyckelbrieffs ende instructie daer-toe gemaect oft noch te maken”¹⁾; dus juist een dag vóór Prins Maurits den Artikelbrief arresteerde. Hebben de Staten van Zeeland zelf, evenals in 1598 geschiedde, den Artikelbrief dezer beide schepen bekrachtigd? Het „noch te maken” doet het tegendeel en de geldigheid van den Artikelbrief van den Prins voor alle schepen veronderstellen, hetgeen vrijwel geheel zeker wordt door het feit, dat den 9den Mei een commissie uit Hollandsche en Zeeuwsche afgevaardigden werd samengesteld tot het opmaken o.a. van den Artikelbrief²⁾. Deze bestaat uit 42 artikels.

Vindplaats: de resolutie van de Staten van Holland van 16 Juni 1595.

Gedrukt: bij Van der Chijs, Geschiedenis der Stichting enz. onder Bijlage I, p. 167—174; in Werken Linschoten-Vereeniging XV, p. 211—217.

1595. De Artikelbrieven voor de vier schepen van Cornelis de Houtman c.s., uitgereed door de Compagnie van Verre, worden den 16den Januari 1595 door Prins Maurits als Admiraal en superintendent over alle zeezaken vastgesteld en den 17den Maart d.a.v. door de Bewindhebbers dier compagnie mede onderteekend³⁾. In de Instructie voor den Scheepsraad wordt hij gekwalificeerd als gemaakt tot „onderhout van alle goede ordre ende discipline” op de schepen. Hij bestaat uit 30 artikels.

Vindplaatsen: twee afschriften in het Algemeen Rijksarchief, de Archieven van de Compagnieën op Oost-Indië, 1594—1603, inventaris no. 3 (zie Mr. Bijlsma p. 5).

¹⁾ Beide eeden in Werken Linschoten-Vereeniging VIII, Bijlagen XIV en XV.

²⁾ Zie over deze commissie De Stoppelaar, Balth. de Moucheron, p. 119—120.

³⁾ De Jonge, Opkomst I, p. 98; zie voor den tocht zelf o.a. dl. II, p. 187 e.v. en vooral: G. P. Rouffaer en J. W. IJzerman, De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595—1597 (Linschoten-Vereeniging VII, XXV en XXXII); ook Mollema, De Eerste Schipvaart, en Geschiedenis van Nederl. Indië II, 321—352.

Gedrukt: De Jonge, Opkomst I, p. 204—212.

1596—'97. Rechtstreeksche tochten worden niet op Oost-Indië ondernomen, men wacht blijkbaar eerst de resultaten van „de eerste schipvaart” af. De reizen op West-Indië en de kusten van Amerika worden echter voortgezet¹⁾. Ook voor deze verre en langdurige tochten zullen stellig, al ontbreekt ieder bewijs, Artikelbrieven zijn meegegeven.

1598. De eerste schepen, die dit jaar naar Oost-Indië in zee steken, zijn die van Balthasar de Moucheron en Co.²⁾, welke den 15den Maart uit Vlissingen zeilen. De Artikelbrief wordt als gewoonlijk door den Prins bekrachtigd, zooals o.a. blijkt uit de Instructie en Memorie voor den bevelhebber Cornelis de Houtman³⁾. Echter wij behoeven het bewijs zijner aanwezigheid niet zoo ver te zoeken: hij bevindt zich nog, onuitgegeven, in de archieven van Veere: zijn Excellentie ordonneerde, dat deze artikelen „onverbreeckelyck op de schepen, genaemt den Leeuw ende Leeuwinne, gaende bij Oosten de Cabo de Bona Esperance, onderhouden ende naegecommen” moest worden. Bestaat uit 30 artikelen en twee formulieren van eede, waarvan een voor den kapitein en een voor het overige scheepsvolk⁴⁾.

Vindplaats dus: archief te Veere, als no. 8 in de papieren betreffende de Oost-Indische Compagnie.

1598. Op 25 April vertrekken nog drie schepen uit Zeeland, uitgereed door Ten Haeff en Co. De Artikelbrief wordt hier weer door de reeders ontworpen, echter in afwijking van den normalen gang van zaken, niet door Maurits, maar door de Staten van Zeeland op den 14den Februari bekrachtigd en in den „kop” op hun naam gesteld⁵⁾. Op dezen zelfden datum nemen de Staten tevens het besluit, dat aan de te Middelburg bestaande compagnieën voortaan het ontwerpen der Artikelbrieven wordt toegestaan,

¹⁾ Zie De Jonge, Opkomst I, 46—47; De Stoppelaar, 166 e.v.

²⁾ Zie De Jonge, Opkomst I, 112—113, 220—230; II, 210 e.v. en Geschiedenis van Nederlandsch-Indië II, p. 381—394. Men zie voor de reizen der Voorcompagnieën van 1598—1601 ook Tiele, Europeërs VI, in Tijdschrift Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, Vierde reeks, VI (1882), de blz. 141—210.

³⁾ Opgenomen in De Jonge, Opkomst I, 222 e.v.: zie ook aldaar de blz. 113, 117 en 225.

⁴⁾ Zie hierover De Stoppelaar, Aanteekeningen, bl. 80, noot 10.

⁵⁾ De Jonge, Opkomst I, 116—117; II, 216 e.v.; Res. St. v. Zeeland van 14 Februari 1598.

onder het voorbehoud echter, dat het scheepsvolk eerst dan daarop kon worden beëdigd, indien zij door de Staten waren goedgekeurd en gearresteerd ¹⁾).

Deze Artikelbrief schijnt niet te zijn bewaard gebleven.

1598. Dan volgt op 1 Mei de groote vloot van 8 schepen onder het opperbevel van Jacob van Neck ²⁾), uitgerust door de z.g. Oude Oost-Indische Compagnie, welke kort tevoren was tot stand gekomen door de vereeniging van de Compagnie van Verre met een nieuwe maatschap ³⁾). Van den Artikelbrief staat een afschrift tot onze beschikking. Deze copie is niet door Prins Maurits ondertekend en heeft blijkbaar gediend om er, na voorafgaande monsterring en openbare lezing van alle artikelen, het scheepsvolk op te beëdigden, welke beëdiging op 10 Maart in „Sprincenhoff tot Amsterdam” plaats vond. Vandaar de onderteekening dezer copie door Jan Hooft en A. van der Hooghe, die beide in dat jaar in het admiraliteitscollege te dier plaatse zitting hadden en voor wie blijkbaar de eedsaflegging geschiedde ⁴⁾). Dit afschrift is dus afkomstig uit het archief van vermeld college.

Uit eenige doorhalingen en bijvoegingen leidt Mr. Bijlsma af, dat dit stuk heeft dienst gedaan voor de redactie van den Artikelbrief voor de twee schepen, welke in hetzelfde jaar, onder het beleid van Laurens Bicker, naar Rio de la Plata zeilen, op welke onderneming, hoewel niet op Indië gericht, ik zoo dadelijk nog terugkom ⁵⁾). Bij vergelijking blijkt inderdaad een merkwaardige overeenkomst tusschen beide te bestaan, veel meer bijv. dan tusschen dien voor de schepen van Bicker en dien voor De Houtman's vloot uit '95, welke laatste twee Dr. IJzerman naast elkaar stelt ⁶⁾). Hij bestaat uit 41 artikels en twee eedsformulieren, waarvan een voor den admiraal en de ander voor al het scheepsvolk. Prins Maurits arresteerde hem den 7den Maart te Delft.

Vindplaats: in afschrift in het Algemeen Rijksarchief, Aanwinsten 1893, No. 29a.

¹⁾ Zie De Stoppelaar, p. 181.

²⁾ De Jonge, Opkomst II, p. 203 e.v. en vooral J. Keuning, De Tweede Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië (Werken Linschoten-Vereeniging XLII); ook Geschiedenis van Nederlandsch-Indië II, p. 355—378.

³⁾ Bijlsma, p. 10 (182).

⁴⁾ Vergelijk ook J. Keuning, De Tweede Schipvaart I, p. LXVII.

⁵⁾ Bijlsma, p. 13 (185); zie ook p. 51 (223) aldaar.

⁶⁾ Zie Ottsen, Werken Linschoten-Vereeniging XVI, Bijlage II.

Gedrukt: bij J. Keuning, De Tweede Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië (Werken Linschoten-Vereeniging XLII), Bijlage 24, p. 152—162.

1598. Den 27sten Juni verlaat de zeer onvoorspoedige vloot van 5 schepen, onder het bevel van Mahu, De Cordes en De Weert, het Goereeschegat, om door de Straat van Magellaan („bij Zuidwesten om”) via de westkust van Amerika naar de Molukken te zeilen ¹⁾. De Artikelbrief, welke aan deze schepen wordt meegegeven, is niet bewaard gebleven. Verschillende aanwijzingen in het Wijdtloopigh Verhael dier voyage doen echter een sterke overeenkomst met dien voor Van Neck en Bicker veronderstellen ²⁾.

1598. Op 1 September verlaten de Gouden en de Zilveren Wereld onder Laurens Bicker de ree van Texel, zij het ook wel niet met Oost-Indië als einddoel, maar om naar de kusten van Guinea en den Rio de la Plata te gaan ³⁾. De Artikelbrief wordt door de reeders ontworpen en vervolgens door den Prins nader bekrachtigd. Hij bestaat uit 39 artikels, gevolgd door twee formulieren van eede, respectievelijk voor den admiraal en het scheepsvolk.

Vindplaats: Algemeen Rijksarchief, Aanwinsten 1862.

Gedrukt bij Dr. IJzerman: Ottsen, Bijlage II, bl. 87—98.

1598. Twaalf dagen later vertrekt Olivier van Noort met 4 schepen om eveneens een reis door het „Estrecho van Magelhaen te ondernemen en te bezoeken het koningrijk van Chili mette vordere westcusten van America ende voorts, ist noot, oyck d'eylanden van Moluccen en d'andere landen daaromtrent gelegen” ⁴⁾. In de „Voorreden” zegt Van Noort: „so wast sonderlinge van noode, dat op deselve vlote goede Scheeps discipline gehouden worde, ende alle rebellen ende misdoenders behoorlic ghestrafft: ten welcken fijne de voornoemde Compaignie eenen Artyckelbrieff hebben geconcipteert ende zyne Exell. verthoont, die denselven op den 17

¹⁾ De Jonge, Opkomst I, 122 e.v., II, 218 e.v.; Werken Linschoten-Vereeniging XXI, XXII en XXIV en Geschiedenis van Nederl.-Indië II, p. 397—407.

²⁾ Zie hierover Werken Linschoten-Ver. XXI, bl. 43—44, 207, 208, 223 vlgg., 243 en 251.

³⁾ Zie voor deze expeditie Ottsen, Werken Linschoten-Ver. XVI.

⁴⁾ De Jonge, Opkomst I, 124 e.v.; II, 222 e.v.

Aprilis MDXCVII¹⁾ heeft gheconfirmeert²⁾). De beëdiging van het scheepsvolk en de officieren der beide Rotterdamsche schepen geschiedde den 28sten Juni, terwijl deze voor de Amsterdamsche schepen reeds zes dagen eerder plaats vond³⁾). Noch de Artikelbrief, noch de eedsformulieren zijn bewaard gebleven. Bij de veronderstelling van IJzerman, dat ook deze Artikelbrief den in dien tijd gebruikelijken vorm gehad zal hebben⁴⁾), sluit ik mij geheel aan.

1599. Begin April steekt een Amsterdamsche vloot onder bevel van Steven van der Hagen in zee, welke was uitgereed door de Oude Oost-Indische Compagnie⁵⁾). De Bewindhebbers dezer compagnie besluiten bij resolutie van 25 Februari, dat men de orde (rechtsorde, huishouding en tucht) en regeling van deze voyage zal „dresseeren” naar de orde en de gearresteerde Artikelbrieven en instructiën van de voorgaande, tweede voyage⁶⁾). Ik moge dus voor den betreffenden Artikelbrief verwijzen naar dien van Jacob van Neck in 1598.

1599. Op 21 December verlaat Pieter Both, die tien jaar later de eerste Gouverneur-Generaal zou worden, met vier schepen van de Nieuwe Brabantsche Compagnie de reede van Texel⁷⁾). Ik vond omtrent den Artikelbrief dezer vloot geen nadere gegevens.

1599. Voor rekening van de Oude Oost-Indische Compagnie zet, op denzelfden dag als het eskader van Both, een vloot van vier schepen, onder bevel van Wilckens, koers naar de Indische wateren (het eerste smaldeel van de vierde voyage⁸⁾).

In de resolutie der Bewindhebbers van 16 October vinden we een memorie opgenomen voor de verzorging van de vierde voyage; hierin wordt o.a. aan de vereischte vier Artikelbrieven herinnerd⁹⁾).

1) Lees: MDXCVIII.

2) Olivier van Noort, eerste deel, Voorreden, pag. III en IV; zie ook Van der Chijs, Stichting 73—74 en Geschiedenis van Nederlandsch-Indië II, p. 407—419.

3) Ol. van Noort, tweede deel, 77—78; eerste deel, Voorreden, I.

4) Olivier van Noort, tweede deel, bl. 78.

5) De Jonge, Opkomst II, 225 e.v.; zie over de uitredingen van de Oude en Brabantsche Compagnie in 1599 en 1600 ook Geschiedenis van Nederlandsch-Indië II, p. 423—436.

6) Klad-resolutieregister (R.A., Voorcompagnieën, Inventaris No. 27), aangehaald bij Bijlsma, p. 14 (186).

7) De Jonge, Opkomst I, 103 e.v., II, 229 e.v.

8) De Jonge, Opkomst II, 235 e.v.

9) Res. 16 October: Klad-resolutieregister, R.A., Voorcomp., Inventaris No. 27.

Ook deze zullen practisch gelijkloidend geweest zijn aan die van de tweede (en derde) voyage.

1600. Eind Juni volgt het tweede smaldeel van de vierde voyage, onder bevel van Jacob van Neck als admiraal¹⁾. Bij resolutie van 22 Februari besluiten de Bewindhebbers o.a. dat de maandgelden zullen ingaan, wanneer de schepen buitenduins gezeld zullen zijn; dat het scheepsvolk twee maand huur „opde handt” zal ontvangen, dat niemand eenige goederen of koopmanschappen voor zichzelf of voor iemand anders dan de Compagnie zal mogen meenemen of wederom brengen en voorts een ieder gehouden zal zijn „d'Articulen ende Ordonnantien byden Bewinthebberen geraemt” te beëedigen. Heeft men zich, evenals in 1599, naar de voorgaande Artikelbrieven „gedresseerd”? Er is geen enkele reden om het tegendeel te veronderstellen.

1600. Naar tijdsorde vraagt Middelburg's bedrijvigheid thans weder onze aandacht. De Moucheron is al vroeg in het voorjaar met de uitreiding van eenige schepen bezig²⁾. Den 19den Maart verleen de Staten van Zeeland hem assistentie in geschut en ammunitie. Uit dezen tijd zal ook de Artikelbrief dagteekenen „geordonneert ende gestatueert by Balthasar de Moucheron onder de souveriniteyt van den Hoochgeboren Vorst Mauritius, prince van Orainge etc., waernaer den cappitein Melchior Prost mitsgaders syne bootsgesellen op het schip den Moor hun sullen hebben te reguleren, naerkomen ende onderhouden op de reyse nu gedestineert naer Oost-Indyen”³⁾. In afwijking van den Artikelbrief voor De Moucheron's schepen uit 1598, die door Prins Maurits werd bekrachtigd en ondertekend, is het hier De Moucheron zelf, die, onder de souveriniteit van Maurits, de artikelen „ordonneert en statueert”, het stuk zegelt en zijn forsche handteekening er onder zet. „Hier is de plaats der handeling niet 's vorsten kabinet, maar het kantoor van De Moucheron”. Of we hierin een toepassing moeten zien van de reeds genoemde resolutie der Zeeuwsche Staten van 14 Februari 1598, meen ik sterk te moeten betwijfelen: immers van een nadere goedkeuring door deze Staten is in de

¹⁾ De Jonge, Opkomst II, 239 e.v.

²⁾ Zie De Jonge, Opkomst I, 115—116, 230—234.

³⁾ Het omtrent dezen Artikelbrief vermelde is hoofdzakelijk ontleend aan De Stoppelaar, 180—182.

resoluties geen sprake ¹⁾. Veel meer zal dit zelfstandig „wetgeven” van De Moucheron een direct gevolg zijn van zijn persoonlijke en zakelijke relaties met den Prins, zooals die al heel sterk spreken bij deze onderneming, die onder het beleid van Joris Spilbergen plaats vond. Oost-Indië werd echter niet bereikt: men had in Brazilië blijkbaar zooveel lading en buit bekomen, dat de schepen reeds eenige maanden later weer binnenvielen. Deze expeditie deed naderhand nogal wat stof in de admiraliteitscolleges opwaaien, naar aanleiding van een buitkwestie, waarbij De Moucheron eenigszins eigenmachtig was opgetreden en welke voor Prins Maurits een ietwat compromitterende procedure met zich sleepte, maar welke in elk geval afdoende aantoonde, hoezeer Zijne Excellentie daarbij was geïnteresseerd ²⁾. De eedsformulieren voor de kapiteins en het scheepsvolk van deze schepen vinden we bij De Jonge afgedrukt ³⁾. Een Artikelbrief voor deze vloot bleef ons niet bewaard. Wel echter een Artikelbrief voor het schip van Melchior Proost, dat oorspronkelijk bedoeld was, om aan den tocht onder Spilbergen deel te nemen, maar daarvoor tenslotte te laat binnenkwam. De Artikelbrieven voor de overige schepen van Spilbergen en Lodewycx zullen echter stellig daaraan gelijk zijn geweest. De Artikelbrief voor Proost doet veronderstellen, dat hij daarop toch naderhand naar Oost-Indië is vertrokken: enkel de namen van Spilbergen en Lodewycx zijn daarin doorgehaald en vervangen door die van Cosmo de Moucheron en Michiel Leynsen, onder wier leiding korten tijd daarna inderdaad een dergelijke reis werd ondernomen ⁴⁾. Dit stuk is ongedateerd en vertoont op den rug zijn bestemming: „Artikelbrief voor Capiteyn Melchior Prost 1600”. Deze Artikelbrief bestaat uit 30 artikels. Bijzondere vermelding verdienen nog de artikels XIII, XXII, XXIII en XXIV, die ik in geen anderen brief ben tegengekomen; de andere drie, welke De Stoppelaar nog opsomt, echter wèl, in latere Artikelbrieven ⁵⁾.

¹⁾ Anders De Stoppelaar, 181.

²⁾ Men zie over deze expeditie en haar gerechtelijken nasleep De Jonge, Opkomst I, 115—116 en De Stoppelaar, 183—188.

³⁾ De Jonge, Opkomst I, 232—233.

⁴⁾ De Stoppelaar, t.a.p. 204 e.v.

⁵⁾ Deze 3 art. n.l. V, XXVII en XXX, met de ander genoemde afgedrukt bij De Stoppelaar, Aanteekeningen 81 en 82 (noot 11).

Vindplaats: in originali in het gemeentearchief van Veere; op de enkele artikels bij De Stoppelaar na, voor zoover mij bekend, nog niet in druk verschenen.

1600. Op 26 Juni zendt de nieuwe Brabantsche Compagnie twee schepen in zee¹⁾. Stellig zullen ook deze door den Prins van een Artikelbrief zijn voorzien geweest, maar ik vond hierover geen nadere aanwijzingen.

1601. Voor de Middelburgsche Compagnie van Ten Haeff c.s. licht op 28 Januari een vloot van vier schepen het anker²⁾. Varen ze op denzelfden Artikelbrief als in 1598? Van een nadere bekrachtiging door de Staten als in laatstgenoemd jaar vermelden de resoluties van Zeeland niets; wel wordt op het verzoek om continuatie van het gebruik van het geschut, nog van de vorige reis aan boord, goedgunstig beschikt³⁾.

1601. Den 23sten April steekt een groote vloot van 13 schepen bij Texel in zee, waarvan er 8 uitgereed waren door de Eerste Vereenigde Compagnie op Oost-Indië te Amsterdam⁴⁾. De Artikelbrief voor deze vloot, die onder het bevel van Jacob van Heemskerck stond, werd op 22 Februari door Prins Maurits gearresteerd en ondertekend. Deze heeft eenige uitbreiding ondergaan en bestaat nu uit 47 artikelen.

Vindplaatsen: een copie van dezen Artikelbrief in het Algemeen Rijksarchief (A.R.A.), loketkast der Staten-Generaal, Afdeling Processen, No. 21⁵⁾; voorts een afschrift in het A.R.A., Voorcompagnieën, Inventaris. No. 142⁶⁾.

Gedrukt bij: Van der Chijs als Bijlage II⁷⁾. Opmerking verdient, dat deze auteur een *origineel* exemplaar tot zijn beschikking had⁸⁾. Dit authentiek stuk is bewaard gebleven, namelijk in de band „Zaken van Commerce”, Eerste deel, fol. 102—112, aanwezig bij

1) De Jonge, Opkomst II, 249 e.v.

2) De Jonge, Opkomst I, 119, II, 252, e.v.; Bijlsma, 48 (220).

3) Res. St. v. Zeeland 21 Nov. 1600.

4) De Jonge, Opkomst II, 259 e.v.; Bijlsma, 41—43. Voor de concentratie der compagnieën in Zeeland en in Holland zie Geschiedenis van Nederl. Indië II, 439—448.

5) Zie Bijlsma, 15 (187) en 42 (214).

6) Zie Bijlsma, 43 (215).

7) Van der Chijs, Stichting, Bijlage II, 175—188; de eed voor het scheepsvolk is eveneens daaronder afgedrukt.

8) Zie Van der Chijs, Stichting, 175.

de stukken van Raadpensionaris De Witt: Archief der Staten van Holland, No. 2687. De tekst is gebruikt te Hoorn voor de beëdiging der bemanning van het aldaar ter reede liggende schip De Witte Leeuw, hetwelk met Hendrik C. Lonck als schipper in de vloot van Heemskerck uitgeilde¹⁾.

1601. De overige vijf schepen werden voor bijzondere rekening van de Oude Oost-Indische Compagnie uitgerust, onder het bevel van den Admiraal Wolphert Harmensz.; het was haar laatste aparte uitreeding²⁾. Ik heb over den Artikelbrief voor dezen tocht geen nadere gegevens gevonden. Doch deze zal ongetwijfeld vrijwel van denzelfden inhoud zijn geweest als die voor de voorgaande voyages dezer compagnie.

1601. De Moucheron zendt op 5 Mei wederom drie schepen onder het bevel van Joris Spilbergen naar Oost-Indië: de laatste scheepstocht derwaarts vóór de oprichting van de V.O.C.³⁾. We kunnen veilig aannemen, dat de Artikelbrief voor deze vloot het evenbeeld was van de reeds besproken Artikelbrieven, door De Moucheron in 1600 aan de schepen onder denzelfden „generaal” Spilbergen meegegeven. Verdere gegevens over dezen Artikelbrief zijn niet aangetroffen.

V.O.C.

1602. In dit jaar vertrekt de eerste groote vloot voor rekening der vereenigde compagnieën, in de registers der V.O.C. veelal aangeduid als die „der rekening van de 14 schepen”⁴⁾.

Op 31 Maart steekt het eerste smaldeel daarvan (3 schepen), onder bevel van den vice-admiraal Sebald de Weert in zee⁵⁾. De geheele uitrusting dezer schepen was reeds door Ten Haeff c.s. geschied, maar werd in het nieuwe lichaam ingebracht. Begrijpelijkerwijs wordt onder den oorspronkelijken Artikelbrief gevaren, naar mijn weten de eerste voor een handelsvloot, waarover de

¹⁾ Zie de Jonge, Opkomst II, 261.

²⁾ De Jonge, Opkomst II, 260 e.v.; Bijlsma, 37 (209).

³⁾ De Jonge, Opkomst II, 272 e.v.; De Stoppelaar, 162—164, 203, 207—210; ook Geschiedenis van Nederlandsch-Indië II, p. 453—460.

⁴⁾ Zie Tiele, Europeërs VI, p. 211—223; Geschiedenis van Nederlandsch-Indië III, p. 30—41.

⁵⁾ De Jonge, Opkomst III, 3 e.v.

Staten-Generaal hun directe zorg uitstrekken: in den loop van Februari wordt hij door Hunne Ho. Mo. „goet gevonden, gearresteert ende geaprobeert”. Dit valt geheel in het kader hunner bemoeienis met de ondernemingen op Oost-Indië: in deze dagen legt de landsregeering een groote activiteit aan den dag bij haar doelbewuste pogingen tot vereeniging van de verschillende compagnieën, welke, zooals bekend, kort daarop en niet in het minst door de krachtige persoonlijkheid van Oldenbarneveld, den 20sten Maart haar belichaming vond in de Vereenigde Oostindische Compagnie (V.O.C.). De Artikelbrief voor deze schepen werd in Februari d.a.v.¹⁾ door de Staten-Generaal bekrachtigd. De „kop” van dezen Artikelbrief is ook op naam der Staten-Generaal gesteld, hetgeen een hooge uitzondering is. Wel zien we ook in later jaren, zooals dit bijv. in 1617, 1619, 1634 en volgende jaren het geval was, een nadere bekrachtiging door de Generale Staten plaats vinden, maar steeds worden zij — de stadhouderlooze tijdperken daargelaten — op naam der Prinsen van Oranje als Stadhouder en Admiraal-Generaal uitgereikt. De bemoeienis van Maurits bestaat in 1602 blijkbaar alleen uit het plaatsen van zijn handteekening onder den hier besproken Artikelbrief op 22 Maart²⁾). Hij bestaat uit 51 artikels. Bijzondere vermelding van dezen Artikelbrief verdient het feit, dat de betreffende bekrachtigings-resolutie van de Staten-Generaal van Februari 1602 „den Bewinthebbers vande zelve Compaignie, capiteynen ende anderen” speciaal machtigt tot het effectueeren daarvan, m.a.w. formeel wordt gemachtigd tot het houden van justitie over vergrijpen tegen den Artikelbrief. De Staten-Generaal erkennen hiermede dus de bijzondere jurisdictie aan boord der schepen op Oost-Indië.

Gedrukt ben ik dezen Artikelbrief, evenmin als die der volgende reizen tot den generalen Artikelbrief van 1634 toe, niet tegengekomen³⁾).

Vindplaats: in afschrift in het register van „Artickelen ende Instructien op de schepen, 1602—1604” uit het archief van de kamer van Zeeland van de V.O.C., A.R.A. No. 4693, fol. 15—23.

1602. Het tweede smaldeel bestaat uit elf schepen en een

1) De juiste datum is mij niet bekend.

2) Ottsen, bl. XXXVIII, noot 2.

3) Zij het met uitzondering van die uit de jaren 1607 en 1619, welke zijn opgenomen bij Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz., Bijlage I en III.

jacht, onder het beleid van Admiraal Wijbrand van Warwijck. Omtrent den vertrekdatum, hoewel hier op zichzelf van geen belang, vond ik eenige tegenstrijdige gegevens. De Jonge noemt den 17den Juni¹⁾. Van Dam laat er dien dag echter slechts acht en een jacht uit Texel vertrekken (waarvan 6 en het jacht door Amsterdam en 2 door het Noorderkwartier geëquipeerd) en pas den volgenden dag de overige drie (n.l. 2 uit Rotterdam en 1 uit Delft) vanuit het Goereeschegat²⁾. De opgave van Van Dam komt mij juist voor en de schepen zullen elkaar in zee ontmoet hebben. Ten aanzien van de Artikelbrieven voor deze schepen heeft dit nu eenige practische beteekenis. Die voor de „ses” schepen uit Amsterdam is, in afschrift, in het reeds genoemde register van de Zeeuwsche Kamer aanwezig en bestaat uit 51 artikels, gevolgd door twee eedsformulieren, respectievelijk voor het scheepsvolk en den admiraal. Maar gold deze ook voor de overige schepen? Een kantteekening wijst in die richting en bestempelt hem als „Artikkelbrief van de 10 vertrocken schepen van Amsterdam A°. 1602”, terwijl in het „hoofd” ervan toch uitdrukkelijk van zes schepen wordt gesproken. Niettemin doet dit getal eenigszins vreemd aan, want telt men de schepen uit het Noorderkwartier bij de Amsterdamsche op, dan komt men niet tot tien, maar tot acht plus het jacht. En de schepen uit Rotterdam en Delft? Waren deze reeds door Maurits van een Artikelbrief voorzien, vóór men tot vereeniging der Compagnieën overging? Het zijn vragen, waarop ik het antwoord, bij gebrek aan historische gegevens, schuldig moet blijven.

Vindplaats: in afschrift in het Register van Artikelen en Instructies op de schepen, 1602—1604, uit het archief van de kamer van Zeeland: A.R.A. Koloniaal archief N° 4693, fol. 1—14.

1603. In dit jaar wordt een groote vloot van elf schepen, onder bevel van Steven van der Hagen, nu geheel onder de auspiciën van de V.O.C., uitgereed³⁾. Op eenige geringe verschillen na, stemt de door Maurits vastgestelde Artikelbrief overeen met den hierboven besproken voor de vloot van Van Warwijck uit het voorgaande jaar. Deze Artikelbrief bestaat eveneens uit 51 arti-

¹⁾ De Jonge, Opkomst III, 3; zie ook Mac Leod I, p. 10—16.

²⁾ Van Dam, Eerste, I, 15.

³⁾ De Jonge, Opkomst III, 26 e.v.; Mac Leod I, p. 16—53; Tiele, De Europeërs VI, p. 224—240; Geschiedenis van Nederl.-Indië III, p. 47—53.

kelen, gevolgd echter door drie eedsformulieren, respectievelijk voor den admiraal, den vice-admiraal en het scheepsvolk. Voor zoover ik kon nagaan, is ook deze Artikelbrief nog niet in druk verschenen.

Vindplaats: Register van Artikelen en Instructies op de schepen, 1602—1604: A.R.A., Koloniaal archief No. 4693, fol. 42—52.

1604. Uit dit jaar komt slechts een enkel schip ter sprake en wel De Eendracht, waarop Adriaen Cornelisz. de Hay als Schipper of Kapitein fungeerde. Dit zelfde schip was in 1602 onder Van Warwijck uitgezeld, maar werd in Juni 1603, vergezeld van De Maagd en beide volgeladen met peper, onder het opperbevel van Joris Spilbergen van Bantam naar patria teruggezonden¹⁾. De Eendracht kon zodoende reeds in den loop van 1604 in het vaderland terugkeeren, waardoor het mogelijk was, dat de V.O.C. dit schip onder denzelfden kapitein De Hay na een korte rustpoos tegen het eind van 1604 opnieuw naar de Indische wateren kon sturen. Van deze aparte reis vond ik bij De Jonge geen enkele vermelding; wel wordt door hem het afzonderlijk vertrek in 1604 van het schip Gouda genoemd²⁾. Van Dam spreekt slechts van 10 schepen en een jacht onder Steven van der Hagen in „1603 en 1604”³⁾. Heeft deze laatste auteur met „1604” het oog op De Eendracht? Geheel toevallig kreeg ik kennis van deze reis door den commissiebrief van Prins Maurits voor De Hay, welke den 1sten November 1604 door Zijne Excellentie werd onderteekend⁴⁾. Het vertrek zal dus hoogstwaarschijnlijk in die maand of in December hebben plaats gevonden; vast staat in elk geval, dat De Eendracht geen deel uitmaakte van de voorjaarsvloot uit 1605 onder Matelief⁵⁾.

Wat den Artikelbrief van De Eendracht aangaat, kan ik slechts mijn vermoeden uitspreken, dat wellicht die uit 1602, aan de vloot van Van Warwijck en dus ook aan De Eendracht meegegeven, practisch zal zijn gehandhaafd.

1) De Jonge, Opkomst III, 4 en 20.

2) De Jonge, Opkomst III, 28.

3) Van Dam, Eerste, II, 522.

4) Deze def. commissie in Register van Commissiën door de Staten-Generaal en den Prins van Oranje uitgegeven, 1595—1627, A.R.A., archief Admiraliteit op de Maze (De Hullu, Inventaris no. 86).

5) Vergelijk met de opgave van de elf bodems dier vloot: De Jonge, Opkomst III, 48.

1605—'14. Den 12den Mei 1605 verlaat wederom een vloot van elf bodems onder het beleid van Cornelis Matelief de Hollandsche wateren ¹⁾). Op 20 April 1606 vertrekken 8 schepen en een jacht onder den Admiraal Paulus van Caerden ²⁾), welke vloot den 3den April 1607 nog 2 schepen onder den Commandant Craan worden nagezonden ³⁾); bij Van Dam blijkt niets omtrent het verband tusschen deze beide schepen met de vloot onder Van Caerden ⁴⁾). Admiraal Pieter Willemsz. Verhoeff steekt op 22 December 1607 met 13 schepen in zee ⁵⁾); Van Dam laat dezen tocht in 1608 aanvangen en spreekt ook van 15 schepen, hetwelk echter in conflict komt met de instructie voor deze vloot ⁶⁾). In 1609 zeilen twee schepen uit om het sluiten van het Twaalfjarig Bestand in Indië te berichten. Den 30sten Januari 1610 verlaat de eerste Gouverneur-Generaal Pieter Both met 7 schepen en een jacht de reede van Texel ⁷⁾); in hetzelfde jaar steken nog drie schepen onder den Commandeur Hendrick Brouwer in zee ⁸⁾). In 1611 eerst een kleine vloot van 2 schepen en een jacht onder den Commandeur Dr. Laurens Reael, in het eind van dit jaar gevolgd door een groo-tere vloot van 12 schepen en een jacht onder den Commandeur Adriaen Block.

Dan in 1612 wederom 2 schepen onder den Commandeur Jan Pietersz. Coen. In het voorjaar van 1613 een kleine vloot van 3 schepen onder bevel van Dirck Pieters; de nieuw-benoemde G.G. Gerard Reynst verlaat nog in hetzelfde jaar met 9 bodems onze havens. In het voorjaar van 1614 zeilen zeven stuks uit onder de Commandeurs Wouters en Lam, later gevolgd door 5 schepen en een jacht onder den, ons reeds bekenden, Joris van Spilbergen.

Ik moge het bij deze opsomming van de regelmatig uitgezonden handelsvloeten laten. Het staat wel vast, dat voor elke voyage

¹⁾ De Jonge, Opkomst III, 46—63; Geschiedenis van N.I. III, p. 53—60 en Mac Leod I, 57—63.

²⁾ De Jonge, Opkomst III, 60—68; Gesch. van N.I. III, p. 60—61 en Mac Leod I, p. 63—71.

³⁾ De Jonge, Opkomst III, 63—64.

⁴⁾ Van Dam, Eerste, II, 523.

⁵⁾ De Jonge, Opkomst III, 68—108; Gesch. v. N.I. III, p. 63—78 en Mac Leod I, p. 73—78.

⁶⁾ Van Dam, Eerste, II 523 en noot 3 ald.

⁷⁾ De Jonge, Opkomst III, 134—135; Res. Heeren XVII van 1 Sept. 1609; Geschiedenis van N.I. III, p. 81—94.

⁸⁾ Deze en volgende opgaven tot en met 1614 ontleend aan het staatje bij Van Dam, Eerste, II, 523.

een speciale Artikelbrief wordt vastgesteld, waarop officieren en bemanning vóór het vertrek zonder uitzondering worden beëdigd. Dr. Schmitz vestigt onze aandacht op tal van Artikelbrieven uit deze jaren, welke voor ons in het Algemeen Rijksarchief zijn bewaard gebleven ¹⁾).

Vooreerst de Artikelbrief voor de vloot uit 1607 onder Verhoeff, welke met niet minder dan 13 schepen vlak voor Kerstmis van genoemd jaar in zee stak. Deze Artikelbrief bestaat uit 60 artikels en werd door Prins Maurits gearresteerd.

Vindplaatsen: Algemeen Rijksarchief, Aanwinsten 1910, XV, no.1. Hij bevindt zich onder bescheiden, afkomstig van het jacht De Griffioen, die volgens het Verslag Alg. R. Archief 1910 uit particulier bezit zijn verkregen.

Gedrukt: bij Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz. als Bijlage I.

Deze schrijver maakt ons ook attent op het bestaan van een specialen Artikelbrief voor de soldaten van de vloot van Verhoeff, welke werd meegegeven naast den Artikelbrief voor het scheepsvolk. Naar diens gevoelen zou dit de eerste Artikelbrief van dien aard zijn. De aanhef luidt: „Artycullen daerop de cappiteynen, officiers ende soldaten die aengenomen sullen werden ten dienste van d'Edele mogende Heeren Staten Generael, sijne Excellentie ende Generale Oostindische Compaignie...”. Uit dezen afzonderlijken Artikelbrief blijkt echter uit het eerste artikel, dat de militairen eveneens onderworpen zijn aan den gewonen scheeps-Artikelbrief.

Vindplaatsen: Alg. Rijksarchief, bundel Aanwinsten 1910, XV, no. I.

Gedrukt: bij Dr. Schmitz als Bijlage IV.

Men is met het uitreiken van deze afzonderlijke Artikelbrieven voor de soldaten nog eenige jaren doorgestaan, doch brak met deze gewoonte in 1617, toen de bijzondere voorschriften voor de militairen bij afzonderlijken titel in den algemeenen scheeps-Artikelbrief werden opgenomen, evenals zulks het geval was in de jaren 1618 en 1619 ²⁾).

¹⁾ Zie Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz., p. 29.

²⁾ Zie hierover Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen, p. 30; de militaire Artikelbrieven uit 1614 en 1616 aldaar als Bijlage V en VI; die van 1615 is vrijwel geheel gelijklopend aan dien uit 1616. De speciale voorschriften voor de soldaten komen als Titel 14 in den scheeps-Artikelbrief van 1617 voor,

Uit de periode van 1608—1613 zijn mij verder geen Artikelbrieven onder oogen gekomen. Daarna komt een „rijk” tijdvak door het inschrijven van Artikelbrieven in de moederlandsche administratie van de V.O.C., n.l. in het Register van uitgaande stukken van de Heeren XVII¹⁾. Deze komen in twee afzonderlijke registers in het Algemeen Rijksarchief voor, waarvan de eerste is Koloniaal Archief no. 450 en is aangeduid met „Brieven et nae Indien van Nov. 1614 tot 20 April 1617”. Dit register bevat de drie volgende Artikelbrieven:

1614. Die uit 1614 werd meegegeven aan het eskader van 2 schepen, dat op het eind van genoemd jaar uitzeilde. De Artikelbrief werd op 6 November door Prins Maurits gearresteerd voor „den Swarten ende Witten Beer, omme dit tegenwoordigh jaer anno XVIc ende veerthien van deser stad Amsterdam te vaeren naer d'Oostindien” en bestaat uit 41 artikels.

Vindplaats: Alg. Rijksarchief, Register Kol. Archief No. 450, f. 1—14.

1615. Die uit 1615 werd op 31 October door den Prins gearresteerd en was bestemd voor één vloot van 7 schepen „de Een-dracht ende Trouwe van de Stadt Amsterdam, Twapen van Zeelandt uyt Zeelandt, tJacht tHardt van Delft, den Gouden Leeuw van Rotterdam, tSchip Westvrieslandt van Hoorn ende tship Bantam van Enckhuysen, omme dit jegenwoordige jaer a^o. XVIc ende vijffthien te varen naer d'Oostindien”. Hij bestaat uit 95 artikels.

Vindplaats: Alg. Rijksarchief, Register Kol. Archief No. 450, f. 198—217.

1616. Prins Maurits arresteerde op 31 Augustus 1616 den Artikelbrief voor de voyage van 5 schepen en twee jachten, „de Goede Fortuyn, den Eenhoorn ende den Groenen Leeuw van Amsterdam, Zirickzee van Middelburch ende 't Postpaert van Enchuysen, mistgaders oock de twee jachten den Witten Beer ende Tijger, die jegenwoordichlijck bij de bewinthebberen der Oostindische Geotroyeerde Compaignie toegemaect worden omme dit jegenwoordige jaer a^o. XVIc ende sesthien ende seven-

welke Artikelbrief hierachter in zijn geheel als Bijlage XVI is opgenomen; voor de Artikelbrieven uit 1618 en 1619 zijn het de artikels 117—128. De militaire Artikelbrieven uit 1614—1616 komen voor in het Alg. Rijksarchief, Kol. Archief no. 450.

¹⁾ Zie Dr. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen, p. 29 en 163—164.

thien int voorjaer te varen naer d'Oostindien". Deze Artikelbrief bestaat uit 131 artikels.

Vindplaats: Alg. Rijksarchief, Register Kol. Archief No. 450, f. 360—385.

Het tweede register Koloniaal Archief No. 451 met als titel „Brieven et nae Indien van 19 October 1617 tot 13 Mey 1620" levert ons nog 3 Artikelbrieven op uit de jaren 1617, 1618 en 1619.

1617. Met het jaar 1617 zijn wij een uiterst gewichtig moment uit de geschiedenis der V.O.C. genaderd. Niet alleen dat de Heeren XVII ter generale vergadering in Middelburg op 26 Augustus 1617 een zeer belangrijke en aanmerkelijk uitgebreide „Instructie voor de commisen ende Koopluyden, die hun in dienst van de Vereenighde Compagnie sullen willen begeven", uit niet minder dan 62 artikels bestaande, vaststellen, doch in de tweede plaats wordt door de Staten-Generaal op den 3den November een nieuwe Instructie voor den Gouverneur-Generaal en Raden gearresteerd, welk staatsstuk tot aan de opheffing der Compagnie bij voortdoring verbindend bleef voor onze Hooge Regeering in Batavia ¹⁾. Tegelijk met het ontwerp daarvan hadden de Bewindhebbers den 22sten Augustus, ook ter vergadering binnen Middelburg, een naar vorm en inhoud eenigszins gewijzigden Artikelbrief geconcipieerd, welke door Prins Maurits op 14 September d.a.v. werd bekrachtigd. Den 19den September boden de gedeputeerden van de Bewindhebbers den Staten-Generaal „eenige pointen" aan, waarop zij Harer Ho.Mo. beslissing vroegen: naast het verzoek tot bekrachtiging van de aanstelling van *Jan Pietersz. Coen* tot Gouverneur-Generaal, den concept-Artikelbrief ²⁾. Tegelijk met de bovengenoemde Instructie werd deze laatste „gelyck deyselven leyt", dus zonder eenige wijzigingen, in zijn geheel op 3 November goedgekeurd en gearresteerd ³⁾.

Nochtans wordt dienzelfden dag een bijzondere regeling getroffen voor de verdeeling van de goederen en de maandgelden van hen, die verlopen, dit is hun dienst verlaten, dus zich schuldig maken aan desertie, of die ter dood veroordeeld worden, zulks tot

¹⁾ Mr. Mijer, Verzameling van Instructies enz., de Inleiding p. IX en de blz. 23—46.

²⁾ Zie de Resolutie Stat.-Gen. van 19 Sept. 1617. Voor de hoogst belangrijke bestuursperiode van den G.G. *Jan Pieterz. Coen* verwijs ik vooral naar *Geschiedenis van Ned.-Indië III*, p. 117—182.

³⁾ Res. Stat-Generaal van 3 November 1617.

wijziging en aanvulling van artikel 41 van den Artikelbrief¹⁾. Deze Artikelbrief bestaat uit 161 artikels, verdeeld over 16 titels, en wordt uitvoerig in dit hoofdstuk behandeld.

Vindplaatsen: Alg. Rijksarchief, Staten-Generaal No. 3284, zijnde het Register van Instructiën der Staten-Generaal, 1611—1623; ook aldaar in het Register Koloniaal Archief No. 451, f. 1—51.

Gedrukt: hierachter als Bijlage XVI.

1618. Een jaar later wordt door Prins Maurits op 13 September 1618 de Artikelbrief bekrachtigd voor een vloot van elf schepen, uitgereed door de Kamers der V.O.C. te Amsterdam, Middelburg, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen „omme dit tegenwoordige jaer XVIc achtien, mitsgaders oock a^o. XVIc ende negenthien te varen naer d'oost Indien". Wel is dus nog steeds geen algemeen geldende Artikelbrief tot stand gekomen en maakt men voor elke voyage een specialen scheeps-Artikelbrief, doch wij zien, dat deze geldt voor alle schepen van een en dezelfde vloot, ook indien deze op verschillende tijdstippen in twee eskaders vertrekt, en wordt uitgereed door de verschillende Kamers. Deze Artikelbrief bestaat uit 140 artikels.

Vindplaats: Algemeen Rijksarchief, Koloniaal Archief deel No. 451, f. 269—299.

1619. Dan volgt reeds spoedig de Artikelbrief van 20 April 1619, welke voor de vloot van 6 schepen en een jacht, in genoemd jaar en in 1620 naar Oost-Indië te vertrekken, was bestemd. Deze bestaat uit 140 artikels en 16 titels en verschilt weinig van die uit het voorgaande jaar.

Vindplaats: Algemeen Rijksarchief, Koloniaal Archief deel 451, f. 384—434.

Gedrukt: Dr. J. P. G. Schmitz, Rechtshistorische bijdragen enz., Bijlage III.

Wij kunnen uit de voorgaande, chronologische gegevens zonder eenige reserve concludeeren, dat voor elke voyage een afzonderlijke scheeps-Artikelbrief ontworpen en door de overheid bekrachtigd werd, aanvankelijk voor diverse vloten van de verschillende Voorcompagnieën, later nog zelfs voor de aparte uitreedingen der Kamers, doch tenslotte geldend voor een vloot

¹⁾ Zie deze bijzondere regeling in Van der Chijs, N.-I. Plakaatboek I, p. 52.

van schepen, door de V.O.C. in een bepaald jaar of in twee aansluitende jaren uitgerust en samengesteld uit de schepen der gezamenlijke Kamers.

Men is met de uitgifte dier aparte scheepsartikelbrieven, op grondslag van die uit de jaren 1617—1618—1619, hoogstwaarschijnlijk doorgestaan tot het jaar 1634, zonder dat de inhoud daarvan aanmerkelijke wijzigingen zal hebben ondergaan. Althans, mij is geen oudere *generale* Artikelbrief onder oogen gekomen dan die uit 1634.

Algemeene Artikelbrieven.

1634. Van der Chijs heeft in 's Lands Archief te Batavia tevergeefs naar den „oudsten” Artikelbrief gezocht en neemt als eersten generalen Artikelbrief op die uit 1634¹⁾. Welken „oudsten” deze historicus hier bedoelt, is niet geheel duidelijk, den oudsten algemeenen of zonder meer den oudsten scheepsartikelbrief? Niet zeker is in elk geval, dat die uit 1634 de eerste generale Artikelbrief is; wel staat echter vast, dat de oudste Artikelbrief van de V.O.C. is die, welke reeds hierboven is genoemd en bestemd was voor de vloot uit 1602. Die uit 1634 is ontworpen door de Heeren XVII en bekrachtigd door de Staten-Generaal en „Syne Princelyke Excellentie” Frederik Hendrik. Hij bestaat uit 16 titels en 148 artikels.

Gedrukt: Nederlandsch-Indisch Plakaatboek 1602—1811, dl. I, p. 309—361.

1658. Een herziening van den vorigen Artikelbrief heeft plaats in het stadhoudersloos tijdperk; op 8 Maart 1658 wordt deze door de Staten-Generaal vastgesteld. Dit wetsproduct dient zichzelf aan als volgt: „Articulen en Ordonnantien, op de welke aengenomen en beeedicht sullen werden *alle Persoonen, die hun voortaan* inden dienst vande Generale Nederlantsche Geotroyeerde Oost-Indische Compagnie sullen begeven, om met hare Schepen naer Oost-Indien te varen, die de Hooge Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, ende de Bewinthebbereren vande gemelte Oost-Indische Compagnie ordonneren en beveelen, dat gedyrende de voorsz. Reize en dienst, *soo te water, als te lande*, onderhouden ende naer ghekomen sullen werden enz.”²⁾

¹⁾ Zie Van der Chijs, N.I. Plakaatboek I, p. 123 noot I en 310.

²⁾ Zie N.-I. Plakaatboek II, p. 253; cursiveering van mij.

Gedrukt: N.-I. Plakaatboek II, p. 253—299; Groot Placaet Boeck II, f. 1278—1316; ook in Historiesch Verhaal enz. van de O.I. Compagnie, dl. I, p. 428—483.

1672. De volgende Artikelbrief is van 3 September 1672, welke op een wijziging van artikel 24 na, gelijkkluidend is aan den voorgaande.

Gedrukt: alleen het toegevoegde aan artikel 24 in N.-I. Plakaatboek II, p. 561; in zijn geheel in Groot Placaet Boeck III, f. 1311—1328; zie ook Historiesch Verhaal enz. dl. II, p. 428—483, alwaar deze Artikelbrief wordt vergeleken met dien uit 1658.

Voorts bestaan er van dezen Artikelbrief speciaal gedrukte exemplaren, welke vooral bestemd waren om in den sloopstroommel van de schepen der V.O.C. aanwezig te zijn. Zoo heb ik persoonlijk een in perkament gebonden exemplaar in mijn bezit, dat in 1676 te 's-Gravenhage werd gedrukt bij Jacobus Scheltus, den „Ordinaris Drucker van de Hoogh-Mogende Heeren Staten-Generael der Vereenighde Nederlanden”. Doch het schijnt, dat men dien van 1658 ook reeds heeft doen drukken, althans spreken eenige resoluties van de Heeren XVII over plannen daartoe¹⁾.

1742. De hierop volgende Artikelbrief wordt op 4 September 1742 door de Staten-Generaal gearresteerd. Wel is een groot aantal artikels daarvan geheel gelijkkluidend aan die uit 1658 (1672), doch daarnaast worden verschillende principieele wijzigingen aangebracht; ik denk hier b.v. allereerst aan de nieuwe positierегeling van de scheepskapiteins.

Gedrukt: N.I. Plakaatboek IV, p. 547—576, doch alleen die artikels, welke nieuw of belangrijk gewijzigd zijn, terwijl Van der Chijs daarnaast een zeer practische opgave verstrekt van de verschillen met de vroegere artikels uit 1658 (1672); in zijn geheel opgenomen in het Groot Placcaet Boeck VII, f. 1539—1561; ook in het Recueil van Zeezaken IV, f. 659—720.

Uit het voorgaande overzicht kunnen wij opmerken, dat de scheepsartikelbrieven voor het meerendeel worden bekrachtigd door den Prins, terwijl de ontwerpen afkomstig zijn van de betrokken Compagnie vóór 1602 en van de Bewindhebbers van de

¹⁾ Zie b.v. de res. van de Heeren XVII van 12 October 1654; en 4 April 1663 (Register op de Resolutiën van de Verg. van de XVII^{ne} 1602—1736: Algem. Rijksarchief, Kol. Archief deel no. 296).

V.O.C. na 1602. Slechts bij uitzondering laten de Staten van het gewest zich hiermede in, zooals b.v. die van Zeeland in 1598, toen zij tevens het ontwerpen daarvan door de betrokken reeders officieel sanctioneerden. De Staten-Generaal onthouden zich, na het arresteren van de Artikelbrieven voor de beide expedities naar het Noorden, tot aan 1602 van eenige bemoeienis daarmede. In laatstgenoemd jaar bekrachtigden Hunne Ho. Mo. den Artikelbrief voor de eerste voyage onder de vlag der V.O.C. Dan wordt deze taak wederom voor vele jaren geheel door Prins Maurits aan zich getrokken. Vanaf 1617 worden de Artikelbrieven vrijwel onafgebroken door de Staten-Generaal, zoowel als door den Prins, gearresteerd.

De bemoeienis van Prins Maurits rust in dezen op zijn benoeming tot Admiraal-Generaal der Vereenigde Nederlanden in 1588, waardoor hem het toezicht en de superintendentie over alle aangelegenheden, „het stuk der zee” betreffend, toeviel ¹⁾. Zijn autoriteit op dit gebied wordt bevestigd door de reeds meermalen genoemde Instructie voor de admiraliteitscolleges van 1597, waarbij de Prins met een verstrekkende macht in zeezaken wordt toegerust ²⁾.

Na dit chronologisch overzicht, dat wel zooveel mogelijk tracht om aan alle Artikelbrieven voor de vaart op Oost-Indië tusschen de jaren 1595 en 1800 aandacht te schenken, doch geenszins aanspraak kan maken op volledigheid, wordt thans overgegaan tot de behandeling van den inhoud daarvan. Hierbij wordt als grondslag voor de beschouwingen de Artikelbrief van 1617 genomen, waarbij echter voorop wordt gesteld, dat niet alle artikels stuk voor stuk zullen worden behandeld, immers er zijn diverse bepalingen, welke zóó voor zich zelf spreken, dat lezing daarvan zonder meer voldoende mag worden geacht. Ik zal mij hierbij dan ook tot de hoofdzaken bepalen, terwijl, waar noodig, het verband zal worden gelegd met oudere of latere Artikelbrieven en op principieele wijzigingen de aandacht zal worden gevestigd. Daarbij zal tevens herhaaldelijk gelegenheid zijn, om te verwijzen naar gelijksoortige bepalingen uit het Wetboek van Koophandel, het Wetboek van Strafrecht en de Bepalingen omtrent de huishouding en tucht op

¹⁾ Zie De Jonge, Zeewezen I, p. 183—184; De Jonge, Opkomst I, p. 98; Elias, Geschiedenis I, p. 34.

²⁾ Zie De Jonge, Zeewezen I, p. 196 e.v.

de Nederlandsch-Indische koopvaardij-schepen (Ind. Stbd. 1873—119), welke laatste grootendeels overeenstemmen met de bepalingen der Tuchtwet van 7 Mei 1856 (Ned. S. No. 32).

Deze Artikelbrief van 1617 is daarom volledigheidshalve als Bijlage XVI opgenomen en is, voor zoo ver mij bekend, nog nimmer in druk verschenen.

C. De inhoud der Artikelbrieven.

De oudere Artikelbrieven bestonden aanvankelijk uit niet meer dan een veertigtal artikels, doch groeiden na weinig jaren uit tot wetsproducten van ver over de honderd bepalingen. Deze uitbreiding was niet alleen het gevolg van het scheppen van nieuwe voorschriften, doch evenzeer van het meer rationeel splitsen van artikels, welke door hun lengte afbreuk deden aan de overzichtelijkheid van het geheel. Ook trachtte men hieraan tegemoet te komen door het verdeelen van den Artikelbrief in een aantal titels, waaronder zooveel mogelijk die bepalingen werden samengebracht, welke door hun aard tot één groep van voorschriften behoorden. Met deze verdeling is men in het jaar 1617 begonnen, met als resultaat een indeeling in 16 titels:

- Titel 1. Van de overheid, haar autoriteit en de gehoorzaamheid, welke een ieder haar verschuldigd is.
- Titel 2. Van den godsdienst, de predikanten en ziekentroosters.
- Titel 3. Van de orde, welke men in verschillende zaken houden zal, alsook van de maandgelden.
- Titel 4. Van het ingaan, den verval dag en het onderpand der maandgelden.
- Titel 5. Van de salarisverbetering dergenen, die in een hoogere betrekking worden geplaatst.
- Titel 6. Van den particulieren handel der Compagniesdienaren.
- Titel 7. Van de botteliers en kwartiermeesters en van het rantsoen.
- Titel 8. Van de wapens en de scheepsinstrumenten.
- Titel 9. Van het kruit, het geschut en de constabels.
- Titel 10. Van de zieken en de barbiers.
- Titel 11. Van de testamenten en de goederen van de overledenen.
- Titel 12. Van de orde, welke op verschillende delicten en vergrijpen, tijdens de reis voorvallende, is gesteld.

- Titel 13. Van het onderhouden van den Artikelbrief, de executie van alle vonnissen, alsook van den provoost.
- Titel 14. Van de soldaten in het bijzonder.
- Titel 15. Van het onderhouden en bezweren van den Artikelbrief en van de Instructies van den Breeden- en den Scheepsraad.
- Titel 16. Van de eedsformulieren.

De „kop" van den Artikelbrief van 1617 kondigt dezen aan als „Articulen ende Ordonnantien", welke door den Prins van Oranje als Admiraal-Generaal enz. zijn vastgesteld om door al het scheepsvolk, gedurende de reis naar Oost-Indië, onderhouden en nagekomen te worden, hetzij deze geschiedt om Kaap de Goede Hoop, door de Straat van Magellaan of „eenige andere passagien". Met de commandeurs, de kapiteins en commiezen van de schepen is al het scheepsvolk, in Oost-Indië ter plaatse van den Gouverneur-Generaal of op andere „comptoiren" van de V.O.C. aangekomen, gehoorzaamheid verschuldigd aan de G.G. en Raad van Indië. Deze gehoorzaamheidsplicht wortelt in de dienstverhouding met de Compagnie, doch daarnaast worden alle dienaren van dit handelslichaam in Oost-Indië staatsrechtelijk onder het „gebiedt", dit is het gezag, van G.G. en Raad van Indië geplaatst, waarmede dus hun burgerlijke gehoorzaamheidsplicht als Nederlanders overzee jegens de overheid aldaar wordt vastgelegd. Dan volgt onmiddellijk de:

Eerste titel: van de overheid, haar autoriteit en de gehoorzaamheid, welke een ieder haar verschuldigd is.

Artikel 1. Dit artikel onderscheidt eveneens het hoogste publieke gezag naast dat van den voornaamsten dienaar der Compagnie, beide vereenzelvigd in den persoon van den Gouverneur-Generaal: als zoodanig is door Prins Maurits, op verzoek van de Heeren XVII, aangesteld *Jan Pietersz. Coen*, niet alleen over deze schepen uit 1617, doch ook over de voorgaande en volgende vloten of schepen op Oost-Indië, evenals over de forten en het krijgsvolk aldaar;¹⁾ daarnaast door de Bewindhebbers over alle handelsdienaren, comptoiren en plaatsen, de „Generaele Compagnie aen-

¹⁾ Deze aanstelling door den Prins werd op 3 November 1617 door de Staten-Generaal bekrachtigd.

gaende". De aanstelling van een Gouverneur-Generaal over een vloot doet ietwat vreemd aan, doch wij moeten dit m.i. aldus opvatten, dat Coen in zijn kwaliteit van G.G. tevens de hoogste gezagvoerder was over alle schepen van de V.O.C. De functie van vlootvoogd te beginnen over de vloot van 6 schepen, waarmede Coen naar Indië uitzeilde, ging schuil in de functieaanduiding van Gouverneur-Generaal. De aanstelling als zoodanig door Prins Maurits valt in dat opzicht geheel te vergelijken met de commissies van de verschillende koopvaardij-admiraals en andere scheepsbevelhebbers.

Zoo luidt het eerste artikel van den Artikelbrief voor de vloot van Jacob van Neck uit 1598 eveneens:

„In den eersten is by syne Excellentie *ten versoucke vanden Bewinthebbers* deser Compagnie, wonende tot Amsterdam, voor Admiraal ende Commandeur over dese vlote genomineert ende midts desen tot de regeringe geauthoriseert den erentfesten, achtbaren Jacob van Neck van Amsterdam enz." ¹⁾

In feite had men de eerste G.G.'s, ook nog Coen, evengoed tot Admiraal-Generaal kunnen aanstellen over alle schepen der Compagnie, immers het leven van deze „water-societeit" speelde zich nog voornamelijk op de vloten af. Doch toegegeven moet worden, dat het gezag te land in Indië, hoe bescheiden dit ook nog mocht zijn, bezwaarlijk aan een maritieme overheid kon worden overgelaten; wij zien dan ook, zoodra publiek gezag te land wordt verleend, den titel van gouverneur te voorschijn treden, ook al moet hierbij worden onderstreept, dat deze eerste gouverneurs ondergeschikt waren aan den in Indië aanwezigen Admiraal of Commandeur. In 1609 zien wij nu het tegenovergestelde geschieden: de verschillende plaatselijke overheden van de forten en plaatsen der V.O.C. in Indië komen, met alle scheepsbevelhebbers, onder het centrale gezag van den Gouverneur-Generaal en Raden van Indië.

Kunnen wij nu concludeeren, dat de functie van G.G. zich ontwikkeld heeft uit die van Admiraal? Dat dus, om het eenvoudig uit te drukken, de G.G. en Raad een aan land overgeplaatste Admiraal en Breede Raad zijn? Ik voor mij, vermeen zulks ernstig in twijfel te moeten trekken, ook al lag het hoofdmoment van de

¹⁾ Cursiveering van mij.

eerste G.G.'s meer in hun kwaliteit van vlootvoogd dan van landvoogd, zelfs ook al gold een excerpt uit den Artikelbrief als het eerste Hollandsche recht aan den wal in Oost-Indië.

Keeren wij terug tot artikel 1. Dit verplicht ten slotte alle dienaren der Compagnie, op de schepen of in Indië zijnde, den „manhaften” Jan Pietersz. Coen te gehoorzamen en aan hem den eed van trouw en gehoorzaamheid af te leggen, zooals zij, bij diens overlijden, eveneens en gelijkelijc verplicht zijn ten aanzien van zijn wettigen opvolger.

Artikel 2. Dit regelt de gehoorzaamheidsplicht aan boord van een enkel schip, waarbij een ieder, ook de schipper, verplicht wordt om in alles den commies of koopman getrouw en onderdanig te zijn ¹⁾. Het hoogste gezag aan boord berust dus niet bij den schipper, doch bij den commies. Dit is minder vreemd dan het lijkt, immers wij moeten bedenken, dat wij hebben te doen met schepen, die, met hunne lading, het eigendom zijn van een en dezelfde maatschappij; schipper en commies zijn dus beide „dienaren”, waarvan de commies als volledig vertegenwoordiger en handelsgemachtigde van de Compagnie de voornaamste in beteekenis en in rang is. Het normale beeld is uiteraard, dat de schipper aan boord het hoogste gezag uitoefent, doch dan zijn de eigenaren van het schip eenerzijds en die van de bevrachte goederen anderzijds twee verschillende personen of lichamen: reederij naast kooplieden.

Het een en ander tast echter geenszins de plicht tot gehoorzaamheid aan jegens de directe gezaghebbers, immers, zoo luidt artikel 2, zullen alle scheepsofficieren en bootsgezellen hun schipper, de soldaten hun sergeant en hoogere officieren, doch deze alle tezamen hun commies gehoorzamen.

Reeds vanaf de tweede voyage onder Jacob van Neck, heeft men, aan boord van de schepen afzonderlijk, den koopman als hoogste autoriteit aangewezen. Dit was een belangrijk verschil met de regeling voor den eersten tocht onder Cornelis de Houtman, toen wel al het scheepsvolk gehoorzaamheid verschuldigd was aan den schipper, doch de commies geen gezag uitoefende over den schipper, noch deze laatste over den commies. De commiezen namen aan boord, althans volgens den Artikelbrief, geen

¹⁾ Zie over de wijze van regeering aan boord door de „scheepsverstandenen”: Nic. de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 49 e.v.

Wijv ook keffing

domineerende plaats in, alhoewel hun, volgens de Instructie voor den Scheepsraad, aan boord zoowel als aan land, alle eerbied moest worden bewezen, zulks ten respecte van den persoon van den Prins, die immers de patenten op naam van de commiezen had gesteld ¹⁾). Deze „zwevende” positie van de min of meer voorname kooplieden was stellig mede oorzaak van de vele moeilijkheden, welke er gedurende deze eerste voyage op de schepen voorvielen.

Het oppergezag van den koopman aan boord wordt vele tientallen van jaren gehandhaafd. Doch er komen hoe langer hoe meer schepen in de vaart, waarop de commies als zoodanig ontbreekt. In die gevallen is de schipper in zijn oorspronkelijke positie van gezagvoerder teruggekeerd: artikel 2 van den Artikelbrief van 1658. Bij hetzelfde artikel bevestigt de Artikelbrief van 1742 de kapiteins of schippers in hun volledige waardigheid van zelfstandig gezagvoerder ²⁾).

Artikel 3. Verzet tegen de sloopoverheden zal als een ernstig vergrijp „op het allerhoogste” gestraft worden ³⁾).

Artikel 4. Gewoonlijk zeilt een schip niet op eigen gelegenheid, doch varen er meerdere bij elkaar in een vloot of eskader. Als opperbevelhebber daarover wordt dan een commandeur, admiraal of vice-admiraal aangesteld. Het is ten slotte dezen commandeurs, wie al het scheepsvolk, ook op hun beurt de schippers en commiezen, als hoogste autoriteit van de vloot onvoorwaardelijk moeten gehoorzamen.

Artikel 5. Varen eenige schepen bij elkaar, dan is het uitdrukkelijk voorgeschreven, dat er steeds een commandeur in functie moet wezen. Mocht de speciaal benoemde komen te overlijden, dan zullen de commiezen van de diverse schepen bij toerbeurt het oppercommando en de vlag voeren.

Artikel 7. Om misverstand te voorkomen — waarbij stellig aan het tweede artikel zal zijn gedacht — verklaart artikel 7 nadrukkelijk, dat de schippers het directe gezag over het scheepsvolk uitoefenen en belast zijn met het beleid van het eigenlijke scheepswerk, zooals het hijschen, vermeerderen en verminderen van de

¹⁾ Vergelijk met het hiervoor in het tweede hoofdstuk vermelde op p. 23.

²⁾ Vergelijk met Ordonnantie op de Zeevaart 1563, titel VI art. I en N.I. Tuchtwet art. 6.

³⁾ Vergelijk met art. 459 e.v. van Ind. W. v. S. en art. 9 Tuchtwet; zie ook Van der Leeuw, p. 186 v.

zeilen, het bepalen van den koers e.d., dit alles volgens de instructies van den Breeden- en Scheepsraad.

Reeds in het voorgaande hoofdstuk over de regeling der justitie aan boord, is de groote beteekenis der beide laatstgenoemde raden als rechtscolleges uitvoerig naar voren gebracht. Het is wellicht hier de plaats om op hunne rol als hoogste bestuursorganen aan boord der schepen nader in te gaan. Daarbij zullen wij zien, dat Commandeur, Commiezen en Schippers wel in vele dagelijksche zaken het hoogste *persoonlijk* gezag uitoefenen, zonder daarbij aan iemand anders verantwoording schuldig te zijn, doch daarnaast zien wij een *collegiaal* gezag ingesteld, dat in verschillende, met name genoemde, aangelegenheden *moet* worden ingeschakeld en alsdan in hoogste instantie beslist.

Dit collegiaal gezag is, over een vloot, belichaamd in den Breeden Raad, over een schip afzonderlijk, in den Scheepsraad.

Artikel 5 leert ons verder de samenstelling van den Breeden Raad, terwijl de Commandeur daarvan president zal zijn en, bij gelijkheid van stemmen, „dobbele” stem zal hebben. Een der bekwaamste assistenten-commies moet de resoluties als secretaris te boek stellen.

Artikel 8. Kunnen de schippers en de stuurlieden bij het bepalen van hun koersen en gissingen niet tot overeenstemming geraken, dan moet de beslissing genomen worden ten overstaan van den Commandeur en Breeden Raad of, indien het schip alleen vaart, door den Scheepsraad, bij meerderheid van stemmen.

Artikel 9. Ook het aanzeilen van land, het voor anker gaan liggen om te ververschen of handel te gaan drijven, het aanwijzen van de plaats alwaar het een en ander zal geschieden alsook het vaststellen van het tijdstip van vertrek daarvandaan, staat ter beslissing van den Breeden Raad en, bij het alleen varen van een schip, van den Scheepsraad.

Artikel 10. Men houdt blijkbaar principieel vast aan het gezag van den schipper als zoodanig op diens schip: hij mag zelfs geen boot aan land zenden om water te halen of voor andere zaken, dan met toestemming van den commies ¹⁾. Al het scheepsvolk, inclu-

¹⁾ Althans zoolang er een koopman op de schepen bescheiden is; vergelijk hiervoor blz. 195.

sief den schipper, wordt uitdrukkelijk verboden om aan land te gaan, zonder verlof van den koopman of den Scheepsraad.

Artikel 11. Dit artikel geeft formeele geldingskracht aan de bijzondere instructies en seinbrieven, welke door de Bewindhebbers zullen worden gemaakt met betrekking tot de regeling van de justitie, den koophandel, het onder zeil gaan, het aandoen van eenige plaatsen tot het volbrengen van de reis e.d., welke instructies moeten worden nagekomen alsof zij „van woorde te woorde” in den Artikelbrief zelf waren opgenomen.

Met het instellen van een Scheepsraad op elk der schepen afzonderlijk, brachten de compagnieën op Oost-Indië in wezen niets nieuws. Reeds van oudsher kennen wij op de gewone handelsschepen een raad van den schipper met de voornaamste schepelingen, die, ook al was deze minder duidelijk omljnd, niettemin in eenige aangelegenheden moest worden gekend. Zoo wordt bij artikel 4 van den vierden titel van de Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 aan den schipper uitdrukkelijk verboden, om, ingeval het schip in nood verkeert, tot werping van eenige lading, het kappen van den mast of tot andere noodmaatregelen over te gaan, alvorens overleg gepleegd te hebben met den koopman of diens gemachtigde aan boord. Gaat de koopman of diens commies daarmede niet accoord, dan mag de schipper niettemin tot de door hem gewenschte maatregelen overgaan, mits hij zulks doet „bij advyse van den meestendeel van den schiplieden”. Dit voorschrift is kennelijk ontleend aan de oudere zeerechten en de Rôles d'Oléron¹⁾. Doch ook bij het onder zeil gaan moet, zooals boven reeds bleek, de schipper het advies van het scheepsvolk inroepen en het gevoelen van de meerderheid volgen²⁾. Volgt de schipper dit advies ten slotte naar eigen overtuiging niet op, dan is hij verantwoordelijk voor de schade, die daardoor aan schip of lading moet ontstaan. Het zijn meestal de kooplieden en de voornaamsten van het scheepsvolk, die deel uitmaken van den scheepsraad. Van de uitspraak van dit scheepscollege wordt het nemen van bepaalde beslissingen afhankelijk gesteld, hetgeen vooral

¹⁾ Vergelijk met de Rôles d'Oléron art. 8 en 9. Zie voorts over den scheepsraad in ons zeerecht: A. A. van der Mersch, De Scheepsraad, in dit verband vooral de blz. 37—40.

²⁾ Vergelijk hiervoor op blz. 165.

tot uiting komt bij de regeling van de aansprakelijkheid van den schipper voor opgelopen schade: is er schade, doch volgde de schipper het advies van den scheepsraad, dan is hij verder van alle aansprakelijkheid ontheven¹⁾.

Voor de artikels 12, 13 en 14, handelende over de justitie aan boord, moge naar het vierde hoofdstuk worden verwezen.

Artikels 15—18. Deze beoogen de goede orde in de vloot te bewaren. Een ieder moet op zijn eigen schip blijven, terwijl niemand, wie het ook zij, een ander schip mag bezoeken dan met medeweten en toestemming van den Commandeur. Voor een goede contrôle moet op elk schip des nachts minstens driemaal in alle kwartieren de ronde worden gedaan, om zodoende alle onraad en vooral eenige samenzwering te ontdekken²⁾. Het ligt voor de hand, dat men bij dergelijke langdurige reizen op alles bedacht moest zijn, niet in het minst op samenzwering of muiterij onder het scheepsvolk. Men voorkomt deze zware en voor de verstoring van de goede orde zoo gevaarlijke misdrijven liever, dan ze af te wachten en naderhand zwaar te straffen. Zoo beloont men zelfs dengene, die een voorgenomen samenzwering of muiterij aanbrengt, waaraan hij zelf mede schuldig is, met 20 realen van achten en kwijtschelding van straf.

Tweede titel: van den godsdienst, de predikanten en zieken- troosters.

Het sprak wel vanzelf, zoo schrijft terecht Dr. de Hullu, dat men bij een zoo godsdienstig volk als de Nederlanders destijds waren — wij zitten nog midden in den strijd om vrijheid tegen Spanje — op de schepen niets gedoogde, wat tot kleinachting van de religie strekte³⁾.

Artikel 19—24. Niemand zal Gods naam dan ook ijdel mogen gebruiken, op straffe van een boete van 10 stuivers en correctie arbitrale; noch den predikant mogen beschimpen, in zijn bediening lastig vallen of met „domine, paep ofte andere diergelycke” namen

¹⁾ Zie Van der Mersch, De Scheepsraad, p. 43.

²⁾ De provoost vervult hierbij een belangrijke taak; zie Nic. de Graaf, Oost-Indise Spiegel, p. 54.

³⁾ Dr. de Hullu, De handhaving der orde en tucht enz., p. 521; naar dit artikel moge in dit verband in het bijzonder worden verwezen.

aanspreken ¹⁾). Voorts moet een ieder de godsdienst oefeningen bijwonen; wie wegblijft, tenzij met toestemming, verbeurt voor de eerste keer het wijnrantsoen met een gulden boete, voor de tweede maal het dubbele daarvan en zal voor de volgende absentie door zijn kwartier gelaarsd worden. Ten slotte zal een ieder zich moeten onthouden van het maken van kwesties of het voeren van twist-gesprekken over den godsdienst.

Derde titel: omtrent de orde, welke men in verschillende zaken houden zal, alsook van de maandgelden ²⁾.

Reeds van oudsher kent men in het zeerecht het z.g. recht van „voering”, waaronder men dient te verstaan het recht van het scheepsvolk om over een gedeelte van de scheepsruimte te beschikken, om voor eigen rekening goederen te vervoeren en daarmede handel te kunnen drijven. Bij de vaart op Oost-Indië echter heeft men dit voorrecht van den aanvang af nimmer verleend, integendeel, alles in het werk gesteld om den particulieren handel van de schepelingen zoo veel mogelijk tegen te gaan en te bestrijden. Het is duidelijk, dat deze voering zelfs van nature in conflict kwam met het aan de V.O.C. verleende octrooi. In elk opzicht tracht men concurrentie te weren.

Artikel 29. Niemand mag dan ook meer of andere kisten of tonnen te sloop brengen dan door de Bewindhebbers is toegestaan, op straffe van confiscatie ten bate van de Compagnie ³⁾). Doch men laat het bij deze summiere bepaling niet. Bij artikel 23 van de Artikelbrieven van 1634, 1658 en 1672 wordt ook nadrukkelijk aan een ieder verboden, hetzij vrije burgers of dienaren van de Compagnie, om, gedurende het verblijf in Oost-Indië, eenigerlei

¹⁾ Voor de dagelijksche bezigheden van den „Krankbesoeker of sieketrooster” zie men Nic. de Graaf, Oost-Indise Spiegel, p. 51. Zie ook de Instructie voor de Predikanten en ziekentroosters in A.R.A. Register Koloniaal Archief no. 451, fol. 115—119. Ook op 's lands oorlogsschepen komen in de 16de en 17de eeuw „dienaren des woords” voor, terwijl men daar, evenals op de Compagnieschepen, de „zuinige combinatie” van predikant en chirurgijn kende. Zie hierover Elias, Schetsen I, p. 61—62; vergelijk ook met Nicolaus de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 51.

²⁾ Om eenig idee te verkrijgen van de grootte der salarissen van 's Compagnies dienaren, verwijs ik naar Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 557 e.v.; ook Nic. de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 56—57.

³⁾ Zie Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, II, p. 1—9.

getuigenis bij inscheping in baek Roeper?

waren, stoffen, vruchten, „fraeyicheden ofte rarityeten” naar Holland over te zenden, op straffe van confiscatie dier goederen. En, hoe meer deze sluikhandel toeneemt, hoe strenger de voorschriften worden. De Artikelbrief van 1742 beperkt zich niet tot inbeslag-neming en verbeurte der verzonden goederen, doch stelt bovendien een boete van viermaal de waarde daarvan op de overtreding van dit verbod. Voor een rationeele contrôle schakelt men zelfs 's lands oorlogsschepen, die op de retourvloten kruisen en deze tot voor de moederlandsche havens moeten convoyeeren, in: dezen wordt nadrukkelijk gelast om op zoodanigen sluikhandel goed toe te zien en de Compagnieschepen nauwkeurig tusschendecks te visiteeren¹⁾.

Over wat men wel — althans vanuit Holland — mocht meene-men, bestond aanvankelijk geen vaste gedragslijn, echter in geen geval eenige koopmanschappen. Wel is later een lijst opgesteld, die zooveel mogelijk als richtsnoer moest gelden. Zoo mocht een schipper b.v. behalve twee kisten met lijfgoederen nog medenemen: een half vat bier, 3 halve amen wijn (dit is ongeveer 210 liter), 12 hammen, 6 stukken gerookt vleesch, 12 zoetemelksche kazen en verder wat boter, zalm en haring. Men zou zoo zeggen: „het kon er mee door”²⁾.

Artikel 30. Bij de terugkomst zal men ook niemand aan boord mogen laten komen dan de loodsen, nog veel minder meegebrachte goederen laten zien.

Artikel 31. Alleen bij hoogen nood zal men op de terugreis een haven in Frankrijk of Engeland mogen aandoen, terwijl niemand enig goed of geld, hoe klein ook, uit het schip zal mogen voeren en verhandelen.

Dan volgen meerdere belangrijke bepalingen omtrent de ver-plichtingen van officieren en scheepsvolk, welke rechtstreeks ver-band houden met hun dienstverband bij de Compagnie.

Artikels 34—36. Voorop staat de verplichting van alle dienaren der Compagnie om hun dienst te vervullen *te water en te land*, van de eene plaats naar de andere, zooals zulks bevolen wordt, en altijd het schip te volgen, zoowel door de Straat van Magel-laan, om de Kaap de Goede Hoop als langs andere routes. Men zal zich ook goedwillig moeten laten overplaatsen van het eene

1) Zie hierover verder artikel 24, 25 en 26 Artikelbrief 1742.

2) Zie hierover Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 653—658.

op het andere schip en dit moeten laden en lossen, herladen en herlossen, zoo dikwijls als dat wordt opgedragen. Het spreekt vanzelf, dat de reizen naar Oost-Indië een dergelijke vergaande en soepele beschikking over het scheepsvolk vereischten, en dat het onmogelijk was om te hunnen aanzien aan het bepaalde schip, waarop zij uitgezonden en waren aangenomen, te zijn gebonden. Dit vormt dan ook een bijzondere afwijking van het normale dienstverband tusschen schipper en scheepsvolk, dat zich in den regel voor een *bepaalde* reis en op een *bepaald* schip verbindt ¹⁾.

Artikels 37—40. Aanvankelijk verbindt men zich voor één reis uit en thuis, doch zoodra er factorijen worden gesticht, fortten gebouwd en de handel in Indië zich gaat ontwikkelen, ontstaat er reeds vrij spoedig een bijzondere behoefte, om, gedurende een langeren tijd, in den Archipel zelf over vast personeel te kunnen beschikken. Van den hoogste tot den laagste, moet een ieder zich dan ook weldra voor een periode van vijf jaren in Oost-Indië verbinden, „sonder den tyt vant gaen ende keeren daer in te rekenen”. Hiervan is echter uitgezonderd al het zeevarend volk, dat zich alleen voor een tijd van drie jaren in de tropen verbindt.

Ten aanzien van slechte of ongewenschte krachten, behoudt de Compagnie zich echter het volle recht voor, om deze binnen den verbonden tijd naar het moederland te doen terugkeeren, zonder verplicht te zijn daarvan aan iemand rekenschap af te leggen. Een ieder zal het bevel daartoe ten spoedigste opvolgen, op straffe van de verbeurte van alle maandgelden en bovendien arbitrale correctie.

Een ieder, die zich in dienst van de Compagnie heeft begeven, is verplicht om, op daartoe van het bevoegde gezag ontvangen bevel, te varen tot de uiterste deelen van China, de Philippijnen, Japan, Corea of Aman, in het kort tot of in alle andere plaatsen, reeden en landen, „soo int zuyden als noorden gelegen, geene vuytgesondert”. Men kan bezwaarlijk ontkennen, dat dit een uiterst zwaar dienstverband beteekent, doch het was onverbreekelijk verbonden aan de opkomst en den groei van onze handel en scheepvaart op en in Oost-Azië. Niemand zal dan ook binnen den verbonden tijd mogen wederkeeren of daarover met anderen

¹⁾ Vergelijk met de Ordonnantie op de Zeevaart 1563, titel III, vooral art. 1 en 5.

beraadslagen, zulks op straffe van het verlies van alle maandgelden en al het particulier bezit aan boord en bovendien als een meenedige en muiter te worden gestraft, dit is dus aan den lijve.

Dan volgen de hoogst belangrijke bepalingen over het misdrijf van *desertie*. Evenals bij de scheepvaart in Europa het geval was, leed ook de vaart op Indië in min of meer ernstige mate aan dit onder het scheepsvolk zoo ingewortelde kwaad. Doch met zware straffen tracht men dit euvel te bestrijden.

Artikels 41—42. Wie uit den dienst gaat, nadat hij zich daartoe heert verhuurd of ook den dienst verlaat, alvorens de verbonden tijd om is, wordt bedreigd met lijfstraf. Geheel duidelijk is de formuleering niet, doch wij moeten hier klaarblijkelijk alleen denken aan desertie tijdens de reis. Bovendien zullen deze deserteurs, „verloopers ofte verlaters van hunnen dienst”, zooals zij hier worden genoemd, al hun verdiende maandgelden verbeuren. De tekst van dit artikel 41 strekt de verbeurte van alle maandgelden bij desertie, alsook in gevallen, waarbij iemand wegens andere delicten tot de doodstraf of tot de verbeurte van alle maandgelden is veroordeeld, uit tot de erfgenamen, zelfs betreffende die maandgelden, welke vóór den datum van het delict mochten zijn verdiend. In de practijk heeft deze regeling echter nimmer geldingskracht gehad, doch „hebben Haar Ho. Mo. sulcx gelieve te modereeren”, zooals Pieter van Dam schrijft. Op den dag, dat de Artikelbrief van 1617 door de Staten-Generaal werd bekrachtigd, werd alleen dit artikel 41 eenigszins gewijzigd, en wel ten gunste van de huisvrouw, kinderen en erfgenamen van den delinquent, aan wie de helft van de geconfisqueerde maandgelden zou worden gelaten¹⁾. Desertie vóór den aanvang der reis, wordt, indien men er van door gaat met het voorschot van twee maanden gagie of met eenig „loopgelt”²⁾, eveneens met lijfstraf bedreigd, terwijl men bovendien het reeds ontvangene dubbel zal moeten vergoeden³⁾.

¹⁾ Zie de resolutie van de Staten-Generaal van 3 Nov. 1617; voor een uitvoeriger beschouwing over de verbeurte van gages leze men Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 712—714.

²⁾ Zie over de beteekenis van „loopgeld” hierachter artikel 142 van den Artikelbrief.

³⁾ Vergelijk met art. 61 Wisbysche zeerechten, art. 1 en 2, titel III Ordonnantie op de zeevaart van 1563 en art. 454—456 N. I. Weth. van Strafrecht. Voor een meer uitgebreide studie over het misdrijf van desertie vestig ik nogmaals de aandacht op het proefschrift van Dr. Schmitz, *Rechtshistorische bij-*

Vierde titel: van het ingaan, den vervaldag en het onderpand der maandgelden.

Artikels 44—48. Deze en de volgende bepalingen zijn uiteraard van het grootste belang voor de bepaling van het door de dienaren van de V.O.C. ten rechte verdiende loon. Het behoeft geen be-
toog, dat aan de administratie en juiste berekening daarvan heel wat vast zat. De Artikelbrief geeft daarvoor de basis en richt-
lijnen, zoodat een ieder, die zich verbond, van te voren kon na-
gaan, hoever zijn geldelijke aanspraken reikten.

De maandgelden gaan eerst in, als de schepen buitengaats in zee zijn gekomen, en eindigen, wanneer de betrokkene wordt af-
gedankt of de schepen wederom hier te lande zijn aangekomen.

Komt iemand vóór het beëindigen van zijn dienstverband te overlijden, dan zullen diens (verdiende) maandgelden zoo spoedig mogelijk aan zijn weduwe en kinderen of andere erfgenamen worden uitbetaald¹⁾.

Artikels 49—52. Wanneer in tijd van nood de trompet wordt geblazen of de trommel wordt geslagen, dan moet een ieder zich dadelijk melden, onder bedreiging van lijfstraf, om zich onverwijd onder zijn kwartier in defensie te stellen, teneinde den vijand weerstand te bieden. Op het eerste gezicht doet dit voorschrift te dezer plaatse wat vreemd aan, doch het blijkt hier te gaan om de regeling van de eventueele gevolgen van den strijd: de gekwetsten zullen „met goede middelen van chyrgyns” worden genezen. Raakt iemand daarbij, of in de uitoefening van zijn gewone werk, verminkt, verlamd of anderszins in zijn gezondheid benadeeld, dan zal hij, *volgens de zeerechten*, tot discretie van goede mannen, daarvoor schadeloos worden gesteld²⁾. Tot zekerheid blijft daartoe verbonden het schip, waarop de belanghebbende gediend en gevaren heeft, zoo ook de ingeladen goederen, koopwaren en gelden, naar den toestand, waarin alles zich bevindt op het oogenblik van de ramp.

Artikel 53 legt den algemeenen plicht op om schepen, die in nood verkeerden, met alle mogelijke middelen te helpen en tegen

dragen enz. vooral de bldz. 88—138 en 162—182; voorts worde verwezen naar Van der Leeuw, Over de tucht enz., p. 173—181 en mijn bldz. 162 en 163.

¹⁾ Vergelijk met art. 17, titel III, Ordonnantie op de Zeevaart 1563.

²⁾ Vergelijk hiervoor blz. 164—165. Later worden de schadeloosstellingen meer nauwkeurig bepaald: art. 41—Artikelbrief 1634, art. 40—1658 (1672) en 42—1742. Zie ook Van Dam, I, I, p. 627—628.

alle vijanden te steunen, op straffe van dadelijk aan den lijve te worden gestraft en op verbeurte van alle maandgelden.

Ook op indirecte wijze tracht men te bereiken, dat officieren en bemanning alles in het werk stellen, om schip en lading veilig naar de bestemde haven te brengen: het behoud van déze beteekent eveneens de veiligstelling van de gages.

Artikels 54—56. Een ieder, die met de schepen der V.O.C. uitzeil, heeft tot onderpand van zijn maandgelden het schip waarop hij vaart, met de ingeladen goederen. Met het vergaan daarvan, verliest de bemanning ook al haar maandgelden! Bijzondere voorzieningen worden getroffen voor gevallen van overplaatsing op een ander schip, waarbij den belanghebbende wel eenige vrijheid van keuze wordt gelaten, doch steeds het beginsel voorop staat, dat men de zekerheid van zijn maandgelden slechts op één bepaald schip kan stellen. Wie, door welke omstandigheden ook, niet in de gelegenheid was om hypotheek te kiezen, hem zal 8 % als assurantie-premie van zijn verdiende maandgelden worden ingehouden. Een gelijke regeling wordt getroffen ten aanzien van diegenen, die op jachten of schepen uitvaren, welke bestemd zijn of naderhand bestemd worden om in de Indische wateren te worden gebruikt en, na de uitreis, bij het „over ende weer varen” tusschen de eilanden van den Archipel verongelucken of afgedankt worden. Doch in deze gevallen kan men zich vrijwaren voor het betalen der premie, door de risico van de op de uitreis verdiende maandgelden op eenig ander, naar het moederland terugkeerend, schip te laten loopen.

Artikel 57 treft om redenen van billijkheid een speciale regeling voor de zekerstelling van de maandgelden, die in Indië aan land worden verdiend of, voor het verrichten van oorlogsdiensten, op de heen en weer varende, z.g. „kruisende”, schepen. Deze gages loopen rechtstreeks ten laste van de in Indië aanwezige middelen der Compagnie ¹⁾.

Artikels 58—59. Bij de voorgaande artikelen wordt de uitreis geacht te duren van de Nederlandsche wateren af tot aan Amboina, Banda of de Molukken, de thuisreis van de laatstgenoemde

¹⁾ Voor de gages van de bemanning der Kruisende schepen werd bij resolutie van de Heeren XVII van 22 April 1650 eveneens een bijzondere regeling getroffen; zie Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I, p. 559.

plaatsen af tot aan Nederland. Voor diegenen echter, die, in een functie aan land of op eenig comptoir worden te werk gesteld, eindigt de uitreis te dier plaatse, terwijl zij de risico van de op de uitreis verdiende gages blijven loopen op het schip, waarop zij uitvoeren, tenzij door hen, bij het verlaten van dat schip, terstond bij speciale acte wordt verklaard, op welk ander schip zij die risico wenschen te loopen.

Indien wij deze voorschriften, gegeven voor de hypotheekstelling van de, hetzij aan boord, hetzij aan land, door de Compagniesdienaren verdiende maandgelden — en het moge worden onderstreept, dat zij gelden voor het geheele corps „ambtenaren” van de V.O.C., van hoog tot laag — in hun geheel overzien, dan treft het ons, indien wij een vergelijking zouden willen maken met gelijksoortige regels in het overige, algemeen geldende zeerecht uit de 17de eeuw, hoezeer die voorschriften zich reeds in bijzondere mate hebben ontwikkeld en als het ware hun eigen tijd vooruit zijn.

Artikels 60—62. Op gronden van billijkheid wordt het loon veilig gesteld van hen, die, in dienst van de Compagnie zijnde, op de een of andere wijze in gevangenschap geraken: zij zullen hun maandgelden over denzelfden tijd ontvangen als diegenen, die met hen op het schip op deze uit- of thuisreis voeren¹⁾.

Zooals reeds hiervoor is gebleken, kunnen de schepen der Compagnie, hetzij bij de verdediging, hetzij bij agressie, zulks afhankelijk van de verleende commissie, vijandelijke schepen of goederen komen te veroveren. Volgens de toenmaals geldende practijk, heeft dan de bemanning, die de buit of „prinse” hielp veroveren, aanspraak op een bepaald gedeelte daarvan. Hier wordt hun bij artikel 61 den zestienden penning, dit is dus ruim 6 %, van de netto opbrengst der veroverde goederen toegewezen. Immers, alvorens tot de verdeeling te kunnen overgaan, moet de gerechtigheid van het land en van den Prins als Admiraal-Generaal, alsook de onkosten van het beneficieren der veroverde goederen en de aan eigen schip en lading in den strijd geleden schade worden afgetrokken. Niemand mag iets meer tot zich trekken of onder zich houden dan de „plunderage”, door iemand op den vijand ver-

¹⁾ Men zie over de maandgelden, de uitbetaling en hypotheekstelling daarvan enz. Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 704—711.

overd; in geen geval eenige koopmansgoederen, gemunt of ongemunt goud en zilver, parels, edelgesteenten of welke andere goederen ook, doch alleen de kleeren van het veroverde volk.

Vijfde titel: van de salarisverbetering dergenen, die in een hoogere betrekking worden geplaatst.

Deze titel beheerscht in groote trekken de positierегeling van alle Compagniesdienaren en is daarom van fundamenteel belang voor de salarissen van alle ambtenaren, zoo te land als te water.

Artikel 63 verleent den Gouverneur-Generaal en Raad van Indië of den Commandeur met zijn Breeden Raad de bevoegdheid tot ontslag van een beambte die zich in zijn bediening niet goed heeft gedragen, hetzij door onervarenheid, langdurige ziekte, krankzinnigheid of anderszins, terwijl de ontslagene voorts, indien hij daartoe aanleiding mocht hebben gegeven, als *passagier zonder gage* naar het moederland kan worden teruggezonden. Het valt niet te ontkennen, dat hiermede een bevoegdheid tot ontslag van personeel wordt verleend, welke aanmerkelijk verder reikt dan die, welke wij leerden kennen uit het overige zeerecht, doch dit was voor een zich snel uitbreidend ambtenarenlichaam als de V.O.C. een kwestie van lijfsbehoud.

Artikel 64 waakt voor de belangen van diengene, die wegens lichamelijke redenen moet ontslagen worden: hem zal gedurende zijn ziekte tot aan zijn terugkeer in Holland de helft van zijn maandgelden worden uitgekeerd¹⁾.

Artikels 65—71 regelen de salarisverbetering van diegenen, die in een hooger ambt worden geplaatst. De belooning van eenige „extra-ordinarise” diensten is echter, zonder dat van eenige verplichting daartoe sprake is, louter afhankelijk van de goedheid en discretie van de Heeren XVII. De Bewindhebbers behouden zich in dit opzicht alle vrijheid van handelen voor.

Artikel 76 legt aan alle Compagniesdienaren den uitdrukkelijken plicht op, om, in geval van schipbreuk, van nood of eenig ander ongeval, alles in het werk te stellen tot het behoud en het bergen van de schepen en goederen van de Compagnie, waar deze zich ook bevinden, hetzij in de schepen, hetzij in de comptoiren of pak-

¹⁾ Vergelijk met artikel 16 van de Ordonnantie op de Zeevaart v. 1563.

huizen. Deze plicht wordt opgelegd op straffe van verbeurte van alle maandgelden, terwijl daarentegen het verkrijgen eener beëlooning voor extra werk wederom geheel ter discretie van de Bewindhebbers wordt gelaten¹⁾.

Artikel 77 opent voor diegenen, die in 's Compagniesdienst in Indië, te land of te water gevangen zijn genomen, de gelegenheid, om op voorschot van hun maandgelden bij de Compagnie een leening te sluiten, om daarmede hun losgeld²⁾ te kunnen betalen. Van deze in Indië gevangen geraakte dienaren staan de inkomsten gedurende den tijd van gevangenschap geheel stil. Deze inhouding van gage komt mij zeer onbillijk voor en moet strijdig worden geacht met de juiste behartiging van de belangen der Compagniesdienaren, immers deze gevangenneming geschiedde tijdens de uitoefening hunner bediening. Wel dient opgemerkt te worden, dat men in de practijk dikwijls van deze „weinig scheutige” bepaling is afgeweken en den gevangenen of hunne erfgenamen geldelijk is tegemoetgekomen, doch men ontkomt niet aan het weinig-royale beeld, dat de V.O.C. hier oplevert³⁾.

Zesde titel. Van den particulieren handel der Compagniesdienaren.

Deze titel bindt den strijd aan, zij het, zooals te zeer bekend, een wanhopigen en verloren strijd, met den particulieren handel der Compagniesdienaren, welke, zoo schrijft Pieter van Dam, „alsoo een sake is van bysondere gewigte en aangelegentheyt van de Compagnie en waaromtrent of tegens welck doen en bedrijf al van den beginne van de Compagnie af verscheyde, ja genoeg-

1) Vergelijk met artt. 3—7 van de Ordonnantie op de Zeevaart van 1563, voorts met de artt. 362, 404 en 421 van het N.I. Wetb. v. Koophandel.

2) Het artikel spreekt van „rancoen”, doch daarmede zal ongetwijfeld het losgeld zijn bedoeld. Vergelijk b.v. met artikel 10 van den Artikelbrief voor de nederzetting te Banda uit 1602, opgenomen als Bijlage F bij Tiele, De Scheepstocht naar O.-Indië onder Wolfert Harmensz. (1601—1603). Wij kennen het begrip „rantsoeneeren” ook uit den oorlog ter zee. Dit is een reeds uit de Middeleeuwen stammend oorlogsrecht, waarbij de buitgemaakte schepen op rantsoen werden gesteld, dit wil zeggen, dat den schippers onder belofte van betaling van een overeengekomen bedrag, het rantsoen dus, werd toegestaan om de reis te vervolgen. Zie hierover Santbergen, t.a.p. 197.

3) Zie over de geldelijke regeling t.a.v. de gevangenen verder Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 623—626.

saem ontallycke ordres syn beraemt, word dat breeder in het derde boek, capittel 21, verhandelt" ¹⁾).

Artikels 78—80. Niemand mag meer goederen met zich voeren dan tot een waarde in het moederland van ten hoogste twee maanden gage, op straffe van de verbeurte daarvan. Voor de hooger gesalarieerden wordt bovendien een maximum-grens gesteld van honderd gulden, eveneens gerekend naar de waarde der goederen hier te lande. Daarnaast behouden de Bewindhebbers zich het recht voor om alle meegebrachte goederen, van wie deze ook mogen zijn, ten behoeve van de Compagnie over te nemen, tegen een bedrag van ten hoogste twee maanden gage of maximaal honderd gulden. Ter contrôle van het een en ander, zal een ieder vóór het debarqueeren visitatie van zijn kisten en goederen moeten dulden en ook, indien hem zulks verzocht wordt, onder eede verklaren, welke goederen hij heeft vervoerd, dit op straffe van de verbeurte van de helft van de verdiende maandgelden.

Artikels 82—85. Hierbij wordt het een ieder ten strengste verboden om zijn lijfgoed te verkoopen of verruilen tegen porselein en andere waren, noch zal men onder elkaar tabak, kaas en andere eetwaren mogen verkoopen, verruilen of verwedden. Men mag verder aan boord geen weddenschappen sluiten; deze zullen van „nul ende onweerden" zijn, terwijl de betrokken obligaties, in handen van den rechter komende, zullen worden vernietigd.

De zevende titel. Van de botteliers en kwartiermeesters en van het rantsoen.

Men treft in de oudste zeerechten steeds als een van de voornaamste plichten van den schipper aan, het scheepsvolk driemaal daags van eten te voorzien, welke plicht Taco van Glins, zoals wij zagen, aldus motiveert, dat niemand aan boord van den wind kan leven. Het behoeft geen nader betoog hoe het bij verre, van de krachten van het scheepsvolk het uiterste vergende, reizen naar Oost-Indië, een eisch van de eerste orde was, om goede regelingen te treffen voor een behoorlijke rantsoeneering. Speciale rantsoen-

¹⁾ Zie Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I, t.a.p. 562; men leze voorts over particulieren handel: Colenbrander, Koloniale Geschiedenis II, p. 217—220; Dr. Godée Molsbergen, Tijdens de O.-I. Compagnie I, p. 61—62 en Nic. de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 22 e.v.

brieven worden opgesteld, die men zoo lang mogelijk zal dienen te volgen ¹⁾).

Artikels 86—92. Tegenover den plicht van den gezagvoerder om voor een behoorlijk rantsoen te zorgen, staat de eisch tegenover het scheepsvolk om er tevreden mee te zijn. Wie tegen het gestelde rantsoen in protest komt of daarmee geen genoegen neemt, verbeurt twee maanden gage. Blijkbaar „om ongelukken te voorkomen”, moet een ieder zijn wijnrantsoen terstond opdrinken, zonder dit te mogen opsparen of aan een ander verkopen, anders blijft dit in het vat; de vrees, dat het daarin zal verzuren, koestert men blijkbaar niet. Streng verboden is het, om van den wijn te snoepen of meer te eischen dan het rantsoen, op verbeurte van twee maanden huur. Stellig tot hun groote teleurstelling, mogen de botteliers ²⁾ en kwartiermeesters ³⁾ niet in de bottelarij eten, doch zullen mee aanzitten „int verdeck”.

De achtste titel. Van de wapens en de scheepsinstrumenten.

Artikels 93—94. Een ieder moet zijn geweer en eventueele gereedschappen goed onderhouden, terwijl men deze op de plaats zal moeten laten liggen, waar zij behooren, zulks op straffe van gelaarsd te worden. Het komt niet overbodig voor, dat op de overtreding van deze voor de eventueele verdediging en voor het onderhoud van het schip zoo gewichtige voorschriften een dergelijke lijfstraf als laarzen wordt gesteld.

De negende titel. Van het kruit, het geschut en de Konstabels.

Artikels 95—96. Om het vochtig worden van het kruit zooveel

¹⁾ Men leze over de rantsoeneering aan boord der Compagnieschepen in het bijzonder het uitvoerige artikel van Dr. J. de Hullu over „De voeding op de schepen der V.O.C.” in Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I. deel 67, p. 541—562; voorts Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I, p. 511—523 en Nic. de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 57 e.v.

²⁾ Zie over de werkzaamheden van den bottelier Nic. de Graaf, Oost-Indise Spiegel, p. 53.

³⁾ Elk schip wordt, zooals bekend, verdeeld in „kwartieren”, waarvan de leiding is toevertrouwd aan de kwartiermeesters. Men zie over hun functie aan boord Nic. de Graaff, p. 53—54, over de verdeeling in wachten en kwartieren p. 63 e.v.; zie ook Godée Molsbergen, Tijdens de O.-I. Compagnie I, p. 6—7.

mogelijk tegen te gaan, moeten de konstabels¹⁾ of busschieters dit elke veertien dagen omkeeren en verrollen en, indien zulks mogelijk is, aan land op een zeil leggen. Ter voorkoming van ongeregelheden, zal niemand met enig grof geschut mogen vuren dan op bevel van den koopman of schipper, op verbeurte van een maand gage.

De tiende titel. Van de zieken en barbiers en wat daarbij behoort.

Wij hebben gezien, dat de oude zeerechten reeds de noodige aandacht schonken aan de voorschriften voor den schipper, ter verzorging en verpleging van de zieken aan boord. Doch stond voor de vaart in de Europeesche wateren in de practijk vrijwel steeds de gelegenheid open om de meer ernstige patiënten aan den wal te doen verplegen, hoe geheel anders was dit voor de vaart op Indië. En wij kunnen thans, zoo schrijft Dr. De Hullu terecht, „met de geriefelijkheden en de hygiënische inrichting van de hedendaagsche stoomschepen vertrouwd, ons ternauwernood voorstellen wat jammerlijke ellende en ziekten destijds en de geheele 17de en 18de eeuw door nu en dan op de Oost-Indische schepen teweeg brachten”²⁾.

Artikels 97—104. Allereerst worden de barbiers en onderbarbiers³⁾ — de toenmalige scheepsartsen — op hun plicht gewezen, om zich steeds ten dienste van de vloot goedwillig te laten gebruiken, zonder daarvoor eenige belooning te genieten dan hunne maandgelden. Zij zullen bij hun terugkomst alle ten gebruike ontvangen gereedschappen en instrumenten wederom moeten inleveren. Degenen, die tot één kwartier behooren, zullen elkaar in geval van ziekte moeten helpen, oppassen en in alles be-

¹⁾ Konstabel: de kanonnier; ook de opzichter van het geschut aan boord. Nicolaus de Graaff noemt hem den scheepsartilleriemeester. Voor zijn werkzaamheden zie diens Oost-Indise Spiegel, p. 51—52.

²⁾ Zie Dr. J. de Hullu: Ziekten en dokters op de schepen der Oost-Indische Compagnie, in Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, deel 67, p. 245—272 (t.a.p. 245), een artikel, dat ons op duidelijke wijze een beeld oplevert van de vele en ernstige ziekten aan boord der Oostinjevaarders; zie voorts Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I, p. 614—618.

³⁾ Artikel 74 — Artikelbrief 1742 spreekt van chirurgijns en onder-chirurgijns, een benaming, welke echter reeds veel eerder in zwang was gekomen.

hulpzaam zijn. Om deze onderlinge hulp en verzorging eenige vaste basis te geven, moet de Scheepsraad uit elk kwartier bij toerbeurt eenige lieden aanwijzen, die dan voor een zekeren tijd als „verplegers” moeten dienst doen. Strenge voorschriften beoogen de hygiëne aan boord te bevorderen: alle kwartieren moeten des morgens de schepen schoonmaken en wasschen, zoowel van buiten als binnen. Wie „zijn gevoeg doet of zijn water loost” op andere plaatsen in het schip, dan die daartoe zijn aangewezen, wordt met een boete van 10 stuivers gestraft. Het was zeker geen overdaad, om de matrozen uit die tijden bij eede aan de nakoming van dergelijke voorschriften te binden.

De elfde titel. Van de testamenten en de goederen der overledenen.

Het kan geen toeval zijn, dat de voorschriften voor het opmaken van testamenten en omtrent de zorg voor de nagelaten goederen volgen op den titel over zieken en chirurgijns. Immers niet alleen dat de schepen op Indië somwijlen aan „drijvende gasthuizen” gelijk waren, doch tevens voor velen van de bemanning ook het laatste bekende plekje op deze wereld, alvorens zij een gemeenschappelijk graf in de golven van één der oceanen vonden. Voor wie thans in één ruk in een luttele vijf weken van Priok rondom de Kaap naar Rotterdam kon varen, en op die reis slechts één sterfgeval meemaakte, is het welhaast onmogelijk zich goed te realiseeren, dat er gedurende diezelfde reis met zeilschepen, eenige honderden jaren en korter geleden, vele tientallen van zee-lieden een te vroege rustplaats in de zee vonden¹⁾. Niet alleen aan boord, tijdens een zware ziekte, doch reeds vóór het vertrek naar en van Indië maakten velen daarom hun testament²⁾. De taak als notaris der scheepsoverheden was dan ook geenszins een

¹⁾ Op de uitreis van de eerste voyage onder De Houtman in 1595 waren van de bemanning, welke in totaal rond 250 man omvatte, bij aankomst op Madagascar (Het Hollandsch Kerkhof!) reeds 70 man gestorven: tusschen 2 en 21 September alleen reeds 31! Zie Mollema, p. 157.

²⁾ Zoo b.v. Van Beuningen, die maar al te zeer begreep, hoeveel gevaren er aan de reis verbonden waren en zijn testament aanving met: „Considerierend, dat in ons menschelijk bestaan niets zekerder is dan de Dood..... heb ik in goeden vorm en in stille bedachtzaamheid mijn testament gemaakt”. Zie hierover Mollema, De Eerste Schipvaart, p. 37.

sinecure. Vanaf de eerste schipvaart worden de noodige voorschriften gegeven¹⁾).

Artikels 105—108. De opperkooplieden moeten zorg dragen, dat de testamenten van het scheepsvolk nauwkeurig in het daartoe bestemde register worden ingeschreven en op zijn minst door twee getuigen behalve den erflater zelf worden ondertekend²⁾. Artikel 78 van den Artikelbrief van 1742 voegt hieraan veiligheidshalve toe, dat een derde getuige mede moet ondertekenen, indien de testateur niet kan schrijven. Volgens artikel 88-Artikelbrief 1634 moet het een en ander gebeuren op straffe van het vergoeden der eventueele schade aan de erfgenamen, indien deze het gevolg mocht zijn van nalatigheid ten aanzien van de inschrijving of de ondertekening.

Wanneer iemand aan boord komt te overlijden, dan moeten alle zijn nagelaten goederen behoorlijk worden geïnventariseerd en in hetzelfde register worden ingeschreven. Artikel 79 van den Artikelbrief uit 1742 draagt deze werkzaamheden op aan den *boekhouder* of den daartoe door den Scheepsraad aangewezen plaatsvervanger, met ten minste twee getuigen, gekozen uit de scheeps-officieren³⁾.

Hetgeen wordt nagelaten aan iemands echtgenoot, kinderen of ouders, en zich binnen scheepsboord bevindt, moet door den Scheepsraad in bewaring worden gesteld en, bij thuiskomst, aan de Bewindhebbers worden overgedragen om, na voorafgaande visitatie, aan de rechthebbenden te worden afgegeven. Van de nagelaten goederen zullen alleen de lijfgoederen mogen worden verkocht, en wel in het openbaar voor den mast aan den meestbiedende.

Artikel 80 van den Artikelbrief van 1742 opent de mogelijkheid voor de erflaters om op de uitreis een executeur-testamentair over de nagelaten goederen te stellen, echter met uitsluiting van de maandgelden. Deze gemachtigden moeten uiterlijk binnen zes maanden na aankomst in Indië de hun toevertrouwde boedels

¹⁾ Zie hierover Dr. Stapel, Pieter van Dam, I, I, p. 715—716.

²⁾ Artikel 88—1634 spreekt van schippers, kooplieden en commiezen, artikel 78—1742 eenvoudigheidshalve van sloopoverheden.

³⁾ Vergelijk met art. 947 en 949 N.-I. B.W. Met deze notarieele werkzaamheden is doorgaans de Boekhouder belast; zie hierover Nic. de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 50; ook p. 65—67 aldaar.

aan den curator van de Compagnie verantwoord, om den overledene daarvoor op „syne doodrekening te crediteeren” en den erfgenamen zoo spoedig mogelijk het hunne te doen toekomen. Op de thuisreis kan echter geen gemachtigde worden aangewezen.

De twaalfde titel. Van de orde, die op verschillende delicten en vergrijpen, tijdens de reis voorvallende, wordt gesteld.

Wat het verband met de oude zeerechten betreft, worden wij door de bepalingen van dezen titel het meest direct herinnerd aan den hierboven reeds besproken zesden titel van de Ordonnantie op de Zeevaart van 1563, omtrent de „schips keuren ende breucken ende andere zaecken der Justicie aengaende”. Daarnaast moet worden opgemerkt, dat deze voorschriften omtrent de tucht en orde aan boord, naar inhoud en formulering, vrijwel gelijk-luidend zijn aan de overeenkomstige bepalingen uit de Artikelbrieven voor de oorlogsschepen. Thans treffen wij deze artikelen, zij het dan ook met mildere strafsancties, voor een deel aan in de Tuchtwet voor de koopvaardijsschepen.

Artikels 112—113. Om de moeilijkheden, die veelal uit het dobbelen en spelen voortvloeien, te voorkomen, is het, op straffe van acht dagen te water en te broode in de boeien te worden gesloten, verboden om dobbelsteenen, kaartspelen en dergelijke aan boord te brengen of te maken; die er mede speelt, verbeurt een boete van twintig stuivers, terwijl het spel in zee wordt geworpen. De bij deze verboden spelen gemaakte winsten moeten aan de betrokken verliezers worden gerestitueerd. Om de eentonigheid der reis wat te verbreken, kan de Commandeur der vloot echter dergelijke spelen toestaan.

Artikel 114. Dronkenschap wordt gestraft met de verbeurte van één maand gage;¹⁾ indien een der officieren zich bedrinkt, dan verbeurt hij twee maanden gage.

Artikels 115—117. Tot het bewaren der onderlinge rust en vrede, zal niemand eenige twist of tweedracht mogen maken. Wie zich hieraan schuldig maakt, zal door zijn kwartier gelaarsd worden. Wie plukhaart of er met de vuist op slaat, zal drie dagen te

¹⁾ Vergelijk met de artt. 7—8 van de Tuchtwet (Bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de N.-I. koopvaardijsschepen).

water en te broode in de boeien worden gezet¹⁾. Wie uit toorn zijn mes trekt, om iemand te kwetsen, zal met een mes door zijn hand aan den mast worden genageld, net zoo lang, totdat hij zichzelf lostrekt. Wirdt iemand daarbij gewond, dan wordt de delinquent gestraft met kielhalen en de verbeurte van zes maanden huur. Wie iemand doodt, die wordt zonder meer met den doode levend over boord gezet, daarbij tevens — dit dus ten nadeele van zijn vrouw en kinderen of andere erfgenamen — al zijn verdiende maandgelden verbeurend; zie echter hiervoor blz. 202.

Artikels 118—120. Deze artikelen raken eenige aangelegenheden van huishoudelijke tucht. Niemand mag met eenig vuur of licht in het ruim, de scheepsbottelarij of in de kruitkamer komen dan met toestemming van den koopman en den schipper, op straffe van een maand gage te verbeuren en bovendien arbitrair gecorrigeerd te worden. Niemand mag tabak verkoopen of gebruiken dan met medeweten van den koopman of schipper en dan nog alleen op het „boevenet”²⁾ voor den mast, zulks op de verbeurte van één maand gage. Streng verboden is ook het dragen of gebruiken van brandende lonten, kaarsen of ander vuur in de overige deelen van het schip, tenzij voor de uitoefening van den dienst en met medeweten van de scheepsofficieren, op straffe van acht dagen te water en te broode in de boeien te worden gesloten en de verbeurte van één maand gage.

Artikel 122. Niemand zal van boord mogen varen dan met toestemming van den Commandeur; noch ook aan land of op een ander schip mogen overnachten. Het betreft hier niet het eigenlijke misdrijf van desertie, aangezien de opzet om voorgoed weg te blijven niet aanwezig is, doch meer een noodzakelijk voorschrift van orde.

Artikel 124. Dit is een uiterst belangrijk voorschrift voor de veiligheid van het schip: de wacht mag niemand aan boord laten komen dan met medeweten van de scheepsbevelhebbers, op poene daarvoor aan den lijve te worden gestraft.

¹⁾ Vergelijk met de artt. 7—8 van de Tuchtwet (Bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de N.-I. koopvaardis-schepen). Zie voor deze en nog eenige andere strafbepalingen ook Nic. de Graaff, Oost-Indise Spiegel, p. 61-63.

²⁾ Het boevenet is een traliewerk van hout of touw, over of voor de open deelen van een schip geplaatst, om overspringen door den vijand of overrompeling bij nacht te voorkomen. Aldus de 1e verklaring bij Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I, Glossarium p. 728.

Artikel 126 dient te worden vermeld in verband met de oude gewoonte, om de onbevaren schepelingen ter hoogte van de Sorles¹⁾ in zee te doopen. Voortaan zou dit streng worden gestraft. Om de bevaren matrozen echter hier iets tegenover te stellen, zou iedere bak²⁾, die plaats passeerende, een „flapcanne wyns” gegeven worden.

Artikels 127—130. Deze bepalingen staan alle in het teeken van de beveiliging van het monopolie der Compagnie. Een ieder zal de zeevaartkundige gegevens, gedurende de reis gemaakt, moeten inleveren bij den G.G. of de Heeren XVII, zonder daarvan afschriften te mogen maken, iets achter te houden of te openbaren aan anderen, op de verbeurte van drie maanden gage en arbitrale correctie. Geen particuliere correspondentie over aangelegenheden, de Compagnie betreffende, is toegestaan, zulks eveneens op de verbeurte van drie maanden gage. Ter contrôle hierop is elk vervoer van brieven verboden, tenzij via den Directeur-Generaal of eenige andere overheid, ter plaatse van afzending het hoogste gezag vertegenwoordigend, die dergelijke brieven, met de andere voor de Compagnie bestemde, in een doos sluit en deze, verzegeld en wel, naar het moederland verzendt. Ter censuur zullen alle particuliere brieven door de Compagnie worden geopend en gevisiteerd, terwijl deze er verder mede zal handelen, zooals dat haar in het belang der V.O.C. nuttig en wenschelijk voorkomt. Men realiseere zich wèl deze vèrgaande bevoegdheid van censuur van de Heeren XVII over elk particulier, schriftelijk contact van Indië met het moederland, hoe hier de gelegenheid werd geschapen, om dit moederland op deze wijze van allerlei toestanden, die dringend om verandering of verbetering riepen, gedurende langen tijd onkundig te laten.

De dertiende titel. Van het onderhouden van den Artikelbrief, de executie van alle vonnissen, alsook van den provoost.

Artikels 131—137. Voor de behandeling van dezen zeer be-

¹⁾ Dit zijn de Sorlings- of Scillyeilanden.

²⁾ Het scheepsvolk werd in groepen of z.g. bakken verdeeld, meestal uit zeven personen bestaande, die dan gedurende de geheele reis met elkaar uit één schotel of bak moesten eten; men leze hier over Dr. de Hullu: De voeding op de schepen der O.-I. Compagnie, in Bijdragen Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I. deel 67, p. 545.

langrijken titel moge worden verwezen naar het voorgaande hoofdstuk.

De veertiende titel. Van de soldaten in het bijzonder.

Artikel 138. Om het directe gezag der militaire overheden niet aan te tasten, is het den commiezen verboden, om, in geval van eenig misdrijf, de soldaten zonder advies van den sergeant of hooger officier — zoo ook een bootszegel zonder advies van den schipper — in verzekerde bewaring te doen stellen. Alleen de Commandeur is daartoe zonder eenige voorkennis van derden rechtstreeks bevoegd.

Artikel 139. Zie het voorgaande hoofdstuk, blz. 129—130.

Artikel 140 treft een speciale regeling voor de voeding der militairen.

Artikel 141. Deze bepaling treft een bijzondere uitbetalingsregeling van de verdiende maandgelden voor degenen, die hun verbonden tijd in Indië hebben uitgediend, doch van de Gouverneur-Generaal en Raden de toestemming verkregen hebben, om aldaar te blijven tot het uitoefenen van den vrijen, particulieren, zij het ook door redelijke voorwaarden beperkten, handel. Wel maakt dit artikel den indruk, alsof zulks alleen aan de militairen kon worden toegestaan, doch het is bekend, dat deze mogelijkheid voor alle Compagniesdienaren was geopend¹⁾. De Artikelbrief van 1634 wijdt aan deze aangelegenheid een aparten, vijftienden titel: Aangaande de vrije lieden in Indië²⁾. Veiligheids-halve schort de Compagnie de uitbetaling van een bedrag van zes maanden gage gedurende een tijd van twee jaren op. Geven de vrije burgers dan voldoende grond tot vertrouwen, dan mogen deze zes maanden huur in Indië worden uitbetaald, althans, indien de betrokkenen geen vrouw en kinderen in Holland hebben. Is dit laatste wel het geval, dan mag hun dat in Indië nimmer worden uitbetaald, wel echter met hun goedvinden aan de bloedverwanten in het moederland³⁾.

Artikel 142 wijst den soldaten vanaf den dag van hun aan-

¹⁾ Zie wat uitvoeriger over de „vrijburgers”: Colenbrander, Koloniale Geschiedenis II, p. 227—228.

²⁾ Dit is ook de vijftiende titel in de Artikelbrieven van 1658, 1672 en 1742.

³⁾ Zie de artikels 133—136 Artikelbrief 1634.

neming bij de Compagnie het z.g. *loop- of dienstgeld* toe, ten bedrage van zes stuivers per dag, terwijl de officieren tien stuivers 's daags zullen ontvangen. De uitbetaling daarvan eindigt op den dag, dat zij aan boord van de lichters zijn en dan op rantsoen van de Compagnie komen. Op dien dag ontvangen zij echter het z.g. handgeld, dit is een salarisvoorschot van twee maanden gage.

Artikel 145 verplicht de soldaten tot het verrichten van alle mogelijke scheepswerk, indien hun zulks wordt opgedragen, opdat zij — dit blijkbaar om de pil wat te vergulden — zoowel in den dienst te schepe als te lande ervaren en bekwaam zullen worden. Ligt in dezen dienstplicht voor het eigenlijke scheepswerk misschien de hoofdoorzaak van de zoo veelvuldig geconstateerde animositeit tusschen de soldaten en de matrozen aan boord? ¹⁾

Artikel 149 mag niet onvermeld blijven. Dit artikel neemt de inheemsche bevolking en hare bezittingen in bescherming tegen aanranding en overlast van de zijde der Compagniesdienaren in het algemeen en de soldaten in het bijzonder. Op pene van aan den lijve en met de verbeurte van alle maandgelden te worden gestraft, mag niemand, tenzij daartoe van de betrokken superieuren opdracht wordt gegeven, aan de inwoners des lands — de „Indianen” genoemd — eenigen overlast doen of geweld plegen, hetzij jegens hun persoon, hetzij ten aanzien van hun goederen. Dit strenge voorschrift is een direct voortvloeisel uit de houding, welke de Nederlanders vanaf het eerste contact met de inheemsche bevolking hebben in acht genomen, een houding, naar de daad gebaseerd op vrede en vriendschap, zooals deze naar het woord plechtiglijk in 's Prinsen lettres d'amitié was aangekondigd ²⁾.

Alvorens tot de behandeling van de beide laatste titels over te gaan, meen ik goed te doen nog eerst eenige aandacht te schenken aan de strafsoorten, welke op de overtreding van de vele strafbepalingen zijn gesteld.

De verschillende soorten van straf. Van eenig vast systeem

¹⁾ Men leze over deze antipathie tusschen matrozen en soldaten Dr. de Hullu, *De Handhaving van de orde en tucht*, p. 535 e.v.

²⁾ Men zie over de bijzondere voorschriften voor de militairen verder Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I, 601—607 en vooral Dr. Schmitz, *Rechtshistorische bijdragen enz.*, del blz. 17—87, 88—111 en 162—182.

bij het bepalen der verschillende strafsancties valt niet te spreken, ook al blijkt over het algemeen, dat:

- a. de lichtere vergrijpen, de z.g. „civiele” delicten, welke wij nu veelal met overtredingszaken zouden aanduiden en die naar hun aard binnen de grenzen van onze huidige Bepalingen op de huishouding en tucht op de koopvaardijschepen vallen, met geldboete, de verbeurte van één of meer maanden gage of met sluiting in de boeien te water en te broode worden gestraft,¹⁾ en
- b. de zwaardere vergrijpen, in het bijzonder dan de z.g. capitale en halszaken, met lijfstraffen; hetzij met een straf, zooals wij die in het strafrecht te land kennen b.v. geeseling, hetzij in den vorm van typische scheepsstraffen als van de ra vallen, laarzen en kielhalen, en, bij uitzondering, met de doodstraf. Daarnaast komt nog een enkele maal een vergeldingsstraf voor, terwijl wellicht als zeer bijzondere straf het deporteren op een afgelegen eiland of dergelijke plaats als een der meest zware sancties moet worden aangemerkt. Ook treffen wij de combinatie van verschillende straffen aan, b.v. lijfstraf met verbeurte van gage.

Verschillende artikels wijzen geen bepaalde strafsanctie aan, doch laten den rechter geheel vrij in het bepalen daarvan, niet alleen dus wat de zwaarte betreft, maar eveneens in de soort²⁾. De verschillende scheepsjournalen en reisbeschrijvingen leveren ons dan ook de meest uiteenlopende straffen op, afhankelijk van de „vindingrijkheid” van het betrokken rechtscollege³⁾.

Als bijkomende straf treffen wij in sommige artikels naast een geldboete of verbeurte van gage nog aan de verbeurte van de goederen of voorwerpen, waarmede de overtreding is gepleegd, b.v. de met sluikhandel vervoerde goederen, „verkwanselde”

¹⁾ Zie over de boeten en verbeurte van gages ook Dr. Stapel, Pieter van Dam I, I p. 712—714 en 718—719.

²⁾ Zoo wordt insubordinatie volgens artikel 3 „op het alderhoogste” gestraft, wederspannigheid bij artikel 4 „naar gelegenheid van de zaak”, de overtreders van artikel 20 met „arbitrale correctie”. Men zie over arbitrale correctie hiervoor blz. 119 en volgende.

³⁾ Men leze hierover de vele interessante vonnissen, aangehaald door Dr. de Hullu in diens artikel over De handhaving der orde en tucht, p. 525 e.v.

tabak, kaas of andere waren; de kaarten waarmede men een verboden spel speelde en dergelijke zaken meer.

Het spreekt vanzelf, dat men bij de uitvoering van de scheepsstraffen allerlei variaties kon bedenken, doch de typische straffen aan boord zooals laarzen, van de ra vallen en kielhalen komen toch in hoofdtrekken op het volgende neer.

Het van de ra vallen. De veroordeelde wordt hierbij eerst zoo veel mogelijk uitgekleet en vervolgens met zijn handen en voeten aan een touw vastgebonden. Hieraan was achter op zijn rug een lang touw vastgeknoopt, dat door een katrol aan de groote ra liep. Men duwde hem overboord, trok hem zoo hoog mogelijk op en liet hem plotseling op het daartoe gegeven bevel los, zoodat hij van een flinke hoogte in zee viel. Met behulp van lood, dat men van te voren aan zijn voeten had vastgebonden, zonk het slachtoffer snel in de diepte. Meestal werd dit „grapje” tot driemaal toe herhaald, waarna ter voltooiing van het vonnis, dan nog het laarzen volgde¹⁾. Het springen van de ra komt echter ook als zoodanig als straf voor, dus niet gevolgd door laarzen of een andere scheepsstraf.

Het laarzen. Bij het toepassen van deze lichaamsstraf werd de veroordeelde veelal vóór den grooten mast geplaatst, waar hem met een eind touw, de „dagge” geheeten, een zeker aantal slagen werd toegediend. Dit geschiedde, tenminste als het van de ra vallen voorafging, voor het „natte gat”, terwijl de slagen werden toegediend door de lieden van zijn eigen kwartier. Het resultaat was meestal wel zoo, dat het zitvlak in vele dagen niet kon worden gebruikt. Was de schuldige een soldaat, dan werd dit vonnis voltrokken met een stuk hout van den vorm van een geweer-kolf²⁾.

Het kielhalen. Van de speciale scheepsstraffen is het kielhalen verreweg de zwaarste straf. De naam duidt de hoofdzaak dezer straf duidelijk aan: men trekt den veroordeelde onder de kiel van het schip door, meestal tot driemaal toe. Doch het is de wijze

¹⁾ Zie hierover uitvoeriger Dr. de Hullu, De handhaving der orde en tucht, p. 527, waaraan het hier vermelde voornamelijk is ontleend; ook Godée Molsbergen, Tijdens de O.-I. Compagnie I, p. 24.

²⁾ Zie hierover uitvoeriger Dr. de Hullu, De handhaving der orde en tucht, p. 527, waaraan het hier vermelde voornamelijk is ontleend; ook Godée Molsbergen, Tijdens de O.-I. Compagnie I, p. 19.

waarop dit kielhalen wordt ten uitvoer gebracht, die deze straf tot een vrijwel ondragelijke kwelling voor het slachtoffer maakt. Dit trekt men eerst zijn bovenkleeren ¹⁾ uit en doet hem daarna een soort van looden harnas aan, terwijl men hem voor het zinken tot op de noodige diepte bovendien met steenen verzwaart. Men laat hem van de ra in zee vallen, tot op voldoende diepte, zoodat hij kalm onder de kiel kan worden doorgetrokken, waarna hij aan den anderen kant snel wordt opgeschen. Er zijn gevallen bekend, waarbij men den schuldige niet voldoende diep liet zakken, zoodat zijn hoofd tegen de kiel van het schip te pletter sloeg. Het behoeft geen betoog, dat de schrik voor deze wreede straf er bij het scheepsvolk voldoende inzat ²⁾).

Als vergeldingsstraf kan genoemd worden de sanctie van artikel 116: wie iemand met zijn mes wil kwetsen, wordt met een mes door de hand aan den mast genageld. Dit geschiedde met een klein mesje of ook wel met het mes van den misdadiger zelf, hetzij door het vel tusschen twee vingers, hetzij door de handpalm. De veroordeelde moest dan zoolang blijven staan, tot hij zijn hand had losgescheurd ³⁾).

De doodstraf komt als zoodanig slechts in één artikel voor: artikel 117. Wie iemand doodt, wordt met den doode, rug aan rug gebonden, levend over boord gezet en zal dus de verdrinkingsdood vinden. Doch ook eenige andere artikels laten door hun formuleering het vellen van de doodstraf toe. Deze geschiedde dan meestal door ophanging aan den grooten mast of aan een van de ra's, voor militairen ook door fusilleering ⁴⁾).

Het deporteren op een eiland of verlaten plaats werd reeds genoemd. De verre reis naar onbekende oorden bood hiertoe bij uitstek gelegenheid. Er zijn dan ook tal van dergelijke vonnissen bekend ⁵⁾).

¹⁾ Blijkbaar werd het kielhalen ook wel „naakt” voltrokken; zie hierover Van der Leeuw, Tucht op de koopvaardij-schepen, p. 81.

²⁾ Zie uitvoeriger Dr. de Hullu, De handhaving van de orde en tucht, p. 528.

³⁾ Zie hierover ook Dr. de Hullu, De handhaving van de orde en tucht, p. 527 en Van der Leeuw, Tucht op de koopvaardij-schepen, p. 81—82.

⁴⁾ Zie hierover uitvoeriger Dr. de Hullu, De handhaving der orde en tucht, p. 531—533.

⁵⁾ Zie het hiervoor op blz. 66 genoemde, tijdens de wereldreis van Olivier van Noort, gevelde vonnis; verder de vonnissen, vermeld door Dr. de Hullu, De Handhaving der orde en tucht, p. 528—529.

Volledigheidshalve wil ik thans nog eenige bijzondere bepalingen uit de Artikelbrieven vermelden uit den tijd der Vóórcompagnieën, welke in die uit den tijd der V.O.C. niet meer voorkomen.

Allereerst het hoogst merkwaardige artikel 38 van den Artikelbrief voor den ontdekkingsstocht naar het Noorden in 1595, dat aldus luidt: „Item sullen oock alle Bootsgezellen gehouden wesen alle Maendagen een Loegenaer te maecken, of gestraft worden na gelegentheyt der saecken die daer oorsaeck van is”. Levendig kan ik mij voorstellen, dat het Van der Chijs niet mocht gelukken, de beteekenis van het woord „loegenaar”, leugenaar, in dit verband te ontdekken ¹⁾. Op geen andere plaats ben ik een dergelijk artikel verder tegengekomen. Wij moeten de verklaring vèr zoeken: Churchill's Collection of Voyages and Travels, 1732, vol. III, bladzijde 311: „The swabber is to keep the cabins, and all the rooms of the ship clean within board, and the lyar holds his place but for a week; and he that is first taken with a lye upon Monday morning, is proclaimed at the main-mast, with a general cry, a lyar, a lyar, a lyar; and for that week he is under the swabber, and meddles not with cleaning the ship within board, but without”. De „loegenaer” was dus wat men tegenwoordig een „buitenboordsgast” noemt ²⁾.

Dan in de de tweede plaats het *britsen*, een disciplinaire straf, welke voorkomt in artikel 20 van den Artikelbrief voor de eerste schipvaart uit 1595 en in artikel 28 van dien voor het smaldeel van Sebald de Weert uit 1602. De straf noemt men ook wel „een kapje geven” en werd tot in het midden der vorige eeuw op de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam nog toegepast, evenals vroeger voor kleinere vergripen als onzindelijkheid, vuile, ergerlijke en lasterlijke taal uitslaan, vloeken enz. Ieder van het „baksvolk” van den schuldige gaf dezen drie slagen op zijn gat, met de hand of met een stuk hout; één man van het baksvolk zat daarbij op het spil, en hield het hoofd van den gestrafte naar beneden ³⁾.

¹⁾ Zie Van den Chijs, Stichting, p. 173, noot 1.

²⁾ Zie S. P. L'Honoré Naber, Henry Hudsons Reize, 1609 (Linschoten-Vereniging XIX), p. IX en X van het Voorbericht. Professor Warnsinck was zoo vriendelijk mijn aandacht op de passage in Churchill's Collection te vestigen; cursiveering van mij.

³⁾ Het over het „britsen” vermeldte ontleend aan J. C. M. Warnsinck, De Kweekschool voor de Zeevaart en de Stuurmanskunst, Amsterdam 1935, p. 130.

In de derde plaats het merkwaardige artikel 13 uit den Artikelbrief voor het Zeeuwsche smaldeel onder Sebald de Weert uit 1602: indien zich iemand onder het scheepsvolk bevindt, die mes- sen of andere voorwerpen kan bezweren, dien zal men aan het eerste land, dat men aandoet, van boord zetten, en nog wel zonder geld en zonder ontslagbrief. Dit artikel teekent wel zeer den tijd en de groote bijgeloovigheid van het zeevarend volk. Doch men vergete niet, dat we nog in den tijd van de heksenprocessen leven!

Dan ten slotte de artikelen 23, 24 en 25 van den Artikelbrief uit 1595 voor de eerste voyage onder De Houtman¹⁾. Hieruit blijkt, dat de officieren en het scheepsvolk niet alleen het handgeld van twee maanden gage voorschot ontvingen, doch dat daarnaast voor ieder van hen nog een bedrag van twee maanden salaris werd „ingeleyt in de Compagnie”. Hierdoor werd de bemanning dus, zij het ook voor een bescheiden bedrag, deelgenoot in de betrokken handelsexpeditie. Men kan niet ontkennen, dat op deze wijze het scheepsvolk in meerdere mate werd geïnteresseerd voor het welslagen der reis en, bij het maken van winst, aanspraak op een aandeel daarvan kon maken. Vooral juist bij de eerste voyages moet deze geldelijke deelneming psychologisch wel eenig nuttig effect hebben gehad, althans werd het aanmonsteren er aantrekkelijker door gemaakt. Om speculeeren te voorkomen, zal niemand de te maken winst tijdens de reis mogen verkoopen; wie zijn aandeel wil overdoen, moet daarmede wachten tot de thuiskomst en is dan verplicht dit aan te bieden aan de Compagnie. Men heeft zelfs vrijheid om meer in te leggen dan de twee maanden gage, doch in dat geval zal de belanghebbende de generale contracten, met alle andere participanten gemaakt, moeten accepteeren. Hiervan is wel het voornaamste punt, dat niemand van de Bewindhebbers eenige afrekening zal mogen eischen, maar moet wachten, tot alle goederen zijn gebeneficieerd en voorts tevreden moet zijn met alzulke verklaring als door de Bewindhebbers wordt afgelegd. Dit laatste geldt eveneens voor de twee ingelegde maanden gage van het scheepsvolk. Wel zal de Compagnie de verdiende maand-

¹⁾ Soortgelijke artikels trof ik verder alleen aan in den Artikelbrief uit 1602 voor het smaldeel onder De Weert uit Zeeland: de artikels 32, 33 en 34. De V.O.C. heeft zich met een geldelijke deelneming door het scheepsvolk aan de reis blijkbaar nimmer ingelaten.

gelden, evenals de twee ingelegde maanden huur zelf, direct bij aankomst in het moederland uitbetalen, de laatste echter alleen dan, indien er eenige „apparentie van winst” is. Met het ontvangen van de winst zal echter moeten worden gewacht tot de goederen zijn gebeneficieerd.

Gaan wij thans over tot het behandelen van de beide laatste titels, rakende de beëdiging van den Artikelbrief.

De vijftiende titel. Van het onderhouden en beëdigigen van den Artikelbrief en de Instructies voor de Breede en Scheepsraad.

Artikels 150—154. Op den dag van de monsterring of kort daarna wordt een ieder, die zich in dienst van de Compagnie heeft begeven, op het getrouwelijk naleven van den Artikelbrief de eed afgenomen. Dit geschiedt in handen van den *officier*, in aanwezigheid van twee schepenen of andere plaatselijke overheden — zulks naar het in de plaats van aanmonsterring der verschillende Kamers der V.O.C. bestaande gebruik — en van eenige Bewindhebbers¹⁾. Vroeger vond dit ook plaats b.v. ten overstaan van twee gecommiteerden van het Admiraliteitscollege²⁾. De gewone Amsterdamsche schippers moeten later hun bemanning aanmonsternen ten overstaan van den watersubstituut (dit is een waterschout, doch alleen voor de niet-crimineele, dus de „civiele” strafzaken), waarvan de schippers der V.O.C. echter zijn vrijgesteld³⁾. Voor hen wordt dus blijkbaar de oude regeling gehandhaafd.

Ook degenen, die bij deze beëdiging niet aanwezig zijn, zijn niettemin aan dien algemeenen eed gebonden, welken de wel aan-

¹⁾ „Officier” beteekent hier schout. Hij is de vertegenwoordiger van de algemeene landsoverheid, die op de plaats zit, waar vroeger de graaf zat. Hij „bewaart” het recht, arresteert en vervolgt. Hij „spant de bank”, bepaalt m.a.w. den zittingsdag van de eigenlijke rechtbank: de schepenen. Hij zit dit rechtscollege voor, doch heeft geen stem en vonnist dus niet mee. Met den verdachte verlaat hij dan ook de raadkamer, wanneer het vonnis zal worden bepaald. Zie hierover uitvoeriger Mr. Dr. J. V. Rijpperda Wierdsma, Politie en Justitie. Proefschrift Leiden 1937, p. 32 e.v. 58; ook het magistrale werk van Mr. Bavius Voorda, De Crimineele Ordonnantien van Koning Philips van Spanje, naar de oorspronkelijke drukken van den jaare 1570. Leiden 1792, p. 258 e.v.

²⁾ Zoo b.v. voor de vloot van Van Neck uit 1598; zie mijn Chron. Overzicht, p. 173.

³⁾ Zie Goudsmit, Geschiedenis, p. 372 en Van der Leeuw, Over de tucht, p. 126.

wezigen met „opgeheven handen en vingeren solemnellycken hebben gedaen”.

Zoodra het weer dat toelaat, moet de schipper of commies den Artikelbrief na het vertrek uit Holland wederom doen voorlezen. Dit moet elke vier of zes weken worden herhaald, zoo niet voor wat betreft den geheelen Artikelbrief, dan toch de korte marginale aanduidingen der artikels en eenige der voornaamste bepalingen. Bovendien moeten de daartoe speciaal meegegeven geëxtraheerde artikels aan den mast en andere plaatsen van aankondiging worden bevestigd en regelmatig vernieuwd, opdat het scheepsvolk deze „wel in haer memorie” mag houden.

Na de eerste voorlezing buitengaats moeten de opperkooplieden, c.q. de hoogste gezagvoerders aan boord, alle leden van den Scheepsraad in de kajuit bijeenroepen tot het afleggen van den eed voor het nakomen van de Instructie van den Scheepsraad, hetgeen niet alleen mondeling plaats vindt, doch nog nader wordt bevestigd door onderteekening van het daartoe meegegeven eedsformulier ¹⁾. Eenzelfde gedragslijn moet worden gevolgd voor de beëediging van de leden van den Breeden Raad, evenals voor de Raden van Indië, waarbij de G.G. de beëediging uitvoert.

Geen der collegiale zittingen zal plaats vinden, hetzij te water, hetzij te land, alvorens „Godt met den anderen aen te roepen”; hiertoe waren de noodige gedrukte gebedsformulieren medegegeven.

De zestiende titel. De eedsformulieren.

Artikel 155. De Gouverneur-Generaal zal, indien hij hier te lande wordt benoemd, in handen van de Staten-Generaal of de daartoe aangewezen gecommitteerden den eed afleggen; zoo zulks in Indië geschiedt, in handen van de Raden van Indië, welke daartoe te dezer plaatse door de Heeren Staten en den Prins van Oranje worden gemachtigd.

De ambtseed van den G.G. bestaat in hoofdzaak uit de volgende punten: ²⁾

¹⁾ Zie dit eedsformulier in artikel 158 van den Artikelbrief van 1617; ook hierachter blz. 225.

²⁾ Vergelijk met artikel 5 Wet op de Staatsinrichting van Ned.-Indië van 1925 (S. no. 327, Ind. St. no. 447).

1. getrouwheid aan de V.O.C., wier zaken hij in elk opzicht zal behartigen;
2. van niemand giften of gaven te zullen aannemen, om welke redenen dan ook, terwijl geen ambten zullen worden vergeven, dan aan diegenen, welke daartoe het meest bekwaam en geschikt worden geacht;
3. geen particulieren handel te zullen drijven, in welken vorm ook, doch dezen zooveel mogelijk te bestrijden;
4. onverwijld naar het vaderland terug te keeren, indien daartoe een door zes Bewindhebbers onderteekend schrijven wordt ontvangen en
5. den Artikelbrief met de daarin genoemde Instructies getrouw na te zullen komen en te doen onderhouden.

De artikels 156—157 bevatten soortgelijke eedsformulieren voor de Raden van Indië, de vice-Gouverneurs en Directeuren over de forten en comptoiren; de Commandeurs, Opper- en onderkooplieden, kapiteins, schippers en andere officieren, predikanten, zieken-troosters en assistenten.

Artikel 158 bevat het speciale formulier van eede voor de leden der Breede Raad en Scheepsraden, terwijl dit eveneens geldt voor de te land in de forten en comptoiren ingestelde plaatselijke raden. Deze moeten allereerst zweren, naar hun beste weten recht en justitie te zullen administreeren.

Artikel 159 brengt de eedsformule voor het scheepsvolk: trouw aan de G. G. en alle andere overheden, gehoorzaamheid aan en naleving van den „wel ende duydelick voorgelesen Artyckelbriefff” enz.

Artikel 160 houdt den specialen eed voor de soldaten in, die beginnen met trouw aan de Staten-Generaal en aan den Prins van Oranje te zweren, daarna aan de Bewindhebbers der V.O.C., aan den G.G. en aan alle andere, over hun gestelde overheden.

Artikel 161 brengt tenslotte den eed voor de z.g. „vrijburgers”, de personen, die hun dienst bij de Compagnie hebben beëindigd en wien het toegestaan is den vrijen, onder zekere voorwaarden toegestanen, handel in Indië te drijven.

Zoo legt gedurende rond twee eeuwen elkeen, van hoog tot laag, van G.G. tot matroos, den eed van trouw af op den Artikel-

brief, welke, in den aanvang zuiver scheeps-Artikelbrief zijnde, weldra uitgroeide tot den algemeenen Artikelbrief, „daerop aengenomen ende beeedicht sullen werden *alle degene* die hun voortaan in den dienst van de Vereenichde Oost Indische Compagnie sullen begeven". Dit verklaart dan ook, dat wij er (aanvankelijk) niet alleen den eed voor den Admiraal, doch (later) ook dien voor den Gouverneur-Generaal in aantreffen, en zulks niet in de latere Instructies van G.G. en Raad uit 1609, 1617 en volgende jaren. Eerst na den val der Compagnie treffen wij het eedsformulier voor den G.G. aan in diens Instructie, door Lodewijk Napoleon op 9 Februari 1807 gearresteerd ¹⁾.

¹⁾ Zie art. 37 dezer Instructie in Mijer, Verzameling van Instructiën, p. 355, Een soortgelijk artikel bevatten ook de latere Regeeringsreglementen; zie thans art. 5 van de Wet op de Staatsinrichting van Ned.-Indië (Ind. Stbl. 1925—447).

BIJLAGEN

BIJLAGE I.

PASPORTE TE WATERE (PATENT, GELEIDE, ADRES) VAN PRINS WILLEM VAN ORANJE UIT ± 1580.

Wilhelm bij der gratien Godes Printze van Orangien, Grave van Nassow, van Catzennellebogen, van Vianden, van Dietz, van Bueren, van Lerdaeme, Heere ende Baron van Breda, van Diest, van Grunbergen, van Arlay, van Nozeroy, Erffborggrave van Antwerpen end Besançon, Stadtholder ende Capitain generael over Hollandt, Westvrieslandt ende Utrecht.

Alsoo deze Ersaeeme N. ons te kennen gegeven heeft, hoe dat hy gerne met eyn schip, genoemt den Swarten Arendt van der Vere, groet omtrent hondert end vyfftych lasten ende schipper daarop Johan Jacobsze van Dordrecht varen end affsciepen soude nhae Moscoviten end anderen omliggender Proventien, uth dese Nederlanden met allerhande goederen, waeren end komenschappen als oock van daer andere guederen ende coemenschappen wederom nar dese Nederlanden end andere daer syn prouffiet soude moegen gelegen wesen, innebrengen. Ende dat nochtans hy tselve doer vrese van to vallen in handen van eenighe Capitainen, Bevelhebberen offte vrybueteren ter see nit en darff bestaen sonder eersten alvoeren unse bryeven van onsen consent end protectie beworven te hebben,

Soo ist dat wy om sekere redenen dye ons daer to porren end mouveren den voorsz. N. toegelaeten end geconsenteert hebben, toelaeten end consentieren midts desen, toe moeghen allerhande sorten van koepmenscap apt schip voersz laeden end daermede opt bedryff van der scipper voersz vryelyck rustelick vaeren end vlieten van allen havenen nar Moscovien ende andere omliggender Provintien mitsgaeders van daer ander koepmenscap in ende onder het voersz. scip end scipper to brengen nar desse Nederlanden ende alle andere plaetsen end havenen daer hem goetduncken ende gelyeven sall,

Ordonneren end bevelen daerom well expresselick hiermede op pene van in onse hoechste onghenaede to vallen ende aver sulcke als apenbaere overtreders van dese onse expresse bevelen aen den lieve gestrafft to werden, allen onsen Ammiraelen, Aversten, Ritmeisterten, Capiteynen, Bevelhebberen, Uuytleggeren, Frybuyteren, Boetgesellen ende gemene Soldaten to water end to Lande wesende,

Versoicken oick allen Coeninghen, Forsten, Graven, Heeren, Steden, Stenden, haeren Licenten, Officieren, Justicieren offte magistraten end allen anderen dient demnar sulcx angaen mach end desse tegenwoirdighe gethoent sullen worden, dat sye dan hoeven gemelten N., synen dienaer offte bevelhebber mit den voersz. scipper, schepe, scheepsvolck, scepsegereitschappen end allen anderen ingelaeden guederen, waren ende koepmenscappen, vry, vranck, ombehindert end onbeschedicht laeten vaeren, reysen, passieren, stille ligghen end repassieren ter plaetsen end in der voegen als voeren, sonder him an haere persoen, sceppe offte guederen daer inne geladen te doen offte laeten geschieden enigen hinder, gewalt, averlast, plunderinghe, molestacie offte schaede in eenigher manieren, maer veell eer doen unde bewysen alle hulpe, binstandt end vorderinghe des noids und bey him versocht wordt, twelck wy to allen tyden versocht seynde tegen enen iederen goetwillich end bereit sullen wesen van gelycken to verschuldigen. Des tot oerkondt hebben wy deses met onsen naemen geteykent

end unsern Secret Siegell daerbenevens doen drucken. In placate aldus gedaen bynnen der stede van N opte...

Oud-Archief Harderwijk, Formulieren van commissie-, credentie- en andere brieven en van akten, patenten, den eed van officieren enz. (handschrift circa 1580, inventaris No. 2005), blz. 3/4.

Overgenomen uit Dr. J. W. H. Sandbergen, Nederlandsche en Ned.-Indische Scheepsnationaliteit, Bijlage XXIX. Het origineel is niet verdeeld in alinea's, doch loopt in één stuk door.

BIJLAGE II.

PATENT VAN PRINS MAURITS VOOR WILLEM BARENTSZ
UIT 1595.

Mauritius, natus Princeps Uraniae, Comes Nassoviae Catzenellebogii, Viandae, Dietz, etc. Marchio Verae & Flissingae Dominus St. Viti, Daesburgi, Civitatis Graviae & Regionis de Cuyck, etc. Gubernator & Capitaneus Generalis Geldriae Hollandiae, Zeelandiae, Westfrisiae, Zutphaniae, Ultrajecti, Transsyssulaniae, per Brabantiam & Flandriam, aliarumque partium Belgii Unitarum, Admiralis Generalis Maris in toto mari Belgico, omnibus imperatoribus, Regibus, Principibus, Comitibus, aliisque Dominus, tam Maris quam terrae Rectoribus, ac Gubernatoribus has litteras inspecturis salutem, a Deo Omnipotente.

Postea quam Gullielmus Bernardus, Patria lingua Willem Barentsz vocatus, BELGA toto fere vitae tempore, eo instituto & fine Maria per vestigare varia consuevit, ut mercatoribus in hac re multis, totique generi humano glorificari, & commercium hominum longe lateque propagare posset; cumque jam denu sibi spe singulari adductus proposuerit Mare septentrionale ingredi ad investigandam Navigationem hactenus non satis notam, & Commercia cum istis Nationibus, petenti hujus rei licentiam a nobis & testimonium, deese ipse pro nostra Clementia nullo modo volumus; idque quia non ex vulgari fama, fed hominibus summis Jurisdictionis nostrae subjectis virum esse istum, in hoc suae vitae genere, singulari eum fide, dexteritate & candore, honeste semper versatum fuisse, intelleximus; cum igitur veritati testimonium dicere aequum fit, Rogamus omnes Imperatores, Reges, Principes, Comites, aliosque Dominos, & tam maris ac terrae Rectores ac Gubernatores, ad quos delatus praedictus Willem Barentse fuerit, conatibus ipsius in hac profectioe aequissimis favere, ipsum denique & more solito hospitio & tecto suscipere, & ab omnibus injuriis defendere & vindicare clementissime velint. Cum imprimis omnium ordinum hominibus ex hac nostra aperta commendatione constare poterit, quis ipsius animus vestras adeunti terras extiterit, non ut furtis, latrociniiis, homicidiis vos lacesseret, aut ulli hominum fraudulenter noceret, fed ut vestram potius nobis conciliaret amicitiam, & Commercium liberum vobiscum & peteret, & impetraret; nostram quoque vicissim amicitiam, benevolentiam, & amorem omnibus & singulis unicuique pro dignitate sua denunciaret, qui aut has nostras terrarum partes lustrare, aut commercia cum iis habere vellent.

Datae ex castris nostris 20 Junii Anno 1595.

Was geteeKent.

MAURICE.

Overgenomen uit Resolutie Staten
van Holland van 16 Juni 1595.

BIJLAGE III.

PORTUGUEESCH PATENT VAN PRINS MAURITS VOOR JACOB VAN NECK UIT 1600.

Mauricio, Principe d'Orange, Conde de Nassau, de Catzenelleboga, Vianda e Diets, Marques de Vera e Flissingas, Governador do Ducado de Geldria e dos Condados de Hollande, Zelanda, Zutphe e Senorio de Friso occidental, de Utreque e Ouerysel, Almirante e Capitaõ geral em tode o Mar de Frandes,

A todos os Emperadores, Reys, Duques, Principes e Governadores de Provincias e Respublicas, a quem estas forem apresentadas, desejamos Saude em Deos nosso Senhor e nos offerecemos prestes, aparelhados a lhes fazer todo serviço e amizade.

Auendo sempre tido para nos ser nao *Somente* honesto, mas proueitoso a nossa Republica naõ *Somente* com as gentes vizinhas e Comarcaas conseruar, em quanto bem se puder, boa paz e concordia, mas desejar tambem e procurar a amizade das mais apartadas e remotas naçaõs — sendo natural — mente os homens d'estas nossas Prouincias, principalmente os que se dad¹⁾ a marcadoria, inclinados a ver aynda que muy apartadas Ilhas, Prouincias o naçaõs e com ellas negociar, (parecend)onos bem accendes com elles mais este desejo e natural inclinçaõ e dello tomar occasiaõ para com os moradores dessas terras fasermos e estabelecermos concertos de reciproca e constante amizade —aos ditos (?) *Serenissimos* Emperadores, Reys, Duques, Principes e Governadores com o deuido acatamento fazemos saber que, moidos das sobreditas causas e rogos do muy estimado e do nosso muyto amado JACOME NECK, que estas presentara, Almirante de nossa Armada de seis naos, lhe concedemos e demos²⁾ autoridade para que ou com toda a Armada ou parte della, como Deos permitir e a elle prouuer, possa ir a India Oriental e, tendo pero boa licença dos Magistrados, com os moradores dellas trafigar e comprar Pimenta, Crauo, Noces moscadas, Maça e demays especiarias e quaesquer outras fazendas..... carregando nas naos, possa a estas Prouincias trazer e juntamente suas marcadorias em ditos portos e terras vender. Queremos tambem que aos ditos *Serenissimos* Emperadores, Reys, Duques, Principes e Governadores e seus vassalhos e a cadahum delles em particular elle de nossa offerença e prometa boa vontade, amor e desejo de os seruir destas nossas Prouincias, como pellas presentes o mesmo lhes prometemos e confirmamos. Portanto a todos e a cadahum em particular, as terras, portos e prayas dos quais este nosso Almirante cont suas naos e marcadorias aportar, pedimos e rogamos que naõ *somente* o recebaõ e agasalhem mas com toda a ajuda e socorro lhe assistaõ e quiraõ merecer nas cousas que aõ desejado e prospero fim de sua honrada e louuauel empresa pertenserem. Prometendolhes e assegurandolhes como o mais santamente que se pode, lhe prometemos e asseguramos, se..... ou suas naos ou vassalhos a estas nossas Prouincias aportar, de reconhecer e com devidas graças e todo genere de serviço este beneficio recompensar. Sobre-tudo mandamos e estreytissimamente encarregamos ao dito nosso muyto amado

1) Lees *dao*.

2) Lees *damos*.

Almirante que a nenhum homem marcador ou de quaesquer outra sorte e nação que for embarace nem disturbe e muyto menos com maõ armada acometa nem com elles beleje, se naon for constringido por iniuria que a si ou aos seus ou suas naos se pretender fazer, no qual caso naon somente lhe permetimos mas mandamos que com todo esforço e animo se defenda e use de todos os meynos que entender serem necessarios para se reparar das iniurias e para defesa sua e dos seus; e os que vierem a seu poder daquelles que, se lhe ouuerem mostrados enemigos ou nolos presentara ou tratara de maneira que for expedientie e a occasiaon requirir. Porque resistir a força com força por direyto das gentes he licito e nos cuydamos que justo e honesto.

Maurice de Nassau

Por mandado de su *Excellentia*

J. Melander

Overgenomen van de reproductie in Dr. E. C. Godée Molsbergen's *Geschiedenis van de N.O.I.C.* en N.I. in Beeld, *Weltevreden* 1925, p. I, met de welwillende hulp van Professor Dr. K. Sneyders de Vogel.

BIJLAGE III A.

VERTALING VAN HET PORTUGEESCH PATENT VAN PRINS MAURITS VOOR JACOB VAN NECK UIT 1600.

Maurits, Prins van Oranje, Graaf van Catzenellebogen, Vianden en Dietz, Markies van Veere en Vlissingen, Gouverneur van het Hertogdom Gelderland en der Graafschappen Holland, Zeeland, Zutphen en van de Heerlijkheid West-Friesland, Utrecht en Overijssel, Admiraal en Kapitein-Generaal over de geheele zee van Vlaanderen (= Nederlanden),

Aan alle Keizers, Hertogen, Vorsten en Regeerders van Provincies en Republieken, aan wie deze vertoond zal worden, wenschen wij heil in Gode onzen Heer, en verklaren ons gereed en bereid tot elke dienst en vriendschap.

Alzoo wij altijd van oordeel zijn geweest, dat het voor onze Republiek eervol en nuttig is, niet alleen met de naburige volkeren en aangrenzende landen goede vrede en eendracht te houden, maar ook te verlangen en te streven naar de vriendschap der meest afgelegen en verwijderde volken, zijnde de inwoners van deze onze Provinciën ten hoogste genegen tot den handel, en geneigd de Eilanden, Provinciën en Volken, hoe ver ook verwijderd, te bezoeken en met hen handel te drijven, en daar het ons goed toeschijnt dit verlangen en deze aangeboren geneigdheid nog meer bij hen aan te vuren en daardoor de gelegenheid te verkrijgen met de inwoners dier landen accoorden van wederzijdsche en vaste vriendschap te sluiten,

Doen wij te weten aan genoemde Doorluchtige Keizers, Koningen, Hertogen, Vorsten en Regeerders, dat wij, bewogen door bovengenoemde beweegredenen en het verzoek van den zeer geachten en onzen wel beminden JACOB (VAN) NECK, Admiraal van onze vloot van zes schepen, die dezen zal aanbieden, hem verlof geven en autoriseeren om met de geheele vloot of met een gedeelte daarvan, zoo Gode dat wil en toestaat, naar Oost-Indië te gaan en, na daartoe vergunning van de Magistraten verkregen te hebben, met de inwoners daarvan handel te drijven en in te koopen Peper, Kruidnagelen, Muskaatnoten, Foelie en verdere specerijen en welke andere zaken ook aan boord der schepen te brengen, naar deze Provinciën te voeren en zijn waren gezamenlijk in genoemde landen en havens te verkoopen.

Begeeren ook, dat aan genoemde Doorluchtige Keizers, Koningen, Hertogen, Vorsten en Gouverneurs en hun onderdanen, en een ieder van hen uit onzen naam worde aangeboden en beloofd onze goede wil, liefde en begeerte om hen te dienen vanuit deze onze Provinciën, gelijk wij hetzelfde bij dezen beloven en verzekeren.

Bidden en verzoeken daarom allen in het algemeen en een ieder in het bijzonder van de landen, havens en stranden, welke onze Admiraal met zijn schepen en goederen aandoet, dat zij hem niet alleen ontvangen en gastvrij opnemen, maar ook hem allen mogelijken steun verleenen en hem ter wille mogen zijn in alles wat kan leiden tot het gewenschte, voorspoedige einde van zijn eerlijke en loffelijke onderneming, belovende en verzekerende hun met de meest heilige beloften en verzekeringen, dat, indien (één hunner) of hunner schepen of onderdanen in deze onze Provinciën mochten komen, dat wij ons erkentelijk zullen toonen voor deze hulp en die met behoorlijke dankbaarheid en met alle mogelijke hulp en dienstbetoon zullen vergelden.

Voor alle dingen gelasten wij onzen genoemden zeer beminden Admiraal wel strictelijk, dat hij niemand, koopman of van welke staat, kwaliteit of natie hij zij, bemoeilijke of verhindere, veel minder nog hem gewapenderhand bespringe, tenzij daartoe gedwongen door de schade, welke men hem, de zijnen of zijn schepen zou willen toebrengen, in welk geval wij hem niet alleen toelaten, maar zelfs gelasten zich met alle kracht en moed te verdedigen en daarbij alle middelen aan te wenden, die hij noodig mocht oordeelen om zich te vrijwaren tegen schade en ter verdediging van zichzelf en de zijnen; en diegenen van zijn vijanden, die in zijn macht mochten komen, zal hij of voor ons brengen of behandelen zooals zulks raadzaam is en de omstandigheden vereischen. Immers geweld met geweld te keeren, is krachtens het recht van alle volkeren geoorloofd en oordeelen wij billijk en rechtvaardig.

Maurits van Nassau.

In opdracht van Zijne Excellentie:

J. Melander.

Welwillend uit het Portugeesch vertaald door Professor Dr. K. Sneyders de Vogel. Een vertaling hiervan, echter hier en daar met onjuistheden, komt ook voor in Dr. E. C. Godée Molsbergen, Geschiedenis van de N.O.I.C. en N.I. in Beeld, Weltevreden 1925, p. 6 van de Toelichtingen.

CREDENTIALIS INT ARABIS VAN PRINS MAURITS VOOR
JACOB VAN NECK, ADMIRAAL NA OOST-INDIEN, UIT 1600.

من موريسفيوس

راييس 1) على اوجحه اركون ناساو قاصى البوغن دياص مولا على ويسرا
وثليسينغييس امير على ولاية غلدرية هولندية زلنديه زوفا و فريزيه المغربيه
واوطراق واورايسيل الى جميع سلاطين ملوك اشراف اميرى ومدبرى المدن
والبلاد سلام ونعمه من الله،

لاجل اننا ظننا انه ليس حسن فقط بل نافع لتدبيرنا ان لا نحفظ محبة
وسلام مع جيراننا فقط بل نصنع اصدقا واتفاق بمقدر ما امكن لنا مع
الامم الغريمة وقبايل العبيدة وبان اهل بلادنا بحركة طبيعية رغبين ان
يتغربون ويرون بلاد عبيده راينا ان كنا مقيمون مرامهم ورغبتهم الشديدة
ان نعطي لهم فرصة التى بها نصنع ونثبت عهدة واتفاق بعض لبعض
مع السكان ههناك ولهذا السبب نحن مع حرمة المستحقة معروفون
لجميع السلاطين والملوك العظما والاشراف والسوسا واميرى ومدبرى المدن
ان نحن متاكرين على هذا السبب وعلى طلبه الكريم وحبينا يعقوب
نق للامل الكتاب هذا الامير على سادس مراكنا اعطينا له قدرة تامة
لكى يقلع ويسفر مع جميع المراكب الى جزاير ونواحي هند المشرقى
وباستجازه الاركان يتردد ويتقلب بامر التجارة مع السكان هناك حتى يتباع
لفل وقرنفل لوزبند 2) وطيب غيرهم ويجوز له ان يوسق تجارته الى

سفنہ وبنقلها من جميع الجهات الى بلادنا وللمراسى اخر وبيبيها ويتاجر بها
نحو شهوة قلبه ۵

ثم نحن مریدین انه يظهر ويهدى من جهتنا لجميع السلاطين والملوك
العظما والاشراف والروسا واميرى ومدبرى المدن وداو ومحبة ورحمة ونعمة
وبوعده لهم ان من جهتنا يجوز ايضا لهم ان يرسون ويصلون الى جميع
بلادنا مراسينا ومدننا متى يرتضى لهم ان يسيرون الى هاهنا كمثل نحن
ايضا واعدين مقنعين وثابتين بالكتاب نلك ولهذا نطلب ونسال من
سائرهم ومن كل واحد الذين اميرنا يرسى الى مراسيهم وبلادهم ان
لا يقبلونه مع كل محبة ونعمة فقط بل يعينونه ويساعدونه حسنا حتى
يستطيع كمثل مرامه المحبب والمحمود الذى هو مشغول به ولو يعترى ان
بعض من اهل بلادهم يسيرون هاهنا ومراكبهم يرسون لمراسينا نحن واعدين
ومقنعين ان نقبلهم حسنا نشكر لهم نكافى وجزاى جازية كاملة كل نعمة
التي ۶ يستعملوا مع اميرنا ۵

ثم نحن على كل امر شرعنا وامرنا باجتهاد لاميرنا الحبيب كيلا يسلخ ولا
يقهر بكبريا وبعده لنتاجر ادنى او انسان اخر من اى شعب يكون ولا
يجارب اليهم الا لو يكون مرغوم او مظلوم من جهتهم وهم يراموا وقوم الى
سفنہ بقهرة ومغضوب لان حينئذ لا اذنا له فقط بل امرنا حتى بكل غلبة
وقوة يعاند لهم ويقاثلهم بشكل السلاح لكي يغيث ويدفع القهرة والظلمة
عن نفسه وعن سفنہ وان ينتشاج يعارض خلاف نفر من الناس الذين
يجتهدوا على خلافه ولا يقبلونه بحسن الشكل لانه يدع العدل عند
جميع الامم ان القهرة تغلب من جهة القهرة ۵

مخترم ومكتوب في هغه ببلاد هولنديه باول شهر يونيو في عام الف
وستماية على تريحنا وهو تسعة وعشرين من شهر ذو القعدة سنة ١٠٠٨
على تريح الاسلام ۵

BIJLAGE V.

PATENT VAN PRINS MAURITS VOOR JACOB LEMAIRE
UIT 1610.

Maurits, Prince van Orangnie, Grave van Nassau, Catzenelleboghe, Vianden, Dietz, etc., Marquis van der Vere ende Vlissinghen, Gouverneur ende Capiteyn Generael van 't Hertochdom van Gelderlant ende vande Graefschappen van Hollant ende Zeelant, Sutphen, West-Vrieslant, Utrecht ende Overysse, Admirael Generael van Nederlant, etc. aen allen Keyzers, Coninghen, Hertoghen, Princen, Republicqen, Gouvernemenen ende Provincien, die desen verতোont sal worden, Saluyt, in Gode onsen Heere. Biedende de selve aen alle dienst ende vruntschappe.

Alsoo wy altyt eerlic ende nuttich voor onse Republicque ghehouden hebben, niet alleen met de nabuerigen volckeren soo veel moghelic in goede vrede ende eendracht te houden, maer oock de vruntschap te procureren vande verste gheleghene Natien der Werelt, als wesende ten hoochsten ghenegen tot den handel ende trafique, al waert inde verste Eylanden, Provincien ende Natien, welcke genegentheyt van daghe te daghe meer ende meer toeneemt. Ende hieruyt occasie nemende om mit den inwoonders deser Landen te maecken ende bevestighen accoorden van reciproque ende volstandighe vruntschap mit alle behoorlicke beleeftheyt.

Doen wy te weten aen den Doorluchtichsten Keyzers, Coninghen, Hertoghen, Princen, Republicqen ende Gouverneurs, aen den welcken dese verthoont sal worden, hoe dat wy gemoveert ende beweect synde door den voorschreven oorsaecken ende t' versoecken vanden veel gheachten ende onsen wel beminnden JACOB LE MAIR van Amsterdam, Capiteyn Mayeur van onse twee schepen, ghenaemt d' EENDRACHT ende HOORN, ende WILLEM CORNELISZ SCHOUTEN van Hoorn, Schipper vande voorschreven schepe d'Eendracht, gaende sy selve, nemelick de voorschreven Capiteyn ende Schipper op den voorschreven schepe d'Eendracht, henluyden *oorlof* gheven ende autoriseren omme te mogen gaen besoecken de Keyserrycken ende Coninckrycken van Tartarien, China, Japhan, *Oost-Indien*, Terra Australia, Eylanden ende Landen gheleghen in de Suyt-Zee, ende alle andere, die se sullen connen ontdekken ende opdoen, het Eylandt van Rotta, de wech van 't Noorden ende Suyden ende alle andere passagien, die sy willen ende hun goet duncken sullen. Ende oock om overal te maecken *contract of contracten van vrede ende vruntschap*; ende traficqeren ende handelen mit den inwoonderen ende van haer coopende, vercoopende ende teghens haer ruylende allerhande soorten van coopmanschappen, pelteryen, syden, speceryen, ghesteenten, peerlen; mede aen deselve onse schepen geladen hebbende, daer mede te moghen wederkeeren in dese Landen ende van ghelycken om te moghen vercoopen ende vertiere alle hunne coopmanschappen, alles mit verloff vande Magistraten ende Regierders.

Begeeren oock, dat zy aen den voorschreven Doorluchtighen Keyzers, Coninghen, Hertoghen, Princen, Republicquen haren onderdanen ende yeder van henluyden van onsen weghe ende in onsen name (want wy haerlieden daer toe ghegeven hebben ende gheven by desen de last ende officie van onsen Ambassadeur ende opperCapiteyn) sullen moghen aanbieden ende beloven onse goede wille, liefde ende begheerte om de selve te dienen uyt dese onse Landen

ende Provincien, gelyck wy mits desen 't selve beloven ende aanbieden, bevestigen en de verseeckeren.

Bidden ende versoecken daeromme aen allen in 't generael ende yedereen in 't byzonder van de Coninckrycken, Havenen, Landen ende Reden, daer dese onse voorschreven Capiteyn Mayeur ofte synen Luytenant mitte voorschreven schepen ofte mit eene vandien in dese hare eerlicke entreprinse sullen aencomen, dat zyluyden niet alleen mit minne deselve ontfanghen ende onthalen, maer oock mit hulpe, faveur ende secours assisteren ende doen favoriseren in saecken, die zy begheeren ende tot soodanighe eerlycke ende prysselicke impresse behooren, belovende ende verseeckerende deselve in onsen name, by aldien hare schepen ofte onderdanen t' eenighen tijde in dese landen ende staet souden moghen comen, dat sulcx by ons erkent sal worden mit behoorlicke danckbaerheydt ende gherecompenseert mit allerley maniere van dienste, hulp ende seer hooghe achten; dat ons door den tyt eenighe occasien werde ghegheven om de goede assistentien bij ons ontfanghen te voldoen mit ghelijcke renumeratione der selver.

Voor alle dingen belasten wy wel strictelick den voornoemden, onsen wel lieven Capiteyn Jacob le Mayr, dat hy niemanden, van wat staet, qualiteyt, conditie ofte natie hy sy, en offendere, nochte deselve vechtenderhant bespringhe, ten ware hy eerst ghedwonghen ofte mit onrecht vande selve aenghetast ofte hen ofte syn volck eenigh onghelijck aenghedaen ware, in welcken ghevalle wy hen niet alleenlick toelaten, maer oock belasten, dat sy mit alle macht ende cloeckheydt hen defenderen ende alle middelen ghebruycken, die tot hare ende harer schepen ende goederen bescherminge van nooden syn, teghens den ghenen, die haer soecken te offenderen, thoonende daerinne hare edele aert ende cloeckheydt van hare natie, aenghesien 't recht van allen volckeren sulcx mede brengt, dat men ghewelt mit ghewelt mach teghenstaen.

Ghedaen in den Hage in ons Hof van Hollant, op den XIII May, 1610.

Geteeckent: Mauritius de Nassau.

Lagher staet: Ter Ordonnantie van syne Excellentie: Milander; wesende beseghelt met het zeghel van syn Excellentie, hanghende aen een doublen franchijnen staert in ghecoleurden wasse.

Overgenomen uit Jacob le Maire, Spieghel der Australische Navigatie, zelve opgenomen in A. de Herrera: Nieuwe Werelt, anders ghenaempt West-Indien. Verdeeling in alinea's en cursiveering door mij.

BIJLAGE VI.

BRIEF VAN ATTESTATIE UIT 1546.

Die heere van Praet etc., stadhouder-generael, deerste ende andere raiden Roomsch K.M. in zynre genade graefscope van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, allen coningen, princen, heeren, oversten, capiteynen, hooft- ende amplyden, mitsgaders allen anderen bevelhebberen, dien desen gethoont sullen werden, saluyt ende dilectie.

Doen te weten ende certificeeren by desen, dat ons op huyden by requeste verthoont ende te kennen gegeven es geweest van wegghen Adriaen Claes' zone, Frans Willems zone, mynheer Jan Dirck Herpers zone ende Pieter Pieters zone Sasbout, inwonende poirteren der stede van Delft, gelegen in Hollant voirsr., dat zy supplianten mit hoeren medestanders, als ondersaten der K.M., *van meeninge zyn hueren buysschepen, bevracht met harinck, te seynden westwaerts nae Bordeus, Ritsel ofte andere havenen, daert den stierman oirbaerlicste geraden sal zyn, omme denselven harinck aldaer te vercoopen, ende die penningen, daervan comende, weder te employeren tot copinge van sout, wynen ende andere goeden ofte comanscapen; ende soe die voirsr. schepen mit die voirsr. harinck hen, supplianten, mit hoeren medestanders, alle ondersaten der K.M., alleen toebehoeren ende diesnyettemin verduchtende syn, dat den voorsr. stierluymen doer onverstant ofte ignorantie, moeyte, letsele ofte empeschement in hoere voirsr. reysen angedaen souden moghen werden, bysonder mede aenschou nemende, dat sy supplianten uyt crachte van seeckere advertissementen der K.M. henluymen ende andere Syne Mts. ondersaten gedaen, van meeninghe sijn hoere schepen mede te voersien ende te starcken mit geschut jegens alle piraten ende zeeroovers, daerdoor zy te lichter oirsaecke van moeyte ende letsele verduchten te moghen vercryghen, twelck ons eensdeels oick gebleecken is by certificatie der voirsr. stede van Delft, doer denwelcken dese onse brieven getransfixeert besegelt zyn, versouckende tot hoer meerder verseeckertheyt onse behoerlicke attestatiën.*

Soe eest, dat wy, willende den gemeenen coopman vorderen, by desen attestaten, dat de voirsr. supplianten sijn, poirters der voirsr. stede van Delft, ondersaten der K.M., ende heuren opgeboeyden emer. die gevuert werdt by Adriaen Gerits zone, scipper, wonende te Goude, met geschut gefurneert es, alleen omme hen jegens piraten ter zee te moghen defenderen, volgende tvoirsr. advertissement, by der K.M. Syne Mts. ondersaten gedaen.

Begeren ende versoucken daeromme tvoirsr. schip ende goeden te willen laten passeren opte stroomen ende havenen, daer zy arriveren sullen, vry, onbecroont ende onbelet, ende des versocht synde alle vordernisse ende behulpicheyt mede te willen doen en preserveren van ongelijck, twelck hem aengedaen soude mogen werden, bereyt synde van gelijcke weder te bekennen, wanneer wy des versocht sullen wesen.

Gegeven in den Hage onder tsegel van justicie hieran gehangen, den Ven February anno XV^c vijff ende veertich na stile van den voirsr. hove. Opte ploeye geteickent: J. Dam.

Overgenomen uit Rijks Geschiedkundige Publicaties,
Groote Serie no. 70, no. 665.

Verdeeling in alineas en cursiveering door my.

BIJLAGE VII.

DEFENSIEVE COMMISSIE TER KOOPVAARDIJ UIT 1600.

Maurits, Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Catzenellenbogen etc., Marquis van der Vere ende van Vlissingen, Gouverneur ende Capiteyn-Generael van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Westvrieslandt, Zutphen, Utrecht ende Overrijssel, Admirael-Generael etc., allen dengenen, dien dese sullen worden gethoont Saluyt.

Alsoo ons de bewinthebbers van de Compaignie op Oost-Indien, coopluyden ende borgers tot Middelborch, te kennen gegeven hebben, dat se met heure compaignie ofte medereeders van meyninge souden wesen, een schip, genaempt **DE LANGEBARCKE**, groot dry hondert vaten, te equipperen, omme daarmede naer de custen van Oost-Indien te seylen ende, *omme tselve met des te meerder verseeckertheyt* te mogen doen, *van noode souden hebben eenich bequamen, getrouwen en wel ervaren persoon te stellen omme daerover als capiteyn te commanderen*, ende ons tot dien eynde gerecommandeert hebben den persoon van **NICOLAES ANTHONISSZ.**, *ons versoeckende wy wilden hem met ons commissie, daertoe noodich, doen versien, doen te weten dat wy tselve als tenderende tot voorderinge vande gemeene traffique ende welstandt deser landen, in consideratie genomen hebben ende daerbeneffens geïnformeert wesende vande bequaemheyte ende trouwicheyt vanden voorsz. Nicolaes Anthonissz, denselven als Capiteyn over den voornoemden schepe gestelt ende gecommiteert hebben*, stellen ende committeren mits desen, met last ende commissie tvoorsz schip te voorsien met alsulcke officiers ende bootgesellen als hem goetduncken sal, *ende dat hy voorts inde voorsz Oost-Indien ende alomme elders sal negotieren, traffiqueren ende handelen gelyck hy tot meesten proffyte ende volgende den last van syne reeders sal goet ende oirbaer vinden.*

Welverstaende, dat hy in syn voyagie *niemanden*, van wat natie, qualiteyt ofte conditie deselve souden mogen wesen, *vyantelyck sal mogen aantasten*, maer de schepen vande vrunden ende geallieerde ende besunder vande innesetenen van dese landen, in heure navigatie te helpen ende assisteren, soo veel hem doenlyck is, *ten waere ymandt by wege van hostiliteyt hem ende voorsz navigatie ende traffique soude willen beletten ofte anderssints berooven ofte beschadigen, in welcken gevalle wy den voorsz Capiteyn, voor soo veele des noot sy, geauthoriseert ende gecommiteert hebben, auctoriseeren ende committeren mids desen omme hem ter weere te stellen ende met allen mogelycken middel hem meester te macken vanden genen, die hem soude willen by wege van feyte aantasten.*

Behoudelyck, dat soo wanneer hy, Capiteyn, eenige goederen, inder manieren ende vuyt oorsaecken voorsz, sal comen te veroveren, deselve sal gehouden wesen te brengen in dese landen omme als goeden prinse ende buyte by de Raden vande admiraliteyt, daer die innegebracht syn, verclaert ofte daerinne anders gedisponeert te worden naer behooren; ende dat hy voorts alles sal doen, tgene een goet ende oprecht Capiteyn ter zee schuldich ende gehouden is te doen ende dat hy daerbeneffens, des noot synde, behoorlycke Instructie van myn heeren de Generale Staten sal versoecken.

Bidden ende versoucken derhalven allen Coningen, potentaten, princen, republicqen ende allen anderen persoonen, van wat staet, digniteyt, ampt ofte con-

ditie deselve souden mogen wesen, een yegelyck naer syn hoocheyt, standt ende qualiteyt,

ende bevelen daerbeneffens wel expresselyck allen oversten, coronellen, vice-admiralen, capiteynen ende bevelhebberen ende voorts allen anderen, onder de gehoorsaemheyd van dese landen wesende,

den voorsz Nicolaes Anthonissz voor onsen bestelden Capiteyn te houden ende te erkennen, ende hem oversulcx met syn officieren ende ander scheepsvolck ende goederen nyet alleen vry ende vranck te laten varen ende keeren, stilleggen ende affseylen, alomme daert hem van noode wesen sal, maer hem oock alle genade, faveur ende bevoorderinge te doen, d'welck wy tegen een yegelyck, gelyck dat naer een yegelycx hoocheyt, staet, ampt ende conditie gebeurt, bereet syn te verschuldigen ende geschiet ons ten respecte vande gene in deser landen dienst wesende daerby een welgevallen ende onse ernstige meyninge.

Des t'oirconden hebben we dese geteekent met onsen name ende onsen segel hieronder doen aenhangen, in s'Gravenhage den 13den dach der maandt van Decembry des jaars zesthienhondert.

w.g. Maurice de Nassau.

Overgenomen uit het Algemeen Rijksarchief in
Den Haag, Aanwinst 1888, 13b.
Verdeeling in alinea's en cursiveering door mij.

BIJLAGE VIII.

OFFENSIEVE COMMISSIE TER KOOPVAARDIJ UIT 1597.

Die Staten-generael der Vereenichde Nederlanden, Allen den ghenen die dese jegenwoordige sullen sien oft hooren lesen saluyt.

Doen te weten, Alsoo wij tot welstant deser landen ende voorderinge van de negociatie noodich gevonden hebben eenige schepen van orloge te senden naer de haven ende coste van Guynea ende van daer naer Porto Rico St. Domingo oft ander havenen in West-Indien, omme van daer tot proffyt ende commoditeyt van dese vereenichde provincien eenige waren ende coopmanschappen te brengen, waertoe wy oorboirlyck gevonden hebben, dat eenige bequame personen gecommitteert worden, omme over alsulcke schepen te commanderen,

Soq ist, dat omme 't goet rapport ons gedaen van den persoon van Jacob Hendricxssen van Amstelredamme ende van zyne cloeckheyt bequaemheyt ende experientie ter zee, wy denzelven gestelt ende gecommitteert hebben, stellen ende committeren mits desen Capiteyn op zeker schip genaempt den Rooden Leeuw, hem gevende volcommen macht, autoriteyt ende bevel daerop soo veel bootsvolck te stellen, als hy noodich sal hebben ende daermede te zeylen naer de voors. havenen ende plaetsen,

Alle zeevarende, die hem gedurende zyne reyse zullen bejegenen te helpen comoderen ende beschermen tegens alle geweld ende overval van zeerooveren, piraten ende andere deser landen vijanden,

dezelve vyanden alomme daer 't hem mogelyck sal wesen alle affbreuck ende schade te doen ende

hem tegens alle ende eenen yegelyck die hem soude willen offenderen, overlust ofte schade aendoen te defenderen ende beschermen ende hem voorts in alles te dragen gelyck een goet ende vroom capiteyn schuldich is, ende behoort te doen.

Welverstaende dat hy cap.^p oft niemant van zyn volck hem en sal vervoorderen in eeniger manieren te beschadigen d'ondersaten van de keyserl. Ma.^t noch van eenige Coningen, Vorsten ofte Potentaten van Duytslant, Vranckryck, Engelant, Denemarcken, Zweden, Polen, Schotlandt, oft ander desen landen ende de ware Christelycke religie toegedaen wesende.

Versoecken derhalven dienstelyck ende vriendelyck allen den Hoogst gedachten ende andere Coningen, Princen, Potentaten, Republicquen ende andere persoonen van Hooge ende Leegen stant, aen den welcken den voors. Jacob Hendricxssen hem soude mogen adresseren ende

ordonneren daer benefens wel expresselyck allen oversten, colonnellen, Admiralen, Capiteynen, Bevelhebberen ende volcke van orloge te water ende te lande ende allen anderen onder deser landen gehoörsaemheyt wesende

hem voor onsen capiteyn te houden ende erkennen ende hem oversulcx niet alleen vry ende vranck met schip, volck ende goet te laten passeren, stille liggen ende repasseren, alomme daert hem van noode sal wesen maer hem oock alle genade, gunste, faveur, bystant ende bevoorderinge daerinne te doene, daer ende soo menichmael hy sulx aen Hare Ma.^{ten}, Hoocheden L. ende hun sal versoecken.

d'welck wy tegens eenen yegelycken naer slants gebeur bereyt zyn in gelycken te verdienen verschuldigen ende bekennen ende geschiet ons daeraen by

den ghenen in deser landen dienst zynde een welgevalle ende onse ernstige meyninge. Gegeven onder onsen cachette ende de signature van onsen greffier. In 's Gravenhage den XXIIIen Marty Anno XV^c zeven ende 't negentich.

Overgenomen uit het Commissieboek van de Staten-Generaal, (Alg. Rijksarchief in Den Haag, Inv. no. 3250, f. 135 v°).

Verdeeling in alineas door mij.

BIJLAGE IX.

OFFENSIEVE COMMISSIE TER KOOPVAARDIJ VAN PRINS MAURITS VOOR OLIVIER VAN NOORT UIT 1598.

Maurits, Prince van Orangien, Grave van Nassau, Gatzellebogh, Vianden, Dietz, etc. Marck-Grave van der Veere ende van Vlissingen, Heere van St. Vijt, Daesborgh, der Stadt Grave ende Lande van Cuyck etc. Gouverneur ende Capiteyn generael van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Westvrieslandt, Zutphen, Uytrecht ende Overijssel, Admirael generael etc. Allen denghenen, dien dese zullen worden gethoont Saluyt. Alsoe wij ten dienste van de Landen goet vinden met een goet getal van wel geëquieerde Schepen te doen besoecken de vreemde ende verre gelegen Lande ende sonderlingh de kusten van Africa, Asia, ende America mitsgaders d'Eylanden van Oostindien omme tusschen den Ingesetenen van de selve landen en van dese geunieerde Provincien te contraheren goede gezindschap handelinge ende commercie ende dat de Spaenguaerden ende Portuguesen' selve onse voornemen soucken met gewelt ende practycken te beletten tegens de natuerlycke ende aller Volken Rechten, sulckx dat ons voorz. voornemen infructueus soude blyven, ingevalle daerjegens met gelycke Remedie niet en woirde voirsien, Soo ist dat wy tot dien ende geordonneert hebben ende ordonneren by desen, dat drye van de voorz. schepen genaemt Mauritius, Henricus ende Eendracht bij den anderen in compaignie ende Admiraelschaep sullen blyven ten eynde sylieden elckanderen adsistueren, niet alleen tot haere noodighe defentie: maer oock tot offentie van allen dengenen die d'voorz. handelinge ende commercie met gewelt ofte practycken poogen te beletten inde sonderling den Spaenguaerden ende Portuguesen ons vyanden, die denselven handel gepoogt hebben te beletten, denwelcken sy tot haeren voordeel alle mogelyck afbreecq sullen mogen doen. Ende want ons seer goet rapport gedaen es van den persoon van Olivier van Noort, soo ist dat wy ons volcomentlyck vertrouwen op desselfs cloeckheyte ende ervaertheyte denselven gestelt ende gecommitteert hebben, stellen en committeren mitsdesen als Admirael ende Kapiteyn generael over d' voorz. drye schepen. Lastende denselven ofte die by versterven ofte separatie van de vloot in syne plaetse sullen worden gesurrogeert d'voorz. voyaigie ende ons voorz. bevel met alle naerstigheyte getrouwelijck te voorderen ende naertecomen. Ende tot dyen eynde op behoorycke ordre (die hy daertoe sal moghen maken) aentenemen zooveel volckx als hy tot verseeckeringe van de voorz. schepen ende voorderinge van de voorz. Reyse noodigh vinden sal. Alle de welcke soo Kapiteynen, bevelhebberen als anderen gehouden sullen syn den voorz. Admirael ende Capiteyn ofte die in syne plaetse inmanieren alsvooren, gesurrogeert sal worden, behooryck te Respecteren, obedieren ende gehoorsamen, in alletgene dezelve henlieden sal gebieden ende bevelen.

Ghevende oversulx denselven volcomen last, omme over alle d'selve absolutelyck te commanderen ende den Rebellen ende misdoenders behooryck te straffen aen den lyve ende oock metter doot by deliberatie ende conclusie van den Krychstraedt neffens hem gestelt ende oock om in syne absentie eenen Vice-Admirael ofte Lieutenant in syne plaetse te mogen surrogueren met gelycke of gelimiteerde macht ende in plaetse van de verstorvenen Kapiteynen ende Bevelhebbers andere te stellen ende dzelve oock by advies van den Krychstraedt

te deporteren ende verlaten. Ende hem voorts in alles te dragen gelyck een goet ende vroom Admirael en Kapiteyn generael schuldigh is ende behoirt te doen. Welverstaende dat hy noch niemant van zynen volckeren sullen vervoirderen in eeniger manieren te beschadigen de ondersaten van de Keyserlycke Mat. noch van eenige andere Koningen, Vorsten ofte Potentaten van Duytslandt, Vrankryck, Engelandt, Denemarquen, Zweden, Polen, Schotlandt oft andere dese landen ende de ware Christlycke Religie toegedaen wesende. Versoecken derhalven onderdanelyck, dienstelyck ende vrintlyck Allen den hoogstgedachten ende anderen Koningen, Princen, Potentaten ende Republycken en andere personen van hoogen en leegen Standt aendenwelcken dvoorz. Olivier van Noort hem soude moge adresseren ende ordonneren daerbeneffens wel expresselyck, allen Oversten ende Kolonellen, Admiraelen, Vice-Admiraelen, Kapiteynen, bevelhebberen ende volck van oorloge te water ende te lande, ende allen anderen onder deser landen gehoorsaemheyte wesende hem voor Admirael ende Kapiteyn generael van de voerz. schepen te houden ende erkennen ende oversulckx hem niet alleene vry ende vranck met dvoorz. schepen, volck ende goet te laten passeren, stilliggen ende repasseren alomme daert hem vandoode sal wesen, maer, oock alle genade, gunst ende faveur bystant ende bevorderinge daerinne te doen, daerende soo menighmael hy sulckx aen haere Majesteyten, Hoocheden Genaden L. (ieven) ende hun sal versoucken 'twelck wij tegens een iegelycken, naer standts gebeur, bereydt syn ingelycken te verdienen verschuldigen ende erkennen ende geschiedt ons daeraen by dengenen in deser lande dienst zynde een welgevallen ende onse ernstige meeninge. Des 't Oirconden hebben wy dese onderteykent ende onsen Zegel hieronder aendoen hangen. In S' Gravenhageden tweelfsten May tot Jaer XV^c ende achtentnegentich.

(w.g.) Maurits de Nassau.

Overgenomen uit het artikel van Mr. J. G. Veltman
Fruin in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 10
Maart 1939 en vergeleken met een foto-reproductie
van het origineel.

BIJLAGE X.

OFFENSIEVE COMMISSIE TER KOOPVAARDIJ VAN DE STATEN-GENERAAL VOOR PAULUS VAN CAERDEN UIT 1606.

Die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden allen etc. saluyt. Alsoe ons de bewinthebbers van de Generale Oist Indische Compaignie, residerende tot Amstelredam, te kennen gegeven hebben dat se van meyninge sijn acht schepen te equipperen, ende onder deselve een genaempt Banda groot drye hondert lasten, daer admirael op is Pauwels van Caerden ende capiteyn Jan Bruyn, een genaempt Bantam groot drye hondert vyffttich lasten, daer capiteyn op is Pieter Cornelisz., een genoempt Seylon groot hondert tseventich lasten, daer capiteyn op is Wilhem Lock, een genoempt Walcheren groot drye hondert vyffttich lasten, daer capiteyn op is Arent Martss., een genaempt tot Veer groot drye hondert vyffttich lasten, daer capiteyn op is Adriaen Loye, een genaempt Zeerixee groot drye hondert lasten, daer capiteyn op is capiteyn Adriaen Cornelisz. Motte, een genaempt China groot twee hondert thien lasten, daer capiteyn op is Cornelis Martsen, ende een genaempt Patanij groot hondert tseventich lasten, daer capiteyn op is Dierck Alaertsz., omme daarmede naer de custen van Oost Indien te seylen, ende om tselve met meerder versekerheyte te mogen doen van node souden hebben eenen bequaemen ende wel ervaeren persoon te stellen omme daerover als admirael te commanderen, ende ons tot dien eynde gerecommandeert hebben den persoon van den voors. Pauwels van Caerden, ons verouckende wij wilden hem met onse commissie daertoe noodich doen versien.

Doen te weten, dat wy tselve als tenderende tot voorderinge van de gemeyne traficque ende welstant deser landen in consideratie genoemen hebbende, ende daer beneffens geïnformeert wesende van de bequaemheyte ende vromicheyte van de voirs. Pauwels van Caerden, den selven als admirael over den voors. acht scheepen gestelt ende gecommiteert hebben, stellen ende committeren mits desen, gevende hem last end commissie de voors. schepen te voorsien met alsulcke officiers ende bootgesellen als hem goetduncken sal, ende omme voorts in Oost Indien ende alomme elders soe te egotieren, traficqueren ende handelen gelijk als hij tot meesten profijte end volgens den last van de voirs. bewinthebberen sal goet ende oorbaerlyck vinden.

Welverstaende dat hij onder tpretext van desen nyet en sal beschadigen, de coopluyden ofte ingesetenen van dese Vereenichde Provincien ofte heure vrienden, ofte diegene daarmede deselve Vereenichde Provincien in neutraliteyte sijn, als namentlijck de inwoonderen ende ondersaten des Heyligen rijcks, der coninckrijcke van Vranckrijke, Engelandt, Schotlandt, Ierlandt, Denemarcken, Sweeden, Jelez, noch van de republijcke van Venetien, des grooten hertoch van Tuscanen ende andere dese landen, egheen vijanden wesende,

tegen ware dat de coopluyden ende ingesetenen van de Vereenichde Nederlanden tegens het octroy, de voorn. Compaignie verleent, hun onderstonden te vaeren ende te handelen op de coninckrijcken, landen ende plaetsen int voorn. octroy geroert, ofte dat de voors. coopluyden ende ingesetenen deser landen ofte oock van den Heylighe rijcke, coninckrijcken, vorsten, landen ende republijcken hen onderstonden eenige goederen in heure schepen te laeden oft in te nemen, Spaigarden, Portugiesen ofte andere deser landen vianden toebehoorende, ofte eenige gemeinschap in schepen, gelt, waeren, coopmanschappen ofte andere deser landen

vianden hadden, alsoe wij verstaen, dat deselve aengetast, veroverd ende van de goede prinse gehouden sullen wordde.

Gevende hem daerbeneffens volcommen macht, autoriteyt ende sonderling bevel hem mee voors. schepen te gebruycken tegens de Spaignaerden, Portugesen ende alles andere vianden deser landen, ende denselven te water ende te lande allen moegelijcke affbreuck te doen,

behoudelicke dat soo wanneer hij eenige goederen in der manieren ende uuyt oorsaecken voors. sal coemen te veroveren, deselve sal gehouden wesen te brengen in dese landen omme als goede prinse ende buyt bij de Raeden van Admiraliteyt daer dye inne gebracht sijn verclaert ofte daerinne anders gedisponeert te wordden naer behoiren, blijvende altoos de voors. goederen pendente lite, onder administratie van de voirs. bewinthebberen, ende dat onder behoorlijcken inventaris ten overstaen van de Raden van de Admiraliteyt te maecten.

Dat hij voorts alles sal doen tgene een goet ende oprecht admirael ter zee schuldich ende gehouden is te doen, volgende d'instructie hem daertoe te geven. Bidden ende versoucken oversulx respectivelijck alle coningen, potentaten, princen, republicquen ende alle andere persooenen van wat staet, ampt ofte conditie dye selvige moegen sijn, een yegelijk naer sijn hoocheyt, standt ende qualiteyt,

bevelende daerbeneffens wel expresselijck allen admiralen, oversten, collonnellen, viceadmiralen, capiteynen ende bevelhebberen, schipperen, soldaten ende bootsvolck, te water ende te lande, ende voorts alle andere onder de gehoorsaemheyte van deze landen wesende, den voorn. Pauwels van Caerden voor onsen bestelden admirael te houden ende te erkennen, ende oversulcks hem met sijne officiers ende andere scheepsvolck ende goederen nyet alleen vrij ende vranck te laeten vaeren ende keeren, stilleghen end affseylen, alomme daert hun van noode wesen sal, maer hen oock alle genade, faveur ende bevoorderinge te toonen, welck wij tegens een jegelijcken naer sijn qualiteyt bereet sijn te verschulden, ende sal ons ten respecte van degene in deser lants dienst wesende daerbij geschieden een welgevallen ende onse meynnige. Des toirconden hebben desen met onsen contreseghel doen segelen ende bij onsen greffier doen onderteeckenen.

Deze commissiebrief is ongedateerd, doch moet uit 1606 afkomstig sijn. Overgenomen uit het Register van Commissiën 1586—1625, Archief Staten-Generaal no. 3250, Algemeen Rijksarchief te Den Haag. Verdeeling in alineas door mij.

BIJLAGE XI.

COMMISSIE TER KAAPVAART VAN PRINS MAURITS UIT 1605.

Mauritz, Prince Van Orangien, Grave van Nassau, Catsnellebogen, Vyanden, Dietz, Moeurs etc., Marquis van der Vere ende van Vlissingen, Gouverneur ende Capn. Generael van Gelderlant, Hollant, Zeelant, Westvrieslant, Zutphen, Utrecht ende Overijssel, Admiraal generael etc.

Allen den genen die dese sullen zyen ofte hooren lesen, Saluyt,

Alsoo ons bij den eersamen ende manhaften Ambrosius Laurensz te kennen is gegeven, dat hy voorgenen hadde een schip van oorloge genaempt den Jagher, groot omtrent lasten, te doen toerusten omme de Spaignarden, Portugesen ende andere hare geassocieerden ende aanhangers, desre landen vijanden daer mede te vervolgen, kreyncken ende beschadigen,

Soo ist dat omme tgoet rapport ons gedaen van sijne klouckheyt, bequamheyt ende experientie ter zee, wy denselven Ambrosius Laurensz gestelt ende gecommiteert hebben, stellen ende committeren mits desen omme opt tselve schip als Capn. te commanderen,

gevende hem volcomen macht, autoriteyt ende sonderling bevel hem daer mede te gebruycken iegens den vijanden deser landen ende deselve te water ende te lande alle mogelijcken affbreuck te doen,

welverstaende dat hij onder tpretext van desen niet en sal beschadigen de coopluyden ofte ingesetenen van dese Vereenichde Provintien ofte heure vrunden, nochte den gene daer mede zij in neutraliteyt zijn als insonderlyck de ondersaten des Heyligen Rijcx, der Coninkrijcken van Vranckrijck, Engelant, Schotland, Yerlant, Denemarcken, Sweden, Polen, nochte vande Republicquen van Venegien, des Grooten Hertoch van Tuscanen ende met deser landen vijanden geen gemeenschap hebbende,

tot welcken eynde hij gehouden wert hem te reguleren achtervolgende den Artyckelsbrieff ende ordonnantien die hem vanwege mijn Heeren de Generale Staten inhanden gestelt sullen worden

ende daerbeneffens alle de buyten ofte prinsen die hy soude comen te veroveren, te leveren inhanden van een der Collegien van Gecommitteerde Raden ter Admiraliteyt der voorsz. Provincien, daer hy de voorsz. prinsen ofte buyten sal innebreyngen, omme bij hen behoorlijcke kennisse genomen te worden vande deuchdelicheyt ende ondeuchdelicheyt der selver, ende behoorlijcke verdeylinge daer van gedaen te worden, achtervolgende d' ordonnancien daer op gemaect ofte alnoch te maken,

waer op hij vorder schuldich sal zijn den behoorlijcken eedt van getrouwicheyt te doen inhanden vande voorsz. Gecommitteerde Raden ter Admiraliteyt,

ende behoorlijcke brieven van attache te nemen,

Versoucken daeromme allen Coningen, Potentaten, Princen, Republicquen ende allen andere personen van wat staat, digniteyt, ampt ofte conditie de selve souden mogen wesen, een yegelijk naer zijn hoocheyt, stant ende qualiteyt, ende bevelen daer beneffens wel expresselijck allen Oversten, Colnellen, Vice-Admiralen, Cappnen. ende Bevelhebbers ende voorts allen anderen onder de gehoorsaemheyte van dese landen wesende,

den voorsz. Ambrosius Laurensz. voor onsen bestelden Capiteyn te houden

ende erkennen, ende int volbreyngen van desen zynen last alle genade, gunste ende assistentie te vertoonen, twelck wij tegen een yegelick bereyt zyn' te verschuldigen, ende geschiet ons bij den genen in desre landen dienst wesende daer bij een welgevallen ende onse ernstige meyninge.

Des t'oorconde hebben wij dese met onsen name onderteyckent ende onsen zegel daer onder aen doen hangen.

In Sgravenhage den XXVI Decembris 1605.

Was gearapheert Maurice de Nassau, beneden stont:
Ter ordonnancie van Zijne Excie. onderteyckent Milander,
hebbende vuythangende zegel in rooden wassche aen dubbelde
franchijne staerts.

Overgenomen uit Dr. Sandbergen, Scheepsnationaliteit, Bijlage XXXV, voorkomend in het A. R. A. Den Haag, College ter Admiraliteit op de Maaze, De Hullu no. 86.

Verdeeling in alinea's door mij.

BIJLAGE XII.

ALGEMEEN COMMISSIE TOT KAAPVAART VAN DE STATEN-GENERAAL UIT 1614.

Die Staten-Generael der Vereenighde Nederlanden, Allen den genen die dese tegenwoordige sullen sien ofte hooren lesen, Saluyt.

Doen te weten, Alsoo naer date vande voorgaende Acte ende Resolutie vanden vier ende twintighsten Meerte 1611, ons volkomentlick is ghebleecken, dat de Spangiaerden ende Portugesen soo wel in Oost-Indien, op de kuste van Guinea, als aen dese syde vande Linie ende elders, het ghemackte Bestant niet en hebben gheacht vervolght noch onderhouden, maer ter contrarie verscheyden acten van hostileyten aldaer, selfs nae den gestelden tijdt gepleeght, de restitutie geweygert vande afgenomen Forten, Schepen ende goederen, als oock de relaxatie vande Gevangens, niet tegenstaende menichvuldige insinuatien ende instantien daer omme in conformité vande voorgaende Commissie ende ordre gedaen.

Soo ist, dat wy daeromme, ende ten selven respecte naer rype deliberatie op alles naer behooren gelet, geauthoriseert, gelast ende bevolen hebben, authoriseren, lasten ende bevelen midts desen onsen Gouverneur Generael ende synen Raedt, mitdgaders alle Commandeurs, Capiteynen ende Officieren, *niet alleene op alles tot goede verseeckeringe vande Schepen, Pinassen, Jachten, Galeyen, Carcollien, ende sonderlinge vande Forten, Plaetsen ende Landen onder haren gebiedt aldaer wesende, mitsgaders de conservatie ende vermeerderinge vande handelinge, Commerciën ende Trafficquen vande Generale Compagnie goede ordre te stellen.*

maer oock hare Vyanden afbreuck te doen, sulcx ende (soo over de Linie gepasseert zynde) alomme, als aen dese syde vande Linie, opte hooghte buyten Europa, daer de Spangiaerden ende Portugesen geen Bestant en onderhouden, maer hostileyten jegens de onse plegen, uytgesondert die Eylanden van Canarien, de Vlaamse Eylanden ende andere Landen daer de Ingesetenen van dese en andere Landen voor den oorlog gehandelt hebben, ende ter plaetsen sijlijden 't selve geraden sullen vinden.

Insgelyx lasten wij den voorsz. Gouverneur Generael, synen Raed ende alle andere Officieren haere adherenten, g'allieerden ende g'associeerden met wapenen te helpen, by aldien de Spangiaerden, Portugesen ende andere adherenten belet ofte verhindert werden met de Commissen vande Comp. te handelen ende te trafficqeren ende haere goederen te besitten, ofte de vrugten van haer Landen te genieten, op dat de vrientschap ende alliante van d'Ingesetenen in Indien ende alle andere voorsz. plaetsen mag werden geconserveert,

aggreëeren, ratificeren ende approberen mits desen alsulke hostileyten, als voor dato deses de voorsz. Gouverneur Generael ende syn raad over het beleyt vande saeken in Oost-Indien, mitsgaders de Commandeurs ende Capiteynen vande Fortressen, Landen, Eylanden, Schepen, Pinassen, Jachten, Galeyen, Carcollien, in Oost-Indien synde, voor dato deses, uyt kragte vande voorsz. acte van den vier en twintichsten Meerte 1611 gedaen hebben ende voortaan voorder nog vermogens dese tegenwoordige commissie sullen doen.

Ende ten eynde alle 't gene voorsz. is, volkomentlick mag werden naegekomen, lasten ende bevelen wij expresselijcken alle Gouverneurs van d'eylanden, Forten ende Plaetsen, alle Admiralen, Vice-Admiralen, Capiteynen, Officieren, Bevel-

hebben, Soldaten, Bootsgesellen, *onder bestelling ende commissie van ons ofte Syne Exellentie onsen Admiraal Gener' in Indien te water ofte lande wesende*, ende alle anderen onder ons gebiedt, soo van dese landen vande Indien, als anderen in onsen dienste inde Oost-Indien ende andere voorsz. plaetsen nu synde ofte die nog aldaer komen sullen, de bevelen van den voorsz. onsen Gouverneur Generael ende synen raad te obediëren ende naer te komen, alsoo wy 't selve tot dienste vande Vereenigde Nederlanden, voordeel vande voorsz. generale Comp., mitsgaders behoudenisse ende vermeerderinge vande handelingende ende traffique in Oost Indien (die wy in sonderlinge recommandatie hebben) bevinden te behooren.

Overgenomen uit Ned. Ind. Plakaatboek I, p. 26—28.

Verdeeling in alinea's en cursiveering van mij.

BIJLAGE XIII.

INSTRUCTIE VOOR DEN BREEDEN RAAD UIT 1601.

Instructie voor den Admiraal ende breeden Raedt bestaende in zes personen te Weeten den Admiraal Jacob Heemskerck, Jan Pauwelsz vice Admiraal, Jaques Grenier, Hans Schuurmans, Claes Jansz Melcknap ende Toenis Jac. Clichget.

In desen Raedt sal den Admiraal den continuelen president sijn ende twee stemmen als oock 't voor stemmen hebben. Daerna sullen volghen dandere Raeden in manieren hier vooren verhaelt. Bij de meeste stemmen van welcken Raedt alle saecken in dese Instructie vervaet ende sullen affgehandelt ende gearresteert ende uijten name ende van weegen den Admiraal geboden ende geexecuteert werden. —

Het beroupen ofte vergaderen voorschreven Collegie sal gedaen werden door bevel van den Admiraal alleen bij den welcken de propositie van alle saecken geschieden sall.

Ende so eenige diversiteyt int stemmen onder de voorz. Raeden voor viele sullen de minste stemmen in alle maniere ende sonder eenigen tegenseggen gehouden wesen de meeste te volgen, ende int minste nyet openbaren ofte haer laeten bemercken dat zijluiden van ander advijs geweest sijn dan sullen wel vermoghen int boeck der resolutie heurluyder advijs te registreren ende te onder-teekenen.

Bij versterven vanden Admiraal, sal bij den breeden Raedt een ander Raetspersoon uijten coopluiden gecoren werden. Ende daertoe den behoorlicken eedt doen welcke ses Raiden sullen eligeren bij de meeste stemmen ende dat bij beslooten billetten uyten selvighen Raedt, sijnde coopluiden, eenig Admiraal die in des afgestorven plaetse met gelijcke macht ende autoriteit sal succederen. Ende daer op den behoorlicken eedt doen die hem bij den outsten vanden voorsz. Raede int openbaer sal affgenomen werden, mits hem beijen ende op het schip daerden overleden Admiraal op gevaeren heeft.

Bij versterven van eenige uyten voorsz. Raedt sal een ander Raetspersoon bij den Admiraal ende resterende Raden gecoren werden, die de plaetse ende offitie vanden overleden volcomelick sal bedienen ende vanden Admiraal beeedicht werden. Ende hem transporteren opt schip vanden overleden wel verstaande dat in dese als oock in alle andere resolutien des Admiraels stemme ofte billet voor twee stemmen gereckent sal werden.

Bij versterven van oppercoopluiden schippers off stuerluiden, off dat eenige vande selve hem qualick gouverneerden sulcx dat den breeden Raedt henluiden tot haer offitie onbequaem oordelden. Sal bij den voorsz. Raedt eenen oppercoopman uijten coopluiden, een schipper off stuerman uijt het volck vande gehele vloote gecoren ende in sijn plaetse gestelt werden.

Bij versterven van eenighe der prive Raiden off dat yemandt hem qualick gouverneerden sal de affstellinghe van alsulcken persoon ende de electie van

andere in des verstorven ofte affgesetten plaetse geschieden bijden Admiraal ende zijnen breeden Raedt, ende dat uijten Coopluijden ende schipperen inden breeden Raedt sijnde ofte ondercoopluijden alles nade qualiteijt vanden overleeden ofte affgesetten prive Raedt.

'T Voorschreven collegie sal in gheene saecken inventeren, besoingeren ofte yet besluuten so lange in des affgestorven ofte affgesettens plaetse geen andere sijn vercooren. Dan so yemandt door last ende bevel vanden Admiraal ende desen Raedt soude mogen versonden, ofte elders gebruijckt werden dat in sulcken gevalle den voorsz. Admiraal ende resterende Raeden met gelijcke macht ende autoriteit sullen moegen besoingeren, besluijten, ende 't selve in maniere voorsz. doen executeren, mits malcanderen so veel accomoderende als doenlick is ten eijnde de stemmen nijet en steecken ende vooral nijet steeckende blijven. —

Desen Raedt sal geen dispositie ofte inseggen in eenighen andere saecken hebben, als die gene die in dese instructie vervaet sijn ten ware zijluijden vanden Admiraal in eenighe saecken van importantie daertoe of te om heurluyder advys mede te deelen versocht werden, daertoe zij henluyden willich sullen laten vinden. —

Alle Capitale ofte criminele saecken over de geheele vloote sullen bijden Admiraal desen Raedt ende den Raedt des Schips daerden misdader onder sorteert op het schip vanden Admiraal beclaecht ende gesententiert werden, alwaer oock de misdadighe sal werden ghebracht.

Den Admiraal int affnemen vander stuerluijden gissingen ende coursen, sal nijet moghen disponeren dan met resolutie vanden voorsz. Raedt.

Het aenseylen van eenighe landen, versoucken van havenen Reeden off plaetsen om ververschinghe te becomen ende water te halen Item het verlaten van eenighe schepen, het verdeelen van de Vloot in een ofte meer deelen, het ware dan omden coophandel, of te eenighe saecken ten naesten lande te brenghen, als oock het scheyden van alle plaetsen sal staen tot dispositie vanden Admiraal ende den voorschreven Raedt. —

Sal den Admiraal ende voorschreven Raedt op alle vlooten ende schepen moghen stellen alsulcke Admirals commandeurs ende raden als henluyden sal goetduncken.

Den Coophandel ende wat daeraan dependeert oock het versenden van eenigh goet ofte waeren aen landt, mitsgaders alle schenckagen sullen staen tot dispositie vant voorsz. collegie mits goed regard nemende datter nijet veele onmitte-lick werde verschoncken, ofte al te veel gelt oft coopmanschap teffens aen landt ghebracht. Oock mede wat personen zijluijden daerbij aen lande ordonneren, om den coophandel te dirigeren, d'welcke gehouden sullen sijn vanden vercoop ende incoop goet ende pertinent register te houden, ende vande voorsz. Raedt tot heurluijder vermaninghe daeraff copie bij henluijden onderteekent vaerlenen.

De Rantsoenen ende ordre in kost ende dranck sal staen tot dispositie vant voorsz. collegie.

Om d'een d'ander inde vloote met volck, victualie, ammunitie van oorloge scheeps gereetschap ofte yet anders te adsisteren sal staen tot dispositie vanden voorsz. Admiraal ende desen Raedt. —

De Admiraal en sijnen Raedt sullen ordre stellen in wat manieren de verstroyde ende verdwaelde schepen weder bijde vloote souden mogen geraecken daernaë hem een yegelijk sal reguleren.

Een yegelijk vande voorsz. Raden sal gehouden wesen opt bevel vanden Admiraal hem te transporteren te water ofte te lande daert van noode zijn sall. Om de resolutie van desen Raedt uyten name ende van wegen den Admiraal te executeren. Oock mede in andere schepen justitie te helpen administreren, mitsgaders alle saecken helpen effectueeren.

Item also de uijterste Limiten van dese vojage gestelt tot de uijterste deelen van China eijlanden vande Philippinen ofte Japan toe. Inclus sal de voorsz. vloote int geheel ofte deel oock geene Oppercoopluijden, schipperen onder coopluijden stuerluijden scheeps offitianten Bootsgesellen ofte yemandt anders die in dese vloote sal vaeren mogen wederkeeren, voor ende alee de voorsz. uijterste limiten bevaren ende versocht sijn. Ten ware den Admiraal ende zijnen breeden Raedt selve eenstemmig ende gelijckelick om hooghe ende uijterste nootshalven goet vonden ende accordeerden, dan bij so verre den Admiraal met een vanden Raedt ofte twee andere vande voorsz. Raden adviseerden voort te varen tot de voorsz. uijterste limiten toe sullen alle andere raden tselve moeten volghen, ende henluijden met den anderen eenstemmich verthonen op pene, dat d'onwillige alle heurluijder maendtgelden sullen verbeuren mitsgaders tgeene zijluijden in de Compe. ingeleijt hebben en datmen daerenboven de voorder schade ende interest sal verhaelen aen heurluijder persoon ende goederen. Welverstaende dat hier inne niet begrepen sijn de schepen ende personen die bij resolutie van desen Raedt met heurluijder ladinghe nae dese landen gesonden werden.

Alle specerijen ende andere coopmanschappen sullen geladen werden in al sulcken schip ofte schepen als den admiraal ende desen Raedt ordonneren sall ende dat sonder tegensegghen.

Item alle contracten accorden verbintenissen die met eenighe Conninghen Gouverneurs ofte andere persoonen werden gemaectt ende beslooten sullen bij desen Raedt gearresteert ende bijden Admiraal onderteijckent ende verzegelt werden.

Het naecomen ende effectueeren vanden commissien ofte patenten van Zijne Exc. sal staen tot dispositie vant voorsz. collegie ten ware den tijt ende gelegentheit sulcx niet toelieten, in sullen gevalle salt selve staen (tot dispositie vant voorsz. collegie, ten ware den tijt ende gelegentheit sulcx nijet toelieten. In sulcken gevalle sal 't selve staen) tot dispositie vanden prive Raedt.

Den Admiraal ende voorschreven Raden sullen vermogen noch eenige articulen te ramen, die tot welstandt van dese vloote sijn dienende welcke geraemde articulen, bij so verre het is van saecken in desen instructie vervaet aanden breeden Raedt sullen comen ende van saecken buijten dese Instructie sullen aanden prive Raedt comen ende concerverende civile justitie sullen aande respective rechtters vande schepen comen, ende so het in dispute mochte getrocken werden, tot wiens judicature de voorsz. nieuwe geraemde articulen behooren te comen. Sal daeraff bijde meeste stemmen vanden Admiraal ende zijnen breeden raedt gedisponeert werden, welcke vande voorsz. drie collegien de judicature hebben sal. —

Alle saecken int voorsz. collegie gearresteert sullen in twee Registers gere-

gistreert, ende bijde voorsz. Raden onderteekent werden van welke voorsz. Registers 't eene bijden Admirael ende 't ander bijden vice-admirael van 't ander schip bewaert ende secreet gehouden sal werden sonder daeraff yemandt eenighe copie te geven.

De voorschreven Raden sullen gehouden wesen secreet te houden alle het geene henluyden bij den Admirael gelast wert nijet te openbaren Insonderheijt ende principalick het geheele Inhouden van dese Instructie.

Den Admirael ende voorschreven Raedt sullen ordonneren dat nyemandt eenighe eereschoten werden gedaen dan alleenelick den Admirael ende andere uijtheemsche personen van qualiteijt.

Ende alhoewel den Admirael inden Artijckelbrieff alleen bekend wert in eenighe saecken. Sal hem nochtans reguleren na dese Instructie ende dat in saecken hier inne vervaet.

Wij ondergeschreven beloven bijden eedt bij ons opden Artijckelbrief gedaen den inhouden deser instructie in allen deelen volcomelick nae vermoghen nae te comen, ende dat wij int voorsz. collegie als oock met andere collegien goede eenicheijt ende vrientschap sullen onderhouden ende ons also quyten als goede ende getrouwe Raeden ten besten van dese Oostindische Compe. betaemt.

Overgenomen van het Algemeen Rijksarchief, De
Archieven van de Compagnieën op Oost-Indië, 1594—1603,
(samengesteld door Mr. R. Bijlsma) no. 140.

BIJLAGE XIV.

INSTRUCTIE VOOR DEN PRIVÉ RAAD UIT 1601.

Instructie voor den Admiraal Jacob Heemskerck ende zijnen Prive Raedt die op zynnen scheepe zullen vaeren bestaende in vier persoonen daervan den Admiraal voorsz. d'eerste ende den president sal weesen. Ende in alle saecken twee stemmen hebben. Naer hem sullen volghen Jaques Melcknap Schipper, ende Jan Engelszen Fiscus.

Bij versterven van eenighe der voorschreven Raiden off dat yemandt hem qualick gouverneerde. Sall d' affstellinghe van alsulcken persoon, ende d' electie van anderen in des affgestorven ofte affgesetten plaetse geschieden bijden Admiraal ende zynnen breeden Raedt, ende dat uijt den oppercoopluyden ende schipperen inden breeden Raedt zijnde, ofte ondercoopluyden alles naerde qualiteitj vanden overleden ofte affgesetten Prive Raedt. Welcke geeligeerde persoon den eedt bijden admiraal sal affgenomen werden.

Het vergaderen ofte beroupen vandt voorsz. Collegium sal gedaen werden door bevel vanden Admiraal alleen bijden welcken de Propositie van allen sacken gheschieden zal ende laetste stemme hebben.

Welcken Admiraal ende voorschreven Raden sullen alle saecken geene uytgesondert buyten d' instructie vanden breeden Raedt zijnde moghen affhandelen ende arresteren ende wat bijde meeste stemmen van henluyden wert geresolveert ende beslooten, sal uijten naeme vande Admiraal gebooden ende geexecuteert werden. Ende indien yemant van desen Raedt door last ende bevel vanden Admiraal ende zynnen breeden ofte Prive Raedt, soude moghen versonden ofte elders gebruyckt werden, dat in sulcken gevalle den Admiraal ende de resterende twee Raeden met gelijcke macht ende autoriteyt sullen moghen besougeren besluuten ende tselve doen executeren dan soo eenighe swaere saecken voorvielen, ofte dat de stemmen staecken door absentie van een vande Raden, sal den Admiraal vermoghen de selve saecke aenden Breeden Raedt te renvoyeren.

De voorschreven Raeden sullen gehouden weesen secreet te houden alle het geene henluyden by den Admiraal gelast werdt nyet te openbaren, insonderheyt ende principalyck het geheele Inhouden van deese Instructie.

Alle saecken van eenighe importantie zijnde ende int voorsz. collegie gearresteert sullen geregistreert ende byde voorsz. Raeden onderteekent werden. Welcke register alleene byden Admiraal bewaert ende secreet gehouden sal werden sonder daer aff yemandt eenighe copie te gheven. —

Ende soo eenighe diversiteyt int stemmen onder de voorsz. Raeden voorviel, sullen de mintste stemmen in alle manieren ende sonder eenich tegensegghen gehouden weesen de meeste te volghen, ende int mintste nyet openbaeren, ofte haer laeten bemercken dat zijluyden van ander advys geweest zijn, dan sullen wel vermogen int selfde register heurluyder advys te registreren ende te onderteekenen.

Een yegelijk vande voorschreven Raeden sal ghehouden wesen opt bevel vanden admirael hem te transporteren te water so te lande daert van noode zijn sal. Om de resolutie van desen Raedt uyten Name vanden Admiraal te executeren ende doen executeren oock mede in andere schepen justitie te helpen administreren mitsgaders alle saecken helpen effectueren.

Den voorschreven Raedt sal versorghen dat alle uutgescheepte ende wederom comende coopmanschappen wel bewaert ende voort verderven gepresenteert werden daertoe sijlyden goede ordre aenden oppercooplyden ende andere personen stellen sullen. Ende gelegentheyten hebben naerstich ondersoek doen off de voorsz. Coopmanschappen wel geconditioneert zijn.

Het nacomen ende effectueren vande commissien ofte patenten van Zijne Excele. sal staen tot dispositie van deesen Raedt, ten waer den tijt ende gelegentheyten toeliet, datmen den breeden Raedt daerover mochte roepen in welcken gevalle tselve sal staen tot heurlieder dispositie. —

Niemandt sullen eenighe eereschoten gedaen werden dan alleene den Admiraal ende andere uuythemse personen van qualiteyt.

Gerrit Bicker	Reinier adriaensz. Pauw
Pieter DHasselaer	Jan Poppen
Gheraert Reynst	Louis delebeque
Jacob van den dael	Francoys van Hoven
Hermans (Hans)	Jaques develaer
Elbert lycas	Albert Symonssz. Joncheyn

Wij beloven bij den eedt bij ons op den Artyckelbriefff gedaen den inhouden deeser Instructie in allen deelen volcomelick nae vermoghen nae te commen. Ende dat wij int voorsz. collegie goede eenicheyt ende vruntschap sullen onderhouden ten goeden exempele vande geheele vloote. Ende ons alsoo quyten als goede ende getrouwe Raeden ten besten van deese OostIndische Compe. betaemt.

Overgenomen van het Algemeen Rijksarchief, De Archieven van de Compagnieën op Oost-Indië, 1594—1603, (samengesteld door Mr. R. Bijlsma) no. 145.

BIJLAGE XV.

INSTRUCTIE VOOR DEN SCHEEPSRAAD UIT 1601.

ScheepsRaedt op Oudt Amsterdam.

Jacob Heemskerck Admirael
Jaques Grenier Coopman
Claes Jansz. Melcknap schipper
Opperstuerman
Hoochbootsman
Schieman
Quartiermr. daer den delinquant onder sorteert.

Particulier Instructie voor elck schip besonder daer naer zij henlieden int admisstreren vanden civile justitie sullen reguleren ten ware byden Admirael ende zynen breden raedt eenygh veranderinghe hier inne werde gemaect d'welcke als desen onder houden ende naegecomen sal werden.

Het collegie vanden voorschreven justicie sal bestaen in seven personen sonder meer te weten den admirael oppercoopman schipper stuerman hoochbootsman schieman ende quartiermeester daer de delynquant daer over Recht gedaen sal werden onder sorteert welcke personen hun stemmen sullen hebben vervolgens gelyck sy hierboven gestelt syn.

In dyt collegie sal den Admirael den president syn gedurende de geheele reyse door wiens ordinantye ende bevel den vergaderinghe vant voor schreven collegie geschieden sal.

Den Admirael sal vermogen int voorschreven collegie te compareeren ofte eenygh uyt synen breeden ofte prive raedt senden die aldaer het voorsyten ende voorstemmen sullen hebben.

Alle cyvile misbruicken ende overtredinghe sullen by den voorschreven ge-rechte berecht ende gesentencueert werden alleen uytgesondert het gene bij twe vant voorschreven collegie byden Admirael ofte yemant van synen breden ofte pryvve Raedt alleen crimineel ofte capetael geacht werdt twelcke byden voorschreven admirael ende synen breeden raedt benefens het collegie daer den mysdader onder sorteert op het schip vanden admirael sal gedaen werden mytsdat die executye geschieden sal op des als den admirael ende synen breden raedt sullen ordeneren.

In alle cyvile ende cleyne overtredinghe daer dyt collegie over mach senten-tencueren sal den provoost aenclager ende eyscher syn nae dat hij hem opt delickt behooryck sal hebben geïnformeert ende crymel ofte halssaecke den fischael.

Alle aenclachten sentencie ende executye sullen byden Secretaryus pertinentelick geregistreert ende by twe vant voorschreven collegie ondertekent worden.

Een oppercoopman of te schipper sal gehouden syn daechs voor dat sy menen recht te houden hem met haer schip dicht byden admirael te vervoegen ende een vlagge byden craellijn boven de marse ophalen ende laeten waeyen een ure lanck opdat den admirael weete dat men des anderen daechs recht houden sal ten eynde hyselver of te yemant van synen vorschreven raedt door syn bevel hem op den voorschreven recht dach laeten vynden om dat alles met order ende meerder authoretet mach geschieden ende by aldien den admirael of te ijemant vanden voorschreven raeden voor Suidersonne nyet en quame salt voorschreven collegie met der saecke voort vaeren ende recht doen ende soo dye mysdaet crymnael als voor verhaelt geacht werdt Sullen gehouden syn strac nae dat het collegie gescheyden is het boven gemelde teecken te doen opdat den Admiraal weete dat het feijt crimnael geordeelt is ende voort daer op mach orde stellen alst behoort.

Bij versterven vanden oppercoopman, schipper off stuerman off dat Iemant qualick goeverneerde sal byden admirael ende synen breden raedt d' selfde affgeset ende andere inde plaetse gestelt werden.

By versterven van eenighe officianten off dat Iemant hem qualick in synen offcie droeche sal byden oppercoopman ende schipper met advis vanden admirael desselfde affgeset ende andre in plaetse gestelt werden.

De schippers sullen gehouden sijn door huer constaples goede regaerd op het bosse cruyt te nemen ende tot alle bequame plaetse laeten vvsyteren off het noch goedt ende bequaem te gebuycken is ende by aldus eenyghen vochtichheit daer by werde gevonden datse tselve doen droogen by pertyen op alle plaetse ende tot alletyden alst mogelick is ende sonder perickel can geschieder.

Een Iegelick sal gehouden wesen hem met synen schip byde vloote te houden soe nae bij alst buyten peryckel doenelick is ende voorts voor sonnen onderganck ... het schip dat dien nacht het vyer ... sal voeren om loopen ende tselve ach ... blyven tot der sonnen opganck op pene van ses guldens telcken reyse te verbueren welcke boete byden schipper sullen werden betaelt.

Ende wat belangende eenyghen lande ofte verversche plaetsen onderwegen aen te soecken wordt den Admyrael vice admirael oppercoopman ende schipperen myts desen wel expresselick belast soo weynich der selver plaetse aen te soecken alst immers doenelyck is tenyende d' reyse nyet verlet maer gevordert mach worden. Ende soomen noots halven eenyghen verversche plaetse moste aen soecken datmen nyet langhe aldaer blyve leggen maer metten eersten hem weder van daer spoede.

Ende by aldien eenighe scheepen vande vloot quamen te verdwalen ofte verstrooyen zullen hem om weder byden anderen te comen reguleren nae de ordre byden admirael ende synnen breden raed daer opgemaectt ende geene ordre gestelt synde sal tselve staen tot dispositie vanden oppercoopman ofte schipper.

So eenyghen schip ofte scheepe vande vloot geraeckte het waere door storm ofte affdwalynghe sullen alle mogelicke vlyt ende nersticheyt vore wende om weder by malcanderen te geraecken ende soo tselfde nyet conde geschieden sullen diegene die het commandement op die selfde Schepen gegeven is het sijn admirael vice admirael oppercoopman schipper ende andere gehouden wesen ende

sorge dragen dat den artickel bryeff ende andere instructien ende ordynancie nae behooren achter volght ende onderhouden worden, ins gelicks vermogen ende vervorderen dat haer coopmanschappen ende penninghen gebeneficeert ende haer scheepe mydt speceryen gelaeden werden. Ende daarmede naer dese lande coomen.

Den Admirael vice admirael ende dye coopluiden sullen vanden bewinthebberen ontfangen carge soenen vande coopmanschappen. Ende penninghen in haer scheepen ... waer op silyeden als oock dye ... onder coopluiden goedt regart voort verderven sullen nemen als oock het vercoopen ende uytleveren mitgaders het verder incoopen der speceryen ende daer aff aenden admirael als oock aende bewinthebberen goede pertenenen rekeninge geven ende cognosementen nemen vande coopmanschappen ende penningen dye zylyeden aen aendere scheepen sullen overleveren.

Ende by aldien den schipper ende stuerman in heur luyder (coursen ende) gissijnghe mochte dijscorderen sullen gehouden sijn den Admirael t'selve te verwyttinghe opdat door hem daer opgelet ende goede ordre mach gestelt werden.

Arent ten grotenhuis	Gerrit Bicker
Dirck van Es	Reinier Adriaensz. Pauw
Pieter DHasselaer	Vincent van Bronchorst
Jaques develaer	Jan Aamsz. Caerel
Gheraert Reynst	Jan Poppen
Hans Hermans	Cornelis van Campen
Francoys van Hoven	Symon Janz Fortuin
Louis Delebeque	Geurt Dircxsz.
Albert Symonsz. Joncheyn	Sijverdt Pietersz. Gene
Isaac le Maire	

Overgenomen van het Algemeen Rijksarchief, De Archieven van de Compagnieën op Oost-Indië, 1594—1603, (samengesteld door Mr. R. Bijlsma) no. 146.

BIJLAGE XVI.

ARTIKELBRIEF VAN PRINS MAURITS VOOR DE VLOOT VAN JAN PIETERSZ. COEN LIIT 1617.

Articulen ende Ordonnantien, dewelke den doorluchtigen ende hooggeboren vorst ende prince, Syne Princelycke Exce., geboren Prince van Orangien, Grave van Nassau, Catzenellebogen, Vyanden, Dietz, Meurs etc., Marquis vander Veere ende van Vlissingen, Ridder vander Ordre vanden Jartière, Gouverneur ende Capiteyn Generael van Gelderlandt, Hollandt, Zeelant ende Westfrieslant, Sutphen, Utrecht ende Overysse, Admirael Generael etc. ordonneert, dat gedurende de reyse naergecomen, onderhouden ende achtervolght zullen worden by allent volck van de schepen, genaemt Mauritius, Delft, Tertolen, den Swarten Beer, den Dolphyn ende den Zeewolff die tegenwoirdichlyck byde Bewinthebberen der Oistindische Geotroyeerde Compaignie toegemaectt worden omme dit tegenwoirdige jaer, zestien honderd ende zeventhiene te varen naer d'Oost Indien, tzy om de Capo de bon Esperance, door de Strate van Magellanes ofte eenige andere passagien, onder het beleyt van haren commandeur, capiteyn ofte commis, den welcken ende allen anderen, op deze schepen varende, gekomen wezen byden Gouverneur Generael ofte tot eenige plaetzen in Oost Indien, daer de Compaignie comptoir ofte comptoiren hebbende, sullen gehoorsamen ende onder het gebiedt staen vanden voorsz Gouverneur Generaal ende Raedt van Indien, conform dese Arttyckelbrieff byden voorsz commandeur, capiteynen, commisen ende andere officieren, bootsgesellen ende soldaten van deze tegenwoordige schepen besworen.

Eerste Tytel.

Vande Overicheyt, haere autoriteyt ende wat gehoorsaemheyt een yeder schuldich is.

In den eersten, alsoo by Syne Princelycke Ex^{cie.}, ten versoecke vande Bewinthebberen van deze Vereenichde Oost-Indische Compaignie, voor Gouverneur Generael, soo wel over deze schepen als over de voirgaende ende volgende vloten ofte schepen, mitsgaders over de forten, chrygsvolck in Indien, ende byde Bewinthebberen over de coopluyden, onderkoopluyden, assistenten, alle comptoiren ende plaetzen, de Generaale Compaignie aengaende, lest gestelt, gecommiteert ende tot de regeringe geauthoriseert is den erentfesten achtbaren ende Manhaften JAN PIETERSZ. COEN, soo sullen alle commisen, coopluyden, schippers ende onderkoopluyden, stierluyden, scheinsofficianten, bootsgesellen, capiteynen, officieren ende soldaten ende alle andere, in deze ofte volgende vloten gaende ofte voor dezen in eenige andere schepen ofte vloten vuytgevaren, gehoorsamen ende obedieren ende den eedt van getrouwicheyt ende gehoorsaemheyt doen (als by Syne Princelycke Ex^{cie.} daertoe is geordonneert) aenden voorsz Jan Pietersz Coen ofte, by desselfs afflyvicheyt, dengenen, die hy ende Raden van Indien

aldaer, ofte by de Bewinthebberen alhier, in desselffs plaetse vercoren zal werden.¹⁾

2.

Sullen voirts alle skeepsofficianten ende bootsgesellen, in deze vlote haere schippers, de soldaten haere sergeanten ende hooger officieren, ende deselve altesamen, mitsgaders oock de voirsz schippers, sergeanten ende ander hooger officieren, ondercooplyden ende assistenten haeren commis ofte coopman getrouw ende onderdanich syn in alles wat hy hun gebieden zal, sonder weder-spannich te vallen in eeniger manieren.

3.

Ende soo hem yemant jegens de voirsz commisen ofte cooplyden, schippers ende andere persoonen vande justitie opposeerden, ofte eenich gevecht tegens dezelve aengreep, zullen dezelve op het alderhoogste gestraft worden nae dat de Breeden Raedt zal bevinden te behoiren, ten ware een schip alleene was, in welcken gevalle tzzelve byden Scheeps Raet berecht zal werden.

4.

Alle officieren, commisen, soldaten, bootsgesellen, ende andere met deze tegenwoirdige vlote, schip ofte schepen varende, sullen hunne voirsz commandeurs ende capiteynen, ende haeren Raedt gehoorsaemen ende obedieren, sonder weder-spannich te vallen in eeniger manieren, op pene van gestraft te worden naer gelegentheyt ende exigentie van saecken.

5.

Ende by versterven (daer Godt voor sy) vanden voirsz Commandeur (by aldien eenigen expressen commandeur over eenige schepen gestelt mochte wezen) sullen d'oppercommisen ofte cooplyden vande respective schepen, naer d'ordre inde seynbrieven geexpresseert, beurt om beurt, byde weke, maend, ofte veerthien dagen commanderen ende de vlagge voeren, alsoo wy willen datter altoos (eenige schepen vande Vereenigde Compaignie by den anderen wezende, ende met den anderen seylende) eenen commandeur over de vlote wezen zal, mitsgaders oick eenen breeden Raedt, die bestaen zal vuyt alle d'oppercommisen, alle de schippers, alle d'ondercooplyden, alle d'opperstierlyuden ende al de sergeanten ofte ander hooger officieren over de soldaten, die inde respective schepen, inde vlote varende, gevonden sullen worden, in welck collegie den Commandeur presideren zal ende by gelyckheyt van stemmen dobbele stemme hebben, ende yemandt vande bequaemste assistenten alle sententien ende resolutien als secretaris te boecke doen stellen.

6.

Den welcken niettemin, mitsgaders de commisen, officieren, bootsgesellen, sol-

¹⁾ De korte aanduidingen van den inhoud der artikels, welke in het origineel naast elk artikel voorkomen, meende ik zonder eenig bezwaar te kunnen weglaten.

daten ende alle andere, byden Gouverneur Generael gekomen synde, ofte ter plaetse daer de Compaignie eenig comptoir ofte comptoiren heeft, sullen hun begeven onder het commandement vanden voirsz Gouverneur Generael ende synen Raedt ende deselve gehoorsamen ende obedieren als voiren verhaelt is.

7.

Wel verstaende, dat de schippers sullen gebiedt hebben overt scheepsvolck, ende de regeringe van dien, als van zeyl te maecten, tzelve te vermeerderen ofte verminderen, coursen te setten ofte veranderen, alles volgens de schriftelycke ordre, ende d'instructie vanden Breeden Raedt ende Scheepsraet, mitsgaders oick d'instructie op de voirder regeringe vant scheepsvolck gestelt ende de respective schepen mede te geven.

8.

Dies sullen de schippers ende stierluyden, in hunne coursen ende gissingen differende, gehouden wesen naer te comen, tgene ten overstaen vanden Commandeur ofte Scheepsraet byde meeste stemmen vande schippers ende stierluyden zal worden geordonneert.

9.

Maer soo wanneer de schepen sullen voor ancker leggen om te ververschen ofte te handelen, sal de voirsz verversinge, mitsgaders de plaetse waer men ververschen zal ende hoe lange men daer sal blyven, staen tot discretie van den Commandeur ende den Breeden Raedt, ende dezelve gebreeckende, aenden dage-lycxschen raet.

10.

Ende sal den schipper geen schuyten ofte bocx met eenich volck van boort seynden omme water te halen ofte eenige andere saecken, sonder daeraff den coopman eerst te verwittigen ende van hem te verstaen, ofte hy tvolck, schuyten, sloepen ofte bocx ten dienste vande coopmanschappe ofte coophandel heeft te gebruycken ende, in sulcken gevalle, sullen de coopluyden tgebiedt hebben omme tvolck, schuyten, sloepen ofte bocx ten dienste van de coopmanschappe aen landt te seynden ende tvoirsz volck, soo wel aen landt als binnen scheepsboort te gebieden ende ten dienste van de coopmanschap te gebruycken, daer inne de schippers ende scheepsvolck de coopluyden getrouw, ende willich sullen dienen, sonder dat sy luyden buyten consent vande coopluyden ofte dagelicxsen Raedt aen landt sullen mogen varen.

11.

Ende soo veel belangt d'ordre op de justitie, den coophandel ende wat daervan dependeert, mitsgaders het verseylen, t' aendoen van eenige plaetzen tot volbrenginge vande reyse ende den gevolgh van dien, daarvan sullen besondere instructien ende zeynbrieven byden Bewinthebberen mogen gemaectt, geraempt ende den voirsz Commandeur als andere by eede verbonden worden, omme dezelve naer te comen ende te volbrengen, in alle schyne ofte dezelve in desen Artyckelbrief mede van woorde te woorde waeren geinsereert ende ingeschreven.

12.

Ende op dat alle disordre soude mogen geweirt ende goede justitie geadministreert werden, soo is op elck schip een collegie van vyff personen, tot rechten geordonneert, met volcomen macht om over alle civile ende cleyne misbruycken justitie te administreren ende recht te doen, te weten den oppercommis ofte coopman op yeder schip als president, den schipper, den ondercommis ofte ondercoopman, den opperstierman ende den hoochbootsman met een van de bequaemste assistenten, die als secretaris alle sententien ende resolutien zal registreeren, als oock eenen provoost, die apart zal beedicht worden, om alle overtreders in dysers te setten, tegens hun lieden in civile saken te procederen, conclusie te nemen ende alle sententien naer haren teneur, forme ende inhouden ter executie te stellen.

13.

Ende aengaende de capitale ende halssaken, sullen byden Fiscael inde Indiën beclaeght ende byden Gouverneur Generael ende synen Raedt, mitsgaders het collegie des scheeps daer onder den misdadigen sorteert, affgedaen ende berecht worden, alles naer vermogen de voirsz instructien ofte die naemaels byden Gouverneur Generael ende synen Raedt gemaect zullen werden.

14.

Ende indien op de reyse byden Commandeur ende den Breeden Raedt eenige articulen wierden gemaect, dienende tot regeringe vande vlote ende d'ordre vande Bewinthebberen niet contrarierende (die ter wedercompste daervan sullen oirdeelen), dezelve sullen naergecomen ende gehoorsaemt werden gelyck de jegenwoirdige, op de penen by hem daertoe te stellen.

15.

Sullen oock geene vergaderingen ofte byeencompsten vuyt het eene schip int ander inde vlote gehouden werden, oock zal niemandt, van wat conditie ofte qualiteyt hy sy, vermogen vant eene schip int ander te gaen (alsoo hierdoor vele confusien, disordre, verachteringe vande voyagie ende andere swaricheiden werden veroirzaeckt) sonder expres bevel van den Commandeur, die alle byeencompsten zal beroepen, op pene van een maent gagie telcken te verbeuren, die bevonden zal worden yets ter contrarie gedaen te hebben.

16.

Ende soo yemandt om eenige nootelycke zaken by een ander schip moest wezen, zal gehouden wezen eerst met syn schuyt aen des commandeurs boot te varen, soo het doenlyck is, omme verloff te versoecken ende aldaar te verclaren, wat hy nootelyck aen een ander schip te doen heeft, ende zal den commandeur niet vermogen tzelve te consenteren dan om wettelycke ende notelycke zaken, daarnaer de oppercooplyden ende schippers, in absentie van den commandeur, hun oock zullen reguleren.

17.

Den oppercoopman, schipper ende overste vande soldaten (daer eenige syn)

in de respective schepen sullen ordre stellen, dat alle nachten dry ofte viermaels in alle quartieren de ronde in de schepen, onder ende boven, werde gedaen, by hunselven ofte den genen, die zylieden daertoe by beurten sullen commiteeren, om alle onraedt, disordre ende insonderheyt allen tsamenrottinge ende conspiratie onder tvolck te voorkomen.

18.

Ende soo wie eenige conspiratie ofte voirgenomen muysterie ontdeckt ende aen de dach brengt, indien hy daeraen mede schuldich is, sal vry van straffe wezen ende noch twintich realen van achten daerenboven genieten; ende, by aldien hy aende zelve conspiratie onschuldich is, sal met vyftich realen van achten veert ende daerenboven tot het eerste vacante officie daertoe hy bequaem mocht wezen, gadvanceert ende gevoirdert worden; hoedanige vereeringe ende advancement mede gedaen zal werden aenden genen, die eenich voorgenomen verraet ofte conspiratie in eenich fort ofte comptoir van de Compaignie, in eenige plaetzen van Indien zal ontdecken ende vuytbrengen.

Tweede Tytel. Van den Godsdienst, Predicanten ende Zieckentroosters.

19.

Niemant en zal des Heeren naem ydelyck mogen misbruycken, tzy met vloecken, sweren ofte lasteren met blaspheme propoosten, geckernyen ofte anderssints, opde boete van thien stuvers ende arbitrale correctie naer gelegentheyte vande lasteringe ende blasphemien, dieder geseyt ofte gesproken zullen zyn.

20.

Oock en zal niemant hem vervoirderen den predicker ende vermaender van Godes heylige woort te berispen, beschimpen, turberen ofte in eeniger manieren in de bedieninge van syn ampt ofte beroep te beletten, op pene van arbitrale correctie.

21.

Niemandt en zal voortaan den predicanten ofte sieckentroosters met de namen van domine, paep ofte andere diergelycke mogen noemen, ofte daarvan spreekende soodanige verachtelycke namen ofte schimpredenen gebruycken, maer dezelve by haer eygen namen noemen, op de boete van ses stuvers telckens ten proffyte vanden provoost te verbeuren, die de predicanten ofte sieckentroosters schempschewyse sullen aanspreken ofte van haerlieden spotsgewyse spreken.

22.

Voirts, soo wanneer smorgens voor de vroechkost ende des avonts naert avontmael (van yemant daertoe gecommiteert zynde) de gebeden gesproken ofte Gods woord gelesen wordt, zal een yegelyck, van wat qualiteyt hy sy, hem schicken om tzelve met eerbiedinge reverentelyck te hoiren.

23.

Ende soo hem yemandt absenteerde als het teycken werdt gedaen (ten waere met consent), die zal verbeuren voor d'eerste reyse twyn rantsoen ende eenen gulden daerenboven, voorde tweede mael dubbelt ende zal, de derdemael daer over bekeurt zynde, van het quartier geleerst worden.

24.

Niemandt en zal eenige questies ofte disputen vande religie moveren ofte voirts brengen, op pene van telcken reyse een maent huere te verbeuren, ende, soo vuyt diezelve disputen eenigen haet ofte twist rese, sullen de autheurs boven den voirsz verbeurte arbitralycken gestraft worden.

Derde Tytel.

Ordre, die men in ende op de schepen in verscheyden saken houden sal, als oick vande maentgelden ende diergelycke saken.

25.

Geen nieuwe timmeragien en sullen binnen de schepen werden gemaect dan by consent ende advys vanden oppercoopman ende schipper, wel verstaende, dat hierinne niet en werdt verstaen de ordinarische timmeringe, ende calfatinge der schepen.

26.

Sullen oick geene goederen ofte coopmanschappen vuyt de schepen mogen gehaelt ofte gelost werden dan by consent vanden Commandeur, oppercommis ofte coopman.

27.

Ende zullen alle 'coopluysden ende ondercoopluysden de reeckeninge van haere ladinge ende lossinge, als oick van haerlieden verderen handel ende gebesoigneerde, aenden Gouverneur Generael ofte die hy committeren zal, t'allen tyden tsynen versoecke overleveren, op de verbeurte van ses maenden gagie, byden genen te verbeuren, die daer van in weygeringe ofte gebreke zal blyven.

28.

Ende soo wie bevonden wordt eenich pack, balen ofte kisten van de Compaignie geopent ofte opgeslagen te hebben, sonder consent van den coopman, die zal aenden lyve als een dieff gestraft werden ende alle syne maendgelden verbeuren.

29.

Niemandt zal mogen sonder consent vande Bewinthebbers eenige andere kisten ofte tonnen tscheep te brengen als byden Bewinthebbers daertoe syn doen maken, die een yegelyck gehouden zal zyn te betalen; ende andere ofte meerdere tonnen, kisten ofte vaten sonder consent (als voiren) overbrengende,

sullen dezelve met alle tgene daerinne bevonden wordt ten proffyte vande Compaignie geconfisqueert ende aengeslagen werden.

30.

De cooplyden, schippers, officianten, bootsgesellen, soldaten ende alle de gene, die op de schepen sullen varen, ende sullen op de wedercompste geen schepen, schuyten ofte volck vuyt Engelandt, Vrankryck ofte van deze landen aen boort laten commen dan alleen lootslyden, veel min haere medegebrachte goederen verthoonen voor ende al eer eenige Bewinthebbers tschepe gecomen syn ende op alles ordre gestelt hebben, op de verbeurte vande halve maendgelden, daer voor de schippers ende officianten verbonden sullen wesen te responderen.

31.

Sullen mede op de wederommereyse niet mogen loopen met hunne schepen in Vrankryck, Engelandt ofte elders, dan deur hooge noot, in welcken gevalle niemandt, wie hy sy, eenich goet, geld ofte geldswaerdye, hoe cleyn dat het oick wezen mach, vuyt het schip zal mogen doen ofte vercoopen, vermangelen ofte verschencken, tzy aen landt ofte int schip, in eeniger manieren, op de verbeurte van alle syne maendtgeden; ende soo wie met raedt ende daet den zelve persoon ofte persoonen zal gearresteert hebben, alsmede, die daer kennisse aff zouden mogen hebben ende hetzelfde den scheepsraet niet en hebben aengedient, sullen verbeuren dry maenden gagie.

32.

De schippers zullen gehouden wezen voor hun vertreck van Bantam, Achin ende andere plaetsen naer deze landen, aldaer aen den Coopman te leveren tgene zy sullen overhouden boven vyff anckers, ses touwen, eenige goede zeylen, eenich oudt ende wat los doeck om te lappen, insgelycx wat zyluyden van loopende ende los want, hout, blocx, lonten, cruydt ende andere noodige dingen sullen mogen ontberen, ende insunderheyt tghene hunlieden medegegeven sal syn om aldaer te laten ende over te leveren, twelck sy vuyt hun selven sullen doen, alwaert dat het selve hunlieden niet en werde belast nochte affgevraecht, waervan sy gehouden sullen wezen te brengen recipisse, byden opsiender ende oppercoopman onderteyckent, alles op pene van dry maenden huere te verbeuren by de schippers, die bevonden sullen worden contrarie gedaen ofte yets hierin versuymt te werden.

33.

Ende opdat allentgene hiervoren geseyt is behoirlyck mach werden achtervolght ende onderhouden, werdt die voirsz coopman ofte opsiender tot ondersoek van de voirsz overige gereetschappen expresselyck gelast ende by dezen geauthoriseert, die de schippers oock gehouden syn te gedoogen op gelycke penen ende breucken als voiren.

34.

Alle oppercooplyden, schippers, ondercooplyden, assistenten, stuerlyden,

scheepsofficianten, bootsgesellen, capiteynen, officieren ende soldaten sullen gehouden wezen dienst te doen te water ende te lande, ende van gelycken haer in dienst te laten gebruycken van d'een plaetse in d'andere, soo te lande als ter zee, oick te vaeren door de Strate van Magellanes, om de Cape de bon Esperance ende alle andere passagien ende plaetzen. Item soo dickmael te verseylen alst hun byden Gouverneur ofte Commandeur ofte, in absentie vande selve, byden Scheepsraet belast zal werden.

35.

Item cours te setten, anckers te lichten, coursen te volgen, tship te verlaten omme van d'een schip in d'ander ende van d'eene vlote in d'ander te gaen, soo dickmaels ende wanneer het haer zal worden geboden.

36.

Sullen oock gehouden wezen met een ofte meer schepen in vlote te verseylen ende naer andere quartieren ofte plaetsen ofte naer deze landen te keeren, de schepen, soo wel daer sy op gestelt als gesonden werden, te lossen, laden, herlossen ende herladen, soo dickmaels hun tzelve gecommandeert zal werden.

37.

Alle commisen, cooplyuden, scheepsofficianten, soldaten ende bootsgesellen ende allen anderen, in dienst vande Compaignie op deze schepen varende, sullen gehouden wezen in Indien te blyven ende aldaer dienst te doen, te water ende te lande, den tyt van vyff jaren, sonder den tyt vant gaen ende keeren daer in te rekenen en vuytgesondert de gene, die expresselyck op eenigen minderen ofte meerderen tyt sullen aengenomen syn, mitsgaders oick de bootsgesellen ende andere zeevarende personen, die alleen ende voor dry jaren int landt verbonden sullen zyn.

38.

Sonder dat nochtans de Bewinthebberer gehouden sullen wezen degene, die hun voor zeeckeren tyt van jaren verbonden hebben, haren verbonden tyt in Indien te laten blyven ende in haeren dienst te continueren, maer gelyck den Gouverneur ende Raden van Indien dezelve tot des Compaignies dienst onnut ofte onbequaem vindende, tsy met ofte sonder sententien, tallen tyde nevens haere brieven ende informatie naer huys sullen mogen seynden, soo sullende oock de Bewinthebbers, t'allen tyden alst hun gelieft, wederom naer huys mogen ontbieden, sonder gehouden te wezen daer van aen yemandt, wie hy sy, eenige redenen te geven; welcke ordre, gebot ende revocatie, soowel vanden Gouverneur Generael ende Raden van Indien als oick insunderheyt vande Bewinthebberer alhier, sylieden gehouden zullen wezen, by den eedt op desen Artyckel-brieff te doen, datelyck naer te commen ende hun met d'eerste naert vaderlant wederkeerende schepen (in alsulcken dienst ende bedieninge als hunlieden byden Gouverneur ofte Raden van Indien geordonneert zal worden) naer huys te be-geven, op de verbeurte van alle haere maendgelden ende arbitrale correctie naer gelegentheyt van zaecken.

39.

Allen dengenem, die hun in dienst vande Compaignie begeven hebben, sullen

ter ordonnantie vanden Gouverneur Generael, Commandeur, Koopman, Schipper of Scheeps Raedt gehouden wezen te seylen tot d'vuyterste deelen van China, de landen vande Philipinen, Japan, Corea ofte Aman ende tot ofte in alle andere plaetsen, reeden, havenen, rivieren ende landen, soo int zuyden als noorden gelegen, geene vuytgesondert, sonder eenige weygeringe te doen van eenige wercken, tzy dat zy daertoe tscheep gecommen zyn ofte niet.

40.

Sullen oock soo lange sylieden byde Bewinthebbern (als vooren geseyt) niet en werden gerevoceert niet wederkeeren, ofte daer van eenigen raedt ofte tzaamspreekinge maken, op de verbeurte van alle de verlopen maendgelden, mitsgaders alles, dat yemant soude mogen binnen scheepsboot hebben, ende daerenboven gestraft ende gescholden te worden als een meyneedighen ende oproermaker. Ende alle geleden schade vande Compaignie aende persoonen ende goederen van de overtreders te verhalen, die tegens den inhoudn van dit jegenwoirdige ende andere articulen bevonden zullen werden yets gedaen, geweygert ofte gedelinqueert te hebben.

41.

Niemandt zal vermogen vuyt den dienst te scheidn naerdatt hy hem eens zal hebben verhuert, nochte oick synen dienst voor d'expiratie vanden verbonden tyt te verlaten dan met behoorlyck passport ende affscheydt, op lyffstraffe. Ende sullen alle verloopers ofte verlaters van hunnen dienst, als oick die ter zaecke van eenige delicten ter doot ofte in alle haere maendgelden gcondemneert werden, nochte derzelve erfgenamen, crediteuren ofte actionarissen geen maendgelden hebben te pretenderen, selfs niet voor den tyt, die sy voor date van de delicten gedient mochten hebben, maer verstaen werden daarvan vervallen te syn ende daertoe noit eenich recht nochte actie gehadt te hebben, gmerckt sy den tyt ende conditien haerder aenneminghe niet en hebben voldaan nochte volbracht.

42.

Soo wie de twee maenden gagie ofte eenich looppelt ontfangen hebbende, daermede wechloopt, zal aenden lyve gestraft worden ende het dubbelt van dien destituieren.

43.

Ende alsoo door overcompste vande maendeloose soldaten ende bootsgesellen veel moeyten ende onlusten tot groot peryckel van de wedercommende schepen (ende oostelycke retouren) op de wederreysse gecauseert werden, soo sullen alle diegene, die, hunnen bedongen tyt geexpireert zynde, wederom zullen willen keeren, alvorens aenden coopman, commis ofte Bewindhebber, ter plaetse daer sy lest van daen sullen gaen, by haere reeckeninge doen blycken, dat sy ten minsten de helft van haere verdiende maendgelden (degene vande soldaten aen landt verdient daerinne niet gerekent) noch aende Compaignie te goede hebben. Ende by faulte van dien sullen gehouden wezen soo lange noch aldaer te land inden dienst vande Compaignie te continueren, tot dat sy zoo veel te goet zullen hebben als de helft van haere verdiende maendtgelden soude mogen bedragen.

Vierde tytel. Van den inganck ende vervaldach van de maentgelden ende d'hypoteke der selver.

44.

Ende sullen de maentgelden innegaen als de schepen buyten duyns om haere reyse naer Oost Indien te vervoirderen geseylt syn, ende eyndigen als syluyden affgedanckt werden ofte soo wanneer de schepen wederomme hier te lande gecommen zullen syn, alwaer dezelve betaelt zullen werden ende eerder niet; te weten de maendgelden, inde vuyt- ende wederommereyse verdient, byde respectie cameran, daer de schepen vuytgerust ende affgevaren zyn ende die maendgelden, aen landt ofte int cruysen verdient, by de Camer van Amsterdam.

45.

Ende by aldien yemand voor d'expiratie vande verbonden tyt quame t'overlyden, diens maendgelden sullen aen syne weduwe, kinderen ofte erfgenamen (onder goede suffisante cautie voor alle namaninge) betaelt worden, soo haest als de reeckeninge ofte ander genoechsamer bescheyden vuyt d'Indien zullen gecommen syn, daer vuyt men weten mach, wat soedanige overleden persoonen te goede hebben.

46.

Voirders als yemandt op de reyse van het eene schip op het andere wert gestelt, ofte vande schepen geordonneert op eenige plaetsen in dienst vande Compaignie aen landt te blyven, ofte van landt nae de schepen gaet, tzy omme naer huys te keeren ofte elders te varen, soo dickmael tzelve geschiet, zal gehouden wezen te voirderen extract van syne reeckeninge van schulden ende wederschulden, byden coopman, boeckhouder ofte schipper, ende ten minsten twee vande notabelste officieren aldaer onderteyckent, dezelve te bewaeren ende met hem thuis te brengen. Ende by gebreke van dien ende dat de Bewinthebberen niet en hebben de boecken vande schepen ofte plaetzen, daer hy op gestelt is, soo sal men hem niet meer betalen dan daer hy bescheyt van brought, ende zal vande reste patientie moeten hebben tot dat de schepen ofte andere noodige bescheyden over sullen commen.

47.

Ende wordt oversulcx by dezen expresselyck belast aen alle commisen, ondercommisen ende assistenten, die den last gegeven werdt de boecken vande maendgelden te houden, dat zy altyt, als yemandt van de schepen ofte vant landt vertreckt, een yeder sullen geven syn reeckeninge, gesloten ende behoerlick, ten minste by twee vande gequalificeerde persoonen onderteeckent, sonder 't slot van ditto reeckeninge te transporteren op andere boecken, maer onder aen ditto reeckeninge te schryven soodanige notitie ende assignatie als den commisen ende boeckhouders breeder by haere particuliere instructie werdt belast ende aangewezen, op pene van een maendt gagie te verbeuren tot proffyt van de Compaignie, soo dickmaels als yemand van hunlieden in gebreke blyft, ende daerenboven te vergoeden ende in synen debit ende reeckeninge tsynen laste gestelt te werden de schade, die de compaignie door soodanich versuym mochte commen te lyden.

48.

Sullen oock by de schepen, naert vaderlant gaende, dubbelt vande voirsz boecken seynden ende, naer huys gaende, altyt een copye tot Bantham laten, op dat men des volcx rekeninge mach weten, insonderheyt dergenen, die het bescheyt, voren verhaelt, soudē mogen hebben verloren, op pene van twee maenden gagie te verbeuren ende alle verdere schade als voiren te vergoeden.

49.

Soo wanneer in tyt van noot de trompet wert gesteken ofte de trommel geslagen, zal een yegelyck terstonts voirts commen, op lyffstraffe, met alle diligentie om hem terstont onder syn quartier in defensie te stellen ende alzooy met goede ordre den vyandt te resisteren.

50.

Onder expresse belofftenisse, dat de gequetste met goede middelen van chirurgyns sullen gecureert worden naer behoiren. Ende soo eenige persoonen inden actualen dienst vande Compaignie ende int executeren van haeren last, ampt ofte bedieninge mochten verminckt, verleempt ofte anderssints van haere gesontheit berooft werden, dezelve sullen achtervolgende de zeerechten, tot discretie van goede mannen ofte doctoren, chirurgyns ende andere, hun dies verstaende, naer voirgaende inspectie (gelyck als voor dezen byde Compaignie gebruyckt is), voldaan werden, mits altyts verthoonende ende met hem brengende acte van haere overicheyt, dat zyluyden de quetsure int executeren van haer ampt ende bedieninge ten dienste van de Compaignie gecregen hebben, blyvende daertoe verbonden ende tot een onderpandt tship, daer zy op gedient ende gevaeren hebben, misgaders de ingeladen goederen, coopmanschappen ende gereede penningen, soo die zullen syn ten tyde vant ongeluck.

51.

Sulcx, dat hetgene daer vuyt gelost mach wezen, hierinne niet en zal begrepen, nochte voor yemants vermincktheyt, tractement ende maendgelt ofte gagie verbonden syn, mits dat de hypothecquen int affzeylen suffisant sullen wezen voorde maendtgelden ende vermincktheden, die der soudē mogen vallen.

52.

Alle twelcke mede plaetse zal hebben int regard vande maentgelden, by yemandt op eenige schepen, inde Indien van d'eene plaetse op d'ander varende, verdient, soo wanneer dezelve tot den coophandel ende niet behoirende ende voor de maendtgelden genoechsame ladinge gesonden werden, maer niet in regard vande schepen, dit int cruycen ofte tot eenige chrygsexploicten gesonden werden, waerop niemandt eenich perickel syner maendtgelden zal loopen, gelyck als hiernaer artyckel 56 geseyt werdt.

53.

Indien eenige schepen in perykel geraecten ende yets quaem t'ontbreken, tzy volck, proviande, anckers, touwen ofte yets anders, daermede dezelve soude

mogen behouden werden, sullen alle mogelycke vlyt aenwenden omme malcanderen te helpen ende tegens alle vyanden te assisteren, op datelycke lyffstraffe ende verbeurte van alle de maentgelden.

54.

Alle de personen, met de schepen van dese Compagnie vuytvarende, sullen tot de verseeckeringe van haere maentgelden hebben ten onderpandt tship ende ingeladen goederen, daermede sy varen ende anders nocte verder niet, sulcx dat zylieder t'peryckel van haere maentgelden sullen loopen op tzelve schip ende goederen daer sy op vaeren. Ende dienvolgende, tzelve schip met alle syn ingeladen goederen commende te verongelucken, oock alle haere maentgelden, actien van vermincktheden ofte van eenige andere ordinarische ofte extraordinarische diensten, op denselven schepen ofte goederen gedaen, sullen verliesen ende diesaengaende tegens de Bewinthebbers geen voirder recht noch actie behouden als vande selve verongeluckte schepen ende goederen boven het berchloon ende andere noodige oncosten mochte geprocedeert ende in haer handen gecomen syn, sonder nochtans op de voor dato vant ongeluck uytgeloste goederen ofte comptanten eenige actie te mogen pretendeeren, gelyck hiervoiren artyckel 50 ende 51 mede geseyt is.

55.

In gevalle eenich persoon van eenich schip genomen werdt omme op een ander schip te gaen, twelck vroeger ofte eerder naer huys seylt, zal alsdan sulcke overgaende persoon moeten laten loopen alle syne gewonnen ende nocte winnen maentgelden op tship, daermede hy als voiren zal werden naer huys gesonden, met hem nemende pertinente affreekeninge; ende indien yemant van syn schip genomen wert ende op een ander gestelt, tzy van deze ofte een andere vlote, twelck langer ofte voirder reyse mochte doen, zal denselven persoon keure hebben ofte hy syne verdiende maentgelden wil laten loopen opt schip daer hy vuytgaet, dan ofte hy syne geheele peryckel wil nemen opt schip daer hy op overtreedt, van welcken keure hy gehouden zal wezen te doen pertinente verclaringe ende daarvan op de groote boecken van beyde schepen onder syne reekeninge, soo daer hy uyt als daer hy innegaet, aenteekeninge laten doen; ende geen verclaringe gedaen hebbende, zal peryckel van alle syne maentgelden loopen opt schip daer hy op overgaet.

56.

Ende degene, die door d'afflyvicheyt, onsinnicheyt, gevanckenisse ofte andere dergelycke swaricheden ende impedimenten in d'vuytreyse geen hypotheque en kiezen, dezelve sal men (tship, daer se mede vuytgevaren zyn, d'vuytreyse volbracht hebbende) acht ten hondert voor assurantie corten, als oick aen alle degene, die op eenige jachten ofte schepen vuytvaren, die gedestineert zyn ofte naermaels by expresse naerder ordre ofte by gevalle inde Indien zullen blyven, ende naer gedane uytreyse int over ende weder varen commen te verongelucken ofte aldaer gebruyckt ende affgesteld en worden; ten waere degene, die op soedanige schepen vuytgevaren syn, den risico van haere op d'vuytreyse verdiende maentgelden op eenich ander naer huys keerende schip genomen, daarvan (soo haest sylieden van tzelve schip gegaen syn) haere verclaringe aenden commis ofte coopman gedaen ende op de boecken ende registers van tzelve

schip expresse acte doen maken hadden, daarvan sylieden, de voorsz premie willende excuseren, gehouden zullen wezen te doen blycken ende in sulcken gevalle van de voorsz premie vry syn; als oick by aldien sylieden, sonder eenige hypothecque te kieser, met eenich ander naer deze landen keerende schip behouden overcommen, in welcken gevalle syluyden verstaen sullen werden in conformité vant 55ste artyckel den risico van haere voorsz op d'uytreyse verdiende maentgelden opt zelve schip, daer se mede overcommen, geloopt te hebben ende by verongelucken van tzelve schip sullen haere maentgelden, soo wel op de vuytreyse als wederomreyse in conformité vant 55ste artyckel verliesen.

57.

Ende aengaende de maentgelden, by yemant aen landt ofte op eenige inde Indien tot eenige oorlochsdiensten over ende wedervarende jachten verdient, dezelve sullen loopen tot laste vande middelen ende effecten vande Compaignie daer te lande; ende van tlandt scheydende, zal het volgende maentgeldt vande wederreyse loopen opt schip ende goederen, daermede hy overcomt, soo als hiervooren artyckel 55 geseyt is.

58.

Ende zal d'uytreyse duren van dese landen aff tot Amboyna, Banda ofte de Molucques ende de wederommereyse vande voorsz plaetsen aff tot deze landen toe.

59.

Maer degene, die aen landt tot Bantham ofte in eenige naerder ofte verder eylanden ofte plaetsen op eenich comptoir vande Compaignie gestelt werden omme aldaer eenigen handel te dryven ofte eenige diensten tot proffyt vande Compaignie te blyven doen, derzelve uytreyse zal tot alsulcke plaetse eyndigen. Ende sullen soodanige persoonen haeren risico vande alreede verdiende maentgelden blyven loopen op het schip daer sy vuytvaren, ten ware syluyden, vant schip scheydende, datelyck hadden verclaert ende by de commisen op de boecken ende registers vant schip daer sy uytgaen als oick vande plaetse daer se gebracht werden doen teekenen, op wat schip sylieden hun risico ende peryckel van haeren op d'uytreyse verdiende maentgelden genomen hebben.

60.

Soo yemandt vant volck, tzy op d'uytreyse ofte wederreyse, inden dienst vande Compaignie gevangen wierde, sullen desselffs maentgelden betaelt werden voor soo veel tyts ende maenden als degene die met hem, tzy op de uytreyse ofte wederreyse op tzelve schip gevaren hebbende, voor ofte van wegen dezelve verdiende uytreyse ofte wederreyse ontvangen zal hebben ende anders nochte verder niet. Sulcx, dat de maentgelden, by yemandt aen landt ofte op andere schepen verdient, hierinne niet en werden gerekent. Ende sullen de gevangene soo wel als d'andere met tship varende persoonen daerop mede hun peryckel ende risico (als hiervooren geseyt is) moeten loopen.

61.

Ende soo het geschiede, dat eenige schepen ofte goederen vande vyanden ver-

overt werden, sullen den commandeur, oppercoopluyden, schippers ende bootsgesellen, capiteynen, soldaten ende andere, die de prinse hebben helpen veroveren, voor haer quota ende aendeel van deselve veroverde goederen hebben ende genieten (eerst ende alvoiren affgetrocken synde de gerechticheyt vant landt ende van Syne Princelycke Ex.^{cie} als Admirael Generael, mitsgaders d'onkosten, die gedaen sullen werden int beneficiëren van de voirsz veroverde goederen, alsmede de schade aant schip ofte schepen ende goederen geleden, (daermede de prinzen verovert syn) den sestienden penninck, daarvan de reekeninge (de goederen te lande ende in handen vande coopluyden vande Compaignie wezende) gemaect ende een yeder syn aenpart op syne reekeninge gestelt ende goetgedaen zal werden, sonder dat yemandt (op verbeurte syner maentgelden ende arbitrale correctie) vermogen zal in zoo eenige deylinge vande prinzen te versoecken ofte yets op reekeninge van syn aenpart uyt eygener autoriteyt naer hem te nemen ofte by hem te behouden anders dan de plunderage, by yemandt vande vyant verovert.

62.

Welverstaende, dat niemant eenige plunderage zal hebben van coopmanschappen, gemunt ofte ongemunt gout, silver, peerlen, gesteenten ofte andere goederen, maer alleenlyck de cleeren van het veroverde volck.

Vyfde Tytel.

Van verbeteringhe der genen, die in hooger ampten gestelt werden.

63.

By versterven vande oppercoopluyden, schippers, ondercoopluyden, stuerluyden, assistenten, capiteynen, luytenants, vaendrighs ofte eenige andere officianten, te water ende te lande, ofte dat hem yemandt in syn offitie qualyck droege ofte, tzy door onervarentheyt, langdurige opgecomen natuerlycke sieckte, krancsinnicheyt ofte impotentie niet en conde voldoen int gene hy hem verhuert heeft, sal by den Gouverneur Generael ofte Commandeur ende den Bree-den Raedt volgende hunlieder instructie (tsy ofte den Gouverneur selfs present is ofte niet) een ander inde plaetse gecoren werden, die de plaetse, offitie ende staet vanden overleden ofte affgesetten met gelycke macht ende autoriteyt zal becleeden; ende zal den affgesetten (indien hy daertoe oirsaecke gegeven heeft) als passager sonder gage gecondemneert, gesententieert ende gemulcteert ende, tot synen laste genomen informaties, overgesonden werden.

64.

Ende indien hy sonder syne schult, door natuerlycke sieckte tot synen dienst onbequaem geworden synde, een ander in syne plaetse gestelt zal syn, in sulcken gevalle sal den affgestelten wel mede datelyck ofte met d'eerste schepen naer huys gesonden werden, maer ondertusschen en wel geduerende syne sieckte ende impotentie ende tot dat hy thuis zal wezen de helffte van syne bedongen gagie genieten, sonder meer.

65.

Ende degene, die ergens te lande ofte oick op eenige schepen binnens slants

in Indien binnen synen verbonden tyt in hooger ampt ofte offitie gestelt zal worden, sal tot verbeteringe genieten de helfft van syn eygen ende van desgenen gagie in wiens ampt ende plaetse hy gesuccedeert ende overgetreden sal zyn, te weten van soedanige gagie, als tot soodanich ampt ende plaetse daerin hy overgaet, by den tax ende instructie vanden Gouverneur ende Raden van Indien gestelt zal wezen; ende tot de concurrentie vanden zelven tax toe, by aldien den lesten bediender vant selve ampt soo veel bedongen ende genoten heeft, maer indien minder, de helfft vant gene den predecesseur int zelve ampt lest voor gagie getrocken heeft met de helft van syn successeurs eygen gagie als voiren.

66.

Mits dat hetzelfde geen plaetse en zal grypen in regard vande criegsofficieren ende soldaten, dewelcke, in hooger ampt succederende, desgenen gagie sullen genieten inder welcker plaetse sylieden succederen, nochte oick in regard vande cooplyden, ondercooplyden ende assistenten op de schepen int ginswaerts varen, daer zy alzulcke hooger offitien sullen gehouden wezen te bedienen op sulcke gagie als sy hier aengenomen ende int wedercommen van Oost Indien naert vaderlandt op alsulck tractement ende gagie, als sy lest ginder aen landt hebben gehadt ende daermede sy op de schepen herwaerts syn gecommen, behoudelyck dat dezelve gagien de somme van hondert gulden niet en zullen excederen. Ende aen landt meerder geweest synde, dat deselve (t'sedert den dach dat sy t'schepe gegaen syn ende hun leste te lande bediende comptoir, plaetse ofte gouvernement zullen hebben verlaten) tot de voorsz. somme van hondert guldens ter maendt gereduceert ende vermindert zullen werden, ten ware yemant in d'uytreyse meerder gagie bedongen hadde, die hy inde wederomreysse mede zal genieten.

67.

Maer inde Indien aen landt ofte van d'een plaetse tot d'ander gesonden werdende, sullen d'opper- ende ondercooplyden ende assistenten mede verbeteringe genieten als voiren verhaelt is.

68.

Ende sullen de verlatene ofte van haer ampt gedeporteerde personen niet vermogen in eenige raedtslagen ofte versamelingen vanden Raedt meer te compareren, gesach hebben ofte eenich offitie inde vlote bedienen, oick goetwillens haerlieder staet, offitie ofte eerste beroep verlaten ende hunlieden hier-tegens niet opposeren, op pene van naer gelegentheyt van zaken aenden lyve gestraft te worden ende ses maenden huere te verbeuren, ten waere den affgesetten hem alsoo beterden, dat den Gouverneur, Commandeur ende den Breeden Raedt een goet genoeg daeraen hadden, in welcken gevalle den voorsz raet dezelve wederomme zal mogen gebruycken ende aennemen in soodanige qualiteyt als sylieden ten meesten dienste vande Compaignie, des Raeds eere ende reputatie ende tot conservaetie vant respect ende autoriteyt van haere naemaels in gelycke ofte andere saken te geven sententien, bevinden sullen te behoiren.

69.

Niemandt en zal vermogen naer date syner aenneminge (in wat ampt, quali-

teyt ende bedieninge hy soude mogen aengenomen ofte vuytgevaren syn) binnen synen verbonden tyt van yemant anders dan vant Collegie vande Bewinthebbers, collegialiter vergadert synde, tzy hier te lande, ofte oick van den Gouverneur Generael ende Raden van Indien, eenige commandeurs, vice-gouverneurs, directeurs, cooplyuden, breede ofte scheepsraeden, tzy inde vuytreyse, wederomreyse ofte daer te lande, directelyck ofte indirectelyck eenige andere gagien, conditien ofte verbeteringen t'eyschen, te pretenderen, ofte oick te bedingen in eeniger manieren anders als degene, die hem tsyner aenneminghe hier te lande byde Bewinthebberen belooft ende toegestaen syn, ende de verbeteringe hiervoiren verhaelt, alles op pene van nulliteyt van soedanige van yemand anders (wie hy sy) bedongen verbeteringen, alwaert oick soo, dat yemandt dezelve voir eenige alreede voirleden ofte noch toecommende jaren van synen verbonden tyt daeromme toegeleyt waeren, omdat hy noch eenige jaren naer denzelven verbonden tyt inden dienst vande Compaignie soude continueren ofte om eenige extra-ordinarise diensten, die hy de Compaignie soude mogen gedaen hebben.

70.

Maer sal de belooninge van soedanige extra-ordinarise diensten staen (doch sonder eenich verband ende obligatie) aende pure liberaliteyt ende discretie vande Bewinthebberen, die daerinne sullen doen soo als zylyuden ten meesten dienst van de Compaignie ende naer de meriten ende gelegentheyt van saken verstaen sullen te behoiren, behoudelyck nochtans, dat zylieden (gemerckt alle degene, die haer in des Compaignies dienst begeven, by dezen artyckelbrieff ende haere daerinne gementioneerden instructien voor haer bedongen gagie gehouden syn de Compaignie naer haer uysterste vermogen ende in alle plaetzen ende voorvallende occasien met alle haer verstant, vernuft ende wysheyd te dienen) oock wel vermogen zullen de gepretendeerde vereeringen absolutelyck ende int geheel te weygeren ende aff te slaen, sonder gehouden te wezen aen eenige heeren, overicheden ofte rechters van soedanige weygeringe ofte oick vande begrootinge van eenige vereeringe, die sy yemandt toe souden mogen leggen, eenige reden ofte rekenschap te geven, ofte dat sylieden tot het vermeederen ofte oick tot het geven derzelver by dezelve heeren, overicheden ofte rechters geconstringeert zullen mogen werden, veel min om dezelve aen haerlieden ofte eenige goede mannen te stellen, tzy onder eenich pretext van dezelve, ad arbitrum boni vivi te laten reduceren ofte anderssints.

71.

Maer by aldien yemand inde Indien in dienst van de Compaignie wezende, gesint ofte versocgt ware om naer d'expiratie van synen verbonden tyt noch eenige jaren daerinne te continueren, zal van dien tyt aff, dat zyne verbonden jaren comen t'expireren ende eerder niet, soedanige verbeteringe mogen genieten als hy vanden Gouverneur Generael ende Raden van Indien zal cunnen bedingen, welcken Gouverneur ende Raden oick gehouden sullen wezen dezen aengaende te volgen ende naer te comen d'instructien, hunlyuden daerop byde Bewinthebbers gegeven, ofte die hun naemaels gegeven sullen werden, op pene van te vergoeden ende op haeren reeckeninge t'haeren laste aff te schryven alle soedanige verbeteringe, als sylieden boven ende contrarie dezelve instructie aen yemant zullen gedaen ende toegeleyt hebben.

72.

Ende gernerckt soedanige weder aengenomen ende verbeterde personen denzelven last op de schepen inde wederom reyse niet en hebben te dragen nochte bedienen, die sylieden op de comptoiren te lande hebben gehadt, sullen zylieden hun met d'eerste bedongen ofte lest te voeren verdiende gagie (doch ter somme van hondert gulden gereduceert ende vermindert indien se daerboven geweest is) in conformité vant 66ste, hiervoor gestelde, artyckel moeten genoeghen, alwaert oick, dat zylieden, om langer int landt inden dienst vande Compaignie te continueren, bedongen hadden haere leste verbeteringe soo lange, tot dat zy hier te lande souden gecomen syn, te genieten, hoedanige, tegens den artyckel-briefff ende daerop gedaen eedt, bedongen verbeteringen ende contracten nul ende van geender waerden sullen wezen.

73.

Soo yemandt eenige cleederen, ringen, hoeden ende dergelycke t'syner begerete ofte tot syns selffs contentement mede zal nemen, ende dezelve door geweld, roovinge vande Indianen ofte vyanden ofte eenich ander accident, quyt mochte werden, zal daervoiren geen recompensie vande Bewinthebberen mogen pretenderen.

74.

Item, soo yemandt in d'Indien ofte elders eenige geschenken van coningen, sabandaers, gouverneurs ofte andere personen vercrege, deselve sullen aende Bewinthebbers overgelevert werden ende te proufytte vande Compaignie wezen; van gelycken oock, soo yemandt vercrege eenige specerien ofte yet anders in mangelinghe, recompensie ofte wederschenkinge van eenige wapenen, als her-naschen, pertisanen, roers ofte eenige andere dingen, wat het soude mogen wezen, sullen de Bowinthebberen dezelve geschenken, gemangelde ofte gecochte goederen mogen aenvaerden ende behouden, alleenlyck betaelende tgene de voorsz wapenen ofte andere goederen hier te lande gecost mogen hebben.

75.

Ende aengaende alle vereeringen ofte presenten, die contrarie d'ordre ende gegeven instructie vande Bewinthebberen aen den Gouverneur Generael, eenige Raden van Indien, vice-gouverneurs, directeurs, commandeurs, coopluyden, schippers ofte andere officieren, by yemandt, in dienst vande Compaignie wezende, souden mogen gegeven werden, tzy dan om tot eenich ampt ofte offitie te geraken, om van eenige verdiende straffen geexcuseert ofte tegens eenige tharen laste gegeven sententien gerehabiliteert te werden, ofte om eenige andere oirsaken, hoedanich dezelve mochten wezen, alle soodanige schenckgagien ende presenten sullen vervallen ten prouffytte vanden aenbrenger voor d'eene helfft ende voor d'ander helfft ten proffytte vande Compaignie; ende sullen d'ontfangers van soedanige ghiften ende gaven noch ten prouffytte vande Compaignie verbeuren twee maenden gagie ende het drydubbelt vande genomen giften, ende daerenboven arbitralyck gestrafft werden, indien sylieden bevonden werden yemand deur ofte vanwegen soedanige giften eenich delict tot naedeel vande Compaignie geremitteert, eenich avancement gedaen ofte eenige verbeteringe van gagie toegeleyt te hebben.

Alle personen, in dienst vande Compaignie wezende, sullen op de verbeurte haerder maendtgelden gehouden wesen, in cas schipbrake ofte van eenigen anderen noot ende ongeval, de schepen ofte goederen vande Compaignie overkomende, soo wel degene daer sylieden op varen ende daervan hunlieden de sorge ende administratie bevolen is, als andere by ofte omtrent haer ende in haer compaignie wezende, soo wel in zee als op eenige reede, haven ofte plaetze, te water ofte in eenige comptoiren, packhuysen ofte andere plaetsen te lande, naer hun uysterste vermogen te helpen bergen, bewaeren ende beneficiëren, sonder ter saecken van dien ofte om eenich verlies van haer eygen goet ofte cleederen, om eenige geleden commer ofte ongemack eenich berchloon ofte andere recompense te pretenderen, alwaert oick soo datter meer gebercht mochte wezen als de maendtgelden dergenen, die op de verongeluckte schepen gevaren ende daerop ende op d'ingeladen geberchde goederen hun hypotheque genomen hebben, souden mogen bedragen, mits genietende haer bedongen maentgelden soo verre de geberchde schepen ende goederen sullen strecken soo als hiervoiren geseyt is, blyvende alle verder recompense ende vereeringe tot enckele discretie van de Bewinthebberen ende sonder obligatie als hiervoiren, artyckel 70, geseyt is.

Soo wie inden dienst vande Compaignie in de Indien int cruycen ofte te lande int beschermen van eenige schepen, forten ofte goederen vande Compaignie gevangen werde, sal tot synen verlossinge ende tot betalinge van syn rancoen uyt ende op affcortinge vande maendtgelden, by hem tot den dach syner gevanckenisse verdient, uyte comptante penningen, inde comptoiren vande Compaignie wezende, by leeninge mogen ontfangen, als volght: den Gouverneur Generael gevangen synde 2000 realen van achten; alle particuliere vice-gouverneurs ofte andere hoochste officieren ende Raden van Indien 1000 realen; een oppercoopman, schipper ofte capiteyn 500 realen; een ondercoopman, luytenant vaandrich, stuerman 200 realen; alle andere mindere officieren, assistenten, soldaten ende bootsgesellen soo veel als dry maenden gagie mogen bedragen sonder meer, op de pene, die meerder somme voor eenich gevangen sullen geacordeert ofte toegestaan hebben, sullen verbeuren twee maenden gagie ende daerenboven de Compaignie vergoeden tgene aen eenige gevangens meer als de voorsz sommen verstreect mochte wesen. Ende sullen alle soedanige gevangene bedongen maendtgelden cesseren ende ophouden vanden tyt haerder gevanckenisse tot dat zylieden wederom gerelaxeert sullen wesen, mits dat hunlieden alleenlyck tot hun onderhoud, geduerende den tyt haerder gevanckenisse, eenige penningen zullen gefurneert worden by leeninge ende op reeckeninge van hun verdiende maendtgelden, blyvende in syn geheel tgene hiervorens artyckel 60 geseyt is van degene, die op d'uyt ofte wederom reyse gevangen mochten werden.

Sesten Tytel.

Van den particulieren coophandel dergener, die in dienste vande Compaignie varen.

Niemandt van t'volck, varende met dese schepen, van wat qualiteyt hy soude mogen wezen, vanden minsten tot den meesten, en zal vermogen eenich gelt,

coopmanschappe ofte eenige andere waeren mede te nemen en voor hem selven ofte voor andere, noch aen yemant op interest op de reyse ofte op wissel ofte bodemerye, eenich gelt te geven ofte leenen als voor dezen wel is geschiet, op de verbeurte van hetzelfde gelt, coopmanschappe ende andere goederen, contrarie dezen gedaen; ende oversulcx niet mogen yets anders als voor de Compaignie uyt te vaeren noch mede te brengen, tzy gemangelt, gecocht ofte by vereeringe gegregen, meerweerdich synde hier te lande als twee maenden gagie.

79.

Met expresse conditie, dat den Commandeur, coopman, schipper, ondercoopman, stuerman ofte officant ende allē andere syne medegebrachte porcelannen, syde ofte andere waeren, van wat qualiteyt die souden mogen wezen, niet en sullen moegen excederen de waerde van hondert guldens hier te lande, ende dat de Bewinthebbers vermogen sullen een yeders mede gebrachte goederen (daer onder mede begrepen ende verstaen worden alle soodanige obligatien als yemandt overcommende, tot laste van andere zal hebben in te voirderen) aen haer te nemen ten behoeve ende proffyt vande Compaignie, mits daervoren ende voor alle tgene yemandt aen syden, porceleynen ofte andere goederen mede gebracht zal hebben, betaelende twee maende gagie, ende aen dengenen, die boven de vyfftych guldens ter maent hebben niet meer als hondert guldens.

80.

Ende zal daeromme een yegelyck moeten gedoogen behoirlyck ondersoek ofte visitatie van syne kiste ende goederen, eer dat yemant zal moegen aen landt gaen; oock, des versocht zynde, hem met eede moeten purgeren wat goederen hy van hier mede genomen ofte van daer wederom gebracht zal hebben, op de verbeurte vande helfft vande verdiende gagien ofte maendtgelden.

81.

Ende in gevalle yemandt in sieckte ofte tot onderhout van cleedinge yets mochte van doen hebben, sullen tzelve d'oppercooplyuden ofte den Raedt zelve aendienē om thaerder discretie ofte naer gelegentheyte van zaken geholpen te worden.

82.

Sal mede niemant vermogen in Oost Indien aen andt ofte op de reyse syne cleederen te vercoopen, vermangelen ofte verruylen voor porceleyn ofte eenige andere waeren, nochte oick te verdrincken, op lyffstraffe, alsoo tzelve tot ongesontheyt, sieckte ende ander ongevallen vant volck is streckende.

83.

Ende om alle mangelinghe ofte tuysscherie (daarmede de slechte bootsgesellen dicwils werden bedrogen enne van hunne maendtgelden gefrusteert) te verhoeden, sal niemant, wie hy sy, yets mogen coopen ofte vercoopen, tzy touback, kaes ofte andere eetbare waeren, noch dezelve vermangelen, verspelen, wechgeven ofte verwedden, tzy goet ofte waren, cost ofte dranck, op de verbeurte vant zelve; ende dat zulcx niet en zal werden te boecke gestelt, maer beyde spelders ofte wedders daerenboven in een boet gecondemneert.

84.

Sullen oick alle obligatien ende weddingen, op de reyse gedaen ende gemaect, nul ende van onweerden wezen ende geen recht daerover gesproken mogen werden, maer d'obligatien van weddingen geprocedeert, de raden ofte rechters voorcomende, gecasseert, gescheurt ende te niet gedaen werden.

85.

Sal oock niemandt eens anderen verdiende maentgelden, noch in Indien wende, mogen coopen nochte met soedanige gecochte reeckeningen overcomen ofte dezelve overseynden omme alhier t'ontfangen, op de verbeurte vande zelve gecochte actien, reeckeningen ende obligatien.

Sevende Tytel.

Van de botteliers, quartiermeesters ende vant rancoen.

86.

Ende alzoop op een langdurige reyse van noode is goede ordre te houden in eten ende drincken, tot conservatie vande gesontheit, zal een yegelyck te vreden syn met soedanich rantsoen als hem byden Gouverneur ofte Commandeur en in syn affwezen byden oppercoopluyden, schippers ende scheepsraedt geordonneert zal wezen (die, soo vele den noot ende gelegentheit lyden can, den rancoenbrieff zullen volgen), op pene van twee maenden huere byden genen te verbeuren, die hem tegens tgestelde rancoen zal opposeren ofte hem daermede niet en zal genoegen.

87.

Sal oick een yegelyck gehouden wezen het rancoen vanden wyn datelyck te drincken, sonder het zelve te mogen sparen ofte aen yemandt anders te mogen vercoopen, ende zal het rancoen vanden genen, die het niet en begeert te drincken, int vat blyven, sonders dezelve portie naemaels te mogen eyschen.

88.

Niemandt en zal eenigen wyn mogen snoepen, heymelick halen ofte meerder rancoen eyschen, op de verbeurte van twee maenden huere, maer zal die wyn ende victualie alleen getapt ende gehaelt worden by die daertoe oppercoopman ofte schipper sal worden geordonneert.

89.

De schippers ende botteliers sullen gehouden wezen die victualie van broot ofte anders selfs op hun gewicht ende gedeelten t'ontfangen ende voirts daervan pertinent register te houden, op dat elck schip behoirlyck syn provisie mach genieten.

90.

Oppercommisen ende schippers sullen sorge dragen ende goede ordre stel-

len, dat de kasen op haere schepen, die voor provisie mede gegeven worden, ondert volck mogen verdeylt ende by een yeder wel gesuyvert ende bewaert worden, ten welcken eynde men alle weke dezelve kasen zal schouwen ende visiteren ende den genen, die in faulte bevonden werden van haer kasen te bewaeren ende behoirlyck te suyveren, in de schade condempneren ofte andersints multeren naer dat de gelegentheyt van zaken vereyschen zal.

91.

Niemandt zal vermogen eenige victualie als vleysch, kaes, broot ofte anders over boord te werpen, onder decxel van niet goet te wezen, dan met advys vande oppercoopman ende schipper, tot wiens kennisse het zal staen ofte de victualie goet ende eetbaer is ofte niet, op pene van telcken reyse een maent huere te verbeuren.

92.

De botteliers ende quartiermeesters sullen int verdeck ende niet inde bottelrye eten.

Achtste Tytel.

Vande wapenen ende scheepsinstrumenten.

93.

Alle officianten, soldaten ende bootsgesellen sullen gehouden wezen Sorge te dragen, dat het geweir, daerop een yeder gestelt is, schoon ende claer gehouden wordt; insgelycken oock alle gereetschappen, opdat in tyt van noot alle dingen gereet mogen wezen. Waerop de coopluyden ende schippers gehouden sullen wezen goede toezicht te nemen ende alle weke elcx eens syn geweer te doen verthoonen, op de boete van een halve maent gagie telcken mael te verbeuren.

94.

Niemandt en zal eenige instrumenten ofte reedschappen mogen verleggen, verwerpen ofte versteken, dienende voor timmerluyden, stuerluyden, bosschietters, cocx ofte chirurgyns, op pene van gelaerst te worden voir de mast.

Negenste Tytel.

Van 't cruydt, geschudt ende de constapels.

95.

De constapels ofte bosschietters sullen alle veerthien dagen het cruydt moeten ommekeeren ende verrollen ende, als het doenlyck zal syn, sullent aen landt op een seyl setten omme tzelve te droogen, op pene van een maent gagie te verbeuren, ten waere den tyt ende weder sulcx niet toe en liet, twelck zal staen tot oordeel vanden coopman ende schipper.

Niemandt zal oick vermogen eenich groff geschut los te doen schieten binnen de voirseide schepen, jachten, bocx, schuyten, nochte in vremde landen, dan met behoirlyck bevel vanden coopman ende schipper, op peine van een maend huere te verbeuren.

96.

Niemandt zal oick vermogen eenich groff geschut los te doen schieten binnen de voirseyde schepen, jachten, bocx, schuyten, nocte in vremde landen, dan met behoirlyck bevel vanden coopman ende schipper, op peine van een maend huere te verbeuren.

Thiende Tytel.

Vande siecken, barbiers ende wat daertoe behoirt.

97.

Alle barbiers ende onderbarbiers sullen gehouden wezen ten dienste vande vlote hun goetwillich te laten gebruycken, sonder daervoiren eenige voirder recompense als haer maendtgelden te genieten. Ende by soo verre van yemandt eenich gelt ofte belofte van betalinge ontfangen, zullen gehouden wezen het ontfangen te restitueren ende de belofte van geender waerden zyn.

98.

Ten ware van onreyne sieckte ende quetsuren, die buyten scheepsdienst souden mogen vercregen syn, daeraff syluyden betalinge ontfangen zullen tot discretie vanden oppercoopman ofte schipper ende niet meer.

99.

Dies zal van allen tgene haer toegeleyt zal worden, tzy quetsuren ofte anders, buyten scheepsdienst gevallen, d'eene helfft wezen voor den barbier ende d'ander helfft voor de Compaignie tot betalinge vande medicamenten.

100.

De barbiers zullen gehouden wezen trouwelyck op haer wedercompste alle gereetschapp ende instrumenten, van de Bewinthebbers ontfangen, over te leveren, anders zal men dezelve aen haer maendtgelden corten.

101.

Sal mede een yegelyck quartier gehouden wezen de krancken, onder syn quartier sorterende, onderstant te doen, die zelve bewaeren ende in alles behulpsaem te wezen.

102.

Ende op dat zulcx met goede ordre geschieden mach, zal den scheepsraet uyt elck quartier daertoe eenige nomineren, die tzelve eenigen tyt met d'ordre vanden voirsz raedt zullen bedienen tot dat weder andere inde plaetse geordonneert werden.

103.

Ende om datter door stanck geen sieckte en soude ontsteken, sullen alle quartier smorgens de schepen reynigen ende wasschen, van buyten ende van binnen.

104.

Niemand en zal oock vermogen syn gevoech te doen noch oick syn water te maecken ofte lossen binnen de schepen, anders dan ter plaetsen daertoe geordonneert ende daer het toegelaten is. Nochte oick syn cleederen nat gemaect hebbende, sonder uyt te trappen int schip laten liggen, op de boete van thien stuvers te verbeuren.

*Elfde Tytel.**Vande testamenten ende goederen der overledenen.*

105.

Alle oppercoopluyden sullen versorgen, dat op haer respective schepen alle des volcx testamenten perfectelyck in een boeck werden geschreven ende ten minsten by twee getuygen behalve den schryver onderteyckent.

106.

Van gelycken sullen oock de cleederen, juweelen, geld, obligatien ende alle andere goederen vanden overleden behoirlyck geïnventariseert ende int zelve boeck geregistreert ende de boecken jaerlycx met verscheyden schepen overgesonden werden.

107.

Ende het tgene by yemandt aen syn huysvrouw, ouders ende kinders ofte andere vrunden van syne goederen, binnen scheepsboort synde, sal wezen besproken ofte onbesproken naergelaten, sal byden Scheeps Raedt in bewaerdhant gestelt ende ter wedercompste aende Bewinthebbers overgelevert worden om by haer, naer voirgaende visitatie, geleverd te werden aende gene, die daertoe gerechtigd sullen syn.

108.

Sulcx, dat binnen scheepsboort ofte aen landt geen van des affgestorven goederen sullen werden vercocht, anders als t'gene tot des affgestorven lyve behoirt sal hebben, twelck voor den mast den meest biedende vercocht zal werden, voor welke vercocht goet de coopers debiteurs ende den overleden op syn reeckeninge crediteur zal gemaect worden.

109.

Oock sullen geene weduwen ofte erffgenamen betalinge mogen eyschen van eenige penningen van des overleden vercochte goederen geprocedeert, soo lange de boecken ende reeckeningen niet en zullen overgecomen syn ofte eenich ander genoehsaem bewys, daervuyt men bevinden can wat penningen vande vercochte goederen geprocedeert ende ingehouden zyn ende dat d'overledene noch soo vele aende Compaignie te goede hebben, als dezelve penningen zouden mogen bedragen.

110.

Ten welcken eynde alle commisen ende boeckhouders vande Compaignie in

Indien belast werd, geen goederen aen yemandt te laten mynen, die niet ten minsten soo veel aende Compaignie te goede heeft, ende dezelve datelyck op des coopers reeckeninge aff te schryven ende wel dinstinctelyck ende perfectelyck met expressie van elke partye ende de namen ende toenamen van elcken cooper apart op de boecken te stellen; ende, by faulte van dien, eenige schade vallende, zal deselve aen soedanigen commisen ofte boeckhouderen maendt-gelden gecorte ende affgeschreven werden.

111.

Maer de penningen, die d'een den anderen by testament zal bespreken, ofte oock de legaten, die aenden armen ofte anderen gemaect werden, sullen soo wel in des overledens debit als in credit vanden genen dien se gemaect werden, alleenlyck per memorie gestelt werden, sonder eenige sommen uyt te trecken.

Twaelffde Tytel.

Ordre op verscheyden delicten ende desordren op de reyse vallende.

112.

Ende alsoo door dobbelen ende spelen veel ongelux is toecommende, zal niemantt eenighe dobbele steenen, caertspel noch eenige andere instrumenten, daertoe dienende, binnen scheepsboordt brengen ofte maken, op pene van acht dagen te water ende te broode in d'ysers geseth te worden, nochte oock dezelve te mogen gebruycken, op pene van telcke reyse twintich stuyvers te verbeuren ende bovendien tzelve spel over boord geworpen te worden, ten waere byden Commandeur yets toegelaten werde tot tydtcortinge.

113.

Ende soo wat d'een geduerende de reyse vanden anderen met verboden spel ofte wedden zal winnen, sal den verlieser ongehouden wezen te betalen ende, betaelt hebbende, den winner moeten restitueren ofte aen syn maendt-gelden laten corten, ende soo wel den winner als den verlieser een boete, ter discretie van den Scheepsraedt, betalen, als hiervoiren mede geseyt is.

114.

Soo yemandt in de vlote ofte aen landt hem begave tot droncken drincken, zal telcken verbeuren een maendt soldts ende daerenboven, naer de gelegentheyte van de sake, gestraft worden; ende die van de cayute droncken drinckende, sullen telckent dobbel boete verbeuren.

115.

Ende op datter onderlinge vrede ende eendracht mach werden onderhouden soo lange als deze voyagie mach dueren, en zal niemantt, binnen scheepsboordt ofte aen landt gecomen synde, eenige questies ofte querellen mogen maken, op pene van deur syn quartier geleerst te worden.

116.

Soo wie plockhaert ofte met vuysten slaet, sal drye dagen te water ende

te broode in d'ysers geslagen werden. Ende wie eenich mes treckt met toorn, om yemand leet te doen ofte quetsen, zal met een mes door syn handt aende mast genagelt worden ende aldaer soo lange staen, tot dat hy tzelve door-treckt; ende yemandt quetsende zal gekielt worden, verbeurende niettemin ses maende gagie.

117.

Ende soo wie yemand en doode, sal metten dooden levende over boort gese-
geth worden ende alle syne maentgelden verbeuren.

118.

Niemand zal vermogen met eenich vier ofte licht int ruym, scheepsbottelrye ofte cruytcamer te gaen, noch eenich vier ofte keerssen te gebruycken, dan met consent vanden coopman ende schipepr, op pene van een maent huere te verbeuren ende voirts arbitralicken gecorrigeert te worden, naer gelegenthey-
t van zaken.

119.

Ende om voir te commen den periculen van brand als mede quancellerye, die deur ende met touback drincken ende vercoopen geschiet, soo en zal niemand, wie hy sy, eenigen touback mogen coopen ofte mangelen, nocte oock den-zelven nuttigen, anders dan by dage, met consent ende kennisse vanden coopman ofte schipper, ende dat alleenlyck op het boevenet ende voerde groote mast, op de verbeurte van een maent gagie telckent te verbeuren.

120.

Werdt mede een yegelyck, nyemandt vuytgesondert, verboden eenige brandende lonten, kaerssen ofte ander vier, hoe dat genaempt can werden, te gebruy-
cken ofte by hem te dragen, ten ware tot haer ampt ende scheepsbehoefte ende dat met kennisse vande officianten, alles op pene van acht dagen in d'ysers te setten ende daerenboven noch een maendt soldye te verbeuren.

121.

Twelck by den coopman ofte ondercommis partinentelyck zal worden aenge-
teyckent ende op des boetschuldigen rekeninge gestelt; ende soo wie, tzy coopman ofte ondercoopman ofte provoost hierinne versuymelyck waeren, die sullen verbeuren gelycke boeten, van welcke boeten den provoost zal hebben ende genieten den sestien penninck.

122.

Niemandt zal vermogen van boord te varen omme te erkennen eenich landt ofte schepen dan met consent van den Commandeur; ende daertoe bevel ont-
fangen hebbende, sullen niet vermogen aen landt te vernachten, nocte in andere schepen, dan met consent, ten waere door noodt ofte bedwanck, op arbitrale correctie.

123.

Niemandt sal oick vermogen naer besetter wacht eenich rumoer te maken, maer zal een yegelyck bewaren alsulcke plaetsen als hem vanden Commandeur, cooplyuden, schippers, stuerlyuden ofte quartiermeesters wordt belast.

124.

Sullen oock de wachters, by dage noch by nachte, niemandt aen boort laeten comen dan met kennisse vanden Commandeur, cooplyuden ofte schippers, op lyffstraffe.

125.

Niemandt zal vermogen eenige kooyen ofte slaepplaetsen in te nemen sonder consent vanden coopman ofte schipper, nochte oick inde zelve hoy ende stroy hebben; ende soo wie ter contrarie dede, zal verbeuren een maent huere ende boven dien gehouden syn ruyminge te doen.

126.

Sullen voirts den coopman, schipper ende andere officiers vande respective schepen sorge dragen ende geenssints toestaen nochte gedooogen, maer ter contrarie in aller manieren beletten ende verhinderen, dat eenige onbevaren personen (gelyck als voor desen geschiet is) op de hoochte vande Sorles in see gedoopt souden werden, op pene van een maent gagie by yeder officier te verbeuren voor elcken persoon, die op eenige schepen gedoopt zal wezen ende dat degene, die sulcx buyten weten ende kennisse ofte tegens het verbot vande officiers soude gedaen hebben ofte gepoocht te doen, arbitralycken aende lyve gestraft ofte in haer maendt gelden gemulcteert sullen werden naer gelegentheyt van saken, mits dat in plaetze vant zelve doopen de schepen, ter gewoonlycker doopplaetze gecommen synde, yeder back een flapcanne wyns gegeven zal worden.

127.

Sal mede een yegelyck gehouden syn alle journalen, caerten, schriften ofte aenteyckeningen van reeden, stroomen, havens, capen, hemelsteyckenen, coursens, mitsgaders alle appendentien vander zeevaart op dese voyagie gemaectt, gannoteert, geschreven ofte vercregen, getrouwelyck over te geven in handen vanden Gouverneur Generael ofte Bewinthebbers alhier, het sy dat se daertoe versocht worden ofte niet, sonder daervan eenige cladden ofte pampieren te mogen achterhouden ofte andere mededeylen, op de verbeurte van dry maenden gagie ende voirder correctie naer gelegentheijt.

128.

Niemandt, van hoedanich ampt ofte qualiteyt dat hy sy, van den minsten tot den meesten, inden dienst vande Compaignie inde Indien varende, en zal vermogen aen eenige syne vrunden ofte bekenden ofte aen yemand anders, selfs vande Bewinthebbers int particulier, eenige brieven te schryven ofte eenich advys te geven vande gelegentheyt vanden handel, oirloge, vant com-

partement van eenige dienaers vande Compaignie in d'Indien ofte van yets, de Compaignie concernerende, maer alleenlyck aende Bewinthebbers int generael ofte aende respectieve cameran daer hy vuytgevaren is, op de verbeurte van dry maenden gagie, die bevonden zal worden contrarie gedaen te hebben.

129.

Ten welcken eynde ende opdat men weten mach of het voorsz artyckel niet en werd overtreden niemand, inden eedt ofte dienst vande Compaignie wezende, op de verbeurte vande helfft syner maendtgedlen, vermogen zal eenige brieven uyt d'Indien over te brengen ende hier te lande te bestellen, maer gehouden wezen dezelve aen den Directeur Generael of anderen, d'overste gebiedt hebbende (ter plaetzen daer hy lest in d'Indien afvaert om naer huys tecomen), over te leveren om by hem, nevens de brieven aende Compaignie geadresseert, in een doose geleyt ende aende Compaignie gesloten ende versegelt over gesonden teworden.

130.

Ende sullen alle particuliere brieven byde Compaignie geopent, gelesen ende gevisiteert ende by haerlieder mogen int geheel ofte deel opgehouden ofte overgelevert ende getraceert werden, naer dat sylieden tot dienst vande Compaignie bevinden sullen te behoiren.

Derthiende Tytel.

Op d'onderhoudt deser articulen ende d'executie van alle sententien, als oock vanden provoost.

131.

Alle oppercoopliden, schippers ende voirts alle degene, die de justitie bevolen is, sullen gehouden wezen sorge te dragen ende behoirlyck toesicht te nemen, dat alle d'articulen ende ordonnantien, hierinne begrepen, wel ende volcomentlyck werden achtervolght, onderhouden ende d'overtreders der zelve met der daet gestraft naer behoiren.

132.

Sullen oock die vande justitie, breede noch prive raden, geen saken ter werelt, hoe die souden mogen genoempt werden, open ende ongedecideert te laten staen, tzy off dezelve de Compaignie, de justitie ofte yemand anders int particulier aengaen, maer syn gehouden alle zaken aff te doen by sententie ofte accoord, oock soo wel de criminele als civile ende geltboeten, niets vuytgesondert, alles op pene van twee maenden gagie te verbeuren van yeder actie, by elck persoon, die amptshalve daerinne soude mogen ofte moeten hebben gebesoigneert.

133.

Welcke sententien byden provoost sonder simulatie ofte dilay sullen werden geexecuteert, ende soo wie hem daertegens rebel stelde ofte tegens het uytvoeren ofte executeren vande justitie ofte sententien opposeerden, die zal verbeuren vier maenden huere ende daerenboven aenden lyve gestraft worden.

134.

Ende wie in d'ysers gesloten word, zal den provoost betalen, te weten een bootsman ende soldaet ses stuvers ende een officier thien stuyvers voor sluytgeld. Ende sullen alle degene, die in d'ysers geslagen werden, verbeuren soo veel dagen ofte maenden huer, als sy daerinne geseten hebben, dat haer inde betalinge zal worden affgetrocken.

135.

Belangende die geltboeten ofte verbeurte van maentgelden, sullen byden Commandeur ende byden Breeden Raedt niet mogen werden geremitteert, alwaert oock soo, dat den delinquant swaerder aenden lyve gestraft wierde. Sullen mede alle geltboeten ende verbeurten van maentgelden geapliceert ende byden Bewinthebberen gedistribueert werden tot hunlieder discretie, op pene dat men de boeten verhaelen ende op reekeninge zal stellen van degene, die dezelve geremitteert zullen hebben.

136.

Ofte yemand den gevangenen met spyse, dranck ofte andere middelen assisteerte, zal verbeuren een maent huere ende acht dagen in d'ysers sitten, te water ende broode.

137.

Ende op dat de provoosten met autoriteyt ende macht haer ampt mogen bedienen, sullen alle sloopofficianten gehouden wezen den provoost t'assisteren, sonder dat hem yemandt zal mogen verhinderen int apprehenderen, veel minder den gevangenen t'assisteren, op pene van aenden lyve gestraft te worden.

Veerthiende Tytel.

Van't gene de soldaten particulierlyck aengaet.

138.

Dies en sullen, volgens d'instructie vanden scheepsraet, de coopluyden de soldaten niet sonder advys van haeren sergeant ofte andere hoochste overicheyt, soo wel als de bootsgesellen sonder des schippers advys, in apprehensie doen stellen, maer wel den Commandeur soo der meer schepen byden anderen mochten wezen.

139.

Ende sullen alle zaken, den chrygh ofte soldaten concernerende, byden Chrygs Raedt (dat is byden coopman, schipper, eersten sergeant, corporael ende lantpassaet op de schepen) ende byden vice-gouverneur, capiteyn, luytenant, vendrich ende verdere chrygsraden verhandelt ende affgedaen werden ofte, van geheel swaeren gewichte wezende, byden breeden raet, soo wanneer datter meer schepen in de vlote byden anderen syn.

140.

Alle chrygsofficieren ende soldaten sullen over al op de schepen vande Com-

paignie van spys ende dranck gelyck als alle andere, in des Compaigniens dienst wezende, versorgt werden; maer te lande zullen sy tot haer eygen laste ende coste wezen, doch aldaer vande cooplyuden soodanige leeninge van rys, sagoe, cleeden ende soo veel gelts op affcortinge haerer maentgelden ontfangen, als den Gouverneur ende Raden van Indien sullen ordonneren, daarmede sy hun sullen moeten genoegen; ende de reste thaerder wedercompste alhier ontfangen.

141.

Ten waere yemandt naer d'expiratie van synen verbonden tyt byden voirsz Gouverneur ende Raden toegelaten werde aldaer te blyven ende den particulieren, vryen doch met redelycke condities gelimiteerden handel te dryven. In welcken gevalle hunlieden de resterende maentgelden, boven de leeninge aende vrouwen ofte kinderen alhier gedaen ende tot op ses maenden naer, in Indien betaelt sullen werden, die den voirsz handel ende t'blyven aldaer geconsenteert zal werden.

142.

Ende sullen de voorsz soldaten vanden dach haerder aenneminghe het gewoonlyck loop- ofte servicegelt, te weten ses stuyvers, d'officieren thien stuyvers daegs ontfangen, tot dat zy aen boort vande lichters ende tot des Compaignies cost zullen wezen. Ende sullen alsdan, aen boort vande lichters wezende ende eerder niet, ofte dengenen, die sy ordonneren sullen, volgens d'expresse conditien haerder aenneminghe twee maenden gagie op de handt ende op affcortinge haerder gagie ontfangen.

143.

Eenich chrygsofficier commende op de uytreyse te sterven ofte hem sulcx te verloopen, dat hy daerover byden chrygsraedt van syn ampt gedeporteert mochte werden, zal byden voirsz chrygsraet een ander in des affgestorven plaetse gestelt werden, dien de voirsz chrygsraet bequaemst zal vinden ende hem inden dienst van de Compaignie best gedragen ende gequeten zal hebben.

144.

Ende sullen alle soldaten ende chrygsoversten, die in een anders ampt ende officie gestelt zyn, soo vele verbeterd werden ende tot huys toe soedanige gagie genieten, als den overleden ofte gedeporteerden, uyt het vaderlant varende, gehadt heeft, in wiens plaetse sy gesuccedeert syn. Maer aengaende de verbeteringe, die aen yemandt, in syn vorigen dienst blyvende, tzy overmits de dierte ter plaetzen daer hy licht, ofte om eenich peryckel, aerbeyd, gedaen werck inde Indien ofte om eenige ander oirzaecke toegevoecht sullen werden, dezelve sullen cesseren soo haest hy vander plaetse vertrecken zal, daer hem ofte syn voorsaet, in wiens plaetse hy gesuccedeert is, soodanige verbeteringe toegeleyt was.

145.

De chrygsofficieren ende soldaten sullen, soo wel alst bootsvolck, in quartieren verdeylt ende gestelt werden om elcx haer wacht te bewaeren, te roer

ende waeck te gaen ende voirts oick niet alleenlyck altyt als den noot sulcx vereyscht, maer oock wel sommaels buyten noot. Ende ter ordonnantie vanden coopman ofte schipper, met advys vanden eersten sergeant ofte hoochste officiant, alle scheepswerck doen, opdat sy oick ervaren ende bequaem, soo wel tot de scheeps- als den lantedienst mogen werden.

146.

Alle chrygsofficieren ende soldaten (als oick des noot synde alle andere in dienst vande Compaignie wezende, geene vuytgesondert) sullen gehouden wezen, soo wel tot haer eygen verzeekingende ende defensie, als oick ten dienste vande Ho. Mo. Heeren Staten Generael ende syne voirsz Princelycke Exc.^{tie} en de Compaignie, ter ordonnantie vande Gouverneur Generael ende Raden van Indien, als oick van alle andere over haer gestelde overheden ende bevelhebers, te aerbeyden aent maken ende repareren vande forten, bateryen ende loop-schanssen ofte andere wercken, sonder daervoor meer dan den vryen cost geduerende den tyt vant arbeyden boven haer bedongen gagie te genieten, ten waere den voirsz Gouverneur Generael ende Raden van Indien (denwelcken sulcx alleen toe zal staen ende niet aen eenige ander, minder ofte subalterne bewinthebers) om eenige merckelycke redenen ende consideratien geraden mochten vinden d'aerbeyders noch yets daerboven tot eenige vereeringe toe te leggen, daerinne syluyden de mate niet en sullen excederen.

147.

Een yeder zal op syn geweer gestelt werden ende tzelve op affcortinge van syne maentgelden vande Compaignie ontfangen, doch ter ordonnantie vanden Gouverneur Generael ende Raden van Indien ofte oock van zynen capiteyn van geweer moeten veranderen. Ende zal een yeder, naer huys keerende ofte commende te overlyden, syn geweer wederom affgenomen ende op syn reekeninge affgeschreven werden, daervoiren de cooplyden sorge sullen dragen, op pene vande zelve, by faulte van dien, aen de Compaignie uyt eygen beurse te vergoeden.

148.

Alle soldaten ende chrygsofficieren sullen hun geweer claer ende schoon houden ende wekelyck aen hun opperste officier, als hiervoren geseyt is, op den Sondach moeten verthoonen.

149.

Geene chrygsofficieren, soldaten, nochte oock generalyck alle andere personen, van wat soorte ofte qualiteyt dat ze syn, die hun in dienst vande Compaignie begeven, en sullen vermogen anders dan by consent ende expres bevel vande gene, diet bevel over hun hebben, de Indianen ofte inwoonders van de Indische landen eenich overlast te doen ofte geweld te bedryven, tzy aen haere personen ofte goederen, vrouwen ofte kinderen in eenigerley manieren, op pene van naer gelegentheyt van zaken aenden lyve gestraft te werden ende boven dien alle haer maentgelden te verbeuren.

Vyfftiende Tytel.

Van 't observeren ende beedigen van desen Artyckel-briefff ende vande Instructien vanden breedten ende particulieren Scheepsraedt.

150.

Alle welcke artyckelen alle degene, die hun inden dienst vande Vereenichde Compaignie willen begeven, gehouden zullen wezen, een yeder soo veel hem aengaet, getrouwelyck ende gewillichlyck in alle poincten naer te comen ende daerop, ten dage vande monsteringe ofte corts daernaer, aen handen vanden officier ende ter presentie van twee Schepen ofte andere overheden (naert gebruyck inde steden van de respective cameran geuseert) ende eenige vande Bewinthebberen te doen den behoirlycken eedt, een yeder naer de respective formulieren van eede, dartoe by Syne Princelyke Excellentie geordonneert ende int eynde van desen artyckelbriefff geinsereert.

151.

In welcken eedt ende d'onderhoudt der voirsz articulen soo wel die gene sullen gehouden zyn, die ten tyde vande monsteringe ende vant voorlesen vanden artyckelbriefff niet present en zyn geweest ofte, present zynde, op des heers officiers woorden ende vragen niet en mochten geantwoordt, gesproken nochte haer handen opgeheven hebben als degene, die present syn geweest ende met opgeheven handen en vingeren den voirsz eedt solemnellycken hebben gedaen.

152.

De commisen ende schippers sullen besorgen, dat dezen artyckelbriefff, soo haest als de schepen in zee sullen wezen, ter eerster goeder gelegentheynt van weder ende wint ende voirts daernaer oock alle vier ofte ses weken ofte soo dicwils als van weder ende wint lyden can ofte tenminsten de sommiere marginalen annotatien ende eenige particuliere articulen, die syluyden naer gelegentheynt van zaecken noodichst zullen achten voorgelezen mogen worden, oock de mede gegeven geextraheerde artyckelen aende mast ende andere gewoonlycke plaetsen van affictie aen doen slaen ende sommaels vernyeuwen, opdat het volck d'selve altyts wel in haer memorie mogen houden ende hun daernaer te beter reguleren.

153.

Sullen mede naer d'eerste gedane lecture van den artyckelbriefff d'oppercooplyuden, een yeder op haer schip, inde cayute doen vergaderen de gene, die hiervoiren ende byde instructie vanden Scheepsraedt tot scheepsraden syn gestelt ende haerlieder de voirsz instructie met het formulier van den eedt, daer onder staende, distinctelyck voorgelesen hebbende, sullen zylieden 't voirsz formulier zelve eerst teyckenen ende in hunlieder aller presentie opentlyck belooft hebbende denzelven eedt ende instructie soo veel in hem is naer te comen, hunlieden voirts altzamen tzelve formulier mede doen ondertyckenen ende gelycke belofte by handtastinge afnemen, welcke ondertyckeninge ende belofte de voirsz raden oick gehouden sullen wezen, op pene van uyten voirsz raedt te blyven ende een ander in hun plaetze te laten stellen, tot des coopmans verzoeck ende vermaninge sonder eenich dilay ofte weygeringe te doen.

Gelycke ordre ende maniere int voorlesen, onderteykenen ende affnemen vande belofte zal oick ter eerster vergaderinge vanden Breeden Raedt, soo wanneer ende soo lange de schepen in vlote varen ende sonder verhinderinge van reyse by den anderen blyven, by den genen, diens beurte alsdan zal wezen te commanderen, gevoirdert werden al eer den zelven raet in eenich werck ofte besoigne zal mogen treden, als oick byden Gouverneur Generael van alle Raden van Indien, die oick (soo wel als die vanden breeden ende scheepsraedt ende alle andere soo te water als te lande vallende collegiale vergaderingen) niet en zullen vergeten, altyt voordien aanvanck haerder vergaderinge Godt met den anderen aen te roepen, daertoe hunlieden de gedruckte formulieren vande gebeden werden medegegeven.

Sestienden Tytel.

Formulieren vande eeden.

In den eersten sal den Gouverneur Generael in handen vande Ho. Mo. Heeren Staten Generael ofte derzelver gecommiteerde, indien hy hier te lande is ende van hier naer Indien werdt gesonden, soo niet, maer dat hy, in Indien wezende, tot het voirsz ampt gepromoveert mochte werden, in handen vande Raden van Indien (die daertoe by de hoochgemelte Heeren Staten Generael ende syne voorgemelde Princelycke Excellentie specialyck zyn gelast ende geauthoriseert, soo sy gelast ende geauthoriseert werden mits dezen) doen ende presteren desen naervolgende eedt.

Eedt van den Gouverneur Generael.

Inden eersten belove ende swere ick, dat ick in aller getrouwicheyt ende naersticheyt, naer myn uysterste vermogen, alle d'affairen ende zaken vande Nederlandtsche geoctroyeerde Oost Indische Compaignie zal dirigeren ende beleyden, soo wel inden handel als oorloge ende in allen tgene de regeringe vande fortien ende plaetsen, mitsgaders oock de generale directie van de comptoiren, goederen ende negocien vande voirsz Compaignie is betreffende, soo als by my ende myne bywezende Raden naer gelegentheyt van tyt ende occasie bevonden zal werden ten meesten dienste vande Compaignie te behoiren.

Ten anderen, dat ick gedurende mynen dienst van niemandt, onder myn gebiedt ende gehoorsaemheyt staende, eenige ghiften ofte gaven zal nemen, directelyck noch indirectelyck; nochte oick om dezelve ten aensien ofte om de hoope derzelver ofte om eenige gunste, faveur ofte andere particuliere consideratien, tzy van maegschap, vruntschap, vyantschap ofte anderssints, andere persoonen tot raetspersoonen ofte tot eenige ampten, offitien ende bedieningen onder myn gouvernement en zal stellen als degene, die ick verstaen ende bevinden zal de vroomste, getrouwste, ervarentste ende bequaemste tot dezelve ampten te wezen.

Ten derden, dat ick geduerende mynen dienst, directelyck nochte indirectelyck, door myn zelven noch door anderen, int alderminste geenen particulieren handel voor my, den mynen ofte yemandt anders en zal doen ofte dryven, nochte by myn weten laten geschieden; nochte oick eenige goederen voor my zelven ofte

yemandt anders buyten de Compaignie senden ofte gedoogen, dat yemandt, inden dienst vande Compaignie wezende, tzelve by myn consent, kennisse ofte conniventie soude doen, maer dat ick ter contrarie alle soodanige particuliere handelaers ende andere, hun qualyck, ontrouwelyck ende onvromelyck, tzy dezen aengaende ofte anderssints inden dienst vande Compaignie dragende, sonder eenich respect ofte aenschouw zal mulcteren, straffen, van haere ampten ende bedieninge (soo se eenige hebben) deporteren ende voirts gestraft, gesententieert ende gemulcteert nae haere meriten met dezelve sententien ende daertoe dienende informatien, confessien, soo sy 't verdienen, naer huys seynden.

Ten vierden, dat ick met mynen Raedt ende by advys van dien myne principale ende meeste residentie zal nemen ende houden ende my overal in soodanige tochten, exploiten ende plaetzen vervoegen ende transporteren, daer zulcx den meesten dienst ende proufyt vande Compaignie zal vereyschen, sonder in dezen anders te doen om myn plaisier, gemack ofte andere particuliere consideratien.

Ten vyffden, dat ick, by missive, van ses Bewinthebbers ofte meer onderteeckent, gerevoceert zynde, my datelyck op den ontfanck vande zelve missive met d'eerste naert vaderlandt keerende schepen naer huys zal begeven, stellende alvoiren met advys vande presente Raden van Indien ende andere officianten ter plaetzen, daer ick soedanige brieven ontfangen zal, goede ordre opt generael beleyt vanden handel ende oirloge, opdat, by faulte vandien, onder de dienaers vande Compaignie geen disordre ende confusie tot ondiens, schade ende peryckel vande Compaignie en mochte rysen.

Eyntelyck soo belove ende sweere ick, dat ick den generalen artyckelbrieff, mitsgaders alle daerinne gementioneerde, soo generale als particuliere instructien, zeynbrieven, rantsoenbrieven ende andere ordonnantien, alreede byde Bewinthebbers gemaect ofte noch te maecten ende aen my, onder de signature van ses Bewinthebbers als vooren, over te seynden, getrouwelyck naer myn vermogen zal onderhouden ende naercomen ende, soe vele in my is, doen onderhouden ende naercomen by alle degene, die onder myn gebiedt gestelt zyn ofte namaels gestelt zullen werden, een yeder int tgene hem concerneert ende aengaet, ende generalycken my in alles (geduerende myn verbonden tyt) te dragen ende te quyten als een getrouw Gouverneur Generael schuldich ende gehouden is te doen, sonder tzelve te laten om lust ofte last, uyt vreesse van verlies van lyff ende goet, ofte oick voor d'expiratie van mynen dienst daervuyt te scheidende ende dezelve om eenige consideratien (hoedanige dezelve mochten wezen) te verlaten: Soo waerlyck helpe my Godt Almachtich.

De Raden van Indien, vice-Gouverneurs ende directeurs sullen gehouden wezen aen handen vanden Gouverneur Generael, als daertoe mede byde hoochgemelte Heeren Staten ende Syne Princelycke Exclentie specialycken gelast ende geauthoriseert, soo hy mede geauthoriseert ende gelast werd mits dezer¹⁾, ofte dien hy daertoe committeren zal, te doen desen naervolgenden eedt.

¹⁾ Er staat abusievelijk: soo *sylieden* mede geauthoriseert ende gelast werden mits dezer.

Eedt voor de Raden van Indien, vice-Gouverneurs ende directeurs over de forten, plaetsen ende comptoiren aldaer.

Inden eersten belove ende swere ick, dat ick den Heer Gouverneur als myn opperhoofd alle behoirlycke eere ende respect zal bewysen, in alles naer behoiren onderdanich syn ende hem, mitsgaders oock myne andere mede Raden, in alle getrouwicheyt ende naersticheyt, naer myn vuyterste vermogen, alle d'affairen ende saken vande Nederlandtsche Vereenichde Oost Indische Compaignie zal helpen dirigeren ende beleyden ende by desselfs Gouverneurs absentie, sieckte ofte overlyden met d'ander myne mede Raden (tot datter eenen anderen vercoren zal syn) sulcx alles inde plaetzen, forten ende comptoiren, die my bevolen ende onder myne directie gestelt zullen syn, te beleyden ende regeren, soo wel inden handel als oirloge, als by gemeen advys van myne by wezende Raden ende coopluyden ende in chrygssaecken oick vande presente capiteynen ende andere chrygsofficieren, naer gelegentheyt van tyt ende occurrentie van zaken bevonden zal werden te behoiren.

Ten anderen, dat ick van niemandt, onder myn gebiedt ende gehoirsamheyt ofte directie staende, eenige ghiften ofte gaven zal nemen, nochte oick om dezelve, ten aensien ofte onder hope derzelven ofte om eenige gunste, faveur ofte andere particuliere consideratien, tzy van maegschap, vrundtschap, vyantschap ofte anderssints, andere persoonen tot Raedtpersoonen ofte tot eenige ampten, officien ende bedieningen onder myn gouvernement en zal stellen ofte helpen stellen ende daertoe eenige stemme ofte advys geven, als degene, die ick verstaen ende bevinden zal de vroomste, getrouwelyckste, ervarenste ende bequaemste tot dezelve ampten te wezen.

Ten derden, dat ick gedurende mynen dienst, directelyck noch indirectelyck, doer myselfen noch door anderen, int alderminste geenen particulieren handel voor my, den mynen ofte yemand anders en zal doen ofte dryven, nochte by myn weten laten geschieden; nochte oock eenige goederen senden ofte gedoogen, dat yemant anders buyten de Compaignie ofte in dienst vande Compaignie wezende, tzelve by myn consent, kennisse ofte conniventie soude doen, maer dat ick ter contrarie alle soedanige particuliere handelaers ende andere, hem qualyck, ontrouwelyck ende onvromelyck, tzy dezen aengaende ofte anderssints, inden dienst van de Compaignie dragende, sonder eenich respect ofte aenschouw sal helpen multeren, straffen, van haere ampten ende bedieninge (soo se eenige hebben) helpen deporteren ende voirts gestraft, gesententieert ende gemulcteert naer haere meriten, met dezelve sententien end daertoe dienende informatien, confessien (soo syt verdienen sullen) naer huys helpen senden ofte, indien sulcx onder myn particulier gebiedt geschiet ware, met d'informatien, myne ende myner by hebbende Raden advysen aenden Heer Gouverneur Generael ende by hem wezende andere Raden van Indien renvoieren, om by syne E. inde zake gedispooneert te werden, soo als hy naer de meriten der selver bevinden zal te behoiren.

Ten vierden, dat ick my begeven zal in soodanich gouvernement, comptoir ofte plaetze, mitsgaders oick op alle soodanige tochten ende exploicten tzy te water ofte te lande, als my byden Gouverneur Generael belast ende bevolen zal werden, sonder oock in myn quartier ofte gouvernement eenige plaetse te verkiezen naer myn gemak ofte plaisir, maer overal te gaen ende blyven, daer sulcx den meesten dienst ende proffyt vande Compaignie zal vereyschen.

Ten vyffden, dat ick op den ontfanck van d'ordre ende revocatie vande Bewinthebberen, als oick op den last ende bevel vanden Gouverneur Generael (selfs oick voor d'expiratie van mynen verbonden tyt), my datelyck met d'eerste schepen, naert vaderlandt gaende, sonder eenich tegenspreken, moeyte ofte murmuren naer huys zal begeven, in sulck ampt ende qualiteyt als den Gouverneur ofte Bewinthebberen sullen ordonneren; van gelycken oick t'allen tyden alst my byde voirsz Bewinthebberen geordonneert ofte byden Gouverneur ende Raden van Indien belast zal werden myn plaetse, gouvernement ende residentie verlaten ende geduerende mynen verbonden tyt in soodanich ander quartier ofte plaetse gaen, ende aldaer soodanich ampt bedienen, als my belast ende bevolen zal werden.

Ten sesten, dat ick den Generale Artyckelbrief, mitsgaders alle daerinne gementioneerde, soo generale als particuliere instructien ende zeynbrieven, rantsoenbrieven ende andere ordonnantien, alreede byde Bewinthebberen gemaect ofte noch by hunlyden ofte oock byden Gouverneur Generael ende syne Raden te maken, getrouwelyck in alle poincten naer myn vermogen zal onderhouden ende naercomen ende, soo veel in my is, doen onderhouden ende naercomen by alle degene, die onder myn gebiedt gestelt syn ofte naemaels gestelt zullen werden, een yeder int gene hem concerneert ende aengaet.

Eyntylyck belove ende swere ick, dat ick, by t' overlyden vanden Gouverneur Generael, inde verkiesinge van eenen nieuwen Gouverneur Generael, my zal reguleren naer d'Instructie, daerop byde Bewinthebberen voor dezen gemaect ende den lest overleden Gouverneur mede gegeven ofte degene, die syluyden namaels anders souden mogen geven; ende dat ick op 't hoochste zal letten omme den getrouwsten, vroomsten, ervarentsten ende bequaemsten persoon ende die van de gereformeerde religie sy, te helpen verkiesen ende aen geenen anderen, dan die ick verstaen ende in goeden conscientie gelooven ende meynen zal soodanich te wezen, myn voys ende stemme zal geven ende dat ick voirts generallycken in alles, geduerende mynen verbonden tyt, my zal dragen ende quyten als een getrouwen Raet, vice-Gouverneur ende Directeur schuldich ende gehouden is te doen, sonder tzelve te laten om lieff, om leet, uyt vreesse van verlies van lyff ende goet ofte oick voor d'expiratie van mynen dienst daer uytte te scheyden ende denzelven om eenige consideratien (hoedanige dezelve mochten wezen) te verlaten: Soo waerlyck helpe my Godt Almachtich.

157.

Alle andere commandeurs, commisen, cooplyuden, ondercooplyuden, capiteynen, schippers ende andere officieren, predicanten, sieckentroosters ende assistenten sullen hier te lande aen handen vanden officieren ofte in Indien aen handen vanden Gouverneur ofte degenen, die ter plaetse daer se aengenomen ende tot haere respectieve ampten gepromoveert werden, gehouden wesen te doen den naervolgende eedt.

Eedt voor de Commandeurs, Opper- ende Ondercooplyuden, Capiteynen, Schippers ende andere Officieren, Predicanten ende Sieckentroosters ende Assistenten.

Wy beloven ende sweren, dat wy den Heer Gouverneur Generael ende Raden

van Indien, mitsgaders oock alle commandeurs ende bevelhebbers, die gedurende dese reyse, te water ofte te lande, over ons gestelt sullen werden, gehoorsamen ende getrouw sullen zyn ende ons, een yeder naer syn vuyterste vermogen, wel ende getrouwelyck dragen ende quyten in onse respective ampten ende bedieningen, die wy aengenomen hebben ofte daerinne wy naemaels byden voirsz Gouverneur ende Raden gestelt mochten werden.

Ten Tweeden, dat wy den hier voorschreven ende by ons voor dezen wel ende t'onsen contentemente gelesen artyckelbrieff ende alle andere bevelen, instructien, zeynbrieven, rantsoenbrieven ende andere ordonnantien, inde voirsz artyckelbrieff gementioneert, by de Bewinthebberen der Vereenichde Oost Indische Compagnie dezer landen, als oick byden voirsz Gouverneur ende Raden gemaect ofte noch te maken, elcx in syn ampt ende bedieninge ende soo veel hem aengaet sullen gehoorzamen ende getrouwelyck in alle pointen naer ons vermogen naer comen, oock, soo vele in ons is, byden genen, die onder ons gebiedt gestelt syn ofte naemaels gestelt sullen werden, doen observeren.

Ten derden, sullen oick vooral geenen particulieren handel, directelyck noch indirectelyck, voor ons zelven nochte voor yemandt anders doen ofte dryven, nochte by yemandt, in dienst vande Compaignie wezende, laten doen ofte dryven by ons kennisse ofte wetenschap, maer tselve naer ons vermogen beletten ende straffen ofte den genen aengeven, die tselve te straffen bevolen zyn.

Ten vierden, dat wy geen giften noch gaven sullen nemen, nochte oick om dezelve, om faveur ofte gunste, om vrundtschap ofte vyantschap, yemant en sullen promoveren nochte helpen promoveren tot eenich meerder ampt, maer altyt degene, die wy verstaen sullen d'ervarenste ende bequaemste tot de respective ampten te wezen ende daer de Compaignie best van gedient soude zyn.

Ten vyffden, dat wy niet weder en sullen keeren nochte uyt onsen dienst scheyden, voor ende aleer wy dese aengenomen reyse ende onsen verbonden tyt met Godts hulpe volbracht sullen hebben, ten waere wy voor date byde voirsz Bewinthebberen werden gerevoceert, byden Gouverneur ende Raden van Indien ofte andere over ons gestelde directeurs, commandeurs ofte andere bevelhebbers wederomme naer huys gesonden werden, der welcker respective revocatie ende wederomseyndinge wy promptelyck ende sonder eenich tegensprecken ofte murmureren beloven naer te comen ende ons met d'eerste naert vaderlandt keerende schepen, in soedanich ampt ofte qualiteyt als ons byden voirsz Gouverneur, Raden ofte andere bevelhebbers geordonneert zal werden, naer huys te begeven ende voirts alles te doen, dat goede ende vrome officieren ende dienaers schuldic ende gehouden syn te doen, twelcke alles wy niet en sullen laten om lieff ofte leet, door vreesse van verlies van lyff ende goet, nochte om eenigerhande redenen ofte consideratiën: Soo waerlyck helpe ons Godt Almachtich.

Die vanden Breeden ende dagelicxsen scheepsraet sullen, naer gedaene lecture van haerlieder respective instructien, aen handen van hunlieder commandeurs ofte oppercommis, by handtastinge ende onderteyckeninge doen ende presteren dezen naervolgenden eedt.

Eedt voorde Breede Raden ende andere dagelicxe scheepsraden vande schepen naer Oost Indien varende, als oick voor de Raden in de respective comptoiren, forten ende andere plaetsen van de Compaignie in d'Oost Indien wesende.

Wy, ondergeschreven, beloven by dezen onse met eygener handt hieronder gestelde merck ofte onderteykeninge ende byden eedt, die wy opden artyckelbrieff hebben gedaen, dat wy den inhoudt vande bovensz instructie naer ons vermogen getrouwelyck in alle pointen sullen naercomen, in alle civile ende criminele zaken, die ons voor mochten vallen, en yeder naer ons beste kennisse ende wetenschap, sonder eenich faveur, gunste ofte dissimulatie, goet recht ende justitie administreren; dat wy oock in dit collegie onder den anderen en met allen anderen, in den dienst van de Compaignie wezende, goede eenicheyt, vrundtschap ende correspondentie zullen houden ende voirts op de regeringe vant volck, soo van onze respective schepen, comptoiren, forten, als oick op de schepen, vivres ende ingeladen goederen, mitsgaders oick op de regeringe ende directie vande geheele vlote (soo lange de schepen sonder eenich verleth vande reyse byden anderen sullen connen blyven) ende op alle plaetzen, forten, comptoiren, schepen ende goederen, daerover wy gestelt mochten werden, soo lange dezelve tot onser bewaeringe, ordre ende dispositie sullen staen, daerover behoirlyck toesicht zullen nemen ende ons in alles quyten als goede raden ten besten vande Vereenichde Oost Indische Compaignie gehouden syn ende behoiren te doen: Soo waerlyck moet ons Godt Almachtich helpen.

159.

Alle bootsgesellen ende andere zeevarende persoonen sullen int uytvaren in handen vanden officier ende ter presentie van Schepenen, als hiervoren geseyt is, doen desen naervolgenden eedt.

Eedt voor de Bootgesellen.

Wy beloven ende sweren, dat wy den Heer Gouverneur Generael, syne Vice-Gouverneurs over de forten ende andere plaetzen n d'Oost Indien, directeurs over de respective comptoiren vande Compaignie ende alle anderen Raden van Indien aldaer, daeronder wy ter voirsz plaetzen gearriveert zynde, mitsgaders de respective over ons, soo daer als onder wegen op deze schepen, gestelde ofte naemaels in eenige andere plaetzen te stellen Commandeurs, Commisen, Schippers, Capiteynen ende andere onse respective overheden ende officianten getrouw ende gehoorzaam zullen wezen tot uytvoeringe vanden dienst ende voyagie, daertoe wy aengenomen ende uytgesonden werden.

Ten anderen, dat wy den hiervoor geschreven ende ons op heden wel ende duydelick voorgelosen Artyckelbrieff ende alle bevelen, instructien, zeynbrieven ende andere ordonnantien, in den voirsz Artyckelbrieff gementioneert, byde Bewinthebberen van de Vereenichde Oost Indische Compaignie gemaect ofte die by hunluyden als oick geduerende deze voyagie, tsy te water op de schepen ofte te lande by onse Commandeurs, Cooplyuden, Schippers ende andere bevelhebbers gemaect zullen werden, elcx in syn ampt ende offitie ende soo veel hem aengaet sullen gehoorsamen ende naer ons uysterste vermogen in alle pointen getrouwelyck naercommen; dat wy oick niet wederomme keeren, nochte onsen dienst verlaten ofte daervuyt scheyden zullen, voor dat de voirs onse voirgenomen

reyse met Godts hulpe volbracht ende onsen verbonden tyt geexpireert zal zyn, ten ware wy daer te voren byde Bewinthebberden werden gerevoceert ofte byden Gouverneur ende Raden van Indien naer huys gesonden, derwelcker respective revocatie ende wedsendinge wy promptelyck ende sonder murmureren ofte tegensseggen beloven naer te commen; ende ons voirts in alles te dragen als goede, vrome ende getrouwe onderdanen schuldich ende gehouden syn te doen; dit sullen wy niet laten om lieff nochte leet, door vreesse van verlies van lyff ende goet, nochte om eenigerhande andere oirzaecken:
Soo waerlyck helpe ons Godt Almachtich.

160.

De soldaten sullen den naervolgenden eedt doen.

Eedt van de soldaten.

Wy beloven ende sweren, dat wy d'Ed. Ho. Mo. Heeren Staten Generael dezer Vereenichde Nederlanden ende syne Princelycke Ex.^{cie} Mauritius, Grave van Nassau etc., de Bewinthebberden der Vereenichde Oost Indische Compaignie in deze landen, mitsgaders oick den Gouverneur Generael over d'Oost Indien gestelt ofte noch te stellen, gehou ende getrouw sullen syn ende allen denzelven onder t'gebiedt vanden sergeant ofte andere officieren, die over ons gestelt zullen werden, wel ende getrouwelyck sullen dienen; den hier voorgeschreven ende ons op heden distinctelyck en wel voorgelesen Artyckelbrieff ende Ordonnantie van syne voirsz Princelycke Excellentie ende alle andere instructien ende ordonnantien, byde voirsz Bewinthebbers ofte oick byden voirsz Gouverneur ende Raden over Indien alreede gemaect ende die by haerlieder ende alle andere onse commandeurs ende bevelhebbers geduerende desen onsen dienst ende reyse noch gemaect zullen worden, naer ons vuyterste vermogen naercommen; oock in alles des voirsz Gouverneurs Generaels, syner Raden, mitsgaders oick onser Capiteynen ende des Chrysgraedts ordre te volgen ende niet weder te keeren, tot dat de reyse mt Godts hulpe volbracht zal wezen ende wy den verbonden tyt van vyff jaren uytgedient zullen hebben, ten ware wy daer te voiren byde voirsz Bewinthebberden gerevoceert ofte byden Gouverneur ende Raden van Indien naer huys gesonden ofte van desen onsen eedt ende dienst ontslagen werden, welcke wederroepinge ende wedsendinge wy promptelyck, gewillichlyck ende sonder eenich murmureren ofte tegenspreken sullen obedieren ende naercomen. Ende ons voirts in allen noot, te water ofte te lande, geen peryckel t'ontsien, maer ons te dragen ende te quyten, als vrome soldaten ende chrygsluyden gehouden ende schuldich syn te doen, sonder tzelve te laten door vreesse van verles van lyff ofte leven ofte om eenigerhande oirzaecke: soo waerlyck helpe ons Godt Almachtich.

161.

Ende aengaende dengenen, die, haren verbonden tyt vuytgedient hebbende, toegelaten zal werden noch eenige jaeren in d'Indien te blyven ende tot hun eygen proufyt te negocieren, sullen gehouden wezen aen handen vanden Vice-Gouverneur ende Directeur ter plaetze haerder residentie te doen dezen naervolgenden eedt.

Eedt der gener, dien in d'Indien den vryen handel toegelaten werd.

Wy, ondergeschreven, sweren ende beloven, dat wy de bovenstaende, ons perfectelyck voorgelezen artyckelen ende conditien, daerop ons den vryen (doch als voren gelimiteerden) handel alhier toegelaten is, getrouwelyck sullen naercomen, sonder daertegen yets te doen ofte t'attenteren, directelyck ofte indirectelyck in eeniger manieren. Ende bysonder, dat wy door ons selven nochte door andere met gene vreemde natien, maer alleenlyck met de ingesetenen vande landen onser residentie ende met de dienaers vande Compaignie en sullen handelen, nochte van yemant anders eenige cleetgens coopen ofte aen yemandt eenige nagelen, noten, macis ofte andere vruchten dezer landen vercoopen, nochte gedoogen, dat by onsen weten sulcx door anderen gedaen zouden werden. Dat wy oick ons voirts in alles, onder t'gebiedt ende gehoorsaemheyt van den Gouverneur Generael ende Raden van Indien, mitsgaders alle andere onse subalterne overheden, sullen dragen als goede onderzaten gehouden en schuldich syn te doen, sonder uyt d'eylanden te vertrecken, daer wy onse residentie genomen hebben ofte oick met eenige schepen in andere landen te varen ende vande plaetse onser residentie te vertrecken, veel min naer huys te keeren, voor ende aleer, dat wy daertoe vanden Gouverneur Generael ende Raeden van Indien ofte vanden genen, die ter plaetze onser residentie 't hoochste gebiedt zal hebben, oirloff ende schriftelyck ordre van consent geobtineert zullen hebben: soo waerlyck helpe ons Godt Almachtich.

Aldus gedaen, geordonneert ende gearresteert by syne voorgemelte Princelycke Excellentie ende in oirconde met desselffs eygen handt geteykent ende by synen ondergeschreven secretaris met syns Doorluchticheyts segel bevesticht, in 's Gravenhage, dezen 14den Septembris anno 16^e ende seventhien.

Overgenomen uit het register van „Instructien der Staten-Generaal, 1611—1623” (Algemeen Rijksarchief, St. Gen. 3284).

LIJST VAN ONGEDRUKTE BRONNEN
ALGEMEEN RIJKSARCHIEF
(A.R.A.)

Archief der Staten-Generaal:

De Resolutiën van 1594—1620.

De Secrete Resolutiën van 1592—1604.

Copieboeken:

Register van Commissiën (1586—1625, Inventaris no. 3250).

Register van Instructiën (1588—1623, Inventaris nrs. 3282 en 3284).

J. de Hullu, De Archieven der Admiraliteitscolleges, Inventaris no. 86:

Register van Commissiën door de Staten-Generaal en den Prins van Oranje uitgegeven, 1595—1627.

R. Bijlsma, De Archieven van de Compagnieën op Oost-Indië, 1594—1603, nrs. 3, 27, 28, 32, 140, 145 en 146.

Koloniaal Archief.

De Resolutiën, der Heeren XVII van 1602—1620.

Register op de Resolutiën van de Verg. van de XVII^{ne}, 1602—1736, Inventaris no. 296.

Archief Kamer van Zeeland:

Register van „Artickelen ende Instructien op de Schepen, 1602—1604”, Inventaris no. 4693.

Register van „Brieven et nae Indien van Nov. 1614 tot April 1617”, Inventaris no. 450.

Register van „Brieven et nae Indien van 19 Oct. 1617 tot 13 Mey 1620”, Inventaris no. 451.

Verslag 's Rijks Oude Archieven 1888, Aanwinsten no. 13b.

Verslag 's Rijks Oude Archieven 1893, Aanwinsten no. 29a.

Andere, in tekst en noten vermelde archiefstukken.

LIJST VAN LITERATUUR EN GEDRUKTE BRONNEN

- Banck, J. E.*, Atchin's verheffing en val.
- Baud, J. J.*, Proeve eener Geschiedenis der Strafwetgeving tegen de Zeerooverij. Utrecht 1854.
- Beer Poortugael, J. C. C. den*, Het Internationaal Maritiem Recht. Breda 1888.
- Begin ende Voortgangh* van de Vereenighde Nederlandsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie..... (Verzameld door Is. Commelin). Amsterdam 1646.
- Blécourt, A. S. de*, Kort begrip van het Oud-Vaderlandsch Burgerlijk Recht. 3e druk.
- Blok, P. J.*, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk. Derde druk, Leiden 1924. Deel II.
- Bor, Chr. z., Pt.*, Oorspronck, begin en de aenvang der Nederlantsche oorlogen, enz. (1555—1567), Utrecht.
- Brakel, S. van*, De Hollandsche Handelscompagnieën der zeventiende eeuw. Dissertatie Amsterdam, 1908.
- Bijdragen en Mededeelingen* van het Historisch Genootschap te Utrecht. Zie Colenbrander en Tiele.
- Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* van Nederlandsch-Indië, zie De Hullu, Stapel.
- Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, zie Tiele.
- Bijsma, R.*, De Archieven van de Compagnieën op Oost-Indië 1594—1603. —, Rotterdams Welvaren 1550—1650. 's-Gravenhage 1918.
- Carpentier Altling, J. H.*, Grondslagen der rechtsbedeeling in Nederlandsch-Indië. 2e druk. 's-Grav.
- Chijs, J. A. van der*, Geschiedenis der Stichting van de Vereenigde O. I. Compagnie enz. 2e druk. Leiden, 1857.
- , Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602—1811. 17 dln. Batavia-'s-Gravenhage, 1885—1900.
- Cleveringa, R. P.*, Het nieuwe Zeerecht. Zwolle, 1927.
- Colenbrander, H. T.*, Koloniale Geschiedenis, 3 dln. 's-Gravenhage 1925.
- , Reisverhaal van Jacob van Neck, 1598—1599, in *Bijdragen Hist. Gen.* dl. 21, p. 194 e.v.
- Commelin, Casp.*, Beschrijving van Amsterdam,tot den jare 1691. Amsterdam 1694.
- Dam, Pieter van*, Zie Stapel, F. W.
- Damhouder, Joost de*, Practycke in Criminele Saken, Rotterdam, 1660.
- Deventer, M. L. van*, Geschiedenis der Nederlanders op Java, Haarlem 1886-1887.
- Elias, J. E.*, Schetsen uit de Geschiedenis van ons Zeewezen. 's-Gravenhage 1916.
- François, J. P. A.*, Duikboot en Volkenrecht. Diss. Leiden 1919.
- , Handboek van het Volkenrecht, Deelen I en II. Zwolle 1931—1933.
- Fruin, Robert*, Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog. Zesde uitg. 's-Grav. 1904.
- , Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek. 's-Grav. 1922. Bewerkt door H. T. Colenbrander.
- , Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot: Verspreide Geschriften III, blz. 367—445. Uitgegeven door P. J. Blok en S. Muller Fz. 's-Grav. 1901.
- Gids*, De Indische, zie De Hullu.
- Gischler, Mr. C. C.*, Schets van het nieuwe Nederlandsche Zeerecht.

- Glins, Taco van*, Aenmerckingen ende Bedenckingen over de Zee-Rechten, uyt het Placcaet van Koninck Philips, uytgegeven den lesten Octobris 1563. Amsterdam 1665.
- Godée Molsbergen, E. C.*, Tijdens de O.-I. Compagnie. Bandoeng 1932.
- , Geschiedenis van de N.O.I.C. en N.I. in Beeld (Atlas N.I.). Weltevreden 1925.
- Gosses, I. H. en N. Japikse*, Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland. Tweede druk. 's-Grav. 1927.
- Goudsmit, M. Th.*, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeerecht. 's-Gravenhage 1882. dl. I.
- Graaff, Nicolaus de*, Oost-Indise Spiegel. Opgenomen in J. C. M. Warnsinck, Reizen van Nicolaus de Graaff, Werken Linschoten-Vereeniging XXXIII. 's-Grav. 1930.
- Groot, Hugo de*, Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid. Met aantekeningen van Mr. S. J. Fockema Andreae. Arnhem, 1895.
- , Verhandeling over het Recht op Buit. Vertaald door Onno Damsté. Leiden 1934.
- Handelingen*, Nederlandsche Juristen-Vereeniging, zie Koolemans Beynen, Rollin Couquerque, Van Rossum en Ver Loren van Themaat.
- Heeres, J. E.*, Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum, deel I, 1596—1650. 's-Gravenhage 1907.
- Heeringa, K.*, Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Eerste deel, 1590—1660. 's-Grav. 1910. (R. G. P. Gr. S. 9 en 10).
- Heynsbergen, P. van*, De Pijnbank in de Nederlanden. 1925.
- , Het Inquisitoire Proces. Intreerede Groningen 1927.
- Historie van Indien door Willem Lodewycksz*, opgenomen in De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595—1597 (Werken Linschoten-Vereeniging VII).
- Historiesch Verhaal van het begin, voortgang en tegenwoordigen staat der Koophandel van de Gen. Ned. Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie*. 2 dln. Arnhem, 1768—1772.
- Hoeven, Mr. H. van der*, Onze militaire strafwetgeving. Leiden, 1884.
- Holtius, A. C.*, Voorlezing over Handels- en Zeerecht. 2e dl. Utrecht, 1861.
- Hullu, J. de*, De Handhaving der orde en tucht op de schepen der Oost-Indische Compagnie, in Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.I., deel 67.
- , De matrozen en soldaten op de schepen der Oost-Indische Compagnie, in Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I., deel 69.
- , Het gehalte van de dienaren der Oost-Indische Compagnie tijdens het Gouverneur-Generaalschap van Pieter Both (1610—1614), in de Indische Gids, jaargang 35, I, p. 54—66.
- , De Archieven der Admiraliteitscolleges, 's-Gravenhage, 1924.
- Japikse, N.*, Resolutiën der Staten-Generaal. VIII—X (1593—1599). 's-Grav. 1920.—1930. (R. G. P. Gr. S. 57, 62 en 71).
- , Zie Gosses.
- Jonge, Jhr. Mr. J. C. de*, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, 5 dln. 2de druk. Haarlem 1858—1865.
- Jonge, Jhr. Mr. J. K. J. de*, De Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië, dln. I—III. 's-Gravenhage 1862—1865.
- Kat Angelino, A. D. A. de*, Staatkundig beleid en bestuurszorg in Nederlandsch-Indië. Tweede deel. 's-Gravenhage 1930.

- Keuning, J.*, De Tweede Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Jacob Cornelisz. van Neck en Wybrant Warwijck, 1598—1600. Deelen I en II. 's-Grav. 1939—1940 (Werken Linschoten-Vereeniging XLII en XLIV).
- Kielstra, E. B.*, De Vestiging van het Nederlandsche Gezag in den Indischen Archipel. Verschenen als no. 5 van de V. U. B. serie. Haarlem 1920.
- Kleintjes, Mr. Ph.*, Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië. Vijfde druk. Amsterdam, 1927. Eerstq deel.
- Klerck, E. S. de*, History of the Netherlands East Indies. Rotterdam 1938. dl. I.
- Klerk de Reus, G. C.*, Geschichtlicher Ueberblick der administrativen, rechtlichen und finanziellen Entwicklung der Niederländisch-Ostindischen Compagnie, in Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel XLVII, 3e stuk. Batavia, 1894.
- Koolemans Beynen, G. J. W.*, Moet, voor tijd van vrede, eene afzonderlijke-rechtspraak voor militairen worden behouden? Zoo ja, binnen welke grenzen? Praedvies in Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging 1900, I, p. 210—306.
- Leeuw, C. M. van der*, Over de tucht op de koopvaardij-schepen. Dissertatie Leiden, 1857.
- Leeuwen, Simon van*, Manier van procederen in civile en criminele saaken. Begrepen in de aantekeningen op de ordonnantie op 't stuk van justitie binnen de steden ende ten platten lande van Holland van den jare 1580 etc. Leyden etc. 1666.
- Lemaire, J.*, Zie Spieghelel enz.
- Levantsche Handel*. Zie Heeringa, K.
- L'Honoré Naber, S. P.*, Reizen van Jan Huyghen van Linschoten naar het Noorden, 1594—1595 (Werken Linschoten-Vereeniging VIII). 's-Grav. 1914.
- , Reizen van Willem Barents, Jacob van Heemskerck, Jan Cornelisz. Rijk en anderen naar het Noorden, 1594—1597. Eerste en tweede Deel, 's-Grav. 1917 (Werken Linschoten-Vereeniging XIV en XV).
- Logeman, J. H. A.*, De functie van den bestuursdienst, rede Batavia 1936.
- Louter, J. de*, Handboek van het Staats- en Administratiefrecht van Nederlandsch-Indië. Zesde druk. 's-Grav. 1914.
- , Het Stellig Volkenrecht, 2 dln. 's-Grav. 1910.
- MacLeod, N.*, De Oost-Indische Compagnie als Zeemogendheid in Azië, deel I van 1602—1632. Rijswijk 1927.
- Mansfelt, W. M. F.*, Rechtsvorm en geldelijk beheer bij de Oost-Indische Compagnie. Diss. Amsterdam 1922.
- Molengraaf, W. L. P. A.*, Leidraad bij de beoefening van het Nederlandsche Handelsrecht. Zesde druk. Herzien door C. W. Star Busman en Chr. Zevenbergen. Tweede Deel. Haarlem, 1933.
- Mollegaard, J. C.*, De Eerste Schipvaart der Hollanders naar Oost-Indië 1595—1597. 's-Gravenhage 1935.
- Mijer, P.*, Verzameling van Instructiën, Ordonnantien en Reglementen voor de Regeering van Nederlandsch Indië. Batavia, 1848.
- Nederburgh, I. A.*, Eenige hoofdlijnen van het Ned.-Indisch Staatsrecht. 's-Gravenhage 1923.
- Oordt, H. L. van*, De Nederlandsche koopman in de landen van den Islam. Diss. Leiden, 1898.
- Oostzeehandel*. Zie Poelman, H. A.
- Placaet Boeck*, Groot — van de Staten-Generaal en van de Staten van Holland en Zeeland door C. Cau e.a. 's-Gravenhage, 1658—1795.
- Placcaet-Boeck* van Vlaenderen, dl. II.

- Plakaatboek*, Nederlandsch-Indisch. Zie Chijs, J. A. van der.
- Poelman, H. A.*, Geschiedenis van den handel van Noord-Nederland gedurende het Merovingische en Karolingische tijdperk. 's-Grav. 1908.
- , Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel, dl. I (2 stukken). 's-Grav. 1917. (R. G. P. Gr. S. 35 en 36).
- Polak, M.*, Handboek voor het Nederlandsche Handels- en Faillissementsrecht, dl. II. Groningen 1924.
- Poll, J. van de*, Proeve eener strafwet voor zeevarenden ter koopvaardij. Amsterdam 1842.
- Recueil* van alle de placaten enz. betreffende de Admiraliteiten en verdere zeezaaken, 's-Gravenhage 1730, dln. I en III (kortweg aan te duiden als *Recueil van Zeezaken*).
- Rees, O. van*, Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland. dl. II. Utrecht, 1868.
- Resolutiën* van de Staten-Generaal, zie N. Japikse.
- , Register van Holland en Westvriesland, sedert den jaare 1544—1705 (gedrukt): de jaren 1594—1620.
- Reyd, Ev. van*, Nederlantsche Oorloghen (Begin ende voortganck van de zedert den jare 1566 tot het jaar 1601, enz.). Tweede editie verciert met nieuwe fig. Arnhem 1633.
- Rollin Couquerque, L. M.*, Moet, voor tijd van vrede, eene afzonderlijke rechtspraak voor militairen worden behouden; zoo ja, binnen welke grenzen? Praeadvies in Handelingen Nederlandsche Juristen-Vereeniging 1900, I, p. 307—348.
- Rossum, J. P. van*, Moet, voor tijd van vrede, een afzonderlijke rechtspraak voor militairen worden behouden; zoo ja, binnen welke grenzen? Praeadvies in Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging 1900, I, p. 152—209.
- Rouffaer, G. P. en J. W. IJzerman*, De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595—1597. Deelen I, II en III. 's-Grav. 1915, 1926 en 1929 (Werken Linschoten-Vereeniging VII, XXV en XXXII).
- Rijks Geschiedkundige Publicatiën* (Groote Serie, R. G. P. Gr. S.). Zie Heeringa, 9 en 10; Japikse, 57, 62 en 71; Poelman, 35 en 36; Stapel, 63 en 68.
- Rypperda Wierdsma, J. V.*, Politie en Justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek. Diss. Zwolle 1937.
- Sandbergen, F. J. W. H.*, Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Scheepsnationaliteit. Dissertatie Leiden, 1931.
- Schmitz, J. P. G.*, Rechtshistorische bijdragen tot de kennis van het materieele en formeele strafrecht van toepassing op de dienaren van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, voornamelijk betrekking hebbend op het delict van desertie. Diss. Utrecht, 1938.
- Schwartzenberg en Hohenlansberg, G. F. Baron Thoe*, Groot Placaat en charterboek van Vriesland, 5 deelen. Leeuwarden, 1768—1793.
- Spiegel* der Australië-navigatie door den wijt vermaerden ende clouckmoedigen zeeheldt Jacques le Maire. Amsterdam, 1622.
- Stapel, F. W.*, Pieter van Dam, Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie. Eerste boek, 2 dln. 's-Gravenhage 1927 en 1929. (R. G. P. Gr. S. 63 en 68).
- , Bijdragen tot de geschiedenis der rechtspraak bij de Vereenigde Oostindische Compagnie, in Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.I., deel 89 en 90.
- , Geschiedenis van Nederlandsch-Indië. Verschenen als no. XVI van de Ned. Hist. Bibl. Amsterdam 1930, uitgave Meulenhoff.

- Stapel, F. W.*, De Vereenigde Oostindische Compagnie in de Grootte Oorlogen der XVIIde Eeuw. Intreerede Amsterdam 1932.
- , Geschiedenis van Nederlandsch-Indië. Onder leiding van Dr. F. W. Stapel. Uitgave Joost van den Vondel, Amsterdam 1938—1939. dln. II en III.
- Stibbe, D. G.*, Inleiding tot de kennis der bestuursinstellingen in vreemde koloniën. Verschenen als no. 30 der V. U. B. serie. Haarlem 1924.
- Stoppelaar, J. H. de*, Balthasar de Moucheron. 's-Gravenhage, 1901.
- Terpstra, H.*, De Vestiging van de Nederlanders aan de Kust van Koromandel.
- , De Opkomst van de Westerkwartieren der Oostindische Compagnie.
- , De Factorij der Oostindische Compagnie te Patani: Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, deel I, 1938.
- Tiele, P. A.*, De Europeërs in den Maleischen Archipel, Vde deel in Tijdschrift van het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van N.I., vierde reeks, deel 5 (1881), p. 153—214; VIde deel in idem, vierde reeks, deel 6 (1882), p. 141—240.
- , Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel, 's-Grav. 1886—1895.
- , Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in het Oosten, in Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht, VI.
- , De scheepstocht naar Oost-Indië onder Wolfert Harmensz. (1601—1603), in Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudheidkunde, Nieuwe reeks deel 6, p. 217—248.
- Tjassens, Johan*, Zee-Politie der Vereenigde Nederlanden. 2e druk. 's-Gravenhage 1670.
- Tijdschrift van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië*, zie Tiele.
- Tijdschrift voor Strafrecht*, zie Zwaardemaker.
- Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, van Kunsten en Wetenschappen*, zie Klerk de Reus.
- Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, zie Terpstra.
- Ver Loren van Themaat, P.*, Moet, voor tijd van vrede, eene afzonderlijke rechtspraak voor militairen worden behouden; zoo ja, binnen welke grenzen? Praeadvies in Handelingen Nederlandsche Juristen-Vereeniging 1900, I, p. 348—403.
- Verwer, A.*, Nederlants See-rechten, avaryen en bodemeryen, 4e druk, Amsterdam 1764.
- Voorda, Bavius*, De Crimineele Ordonnantien van Koning Philips van Spanje, naar de oorspronkelijke drukken van den jaare 1570. Leyden bij Honkoop en van Tiffelen, 1792.
- Vrankrijker, A. C. Joh. de*, De motiveering van onzen opstand. De theorieën van het verzet der Nederlandsche opstandelingen tegen Spanje in de jaren 1565—1581. Diss. Nijmegen 1933.
- Vrijman, L. C.*, Kaapvaart en Zeerooverij. Uit de geschiedenis der vrije nering in de Lage Landen. Amsterdam 1938.
- Warnsinck, J. C. M.*, Reizen van Nicolaus de Graaff, gedaan naar alle gewesten des Werelds, beginnende 1639 tot 1687 inclus. (Werken Linschoten-Vereeniging XXXIII). Hierin is tevens opgenomen diens Oost-Indise Spiegel. 's-Grav, 1930.
- , De Kweekschool voor de Zeevaart en de Stuurmanskunst, 1875—1935. Amsterdam 1935.

- Warnsinck, J. C. M.*, De wetenschappelijke voorbereiding van onze Eerste Schipvaart naar Oost-Indië. Intree-rede Leiden 1936.
- , Itinerario. Voyage ofte schipvaart van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien, 1579—1592. Deelen 4 en 5. 's-Grav. 1939. (Werken Linschoten-Vereeniging XLIII).
- , Van Vlootvoogden en Zeeslagen. Amsterdam 1940.
- Weber, R. E. J.*, De beveiliging van de zee tegen Europeesche en Barbarijsche zeeroovers. 1609—1621. Diss. Amsterdam 1936.
- Werken Linschoten-Vereeniging*. Zie De Graaff, XXXIII; Historie, VII; Keuning, XLII en XLIV; L'Honoré Naber, VIII; XIV en XV; Rouffaer, VII, XXV en XXXII; Warnsinck, XXXIII en XLIII; Wieder, XXI; IJzerman, XXVII en XXVIII.
- Westra, H.*, De Nederlandsch-Indische Staatsregeling. Tweede druk. 's-Grav. 1934.
- Wieder, F. C.*, De reis van Mahu en De Cordes door de Straat van Magalhaes naar Zuid-Amerika en Japan, 1598—1600, deel I. 's-Gravenhage 1923. (Linschoten-Vereeniging no. XXI).
- Wijn, J. W.*, Het Krijgswezen in den tijd van Prins Maurits. Diss. Utrecht 1934.
- IJzerman, J. W.*, De reis om de wereld door Olivier van Noort, 1598—1601. Deelen I en II. 's-Grav. 1926 (Werken Linschoten-Vereeniging XVII en XVIII).
- Zee-Rechten*, 'T Boeck der, Middelburg 1637.
- Zwaardemaker, A. F.*, Leemten in de Internationale bescherming van particuliere belangen, Overdruk uit „Nederland”, jaargang 91, 1 Maart 1939.
- , De inter-jurisdictionele verhoudingen in het strafrecht van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Overdruk uit het Tijdschrift voor Strafrecht, deel 49, afl. 3—1939.

l 6090

STELLINGEN.

I.

Dat de vloot van Mahu en De Cordes uit 1598 geen oorlogsdoch een handelsvloot was, grondt Dr. F. C. Wieder ten onrechte op de overweging, dat deze expeditie niet door de Regeering was uitgerust.

Dr. F. C. Wieder, *De reis van Mahu en De Cordes door de Straat van Magelhaes naar Zuid-Amerika en Japan, 1598—1600*, Deel I, blz. 22 (Werken Linschoten-Vereeniging XXI).

II.

De Staten-Generaal waren in 1781 de onjuiste meening toegedaan, dat de bevoegdheid der schepen van de V.O.C. tot offensief optreden tegen den landsvijand reeds zou voortvloeien uit de artikels 50 en 51 van den Artikelbrief van 1742.

Resolutie van de Staten-Generaal van 17 Augustus 1781; zie ook Dr. F. J. W. H. Sandbergen, *Ned. en Ned.-Ind. Scheepsnationaliteit*, Proefschrift Leiden 1931, blz. 242.

III.

De afzwering door de Staten-Generaal van Philips II in 1581 bracht niet met zich mede, dat o.a. de Ordonnantie op de Zeevaart van 1563 hare geldingskracht voor de Vereenigde Nederlanden verloor.

IV.

Ten onrechte is Dr. F. J. W. H. Sandbergen de opvatting toegedaan, dat de commissies ter koopvaardij zich zouden hebben ontwikkeld uit de lettres d'amitié.

Dr. F. J. W. H. Sandbergen, *Ned. en Ned-Indische Scheepsnationaliteit*, blz. 108.

V.

De Artikelbrieven voor de Vaart op Oost-Indië maken noch in formeelen zin, noch in materieelen zin een principieel onderscheid tusschen tucht- en strafrecht.

VI.

De titel van Gouverneur-Generaal duidt naast zijn beteekenis van algemeen gouverneur tevens op diens tweekledige positie van landvoogd (gouverneur) en van „zeevoogd" (generaal).

VII.

De tenuitvoerlegging van de z.g. „poetoesans desa" (beslissingen en uitspraken van den dorpsrechter) *tegen den wil* van één van beide der partijen, is in het Gewest Djocjacarta in de jaren 1932—1936 onrechtmatig geschied.

VIII.

De wederinvoering van de Balémangoe als rechtbank voor burgerrechtelijke grondgeschillen in de Gewesten Djocjacarta en Soerakarta, zal niet alleen aan de betrokken Inheemsche gevoelens tegemoetkomen, doch tevens een rechtscollege in eere herstellen, dat zich in de practijk zal kunnen ontwikkelen tot een bij uitstek geschikten rechtbank voor de beslissing van de talloos vele grondzaken in genoemde gewesten.

IX.

De Agrarische Wet van 1870 (N.I. Stbld. 55) verzet zich in beginsel niet tegen de verleening van het Recht van Opstal *rechtstreeks* door Inlanders aan niet-Inlanders op gronden, door Inlanders in individueel bezitsrecht of in z.g. agrarisch eigendom bezeten.

X.

Ten behoeve van het gewone onderhoud van de dijken der nieuw gevormde polders in de onderafdeeling Martapoera (Borneo) dient bij gemeenteverordening van de betrokken Maleische dorpen een onderhoudsplicht in den vorm van *dijkdiensten* in het leven te worden geroepen, welke zullen moeten worden gepresteerd door de belanghebbende landbouwers, wier gronden binnen de polders zijn gelegen.

XI.

Het graven door vrouwen van z.g. plantgaten op rubberondernemingen moet in strijd worden geacht met het sociaal belang dezer vrouwelijke arbeidskrachten; zulks ontnemt haar bovendien in feite de mogelijkheid om binnen de grenzen van de werkovereenkomst, gesloten op den voet van de Koelie-Ordonnantie 1931--1936, het overeengekomen dagloon te maken.

XII.

Wederinvoering der z.g. *correction paternelle* en *tutélaire* naast de gezinsvoogdij, zooals deze laatste thans in ons Nederlandsch B. W. is geregeld, is ongewenscht.

XIII.

Ten onrechte besliste de Hooge Raad op 26 April 1940 (Ned. Jurisprudentie 1940 no. 873) dat artikel 160 B. W. den man de vrijheid laat zonder toestemming der vrouw over haar roerende goederen te beschikken.

XIV.

Invoering van een laagste leeftijdsgrens voor de strafbaarheid in het Ned.-Ind. W. v. S. is, evenals de wederinvoering daarvan in het Ned. W. v. S., ongewenscht.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second block of faint, illegible text, appearing as a separate paragraph.

Third block of faint, illegible text, continuing the document's content.

Fourth block of faint, illegible text, located in the lower half of the page.

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a footer or concluding remarks.

